

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ernst Jünger

ÇELİK FIRTINALARINDA

611

ERNST JÜNGER

1895'te Heidelberg'de doğdu. Varsıl bir ailenin çocuğu olarak ilk ve orta öğrenimini Almanya'nın farklı şehirlerinde tamamladı. 17 yaşında evden kaçıp Fransız Yabancı Lejyonu'na katıldı, hemen ardından da gönüllü olarak Alman ordusuna yazılarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. Çarpışmalarda birçok kez yaralanan Jünger buradaki tecrübelerini, savaşın bitiminde kaleme aldığı ve 1920'de yayımlanan, otoriteler tarafından savaş edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük yapıtlarından –birçoklarına göreyse 20. yüzyılın en iyi savaş kitabı– sayılan *Çelik Fırtınalarında*'da, alışılmışın dışında bir üslupla aktardı. Hayatının merkezine yazarlığı koymadan önce zooloji, botanik ve jeoloji öğrenimi gördü. Jünger, her ne kadar radikal milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olsa da Hitler'in arkadaş olma isteğini ve döneminde önerilen tüm mevkileri reddetti; nitekim faşist rejimle başı derde girdi. II. Dünya Savaşı'nda yüzbaşı olarak askere alındı ve Paris'in işgali sırasında orada bulundu. 1944'te, adı Hitler'e yapılacak suikast girişimine karışsa da soruşturma sonunda herhangi bir cezaya çarptırılmadı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dört yıl boyunca sansüre uğrayan Jünger, Bertolt Brecht gibi yazarların çabalarıyla aklandı ve kitapları raflarda kendilerine yeniden yer bulmaya başladı. Art arda romanlar, denemeler yayımlayan Jünger aynı zamanda yakın arkadaşı Heidegger ve başka filozoflarla yazıştı, felsefi metinler kaleme aldı. Yaşamına sayısız macera, kahramanlık nişanı, sefalet, acı, büyük eserler ve övgüler sığdıran Ernst Jünger, 103 yaşındayken Riedlingen'de hayata gözlerini yumdu.

TEVFİK TURAN

1954'te İstanbul'da doğdu. İstanbul Üniversitesi'nde Alman Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi ve Pedagoji okudu. TTOK'da mütercimlik, Türk-Alman Eğitim Merkezi'nde Almanca öğretmenliği, İstanbul ve Hamburg üniversitelerinde Türkçe okutmanlığı yaptı. 1981'den bu yana Hamburg Üniversitesi Türkoloji kürsüsünde Türkçe okutmanlığı yapıyor.

Patrick Süskind'in *Koku*, Güvercin, *Bay Sommer'in Öyküsü* ve *Kontrbas* adlı yapıtlarının yanı sıra Franz Kafka'nın *Bir Kavga'nın Tasviri*, *Bir Köpeğin Araştırmaları* ve *Ceza Kolonisinde*; Walter Benjamin'in *Tek Yol* ve *Berlin'de Çocukluk*; Peter Handke'nin *Kalecinin Penaltı Anındaki Endişesi* ve *Solak Kadın* adlı kitaplarını Türkçeye kazandırdı.

Çelik Fırtınalarında / Ernst Jünger

Kitabın Özgün Adı

In Stahlgewittern

© Ernst Jünger, 1920

© Jaguar Kitap, 2019

1. Baskı: Aralık 2019

ISBN: 978-605-7027-00-7

Almanca Aslından Çeviren

© Tevfik Turan

Editör

Berk Çetin

Sayfa Tasarım

Hakan Güngör

Baskı-Cilt

Pasifik Ofset Ltd. Şti.

Sertifika No: 44451

Bu kitabın yayın hakları Jaguar Kitap'a aittir. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

JAGUAR KİTAP

Cemal Nadir Sk. No: 16/77 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: 0 212 522 94 22

www.jaguarkitap.com

iletisim@jaguarkitap.com

Sertifika No: 27215

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

📄 /jaguaryayinlari 📄 /jaguarkitap 📄 /jaguarkitap

ÇELİK FIRTINALARINDA

ERNST JÜNGER

Almanca Aslından Çeviren

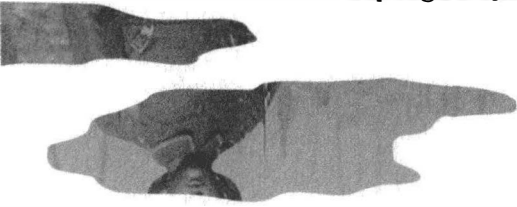
Tevfik Turan

ÇELİK FIRTINALARINDA*

* Kitabın özgün adında geçen *gewitter*, Almancada gök gürültüsü, şimşek ve yağışın bir arada olduğu hava olayıdır, şiddetli bir rüzgârla birlikte de gelebilir (stürmisches Gewitter). Yıkıcı bir çağrışımı olan *Sturm* (fırtına) kelimesinden farklı olarak, daha çok bir yaz sağanağının göze ve kulağa hitap eden yönlerini çağrıştırdığı için (bkz. metnin ilk paragrafı), Jünger muharebe meydanlarının kendi algısındaki yansımasını daha iyi ifade etmek adına bu kelimeyi tercih etmiş olsa gerek. —ç.n.

Toprağa düşenlere

CHAMPAGNE'DA, TEBEŞİR HENDEKLERİNDE

Tren Champagne'daki küçük bir şehirde, Bazancourt'da durdu. İndik. Ta uzaklarda, kanunievvel ayının kurşuni göğünde bir şarapnelin beyaz bulutu yayılarak dağıldı. Harbin nefesi karşıdan üzerimize eserek içimize tuhaf bir ürperti saldı. Ötelerdeki o karanlık uğultunun dalga dalga gelip gök gürültüleri içinde patladığı o günlerde, neredeyse hepimizin –kâh daha önce kâh daha sonra– yutulacağını seziyor muyduk?

Amfileri, mektep sıralarını, iş tezgâhlarını bırakıp gelmiş, birkaç haftacık talim içinde eriyip büyük, heyecanlı tek bir vücut olmuştuk. Emniyetli bir çağda yetiştiğimiz için hepimiz müstesna olana, büyük tehlikeye karşı bir hasret hissetmekteydik. Derken harp içimizi sarmıştı, bir sarhoşluk gibi. Bir çiçek yağmuru altında yola çıkmıştık, güllerle kandan ibaret bir sarhoşluk havası içinde. Harp bize elbette büyük olanı getirecekti, kuvvetli, şerefli olanı... Gözümüze erkekçe bir iş gibi, çiçek açmış, kanla çiylenmiş çayırlarda neşeli bir piyade muharebesi gibi görünüyordu. "Yok dünyada daha güzel bir ölüm..." Ah, yeter ki evde durmak olmasın, izin çıksın, katılalım!

"Manga nizamında ileri!" Kızıışmış muhayyilelerimiz Champagne'ın ağır killi toprağında yürürken sükûna erdi. Sırt çantası, fişekler ve tüfek kurşun gibi ağır çekiyordu. "Yerinde say! Uyumayın arkada! "Nihayet, 73. Piyade Alayı'nın istirahatgâhı olan Orainville'e ulaştık, civarın fakir köylerinden biriydi; tuğla veya tebeşir taşından elli hane, bir de etrafı parkla çevrili bir malikâne.

Köyün sokağındaki hayhuy, şehirlerin düzenine alışmış gözler için yabancı bir manzaraydı. Pek az sivil görülüyordu, onlar da ürkek ve pejmürdeydi; her tarafta yıpranmış, yırtılmış ceketleri içinde, büyük bölümü sakalla kaplı yüzleri açık havada kavrulmuş, yavaş adımlarla ortalıkta dolaşan veya evlerin kapıları önünde küçük kümeler halinde dikilip yeni gelenlere şakacı laflar atan askerler. Bir avlu girişinde, bezelye çorbası kokuları yayan bir sahra mutfağının közü ışıldıyordu, etrafında karavanacıların tangirtisi. Hayat burada sanki biraz daha kısık, biraz daha yavaş ilerliyormuş gibiydi. Bu intibas, köyün dökülmeye başlamış halini daha da kuvvetlendirmektedir.

İlk geceyi dev bir samanlıkta geçirmiştik, şimdi de malikânenin avlusunda, alay emir zabiti olan von Brixen tevziatımızı yapıyordu. Ben dokuzuncu bölüğe düştüm.

Harpte ilk günümüz meğer üzerimizde derin bir tesir bırakmadan geçmeyecekmiş. Geceleyeceğimiz yer olarak gösterilen mektepte oturmuş kahvaltı ediyorduk. Birden yakında uğultularla gelen bir dizi sarsıntı oldu ve bütün binalardan askerler çıkıp köyün girişine doğru koştu. Biz de onlara uyduk, niçinini pek bilmeden. Üzerimizde tekrar acayip, daha hiç işitmemiş olduğum bir fısıltı ve hışırtı oldu ve bu bir patırtıyla bitti. Etrafımdakilerin daha koşarken bile korkunç bir tehdit altındaymışlarcasına büzüldüğünü görüp şaşıyordum. Bütün olan biten benim gözüme biraz gülünç görünüyordu; şöyle ki, insanlar sanki ne olduğu anlaşılmaz birtakım işler için koşturmaktaydı.

Bunun hemen ardından, köyün bomboş yolunda kümeler halinde karartılar belirdi, çadır brandalarının veya çapraz olarak birleştirdikleri ellerinin üstünde siyah bohçalar taşıyorlardı. Garip bir hilafihakikat hissi içinde, kanlar içinde kalmış, acayip bir şekilde kıvrılmış bacağı vücudunun yanından sallanaduran bir karaltıya bakakaldım, bu karaltı durmadan "İmdat!" diye bağııyordu; sanki kendisini sıyrıp geçmiş

ölüm hâlâ gırtlığında takılı kalmışçasına. Adamı kapısının önünde Kızılhaç bayrağının sallandığı bir eve taşıdılar.

Neydi bu şimdi? Harp pençelerini göstermiş, yüzündeki rahatlık maskesini atmıştı. Bu ne kadar esrarengiz, ne kadar gayrişahsi bir şeydi. Öyle bir şeydi ki, ta ötelerdeki düşman denen o esrarengiz, tekinsiz varlığı akla getirmiyordu bile. Edinilmiş tecrübenin tamamen dışında olup biten bu hadise o kadar kuvvetli bir tesir bırakıyordu ki bağlantıları kavraması insanı yoruyordu. Öğle vaktinin parlak ışığı altında hortlağımsı bir görünüştü.

Şatonun içinde olup da ilk patlamalardan korkuya kapılan ahali tam akın akın çıkmaktayken cümle kapısının yukarısında bir bomba patlamış ve girişten içeriye bir taş ve şarapnel bulutu fırlatmıştı. On üç kişinin canını almıştı ki aralarında müzik üstadı Gebhard da vardı; Hannover'da, opera binasının önündeki açık hava konserlerinden iyi bildiğim bir kimseydi. Bağlı duran bir at tehlikeyi insanlardan daha erken sezmiş, hemen birkaç saniye önce ipini koparıp dörtnala saray avulusuna girmiş ve yaralanmadan kurtulmuştu.

Top atışı her an tekrar edebilir olsa da, bir merak hissinin cebri beni bu felaket mahalline çekmişti. Bombanın çarptığı yerin hemen yanında sallanmakta olan bir levha vardı ki, daha önce şakacı biri buraya, bir lokanta adımıymış gibi "Bomba Köşesi" yazmıştı. Demek ki şato önceden de tehlikeli bir yer olarak biliniyordu. Sokak büyük kan birikintilerinden kıpkırmızıydı; etrafa delik deşik miğferler ve palaskalar saçılmıştı. Ana girişin ağır demir kapısı parçalanmış, patlamanın saçtığı cisimlerden kalbura dönmüş, köşe taşı kana bulanmıştı. Gözlerimin bir mıknatısla çekiliyormuşçasına bu manzaraya takıldığını hissediyordum; aynı zamanda içimde derin bir değişme vuku bulmaktaydı.

Arkadaşlarımla konuşurken, bu hadiseyle birçoğunun içindeki harp hevesinin şimdiden bir hayli yatıştığını fark

ediyordum. Benim üzerimde de tesiri olduğunu, kulaklarımın düştüğü hatalar gösteriyordu: Yoldan geçen her arabanın gürültüsü bana o meşum bombanın çıkardığı ölüm habercisi fırıltı gibi geliyordu.

Ayrıca bu hal (aniden gelen, beklenmedik her ses karşısında irkilmemiz) bize bütün harp boyunca eşlik edecekti. İster paldır küldür bir tren geçiyor olsun, ister yere bir kitap düşsün, ister gecenin ortasında bir çığlık atılsın kalbin atışı her seferinde bir an için büyük ve bilinmedik bir tehlike hissi içinde duraklayacaktı. Bu yaşanan şey, şuurun arkasında kalan o karanlık diyarda o kadar derinlemesine tesir ediyordu ki, alışlagelmiş hayat ne zaman sekteye uğrasa ölüm, işi ikaz etmek olan bir kapıcı gibi kapının önüne fırlayıveriyordu; tıpkı bazı saat kadranlarının üstünde her saat başı açılan kapıda, elinde kum saati ve tırpanıyla belirmesi gibi.

Aynı günün akşamı, nice zamandır özlediğimiz an geldi ve ağır yüklerimizle muharebe hattına doğru yola çıktık. Yolumuz, Betricourt köyünün alaca karanlık içinde hülyalı bir şekilde beliren harabeleri içinden geçerek, ıssız ve çamlıklar arasında saklı bir orman evine, içinde alay yedeklerinin bulunduğu "Sülühane"ye varıyordu ve bu geceye kadar dokuzuncu bölük de onlara dâhildi. Komutanları, Mülazım Brahms'tı. Karşılandık, mangalara dağıtıldık ve çok geçmeden sakallı, killi çamura bulanmış ve bizi belli bir istihzayı haiz bir iyi niyetle karşılayan askerlerin arasına karışmıştık bile. Bize Hannover'nın ne halde olduğunu, harbin sonunun nihayet yaklaşmış olup olmadığını soruyorlardı. Sonra konuşma dönüp dolaşıyor, ki o zaman biz de iyice kulak kesiliyorduk, tabyalara, sahra mutfağına, siperlere, bombardımana ve mevzi harbinin diğer mevzularına geliyordu.

Bir zaman sonra, kulübeye benzeyen barınağımızın kapısından içeriye seslenildiğini duyduk: "Herkes dışarı!" Mangalarımızda sıraya girdik, "Doldur, emniyete al!" komutu üzerine, hakiki fişek dolu şarjörü gizli bir şehvetle yatağa sürdük.

Sonra sessizce, gece karanlığında birbirimizin ardı sıra, yer yer karanlık ormanlıkların bulunduğu arazinin içinden ilerlemeye başladık. Arada sırada tek bir silah atışı duyuluyor, bir füze fışkıyla yükseliyor, ortalığı kısa bir zaman hayaletimsi bir ışıkla aydınlattıktan sonra eskisinden de zifirî bir karanlıkta bırakıyordu. Tüfeklerden ve istihkâm edevatından gelen tekdüze takırtı bir ikazla kesildi: "Dikkat, tel var!" Sonra aniden bir düşüşün patırtısı ve bir küfür: "Kahretsin! Ağzını açsana ulan çukur var diye!" Bir çavuş işe karışıyor: "Susun Allah'ın cezaları! Frenkoğlu'nun kulağı çamur mu dolu sanıyorsunuz?" Yürüyüş hızlanıyor. Gecenin belirsizliği, tenvir fişeklerinin ışıltısı, tüfek atışlarının yavaş yavaş parlayıp sönmesi garip bir şekilde insanı uyanık tutan bir heyecan yaratıyor. Ara sıra, körlemesine atılmış bir mermi soğuk, ince bir vızıltıyla geçip uzak bir yerde kayboluyor. Bu ilk seferden sonra kim bilir kaç kere yarı melankolik yarı heyecanlı hislerle dolu halde, içinden bütün hayatın çekildiği arazileri geçerek ön hatta ilerlemişimdir!

Nihayet, gecenin içinde beyaz yılanlar gibi mevziye doğru giden muvasala hendeklerinden birinin içinde kaybolduk. Orada kendimi yapayalnız ve üşür bir halde iki traversin arasında buldum; gözlerimi hendeğin karşısındaki bir dizi çama dikmiş, hayalime çeşit çeşit şekiller gösteren bu ağaçlara bakıyordum ve ara sıra, yolunu şaşırmış bir mermi dallara çarpıp geçiyor, ardından düdüğe benzer bir sesle yere iniyordu. Bu bitmek bilmeyen zaman içinde tek değişiklik, eski bir asker arkadaşın gelip beni alması ve onunla birlikte uzun, dar bir koridordan geçip bir ileri nöbet noktasına gitmemizdi ki burada da işimiz ön araziye gözetlemek oldu. Sonra izin verildi, tebeşir kültesi içine oyulmuş çıplak bir kovukta iki saatliğine bitkinlik uykusuna dalmaya çalıştım. Gün ağarırken ötekiler gibi benzim atmış ve çamura bulanmış haldeydim ve içimde bu köstebeklik işini aylardır yapıyormuşum gibi bir his vardı.

Alayın mevzisi Le Godat köyünün karşısında, Champagne'ın tebeşir kültesi zemin üzerinde kıvrıla kıvrıla uzuyordu. Sağ tarafta perişan olmuş bir ormanlığa dayanıyordu, Bomba Ormanı, sonra zikzaklar yaparak –üzerinde vurulmuş hücum askerlerinin kırmızı pantolonlarının seçildiği– uçsuz bucaksız şeker pancarı tarlalarından ilerliyor ve bir dere vadisinde bitiyordu ki 74. Alay ile olan irtibat bu dere üzerinden gece devriyeleriyle ayakta tutulmaktaydı. Dere, zifirî ağaçların çevrelediği harap olmuş bir değirmenin bendi üzerinden şarıltilarla iniyordu. Suları aylardan beri, bir Fransız koloni alayının yüzleri siyah parşömene benzeyen askerlerinin cesetleri üzerinden akmaktaydı. Burası ürkütücü bir yerdi, ay geceleyin bölük pörçük bulutlar arasından hep değişen gölgeler oluşturuyor ve suyun mırıltısıyla sazların hışırtısına garip sesler karışır gibi oluyordu.

Hizmet yorucuydu. Hayat karanlığın basmasıyla başlıyordu ve bu arada bütün kıta hendekte ayakta durmaya mecburdu. Akşam saat ondan sabah altıya kadar her mangedan ikişer adam uyuyabiliyordu ki insana böylece iki saatlik bir gece uykusu nasip oluyordu; ama o da kâh erken uyandırılmaktan kâh kuru ot toplamak veya başka işler yüzünden ekseriya birkaç dakikaya iniyordu.

Ya siperde nöbet tutuluyordu ya da mevzilerle ve toprak kazılarak açılmış uzun ara yollarla irtibatlı nöbet noktalarına gidiliyordu; bir çeşit emniyet tedbiri olan bu noktalar, tehlikeli yerlerde bulunduklarından, mevzi harbi esnasında çok geçmeden bırakıldı. Bu bitmek bilmeyen yorucu gece nöbetleri hava açık olduğunda, hattâ donda bile dayanılır bir şeydi, ama yağmur yağdığında, ocak ayında pek sık olduğu gibi, bir eziyet halini alıyorlardı. Rutubet önce başımızın üstüne çektiğimiz brandayı, sonra paltoyu ve üniformayı geçip saatlerce vücudumuzdan aşağı sızarken öyle bir havaya giriyorduk ki, sulara bata çıka nöbeti devralmaya gelen adamın

ayak sesleri bile artık kafamızı rahatlatmıyordu. Üzerlerine sabah alacasının vurduğu, bitkin düşmüş, tebeşire bulanmış karaltılar kendilerini, dişleri takırdaya takırdaya, yüzleri bembeyaz, her tarafına suların damladığı barınaklardaki otu çürümüş döşeklere atıyorlardı.

O barınaklar! Bunlar tebeşir kültesine oyulmuş, hendek tarafı açık çukurlardı, üzerleri bir kat tahta ve birkaç kürek toprakla örtülüydü. Yağmur yağmışsa ardından, günlerce damla damla akarlardı; onun için kara mizah sahibi birileri yanlarına "Damlataş Mağarası", "Erkekler banyosuna gider" ve benzer yazılı levhalar asmışlardı. Bu barınakta birden çok kişi dinlenmek istedilerse bacaklarını hendeğe doğru uzatmak mecburiyetindeydiler ki böylece oradan geçen birilerine şaşmaz bir şekilde, ha bire çelme takmış oluyorlardı. Bu şartlar altında gündüz uyuma ihtimalinden de pek söz edilemezdi. Ayrıca iki saat de gündüz nöbeti tutmamız, hendeği temizlememiz, gidip yemek, kahve, su getirmemiz vesaire icap ediyordu.

Alışık olmadığımız bu hayatın bize çok sert geldiği anlaşılacaktır; üstelik çoğumuz iş denen şeye şimdiye kadar hakikaten ancak ismen aşına kimselerdik. Buna bir de, geldiğimiz bu cephede o umduğumuz sevinç hissiyle hiç mi hiç karşılanmış olmayışımız ekleniyordu. Aksine, yaşça büyük askerler bizi düpedüz "işletmek" için her fırsatı değerlendiriyorlar, bu arada sevimsiz veya beklenmedik bir anda çıkan ne kadar iş varsa elbette "harp azimlisi" dedikleri biz gönüllülere yükleniyordu. Ne var ki ta kışlalardan getirilip harp sahasına taşınan ve hiç de maneviyatımızı yükseltmeye yardım etmeyen bu âdet, beraberce üstesinden geldiğimiz ve bizim de kendimizi artık "usta askerler" olarak görmemize vesile olan ilk muharebeden sonra ortadan kayboldu.

Bölüğün ihtiyatta beklediği zaman da bundan çok daha rahat değildi. O zaman Sülühane binasında veya Hiller

korusundaki çam dallarıyla örtülü toprak barınaklarda kalyorduk ki bunların gübre yayılmış zeminleri hiç değilse mayalı, hoş bir sıcaklık yayıyordu. İnsan bazen bir parmak derinliğinde su birikintisi içinde uyanıyordu. Romatizma o zamana kadar sadece ismini bildiğim bir şey iken, bu devamlı ıslaklık içinde geçen birkaç günün ardından bütün eklemlerimde ağrılar hissetmeye başladım. Rüyalarımın içinde, sanki demirden mermiler azalarımda bir aşağı bir yukarı yürüyormuş hissine kapılıyordum. Geceler burada da uymaya değil, çok sayıdaki muvasala hendeğini derinleştirme işine yarıyordu. İyice karanlık olduğunda, Frenkoğlu'nun da tenvir fişeği atacağı tutmadıysa, irtibatı kaybedip saatlerce hendek labirentinde dolaşmak istemeyen kimsenin bir uyur-gezer kadar emniyetle hareket ederek öndeki adamın ense-sinden ayrılmaması icap ediyordu. Bu arada, zemini işlemek kolaydı; sadece incecik bir kil ve humus örtüsünün altında o dev tebeşir kültesi gizliydi, bu sayede kazma bu yumuşak maddeyi zahmetsizce kırabiliyordu. Ara sıra, aletin çeliği külte içinde tek tük rastlanan, yumruk iriliğindeki demir filizi kristallerine çarptığında yeşil kıvılcımlar püskürüyordu. Bunlar küre şeklindeydi, sıkışarak bir araya gelmiş bir sürü küçük küpten meydana geliyordu ve kırılıp açıldıklarında bir altın ışıltısı yayıyorlardı.

Bu tatsız tekdüzelik içinde, her akşam sahra mutfağının Hiller korusunun köşesine gelmesi bir sevinç vesilesi oluyor, karavananın açılmasıyla ortaya yağlı bezelyenin veya başka şahane yemeklerin nefis kokusu yayılıyordu. Fakat burada da karanlık bir nokta vardı: damak tadına sahip olanları sukutuhayale uğratan ve böylelerinin "tel örgü" veya "mahsul zayıatı" gibi isimler taktıkları kurutulmuş sebze.

Hattâ günlük defterimde, 6 Ocak tarihine ait şu öfkeli notu görüyorum: "Akşam sahra mutfağı çıktı geldi ve tam bir domuz yalı getirdi, herhalde donmuş pancardan yapmışlar."

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Buna karşılık, ayın 14'ünde şu keyifli nida bulunuyor: "Nefis bir bezelye çorbası, dört nefis porsiyon, tokluğun verdiği ızdırıp. Yeme yarışı yaptık ve insanın hangi vaziyeti alırsa daha çok yiyebileceği üzerine tartıştık. Ben ayakta durarak yemek taraftarıyım." Bol bol, soluk kırmızı bir brendi dağıtılıyor-du; tencere kapaklarında verilen bu içkide keskin bir ispirto kokusu vardı, ama soğuk ve rutubetli havada hiç de fena gitmiyordu. Keza tütün de —gerçi sadece daha sert cinsleri geliyordu ama bolca vardı. Bu günlerden hafızama kazınmış olan asker tablosu, bir nöbetçiyi resmetmekte: Gri, sivri bir miğfer giymiş, yumrukları uzun paltosunun ceplerinde saklı, mazgalın ardında ayakta duruyor ve piposunun dumanını tüfeğinin dipçğine doğru üflüyor.

En hoş günler, Orainville'deki dinlenme günleriydi ve bol uyku, teçhizatın temizlenmesi ve talimle geçiyordu. Bölük grip çıkmak için sadece incecik iki merdiveni olan, dev gibi bir samanlığa yerleşmişti. Bina hâlâ kuru ot dolu olduğu halde içine sobalar kurulmuştu. Bir gece yuvarlanıp bunlardan birine çarpmışım; ancak birkaç arkadaşın beni söndürmek için giriştikleri çabalar neticesinde uyanabildim. Dehşetle gördüm ki üniformamın arka tarafı pek fena yanmıştı; öyle ki uzunca bir zaman frak benzeri bir giyimle dolaşmaya mecbur kaldım.

Alayda kısa bir müddet kalmış olsak da yola çıkarkenki hayallerimiz tamamen kayboldu. Ümit ettiğimiz tehlikele-rin yerine karşılaştıklarımız pislik, iş ve uykusuz geceler ol-muştu ve bunların üstesinden gelmek, bizden pek meraklısı olmadığımız tarzda bir kahramanlık istemişti. Daha kötüsü, asker için ölümün yakınlığından bile daha sinir bozucu bir şey olan can sıkıntısıydı.

Bir taarruz olacağını ummuştuk; ne var ki orada görünme-miz için, her hareketin donup kaldığı o uygunsuz vakte rast gelmiş bulunuyorduk. Hendeklerin kazılması işi tamamlanıp

karşımızdaki müdafaanın ateşinin bizim canımıza okuyacak kadar kuvvetlenmesiyle beraber, küçük taktik ilerlemeler de durdurulmuştu. Daha bizim gelmemizden birkaç hafta önce tek bir bölük, zayıf bir topçu hazırlığının ardından, sadece birkaç yüz metrelik bir şerit üzerinde kısmi bir hücum yapmayı denemişti. Fransızlar hücum edenleri –ki içlerinden öbür tarafın tellerine kadar sadece tek tük ulaşan olmuştu– bir atış poligonundaymışlarcasına vurup yere sermişti; hayatta kalan bir avuç asker de çukurlarda gizlenerek geceyi beklemiş, sonra karanlığın himayesi altında sürüne sürüne, çıktıkları mevziye geri dönmüşlerdi. Askerin mütemadiyen aşırı yorgun düşmesinin bir sebebi de, eldeki kuvvetlerin başka bir şekilde idare edilmesini icap ettiren mevzi harbinin, kumanda makamı için henüz yeni ve beklenmedik bir tablo teşkil etmesiydi. Nöbet noktalarının alabildiğine çok olması ve istihkâm işinin kesintisiz devam ettirilmesi büyük ölçüde lüzumsuz ve hattâ zararlıydı. Mühim olan, heybetli tabyalar kurmak değil, bunların arkasında bulunan insanların cesareti ve tazeliğidir. Hendeklerin gittikçe derinleştirilmesi belki birilerinin kafasından vurulmasını önlüyordu, fakat aynı zamanda, müdafa tesislerine yapışıp kalmaya ve emniyet talep eder olmaya varıyordu ki insanın daha sonra bunlardan vazgeçesi gelmiyordu. İstihkâmın bakımı için girilmesi lazım gelen zahmet de gittikçe daha mufassal hale geliyordu. Başa gelebilecek en nahoş hal, havanın ılınıp buzların çözülmesiydi ki bu da hendeklerin donarak çatlamış olan tebeşir duvarlarının pelte kıvamını alıp dökülmesine sebep oluyordu.

Gerçi hendekte mermilerin ısıklarını işitebiliyorduk, hattâ arada bir Reims tabyalarından birkaç bombanın geldiği de oluyordu, ama bu ufak tefek muharebe işleri bizim beklediklerimizin çok gerisinde kalmaktaydı. Buna rağmen, görünüşte sanki kötü bir niyet gütmeyen bu hadiselerin arka-

sında yatan kanlı ciddiyetin pusuda beklediğini hatırlatacak şeyler de oluyordu. Nitekim 8 Ocak günü Sülühane'ye bir bomba indi ve tabur yaverimiz Mülazım Schmidt'i öldürdü. Ayrıca dendi ki, atışları idare eden Fransız topçu kumandanı bu av köşkünün sahibiymiş.

Topçular daha mevzilerin hemen arkasında bulunuyordu; hattâ ön hat üzerine bir sahra topu yerleştirilmiş ve çadır bezleriyle iyi kötü saklanmıştı. "Barut kafalılar" ile bir sohbet sırasında anlattıkları bir şeye şaşıtm: Tüfek mermilerinin vızıltısı onları bomba patlamasından çok daha huzursuz ediyormuş. Her zaman böyledir; kendi mesleğimizin tehlikeleri bize daha mânâlı ve daha az dehşetli gelir.

27 Ocak günü* başlarken, gece yarısı, Kayzer'in şerefine üç kere hurra diye bağırdık ve uzun cephe boyunca *Heil dir im Siegerkranz'ı*** söylemeye başladık. Fransızlar tüfek ateşiyle cevap verdi.

O günlerde başımdan öyle kötü bir macera geçti ki, neredeyse askerlik yaşamımı pek ivedi ve utanılacak bir sona erdiriyordu. Bölük sol kanatta mevzilenmişti, benimse sabaha karşı, bütün gece uyanık kaldıktan sonra, bir arkadaşla beraber dere yatağında çifte nöbetim vardı. Soğuk yüzünden, yasak olmasına rağmen, battaniyemi başıma sarmıştım ve tüfeğimi yanımdaki bir çalıya dayamış, bir ağaca yaslanmış duruyordum. Birden arkamda bir ses duydum, silaha davran-dım ama silah yok olmuştu! Nöbetçi zabıt sessizce yaklaşmış ve ben fark etmeden tüfeği alıvermişti. Beni cezalandırmak için elimde sadece bir kazmayla Fransız nöbetçilerinin olduğu istikamette, aşağı yukarı yüz metre ileride bir yere gönderdi. Zabıtinki, kıl payıyla hayatıma mâl olacak bir sivri

* Son Alman imparatoru II. Wilhelm'in (1859-1941) doğum günü. -e.n.

** Alman İmparatorluğu'nun milli marşı. -e.n.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

akıllılıktı. Çünkü benim bu garip ceza nöbetim sırasında üç gönüllüden ibaret bir devriye dere kıyısındaki geniş sazlık-tan ilerliyor ve bu arada o yüksek sazların arasından öyle tasasızca, hıştırlar çıkara çıkara geçiyorlardı ki, Fransızlar hemen işin farkına varıp üzerlerine ateş açtı. İçlerinden biri, adı Lang'dı, vuruldu ve bir daha ortalıkta görülmedi. İyice yakında olduğumdan ben de o sıra çok rağbette olan toplu salvolardan nasibimi aldım; öyle ki dibinde durduğum söğüt ağacının dalları kulağımın dibinde uçuşmaya başladı. Dışımı sıktım, inadımdan orada ayakta kaldım. Hava aydınlanmaya başlayınca gelip beni aldılar.

Bu mevziyi nihayet tamamen terk edeceğimizi işittiğimizde hepimiz canıgönülden sevindik ve Orainville'den ayrılışımızı büyük samanlıkta bir bira gecesi yaparak kutladık. 4 Şubat 1915 günü yerimizi Saksonya'dan gelen bir alaya bırakarak yine Bazancourt'a yürüdük.

BAZANCOURT-HATTONCHÂTEL ARASI

Bölük Champagne'ın ıssız bir kasabası olan Bazancourt'da mektebe yerleşti ve burası, bizimkilerin hayret edilecek seviyedeki intizamı sayesinde, kısa bir müddet içinde bir kışlanın sulh zamanındaki görünüşüne kavuştu. Burada kıtayı sabahları dakikası dakikasına uyandıran bir nöbetçi gedikli vardı, koğuş nöbeti vardı ve mangabaşı her akşam içtima yapıyordu. Bölükler her sabah etraftaki boş tarlalarda birkaç saat sıkı bir talime çıkıyordu. Ben hemen birkaç gün sonra bu hizmet nizamından çekildim; alayım beni bir kursa katılmam için Recouvrence'a gönderdi.

Recouvrence tebeşir kültesinin teşkil ettiği şirin tepelerin arasına gizlenmiş, ücra, küçük bir köydü ve içinde bizim fırkanın bütün alaylarından gelen bir grup genç adam toplanmış, seçilmiş zabitlerin ve gediklilerin idaresi altında askeri konularda esaslı bir tedrisattan geçiriliyorlardı. Biz 73'lüler bu bakımdan –hem sadece bu bakımdan da değil– Mülazım Hoppe'ye çok şey borçluyduk.

Dünyanın bir ucundaki bu köyde kışla talimiyle akademik hürriyetten mürekkep, garip bir hava hüküm sürüyordu ki bunun izahı, ekibin büyük kısmının daha birkaç ay önce Alman üniversitelerinin amfilerinde ve enstitülerinde dersleriyle uğraşmış olmasıydı. Bu talebeler gündüzleri, zanaatın bütün kaideleri yerine getirilmek şartıyla, asker kalıbına dökülüyor, akşamları muallimleriyle beraber Montcornet'deki ordu pazarından getirilmiş fiçilerin etrafına oturup aynı mükemmeliyet içinde kafaları çekiyordu. Sabah saatlerinde

çeşitli müfrezeler tavernalarından sökün ederken köyün o küçük tebeşir taşından evleri hiç alışıktırlar bir manzaraya, üniversiteli bir Walpurgis Gecesi* hercümercine şahit oluyorlardı. Bu arada, bizim kurs öğretmenimiz olan bir yüzbaşı da böyle gecelerin ardından gelen sabahları hizmetinin üzerine çift kat ciddiyetle eğilme itiyadındaydı.

Hattâ bir keresinde bizi kırk sekiz saat koşturdu ki sebebi şu olmuştu: İçki faslı bittiğinde yüzbaşımıza kaldığı yere kadar emniyet içinde gitmesi için refakat etmek gibi bir hürmet gösterme itiyadımız vardı. Bu vazife bir akşam bizimkilerden, körkütük sarhoş olmuş –bana Üstat Laukhard'ı** hatırlatan– bir arkadaşa verilmişti. Bizimki çok geçmeden dönüp geldi ve yüzü sevinçten ışıldayarak “ihtiyarı” yatağına değil, inek ahırına yatırdığını anlattı.

Cezanın gelmesi uzun sürmedi. Biz tam koğuşlara girmiş yatıyorduk ki, köyün şarkındaki nöbetçinin davulunun sesi geldi. Küfürlere ede ede kuşanıp ikaz meydanına koştuk. İhtiyar çoktan gelmişti, tabii canı sıkındı ve olmadık bir faaliyete girişti. Bizi selam niyetine şu sözlerle karşıladı: “Yangın ikazı, karakol yanıyor!” Hayretler içinde kalan köy sakinlerinin gözleri önünde tulumbahaneden yangın tulumbası çıkarıldı, hortumu takıldı ve büyük bir maharetle su fişkırtılarak karakol sellere boğuldu. İhtiyar bir taş merdivenin üstüne

* Walpurgis Gecesi: “Cadıların Gecesi” de denilen, Orta ve Kuzey Avrupa’da yaygın bir halk bayramı. Pagan geleneğinden gelip hristiyanlaştırılan bu eğlence 30 Nisan’ı 1 Mayıs’a bağlayan gece ateş yakılarak, şarkı ve danslar eşliğinde kutlanırdı. –ç.n.

** Friedrich Christian Laukhard (1757-1822): Protestan ilahiyatı okuduktan sonra serbest fikirleri yüzünden papaz olamamıştır. Bir süre özel öğretmen ve üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra doktorasını vermiş ve Prusya ordusuna girmiştir. Burada, bir yandan içkiye düşkünlüğü sebebiyle terfi edemezken diğer yandan etrafındaki askerlere anlattığı eğlendirici ve aydınlatıcı hikâyelerle ün kazanmıştır. –ç.n.

çıkması, öfkesi gittikçe artarak talimi idare ediyor ve yukarıdan verdiği emirlerle bize nefes aldırmamacasına bir şeyler yaptırıyordu. Arada sırada askerlerden veya siviller arasından, öfkesini bilhassa ayağa kaldıran herhangi birine giydiliyor, adamın hemen defedilmesini emrediyordu. Bu talihsizler derhal binanın arkasına çekilerek kumandanın gözünden uzaklaştırılıyordu. Sabah olurken biz hâlâ dizlerimiz titreye titreye tulumbanın kolları başındaydık. Nihayet çekilip talime hazırlanmamıza izin çıktı.

Talim meydanına ulaştığımızda ihtiyar çoktan tıraşını almış, keyfi yerine gelmiş halde bekliyor ve kendini eğitimize bambaşka bir şevkle vakfetmenin hazırlığı içinde bulunuyordu.

Aramızdaki münasebetler gayet dostaneydi. Buradayken nice genç insanla aramızda ahbaplık bağı vuku bulmuştu ve bu daha birçok muharebe meydanında kuvvetlenecekti; mesela Clement'la, ki sonra Monchy'de vuruldu; Ressam Tebeyle, o da Cambrai'de ve Steinforth Kardeşler'le, onlar da Somme'da şehit düştü.* Üç veya dört kişi beraber kalıyor, yediğimiz içtiğimiz ayrı gitmiyordu. Muntazaman yaptığımız akşam yemekleri içinde bilhassa çırpılmış yumurtayla patates kavurması bilhassa hatırımdadır. Pazar günleri paraya kıyıp o civarda âdet olduğu üzere bir ada tavşanı veya horoz alıyorduk. Akşam yemeği alışverişini ben yaptığım için, bir keresinde ev sahibemiz kendisine müsadereyle vazifelendirilmiş askerlerin verdiği bir yığın pusulayı önüme serdi;

* Almancada, savaşta ölenler için bir saygı ifadesi olarak kullanılan *gefallene(r)* (düşmüş kimse) kelimesi, Türkçedeki "şehit" kelimesi gibi dinî bir içerik taşımaz; pekâlâ düşman askerler için de kullanılabilir. Öte yandan, dinî anlamıyla "şehit" kelimesini karşılayan *märtyrer* ise özgün metinde hiç kullanılmamıştır. Bu sebeple, ithaf bölümü haricinde "toprağa düşenleri" karşılaması için tercih edilen "şehit" kelimesini de bu ladinî anlamıyla okumak gerekiyor.

hepsi birden, halk mizahından devşirilmiş güzel bir güldeste halindeydi; çoğunda da falanca piyade askerinin, evin genç kızına şirinlikler gösterdiği ve takviye olarak on iki yumurta-ya el koyduğu anlatılıyordu.

Yerli halk, hepimizin vasat erler olarak az çok rahatlıkla Fransızca konuşabilmemize çok şaşıyordu. Bu hal bazen ortaya gayet matrak hadiseler çıkarıyordu. Mesela, bir sabah Clement'la beraber köyün berberinde oturuyordum, Clement da o sırada berberin usturasının altındaydı, derken sıradakilerden biri berbere Champagne köylülerinin o ağır ağzıyla, boğaz kesme hareketi yaparak şöyle seslendi: "Eh, coupe la gorge avec!" Ama sonra, Clement sakın sakın şu cevabı verince dehşet içinde kaldı: "Quant à moi, j'aimerais mieux la garder."* Böylece, bir muharibe pek yakışan o soğukkanlılığa sahip olduğunu da ispat etmiş oldu.

Şubat ortasıydı. Biz 73'lüler, alayımızın Perthes yakınlarında uğradığı büyük kayıpların haberiyle şaşkına dönmüştük ve o günleri silah arkadaşlarımızdan uzakta geçirmiş olmanın üzüntüsü içindeydik. O "cadı kazanı" içindeki alay kısmının cansiparane müdafaası bize "Perthes Arslanları" diye şerefli bir isim kazandırdı ve bu bize garp cephesinin bütün kısımlarında refakat etti. Biz ayrıca, taşıdığımız mavi Cebelitarık şeridinden ötürü, "Les Gibaltars" diye biliniyorduk; bu işaret, mensup olduğumuz Hannover Muhafız Alayı'nın Cebelitarık Kalesi'ni 1779'dan 1783'e kadar Fransızlara karşı müdafaa edişinin hatırasıydı.

O kötü haber bize gece ortası, Mülazım Hoppe'nin idaresi altında mutat akşam yemeğimizdeyken ulaştı. Beraber içtiğimiz arkadaşlardan biri, tam da ihtiyarı ahıra yerleştiren o Uzun Behrens, haberin ilk dehşetini atlattıktan sonra,

* Fr. "E gırtlığını da kes onla!" -ç.n.

** Fr. "Bana kalırsa saklamayı tercih ederim." -ç.n.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranney.org>

aramızdan ayrılmaya kalktı, çünkü içtiği "biranın artık tadı kalmamıştı". Hoppe ise, bunun asker âdetine uygun düşmediğini söyleyerek onu durdurdu. Hoppe haklıydı; kendisi de birkaç hafta sonra Les Épargés'da, bölüğünün piyade hattının ilerisinde şehit düştü. 21 Mart'ta, küçük bir imtihandan sonra, yine Bazancourt'a yerleşmiş olan alaya geri döndük. Alay o günlerde büyük bir resmigeçit ve General von Emich'in bir veda nutkundan sonra 10. Kolordu kütalarından ayrıldı. 24 Mart'ta sevkiyatımız yapıldı ve Brüksel yakınlarına kadar giderek 76. ve 164. alaylarla beraber 111. Piyade Fırkası ismi altında birleştirildik ki harbin sonunu da bu teşekkül içinde görecektik.

Bizim tabur Flaman topraklarına has huzurun orta yerinde bulunan Hérinnes kasabasına yerleştirildi. 29 Mart'ta burada yirminci yaş günümü gayet mesut bir şekilde geçirdim.

Belçikalıların evlerinde kâfi derecede yerleri olduğu halde bizim bölüğü büyük, cereyanlı bir samanlığa sokmuşlardı ve o civarın sert deniz rüzgârı soğuk mart gecelerinde ısıklar çalarak bir tarafından girip öbür tarafından çıkıyordu. Bunun dışında, Hérinnes'de geçirdiğimiz zaman bizim için iyi bir dinlenme oldu; gerçi çok talim yapılıyordu ama yemek de iyiydi ve az paraya yiyecek alınabiliyordu.

Yarı Flaman yarı Valon nüfus bize karşı gayet dostane davranıyordu. Sık sık, bir estaminet* sahibi, aynı zamanda ateşli bir sosyalist ve serbest fikirli biri olan bir adamla sohbet ediyordum —bu cins insanlar Belçika'da çok. Beni Paskalya Pazarı ziyafete çağırdı ve mekânında içtiklerimin parasını bile almaya yanaşmadı. Çok geçmeden herkes birbiriyle tanışmıştı; boş olduğumuz öğleden sonraları, araziye birbirlerine uzak şekilde dağılmış kâh şu kâh bu çiftliğe

* Estaminet: Kuzey Fransa ve Belçika'ya özgü, aynı anda lokanta, bar ve kafe olarak kullanılan işletme. —ç.n.

yürüyüşler yapıyor, bal dökülüp yalanacak mutfaklarda, buranın alçak sobalarından birinin etrafına oturuyorduk ve sobanın yuvarlak tablası üzerinde kocaman bir kahvedanlık bulunuyordu. Bu keyifli sohbetler Flaman ve Aşağı Saksonya dillerinde yapılıyordu.

Orada kaldığımız zamanın sonlarına doğru hava düzeldi ve o şirin, sulak arazide yürüyüşlere davet eder hale geldi. Geceleyin sarı su nergislerinin açmış olduğu araziye pitoresk bir hava içinde süsleyen bir şey de, pek çok çıplak muharibin çamaşırları kucaklarında, kenarlarında dizi dizi kavakların yükseldiği dere kıyısında bit avına girişmeleri oluyordu. Ben bu salgından o zamana kadar gayet masun kalmışken, silah arkadaşım, Hamburglu bir ihracatçı olan Priepke'ye –adamin yün yeleği bir zamanlar Maceracı Simplicissimus'un* cübbesi gibi dolmuştu– bitlerin iyice ölmesi için içine bir taş sarıp derenin dibine indirme işinde yardım ediyordum. Hérinnes'den ayrılışımız çok ani olduğu için yelek de orada rahat rahat çürümüş olsa gerek.

12 Nisan 1915 günü Hai'den bindirilip, casusları yanıltmak için, cephenin şimal kanadı üzerinden dolaşarak Mars-la-Tour muharebe meydanı yakınlarına geldik. Bölük Tronville'de alışık olduğu üzere bir samanlığa yerleşti; burası Lorraine bölgesinde rastgele bir araya düşmüş gibi duran sıradan, can sıkıcı, düz çatılı ve penceresiz, sandık benzeri taş binaların meydana getirdiği o pis köylerden biriydi. Tayyareler yüzünden ekseriya, hıncahınç dolu köyün içinde durmamız icap ediyordu; ne var ki çok yakınımızda bulunan Mars-la-Tour ve Gravelotte'u birkaç kere ziyaret ettik. Gravelotte'a

* Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen'ın yazdığı *Der abenteuerliche Simplicissimus Teutsch* 1668'de, Alman dilinde yazılan ilk pikaresk roman olarak yayımlanmıştır. Roman, 1618'den 1648'e kadar Orta Avrupa'yı kasıp kavuran Otuz Yıl Savaşları sırasında geçer. –Ç.n.

giden yol köyün hemen birkaç yüz metre dışında sınırla kesiliyordu ve burada Fransız sınır direği paramparça olmuş halde yere serili duruyordu. Akşamları sık sık, bize hüznü veren bir eğlence olarak, bir yürüyüş yapıyor ve Almanya'ya geçiyorduk. Kaldığımız samanlık o kadar haraptı ki, çürük tahtalara basıp aşağıdaki taşlığa düşmemek için cambazlık etmek gerekiyordu. Bir akşam, bizim manga pek kendi halinde bir vatandaş olan Onbaşı Kerkhoff'un idaresinde bir yemliğin üstünde karavana dağıtıyordu ki çatıdan koskoca bir meşe mertek parçası çatırtılar içinde aşağı düştü. Neyse ki başımızın hemen üstünde, iki kerpiç duvarın arasında sıkışıp kaldı. Biz korktuğumuzla kurtulduk, ama o güzel etli karavana ortalığa saçılan molozun altında kaldı. Biz bu kötü alametin hemen ardından ot yataklarımıza girmişken büyük kapıya güm güm vuruldu ve çavuşun heyecanlı sesiyle ayağa fırladık. Önce, böyle sürprizlerde hep olduğu gibi, bir anlık sessizlik, arkasından bir telaş ve patırtı: "Miğferim!" "Ekmek torbam nerede?" "Çizmemi giyemiyorum!" "Sen benim fişeklerimi çalmışsın!" "Kapa çeneni August!" Sonunda her şey hazır oldu ve Chamblay'deki istasyona yürüdük, oradan da birkaç dakika sonra trenle Pagny-sur-Moselle'e gittik. Sabah saatlerinde Moselle Nehri kıyısındaki tepeleri tırmanıp Prény isimli, bir şato harabesinin dibine yerleşmiş, rüya gibi güzel bir köyde kaldık. Bizim samanlığın bu sefer, nefis kokulu dağ otuyla dolu bir taş bina olduğu anlaşıldı; ufak pencereleri Moselle tepelerinin üzüm bağlarına ve vadideki, sık sık toplanan ve tayyarelerle bombardımana uğrayan Pagny kasabasına bakıyordu. Birkaç kere, Moselle'e düşen mermilerden kule gibi su sütunları yükseldi. Sıcak ilkbahar havası canımıza can katıyor, serbest olduğumuz saatlerde o muhteşem tepelik arazide bizi uzun gezintiler yapmaya davet ediyordu. Keyfimiz öyle fevkalade bir hale erişiyordu ki ha bire şakalaşmaktan yatma işi epey bir zaman alıyordu.

Sevilen şakalardan biri de, horlayanların ağızına bir matara-
dan su veya kahve dökmektir.

22 Nisan akşamı Prény'den yürüyüş kolu halinde ayrıl-
dık, Hattonchâtel köyüne kadar otuz kilometrenin üstün-
de yol katettik ve bu arada yükümüz ağır olmasına rağmen
yürüyüşten hasta düşenimiz olmadı; sonra meşhur Grande
Tranchée'nin sağ tarafında çadırlarımızı kurduk. Her şey
gösteriyordu ki ertesi gün çatışmaya girecektik. Gaz bezi,
ikinci bir et konservesi ve topçulara işaret vermek için fla-
malar dağıtıldı.

Akşamleyin, bütün zamanların muhatriplerinin pek iyi bi-
lip anlattığı gibi, o neler olacağını önceden hissetme havası
içinde, etrafı bir alay mavi anemonla sarılmış bir ağaç kütüğü
üzerinde daha uzun uzun oturdum ve nihayet, sıralar ha-
linde yatan silah arkadaşlarımın arasından sürünüp çadırıma
girdim; geceleyin de içinde bir kurukafanın başrolü oynadığı
birtakım karmaşık rüyalar gördüm.

Sabah anlattığımda Priepke bunu, inşallah bir Fransız'ın
kafatasıdır, diye karşıladı.

LES ÉPARGES

Ormanın taze yeşili sabahleyin ışıltılar içindeydi. Gizli yollardan dolaşa dolaşa, ön safın arkasındaki dar bir koyağa doğru ilerledik. Haber verildiği üzere, 76. Alay sadece yirmi dakikalık bir ateş hazırlığından sonra hücumla geçecek, biz de yedek olarak hazır bekleyecektik. Saat tam on ikide bizim topçular şiddetli bir ateşe başladı; her atış ormanın koyaklarında art arda akisler yapıyordu. “Tambur ateşi” gibi ağır bir tabiri ilk defa işitiyorduk. Sırt çantalarımızın üstüne oturmuş, bir şey yapmadan, heyecanla bekliyorduk. Bir muharebe habercisi koş koş bölük kumandanına geldi. Aceleyle bir şeyler söyledi: “İlk üç hendek bizim elimizde, altı top ganimet alındı!” Bir hurradır yükseldi, bir hücum hevesidir uyandı.

Sonunda, hasretle beklediğimiz emir çıktı. Uzun bir kol halinde, karmakarışık tüfek seslerinin geldiği tarafa doğru ilerlemeye başladık. İş ciddiye biniyordu. Patikanın yan tarafında, sık çamların olduğu bir yerde gümbürtüler koptu, başımızdan aşağı dal parçaları ve toprak yağdı. Korkuya kapılan biri yere yatınca arkadaşlarının zoraki kahkahalarını üstüne çekti. Sonra ölümün ikaz çığlığı duyuldu ve arkalara ulaştı: “Sihhiyeciler ön tarafa!” Çok geçmeden, merminin indiği yeri geçtik. Vurulanlar bu arada taşınıp götürülmüştü. Merminin patladığı çalılığın etrafında kanlı giysi ve et parçaları asılı kalmıştı. Garip, iç burkucu bir manzaraydı ve bana, avını çalılardan dikenleri üzerine geçiren kızıl sırtlı örümcek kuşunu hatırlattı.

Kıtalar Grande Tranchée'de ileriye atıldı. Yolun kenarına büzülmüş, su için yalvaran yaralılar vardı; sedye taşıyan esirler nefes nefese dönmüş geliyor, ateşin içinden top arabaları paldır küldür, sarsıla sarsıla geçip gidiyordu. Sağda, solda bombalar yumuşak toprağı sarsıyor, ağır dallar kırılıp dökülüyordu. Yolun orta yerinde gövdesinde kocaman yaralar açılmış, ölü bir at yatıyor, dökülen bağırsaklarından buhar tütüyordu. Bu büyük ve kanlı tabloların arasında vahşi, umulmadık bir neşe hüküm sürmekteydi. Arazi müdafaa birliklerinden sakallı bir asker yaslanmış duruyordu: "Çocuklar, ha gayret şimdi, Frenkoğlu kaçıyor!" Muharebe esnasında altüst olmuş piyade hatlarına ulaştık. Hücum mevzisinin dört bir tarafında top atışları sebebiyle hiç ağaç kalmamıştı. Paramparça olmuş ara sahada, başları düşmanın olduğu tarafta olmak üzere, hücumun kurbanları yere serilmişti; gri ceketleri toprakla aynı renk gibiydi. Hepten kana batmış, kızıl sakallı, dev gibi bir adam ellerini yumuşak toprağı saplamış, gözlerini göğ'e dikmiş yatıyordu. Gençten biri bir bomba çukurunun içinde, yüzünde ölümden önce gelen sarılık, kıvranıp duruyordu. Bizim kendisine bakmamızdan rahatsız oldu, kayıtsız bir hareketle paltosunu başının üzerine çekti ve hareketsiz kaldı.

Yürüyüş kolundan dağıldık. Uzun, keskin kavislerle durmadan yanımıza yöremize mermiler düşüyor, ormanın bu ağaçsız yerinde çakan şimşekler toprağı havaya kaldırıyor. Sahra topu mermilerinin havada çıkardığı tiz boru sesini daha önce Orainville'de de az duymamıştım; bana burada da bilhassa tehlikeli bir şey gibi gelmiyorlardı. Bölüğümüzün şimdi yayılmış olarak atış altındaki bu arazide hareket edişindeki intizamda, aksine, sakinleştirici bir şey vardı; kendi kendime, ateşle vaftizimin bu şekliyle beklediğimden daha zararsız başladığını düşündüm. Hakikatleri tuhaf bir şekilde görmezden gelerek, dikkatle, bu bombaların acaba hangi

hedeflere doğru atıldığını araştırıyor, pürgayret sürdürülen bu ateşin epey bir zamandır tam da bizi hedef aldığını kavrayamıyordum.

“Sıhhiyeciler!” İlk kaybımızı vermiştik. Bir şarapnel mermisi piyade eri Stölter’in şahdamarını parçalamıştı. Üç paket gaz bezi bir anda kanla doldu. Stölter birkaç saniye içinde kan kaybından öldü. Yanı başımızdaki iki top ateşe geçmekle, düşman tarafından daha da büyük bir karşılığın gelmesine sebep oldu. Ön sahada yaralıları aramakta olan bir topçu mülazımı tam önünde bir buhar sütununun fışkırmasıyla yere yıkıldı. Sonra yavaşça yerinden kalktı ve sükûnetini bilhassa göstererek geri döndü. Adama hayran hayran bakakaldık.

Daha da ilerlememiz için emir geldiğinde hava kararıyordu. Yolumuz sık ve top mermilerinin darmadağın ettiği çalılıklardan geçerek bitmek bilmez bir irtibat hendeğine* ulaştı, kaçan Fransızların eşyaları burada dağılmış duruyordu. Les Éparges yakınında, önümüzde birlikler olmaksızın, sert kûltenin içine bir mevzi kazmak mecburiyetinde kaldık. Son olarak bir çalılığa devrildim ve uyuyakaldım. Bazen, tavşan uykusunda, ta üstümde şu veya bu topçu birliğinin mermilerinin arkalarında kıvılcımlar çıkaran kapsülleriyle birer kavis çizerek uçtuğunu görüyordum.

“Hey, kalsana, çekiliyoruz!” Çiyden nemlenmiş otların üstünde uyandım. Bir makinalı tüfeğin yaylım ateşi vızıltıları arasında yine irtibat hendeğimize atladık ve orman kenarında terk edilmiş bir Fransız mevzisini ele geçirdik. Tatlımsı bir koku ve tel örgüye asılmış bir çıkın dikkatimi çekti. Sabah sisinde hendekten fırladığımda burnumun dibinde bir Fransız’ın kadidi çıkmış cesediyle karşılaştım. Lime lime olmuş üniformasının içinden yeşilimsi beyaz renkte, balık eti

* Askerlerin bir siperden diğerine geçmelerini sağlayan ara siper. -e.n.

gibi duran, çürümüş eti görünüyordu. Arkamı döndüğümde dehşetle irkildim: Yanımda bir karaltı ağaca yaslanmış otu-
ruyordu. Üzerinde pırıl pırıl Fransız deri paltosu vardı, ar-
kasındaki sırt çantası hâlâ duruyordu, onun da üstünde taç
gibi yuvarlak bir tencere. Gözlerinin boş, koyu kahverengi
kafasının üstünde saçlarının sadece birkaç perçem kalmış ol-
ması karşımdakinin canlı biri olmadığını söylüyordu. Başka
biri, vücudunun üst kısmı öne, bacaklarının üstüne kapan-
mış halde, sanki demin yıkılmış gibi oturmaktaydı. Etrafta
daha düzinelerce ceset vardı; çürümüş, kireçleşmiş, kuruyup
mumyaya dönmüş, ürkütücü bir ölümler dansı içinde kalakal-
mış. Fransızlar aylarca, vurulan arkadaşlarının arasında, onla-
rı gömmeden dayanmış olmalıydılar.

Öğleden evvelki saatlerde güneş sisi yırttı ve insana ra-
hatlık veren sıcaklığını gönderdi. Hendeğin dibine yatıp bi-
raz uyuduktan sonra, bu terk edilmiş, bizim bir gün önce
aldığımız hendeği görme merakıyla yola düştüm. Hendeğin
zemini dağlar gibi erzak, cephane, teçhizat parçaları, silahlar,
mektuplar ve gazetelerle kaplıydı. Barınaklar talana uğramış,
elden düşme eşya dükkânlarına benziyordu. Aralarında ce-
sur müdafilerin cesetleri yatıyordu; tüfekleri hâlâ mazgal-
lardaydı. Tahrip olmuş mertekler arasından sıkışıp kalmış bir
gövde yükseliyordu. Baş ve boynu kopmuştu; kızılımsı siyah
etinden bembeyaz kıkırdak parçaları bakıyordu. Anlamakta
zorluk çekmeye başladım. Yanı başında alabildiğine genç biri
sırtüstü yatmaktaydı, gözleri cam gibi açık, yumrukları teti-
ği kavradığı gibi yumulu kalmıştı. Sorular soran ölü gözlere
böyle bakmak garip bir his, harp boyunca hiçbir zaman ta-
mamen kaybetmediğim bir ürperti idi. Adamın cepleri dışa
çevrilmişti, yanı başında içi boşaltılmış halde cüzdanı duru-
yordu.

Harap olmuş hendek boyunca, ateş açılıp da bir tehlikeye
uğramadan yürüdüm. Öğleden evvelki o kısa dinlenme saat-

leriydi ki daha birçok defalar muharebe meydanlarında tek nefes alma fırsatımdı bu anlar... Her şeyi gayet endişesiz bir şekilde, rahat rahat seyretmek için bu vakitten istifade ettim. Yabancı silahlar, barınakların karanlığı, sırt çantalarının rengârenk muhtevası: Her şey yeniydi ve bilmece gibiydi. Cebimi Fransız mühimmatıyla doldurdum, ipek gibi yumuşak bir çadır yaygısını çekip aldım, mavi beze sarılmış bir matarayı ganimetim kıldım ve hepsini üç adım sonra tekrar attım. Darmadağın edilmiş bir zabıt teçhizatının yanı başında duran güzel, çizgili bir gömleğin ayartmasına kapılıp çarçabuk üniformamı çıkardım ve tepeden tırnağa yeni çamaşır giydim. Temiz ketenin cildimi hoş bir şekilde gıdıklaması içime bir sevinç yaydı.

Üstümü böylece değiştirdikten sonra hendekte güneşli bir yer aradım, bir kalasın üstüne oturdum ve kahvaltı etmek için süngüyle bir kutu et konservesi açtım. Sonra pipomu yakarak etrafa bol bol dağılmış olan Fransız dergilerini karıştırdım. Bunlar, tarihlerinden anladığım üzere, daha Verdun'dan bir gün önce siperlere gönderilmişti.

Hatırlayınca ürpermeden edemiyorum: Bu kahvaltı molası sırasında önümde, hendek zemininde küçük, garip bir cihaz bulmuş ve her nedense bunun bir "hücum feneri" olduğuna karar vererek açmaya çalışmıştım. Neden sonra kafama dank etti ki benim orada açmaya çalıştığım o nesne emniyeti açılmış bir el bombasıydı.

Hava açıldıkça, hendeğin hemen arkasındaki ormanlıktan bir Alman tabyası ateş etmeye başladı. Düşmanın cevap vermesi uzun zaman almadı. Birden arkamdan gelen büyük bir patırtıyla irkildim ve bir duman huzmesinin yükseldiğini gördüm. Harbin sesleriyle daha pek tanışmış olmadığım için, kendi toplarımızın ısıkları, fışkıltıları, gümbürtüsü ve gittikçe daha sık fasılalarla inen düşman mermilerinin patlamalarından meydana gelen hercümerci çözüp kafamda neyin

ne olduğuna dair bir tablo çizemiyordum. Her şeyden önce, niçin her taraftan birden sıkıştırıldığımızı, o vızır vızır geçen mermilerin çizdiği yolların, içlerinde dağınık bir halde bulunduğumuz küçük hendek parçalarının üzerinden nasıl olup da böyle plansız bir şekilde geçtiğinin bir izahını bulamıyordum. Sebebini göremediğim bu netice beni huzursuz ediyor, düşündürüyordu. Muharebe mekanizması karşısında daha tecrübe edinmemiş biri, acemi bir asker olarak durmaktaydım; mücadele şevkinde dair söylenenler gözüme, sanki başka bir yıldızda olup biten şeylermişçesine, acayip ve insicamsız görünüyordu. Halbuki aslında korkmuyordum; dışarıdan görünmediğim hissi içinde, birilerinin beni hedef alarak ateş edip vurabileceğine de inanamıyordum. Böylece, mangamın yanına döndüğümde, büyük bir kayıtsızlıkla ön sahayı gözlemeye başladım. Acemi cesaretiydi. O gün, daha sonra buna benzer günlerde de yapacak olduğum gibi, cep defterime bombardımanın tavsayıp kuvvetlendiği zamanları kaydediyordum.

Öğleye doğru topçu ateşinin şiddeti arttıkça arttı. Etrafımızda durmadan alevler fışkırıyor; beyaz, siyah ve sarı duman bulutları birbirine karışıyordu. Bilhassa siyah duman çıkaran mermiler, ki eski muharipler bunlara “Amerikan” veya “kömür sandığı” ismini vermişti, ürkütücü bir dehşetle patlıyordu. Bunların arasında kapsüller, düzinelercesi birden olmak üzere, kendilerine has, kanarya kuşlarını andıran seslerle şakırmaktaydı. Aralıklarından geçerken havanın kuş ötüşüne benzer bir ıslık çıkardığı bu kapsüller, bakırdan yapılmış birer müzikli saat veya mekanik bir böcek çeşidiymişlercesine, düşüp patlayan mermilerden yükselen dumanların üzerinden geçip gidiyorlardı. İşin garip tarafı, küçük orman kuşlarının yüzlerce noktadan gelen bu gürültüye hiç kulak asmayışlarıydı; duman bulutlarının üzerindeki kırık dökük dallara konmuş, sakın sakın duruyorlardı. Atış molalarında

birbirlerini çağırarak seslenişlerini ve gamsız şakımlarını duyuyorduk, hattâ sanki etraflarında yükselen bu gürültü seli onlara daha çok şevk veriyor gibiydi.

Atışların kesafet kazandığı anlarda askerler kısa seslenişlerle birbirlerini dikkatli olmaya çağırıyordu. Hendeğin benim görebildiğim kısmında, ki duvarlarından şurada burada kocaman kil parçaları dökülmüştü, mutlak teyakkuz halindeydik. Tüfekler emniyetleri açılmış olarak mazgallarda bekliyor, piyadeler dumanların tüttüğü ön sahayı dikkatle gözetliyordu. Arada sırada, sağa sola bakarak irtibatın devam edip etmediğini kontrol ediyor ve bakışları bir tanıdığa rastlayınca gülümsüyorlardı.

Ben bir arkadaşla beraber hendek duvarında, kilin içine oyulmuş bir sekide oturuyordum. Bir ara dışarıyı gözlediğimiz mazgalın tahtası çatırdadı ve bir piyade mermisi başlarımızın arasından geçip kile saplandı.

Yavaş yavaş yaralı vermeye başlamıştık. Hendek labirentinde nelerin olup bittiğini hepten göremiyordum, ama "Sıhhiyeciler!" bağırışının gittikçe sıklaşması, üzerimize açılan ateşin tesirini göstermeye başladığının işaretiydi. Arada sırada başında, boynunda veya elinde ta uzaktan parlayan yeni sarılmış sargısı olan biri acele içinde beliriyor, sonra arkalar da kayboluyordu. "Salon yarası" veya "kavalye yarası" denen çeşitten, hafif yara almış olanlar emniyete alınıyordu çünkü harbin batıl itikadına göre hafif isabet ekseriya sadece ağır isabetin bir habercisiydi.

Yanımdaki arkadaş, harp gönüllüsü Kohl, sanki bilhassa böyle vaziyetler için yaratılmışa benzeyen o Kuzey Alman soğukkanlılığını muhafaza etmekteydi. Bir türlü yanmak bilmeyen sigarasını ağzında çiğneyip eziyordu ve ayrıca yüzünden uyku akar gibi bir hali vardı. Aniden, arkamızda bin tüfekten çıkıyormuşa benzeyen bir yaygara koptuğunda bile sükûnetini bozmadı. Anlaşıldı ki orman, top atışıyla tutuşup

yanmaya başlamıştı. Koca koca alevler çatırtılar içinde ağaçların gövdelerini yalayarak yükseliyordu.

Bu hadiseler olurken ben tuhaf endişelerin derdini çekiyordum. Şöyle ki, cadı kazanında yaşadıklarından dolayı bir zamanların "Perthes Arslanları"nı kıskanıyordum; Recouvenre'ta geçirdiğim zaman beni onların arasından almıştı. Kohl ise Perthes'te bulunmuştu. Onun için, "kömür sandıkları" bizim olduğumuz yerin pek yakınına düşmüşse soruyordum:

"Hey, bu *şimdiki*, aynı Perthes'teki gibi miydi?" Her seferinde, beni sukutuhayale uğratan kayıtsızca bir el hareketiyle cevap veriyordu:

"Bu daha ne ki!" Ateş o derece şiddetlenip de oturduğumuz kil seki o kara canavarların patlamasıyla sarsılır olduğunda yine kulağına eğilip bağırdım:

"Hey, peki bu Perthes'teki gibi miydi?"

Kohl pek doğru sözlü bir askerdi. Önce ayağa kalktı, etrafa bir göz attı, sonra da beni pek memnun eden şu sözleri haykırdı:

"Şimdi neredeyse yaklaştı!"

Bu cevap benim içimi delice bir sevinçle doldurdu, öyle ya, ilk hakiki muharebemi yaşamakta olduğumun tasdiki oluyordu.

O anda bizim hendek kesimimizin ucundan bir adam peydahlandı: "Sola doğru devam!" Emri ilettik ve dumana boğulmuş mevzi boyunca yürümeye başladık. O sırada karavanacılar gelmişti ve göğüs siperinde bırakılmış yüzlerce yemek kabının buharları yükselmekteydi. Şimdi yemeği kim düşünürdü ki? Sağımızdan, solumuzdan sargıları kan içinde bir sürü yaralı geçiyordu, solgun yüzlerinde muharebenin heyecanı. Yukarıda, hendeğin kenarında acele acele sedyeler birbiri ardınca arkaya doğru taşınıyordu. İçimizde zor anların geleceği hissi dağ gibi yükselmeye başlamıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

"Dikkat, arkadaşlar, kolum, kolum!" "Hadi, millet hadi, irtibatı kaybetmeyin!" Mülazım Sandvoss'u gördüm, hendek boyunda, gözleri fal taşı gibi açılmış, dalgın ve acele acele koşturuyordu. Boynunda uzun, beyaz bir sargı hareketlerine garip bir çolpalık katmaktaydı ki herhalde onun için o an gözlerimin önüne bir ördeği getirdi. Bunu sanki korku veren şeylerin bir gülünçlük maskesi içinde görüldüğü o rüyalar-
dan birinde görüyordum. Bundan hemen sonra Miralay von Oppen'ın yanından geçtik, bir eli ceketinin cebinde, yaveri-
ne talimat veriyordu. Birden aklımdan, "Ha, demek bu olup bitende hâlâ bir mantık var," düşüncesi geçti.

Hendek bir ormanlıkta bitiyordu. Ne yapacağımızı bil-
mez bir halde dev kayın ağaçlarının altında beklemeye ko-
yulduk. Sık çalıların arasından bizim müfreze kumandanı,
bir mülazım, çıktı ve gediklilerin en kudemlisine seslendi:
"Askeri güneşin batış noktası istikametinde dağınık nizama
geçirin, mevzilendirin. Haberleri bana, açıklıktaki barınağa
gönderin." Beriki küfrederek kumandayı üstlendi.

Dağınık nizama geçtik ve bekleyişler içinde, bizden önce
birilerinin toprağa kazmış olduğu ve pek derin olmayan bir
sıra çukura yattık. Alaycı konuşmalarımızı, insanı ilikleri-
ne kadar sarsan bir uğultu orta yerinden kesti. Yirmi metre
arkamızda, beyaz bir bulut içinde toprak kesekleri havaya
uçup şak diye ta tepedeki dallara yapıştı. Bu gümbürtü or-
manda defalarca aksederek dolaştı. Gözler kısılmış, bir şeyler
görmeye çalışıyor, vücutlar ise kuvvetten tamamen mahrum
olma hissi içinde ezik, toprağa yapışıyordu. Bir atışı bir diğeri
takip etti. Çalıların arasında boğucu gazlar dolaşüyor, duman
ağaçların tepelerini örtüyor, ağaçlar, dallar hışırtılar içinde
yere iniyor, haykırışlar duyuluyordu. Yerimizden fırladık; ça-
kan şimşekler ve kulakları sağır eden hava tazyikinin verdiği
telaşla körlemesine bir ağaçtan diğerine koşuyor, siper arı-
yor ve dev ağaçların etrafında kovalanan av hayvanları gibi

dolanıyorduk. Birçoğunun koşup girdiği ve benim de tam gözüme kestirdiğim bir sığınak tam isabet aldı, çatı mertekleri havaya kalktı ve etrafta ağır kalas parçaları uçuştı.

Gedikliyle beraber, taşa tutulan bir sincap misali, heybetli bir kayanın etrafında nefes nefese sıçrayıp duruyordum. Sanki bir makina gibi ve art arda gelen patlamalardan daimi bir hareket alıyormuşçasına üstümün peşinden koşmaktaydım; o ise arada bir başını çeviriyor, vahşi gözlerle yüzüme bakıp bağııyordu: "Ee, ne biçim şey bunlar yahu? Ne biçim şey bunlar?" Birden ağaçlardan birinin geniş bir zemine yayılmış olan köklerinin üzerinde bir şimşek parladı ve sol uyluğuma gelen bir darbe beni yere fırlattı. Bir toprak keseğinin çarptığını sanıyordum, ama bolca akan kanın sıcaklığından hemen bildim ki yaralanmıştım. Daha sonra anlaşıldığına göre, kıl gibi keskin bir çapak etimde bir yara açmıştı ama bu iş önce para keseme çarpıp hızı kesildikten sonra olmuştu. Metal parçası adaleyi yaralamadan önce en az dokuz kat meşini incecik yarıp geçmişti ve bu kesikler sanki jiletle açılmışa benziyordu.

Sırt çantamı atıp, geldiğimiz hendeğe doğru koştum. Ateş altındaki ormanın her tarafından sökün eden yaralılar bu merkeze ulaşmaya çalışıyordu. Geçilecek yol müthişti, ağır yaralılar ve can çekişenlerle tıkanmıştı. Palaskasına kadar çıplak, sırtı yarılıp açılmış biri, hendek duvarına yaslanmış duruyordu. Bir başkası, kafatasının arkasından üçgen şeklinde bir parça sarkıyordu, durmadan tiz, canhıraş feryatlarla bağııyordu. Burada ızdırabın büyüğü hüküm sürmekteydi ve ben ilk defa olarak, sanki şeytani bir aralıktan bakarcasına, o ızdırıp diyarının ta içlerini görmekteydim. Ve tekrar tekrar yeni patlamalar.

Muhakemem beni tamamen terk etmişti. Önüme ne çıkarsa yıkarak koştum ve nihayet, o acelemin içinde birkaç defa gerisin geriye düşerek, hendeğin bu cehennemî kar-

gaşasından kurtulup önüme artık mânialar çıkarmayan bir yere ulaştım. Sık çalılıkların içinden, patikalardan, açıklıklardan geçip gemi azıya almış bir at gibi koşuyordum, ta ki Grande Tranchée yakınlarında bir ormanlıkta yere yığılana dek. Arazide arama yapan iki sedyeci geldiğinde hava artık kararıyordu. Beni sedyelerine yükleyip ağaç gövdeleriyle korunmuş bir sıhhiye barınağına götürdüler; geceyi pek çok yaralıyla sıkış tıkış, orada geçirdim. İnleyen insanlar yumağının ortasında takati tükenmiş bir hekim dikiliyor, sargı sarıyor, şırınga yapıyor ve sakın bir sesle talimat veriyordu. Ölülerden birinin paltosunu üstüme çekip uykuya daldım, ama bu uyku da ateşin başlaması ve tuhaf rüyalarla delik deşik oldu. Bir kere, gecenin bir yarısında uyandım ve hekimi hâlâ bir fenerin ışığında, iş başında gördüm. Bir Fransız ikide bir fer-yadı koparıyordu, yakınımnda biri bıkkın bir sesle şöyle dedi: "Amma Fransızmış ha. N'aparsın, bağırıp çağırmandan edemezler." Sonra yine daldım.

Ertesi gün beni taşırlarken uçup gelen bir çapak dizlerimin arasından sedyenin brandasını deldi.

Başka yaralılarla beraber, muharebe meydanıyla merkezi pansuman yeri arasında gidip gelen hastane arabalarından birine yüklediler. Hâlâ ağır ateş altında bulunan Grande Tranchée'yi çarçabuk katetmek gerekmekteydi. Gri branda duvarların ardından körlemesine yol alarak, bize kocaman dev adımlarıyla refakat eden tehlikenin içinden geçiyorduk.

Bizim arabaya, fırıncının ekmekleri fırına sürüşü gibi sürüverdikleri sedyelerden birinde karnından yaralanmış bir arkadaş da vardı ve yarasından çok acı çekiyordu. İçimizden her birine yalvardı, sıhhiyecinin arabada asılı duran tabancasını alıp sonunu getirmemizi istedi. Kimse cevap vermedi. Meğer daha tanışacağım bir his varmış: yol boyunca her sarsıntının, ağır bir yaranın üstüne birer çekiç darbesi gibi düşüşü.

Merkezî pansuman yeri bir orman açıklığına kurulmuştu. Kuru otu uzun sıralar halinde yaymışlar, üzerlerini çardaklarla örtmüşlerdi. Akın akın gelen yaralılarından kolayca anlaşılyordu ki, mühim bir muharebe sürüp gitmekteydi. Bu kanlı hercümercin orta yerinde işlerin akışına nezaret etmekte olan bir başhekimî gördüğümde, bir kere daha bir insanı, can derdine düşmüş olmanın dehşetleri ve heyecanlarıyla çevriliyken, karınca gibi bir soğukkanlılık içerisinde, intizamı ayakta tutmakla meşgul halde görmenin uyandırdığı tasviri zor olan o hisse kapıldım.

Yiyecekten, içecekten tekrar can bulmuş bir halde, bir de sigara içerek ot yatağımın üstünde, bir dizi yaralının orta yerinde yatarken, insanın bir imtihanı, gerçi büyük muvaffakiyetle değilse bile, ne olursa olsun başardığı zaman hissettiği o hafifleme havasına girdim. Yakınımdakilerden birinden kulak misafiri olduğum kısa bir konuşma beni çok düşündürdü.

"Neyin var arkadaş?" "Mesaneden yaralandım." "Çok acıyor mu?" "Ah, zararı yok. Ama insan bu halde devam edemiyor ya..." Aynı gün, daha öğleden evvel, Saint-Maurice köyünün kilisesindeki büyük hasta toplama noktasına götürüldük. Burada bir hastane treni istim altında beklemekteydi ve bizi iki günde Almanya'ya taşıdı. Yolda giderken trenden ilkbaharın ele geçirmiş olduğu tarlaları görüyordum. Bizimle sessiz sedasız bir adam, bir felsefe hususi doçenti, gayet ciddi bir şekilde alakadar oluyordu. Bana yaptığı ilk hizmet, bir çakıyla çizmemi kesip ayağımdan çıkarmak oldu. Öyle insanlar vardır ki hasta bakmaya karşı hususi olarak vergilidirler; bu adamı gece lambasıyla kitabını okurken görmek bile bana iyi geliyordu.

Tren bizi Heidelberg'e getirdi.

Neckar dağlarını çiçek açmış kiraz ağaçlarıyla çelenklenmiş görmek içimde kuvvetli bir sıla hissi uyandırdı. Ne güzeldi bu memleket, uğrunda kanını dökmeye ve ölmeye

elbette değerdı. Onun sihrını bu şekilde hissettiğim hiç olmamıştı. Aklıma iyi ve ciddi fikirler geliyordu ve ben ilk defa, bu harbin büyük bir maceradan fazla bir şey ifade ettiğini seziyordum.

Les Éparges muharebesi benim için bir ilk olmuştu. Düşündüğümden tamamen farklı geçmişti. Büyük bir vuruşmaya katılmış, fakat düşmanla yüz yüze gelmemiştim. Çarpışmayı, hücum dalgaları açık arazide görünür olduğunda, ki muharebe meydanının o kıyametvari boşluğunu can alıcı, canice birkaç an için kesiveren bir manzaradır, çok daha sonra yaşayacaktım.

DOUCHY VE MONCHY

Yaram iki haftada iyileşmişti. Taburcu edilip Hannover'daki ihtiyat taburuna gönderildim, oradan da bacaklarımın yeniden yürümeye alışması için kısa bir sıla izni aldım.

Evde geçirdiğim ilk günlerden birinde, öğleden evvel, aşılardan tutup tutmadığına bakmak için meyve bahçesinde dolaşırken babam "Gedikli olmak için müracaat etsene," dedi. Ben de, harbin başında yalnız kendimden mesul sade piyade olarak katılmak çok daha cazip gelmiş olduğu halde, onun bu arzusuna icabet ettim.

Bunun üzerine tedrisata katılmak için Döberitz'e gönderildim ve bu kursu altı hafta sonra zabıt namzedi olarak bitirdim. Burada Almanya'nın her sülalesinden akıp gelmiş yüzlerce genç insana bakınca, iyi bir muharip kadro bakımından memleketin şimdilik bir eksiğinin olmadığı hemen anlaşılıyordu. Recouvrence'ta ferdi tedrisat görmüştüm, burada ise arazide küçük birliklerin çeşitli hareket ettiriliş tarzlarına dair temrinler de yapıyorduk.

Eylül 1915'te alaya döndüm. Trenden, fırka karargâhının bulunduğu köy olan, Saint-Léger'de indim ve küçük bir ihtiyat birliğinin kumandanı olarak alayın istirahatgâhı olan Douchy'ye yürüdüm. İlerimizde Fransızların sonbahar taarruzu iyice kızışmıştı. Cephe geniş arazinin üzerinde uzun, yükselip alçalan bir bulut halinde belli oluyordu. Üzerimizde hava filolarının makinalı tüfeklerinin takırtısını duyuyorduk. Ara sıra, Fransız tayyarelerinden biri (renkli kokartları yerde neler olduğunu araştırarak kocaman kelebek gözleri gibiydi)

üzerimize doğru alçalınca görülmemek için küçük birliğimle birlikte yol kenarındaki ağaçların altında sipere yatıyordum. Müdafaa topları havaya ip gibi uzun, beyaz dumandan izler çiziyor, şurada burada mermi parçaları ıslık çalarak tarlalarda toprağın ta içine kadar giriyordu. Bu küçük yürüyüş bana hemen, yeni öğrendiğim malumatı tatbik fırsatı verecekti. Garp tarafında sarı kılıflarının parıltısı görülen bir alay, bağlı balondan bizi herhalde görmüş olacaklar ki, tam Douchy'ye sapacağımız sırada bir bombanın siyah, mahruti gövdesi önümüzde patlayıverdi. Mermi yolun hemen yanında, köyün şark tarafında bulunan mezarlığın girişine isabet etmişti. Burada ilk defa, beklenmedik bir hadiseye ivedi bir kararlar cevap verilmesi icap eden o durumla tanışıyordum.

"Sola dön! Dağınık nizam, marş marş!" Yürüyüş kolu hızla tarlalara dağıldı, sonra adamları tekrar sola doğru toplayıp geniş bir kavisle köye soktum.

73. Piyade Alayı'nın istirahatgâhı olan Douchy orta büyüklükte bir köydü ve harbin henüz pek az zararını görmüştü. Artois mıntıkasında bulunan bu hafif tepelik, muhit alay için o civardaki bir buçuk yıllık mevzi harbi sırasında ikinci bir garnizon, ileri hatta zor geçen muharebe ve iş günlerinden sonra bir dinlenme ve kendini toplama yeri oluyordu. Kaç defa, karanlık ve yağmurlu gecelerde yürüyüp yürüyüp de köyün girişinde yanan yalnız bir ışığı görür olduğumuzda derin bir nefes almıştık! İnsan böylece nihayet başının üstünde bir dama ve kuru bir mekânda sade, masun bir yatağa kavuşuyor; her dört saatte bir, gece ortası dışarı çıkmak mecburiyetinde kalmadan ve devamlı bir baskın olacağı bekleyişi içinde rüyalarının ta içine kadar kovalanmadan uyuyabiliyordu. İlk istirahat günü, banyo yapıp elbiseyi hendeğin pisliğinden temizledikten sonra yeniden doğmuş gibi oluyordu. Paslanmış kemikleri işler hale getirmek, hem de uzun gece nöbetlerinde yalnızlaşan insanlarda birlik ruhunu

tekrar uyandırmak için çayırarda talim ediliyor, jimnastik yapılıyordu. Bu, yeni meşakkatli günler için zindelik veren bir şeydi. İlk zamanlar bölükler geceleyin istihkâm kazmak için münavebeli olarak ileri hatta yürütülüyordu. Pek yorucu olan bu çift kat çalışmaya daha sonra, vaziyetimize anlayış gösteren miralayımız von Oppen tarafından son verildi. Bir mevzinin emniyeti müdafilerinin zindeliği ve cesaretinin tamlığına istinat eder; düşmana doğru uzanan yolların giriftliğine ve muharebe hendeklerinin derinliğine değil.

Kır saçlı sakinleriyle Douchy, serbest saatlerde dinlenmek için nice fırsat arz etmekteydi. Buradaki pek çok kantinde hâlâ bol bol yiyecek, içecek bulunuyordu; bir okuma odası, bir kahve salonu vardı ve daha sonra, büyük bir samanlığın içine hünerli bir şekilde yerleştirilen bir sinema mekânı bile olmuştu. Zabitler için pek güzel döşenmiş bir mahfil ve papaz evinin bahçesine kurulmuş bir bowling yeri vardı. Sık sık bölük eğlenceleri tertip ediyor, bunlarda kumandanlar ve askerler eski Alman usulünce içki içme yarışları yapıyorlardı. Hep aklımda kalacak bir şey de, bölüğün, sahra mutfaklarından gelen artıklarla beslenip semizlemiş domuzlarının hayatına mâl olan o kesim eğlenceleridir. Ahali daha köyde oturmakta olduğundan her yer her şekilde kullanılıyordu. Bahçelere kısmen barakalar ve yatılacak barınaklar kurulmuştu; köyün ortasındaki bir meyve bahçesi açık hava kilisesine; başka bir bahçe de "Emmichplatz" ismi verilerek eğlence meydanına çevrilmişti. Burada, ağaç gövdeleriyle örtülü iki barınakta berber ile diş reviri de bulunuyordu. Kilisenin yanındaki büyük bir çayır mezarlık hizmeti görmekteydi ve buraya hemen her gün bir bölük gelip bir veya birçok silah arkadaşını bir koronun nağmeleri refakatinde son yolculuğuna uğurluyordu.

* General Otto von Emmich anısına bu isim verilmiştir. —e.n.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Böylece, bir sene içinde, her tarafından dökülmekte olan çiftçi köyü heybetli bir parazite benzer bir hal alan bir asker şehrine döndü. O eski, masun köy tablosuna pek rast gelinmez oldu. Köy havuzunda Dragon muhafızları atlarını yüzdürüyor, bahçelerde piyadeler talim ediyor, çayırarda askerler yatıp güneşleniyordu. Bina namına ne varsa haraplaşıyor, sadece harbe hizmet edenler bakım görüyordu. Keza çitler de yıkılmış veya irtibatın daha iyi olması bakımından sökülmüştü, buna karşılık her köşede yol istikametlerini gösteren büyük levhalar göze çarpıyordu. Çatılar yıkılıp evlerin eşyası yavaş yavaş sobalarda yakılırken telefonlar ve elektrik hatları çekilmişti. Ateş altında kaldıkları zaman sığınacak yerleri olsun diye ev sakinleri için bodrumlardan toprağın içine doğru uzanan lağımlar açılmış; çıkarılan toprak da rastgele bahçelere yığılmıştı. Bütün köyde ne hudut kalmıştı ne şahsi mülkiyet.

Fransız ahali, köyün Monchy istikametindeki çıkışına alınmış, burada bir arada tutuluyordu. Harap haldeki evlerin eşiği dibinde çocuklar oynuyor, ihtiyarlar bir ömür geçirdikleri yerleri gözlerinin yaşına bakmadan kendilerine yabancı kılan bu yeni hayhuyun içinde iki büklüm dolaşıyordu. Gençler her sabah içtimaya gelmek mecburiyetindeydi ve mevki kumandanı olan Mülazımıevvel Oberländer tarafından köy hududu içindeki işlerin yapılması için çeşitli vazifelere gönderiliyorlardı. Biz ancak çamaşırlarımızı yıkatmaya götürdüğümüzde veya tereyağı, yumurta aldığımızda yerlilerle bir araya geliyorduk.

Bu asker şehrindeki tuhaf tablolar arasında, iki küçük yetim Fransız'ın birliğe katılması da vardı. Biri sekiz, öbürü on iki yaşlarındaki bu iki oğlan tamamen sahra grisi elbiseler içindeydi ve akıcı bir şekilde Almanca konuşuyorlardı. Kendi hemşehrilerinden, askerlerin yanındayken işittikleri şekilde,

sadece "Schangels" diye bahsediyorlardı. En büyük arzuları, nihayet "kendi" bölükleriyle mevziye gidebilmektir. Mükemmel bir şekilde talim edebiliyorlar, üstlerine selam veriyorlar, içtimalarda sol kanatta yerlerini alıyorlar ve kantincilerle beraber Cambrai'ye alışverişe gitmek istediklerinde müsaade istiyorlardı. İkinci tabur birkaç haftalığına ikmal kursu için Quéant'a geldiğinde bunlardan birinin, ismi Louis olanın, Miralay von Oppen'in emriyle Douchy'de kalması icap etmiş; yürüyüş esnasında da çocuğu hiç gören olmamış, ama tabur hedefine vardığında Louis saklandığı yük arabasından pürneşe atlayıvermiş. Büyük olanı daha sonra Almanya'ya, bir gedikli mektebine gönderilmiş.

Douchy'den bir saat bile olmayan bir mesafede, alayın iki yedek bölüğünün yerleştirildiği köy olan Monchy-au-Bois bulunuyordu. Burası 1914 sonbaharında yaman muharebeler hedef olmuştu; en son Alman tarafının elinde kalmış ve eskiden zengin bir yer olan köyün harabelerini yarım daire şeklinde saran mücadeleye gittikçe tavsamıştı.

Şimdi evler yanmış ve top ateşiyle yıkılmış, yabanileşmiş bahçeler bombalarla altüst olmuş, meyve ağaçları kırık dökük haldeydi. Bu taştan labirent, müdafaa için hendeklerle, dikenli tellerle, betondan dayanak noktalarıyla tadilat görmüştü. Sokaklar, merkezde bulunan bir beton binadan, ki buraya "Torgau Kalesi" ismi verilmişti, makinalı tüfek ateşine tutulabiliyordu. Bir başka kale, köyün sağ tarafında bulunan ve bir sahra tahkimatı olan "Altenburg Kalesi" idi ve ihtiyat bölüğünün bir takımını barındırıyordu. Müdafaa için mühim bir yer de, sulh zamanında inşaatlar için tebeşir taşı çekilmiş olan ve bizim ancak tesadüfen keşfettiğimiz bir madendi. Bölüğün bir aşçısının su kovası bir kuyuya düşmüş, o da aşağıya inince mağara gibi açılan bir kovuk olduğunu

* Alsace bölgesi halkının Almanlara taktığı isim. -ç.n.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <http://rantey.org>

görmüştü. Burası tetkik edildi ve ikinci bir giriş kapısı daha yapıldıktan sonra çok sayıda muharip için bombalara karşı emniyetli bir barınak elde edilmiş oldu.

Ransart'a giden yolun üstünde, ıssız bir tepede bir harabe, eski bir estaminet vardı ve buraya cephenin geniş bir kısmını görebildiği için "Bellevue" ismi konulmuştu; burası benim tehlikeli bir yerde olmasına rağmen sevdiğim bir yerdi. Göz buradan bakınca, ta engin ve canı çekilmiş bir araziye uzanıyor, üzerindeki ölü köylerin birbirlerine artık hiçbir arabanın geçmediği, hiçbir canlı varlığın boy göstermediği yollarla bağlı olduğu görülüyordu. Arka planda metruk şehir Arras'ın silüeti seçiliyor, daha sağda Saint-Éloi'daki büyük top tahribatının tebeşir kültesinde açtığı çukurlar parıldıyordu. Satırlarına, irtibat yollarına uzun fitiller gibi uzanan hendeklerin, sarılı beyazlı ilmiklerinden meydana gelen sık örgülü bir ağ serilmiş gibi duran, üzerlerinden kocaman bulutların gölgelerinin geçtiği, ot bürümüş tarlalar da ıssız kalmıştı. Şurada burada, sanki bir hortlak elinden havaya fırlatılmışa benzeyen bir bombanın dumanı kıvrılarak yükseliyor ve rüzgâra karışıp kayboluyor veya şarapnel misketlerinin husule getirdiği bir bulut çölün üzerinde yavaş yavaş erimekte olan büyük, beyaz bir kar tanesi gibi salınıyordu. Arazinin çehresi karanlıktı ve bir masal gibiydi; harp civarda ne şirinlik varsa silip atmış ve bu çehreye yalnız başına bakan insanı ürküten, kendi demirden hatlarını işlemişti.

Issızlığı ve ara sıra topların boğuk sesiyle bölünen derin sessizliği, bu mahvolmuşluk intibası daha da kuvvetlendiriyordu. Parçalanmış sırt çantaları, kırılmış tüfekler, asker elbisesi paçavraları, aralarında tüyler ürpertici bir tezat içindeki çocuk oyuncakları, bomba kapsülleri, patlamış mermilerin kovanları, şişeler, hasat aletleri, yırtılmış kitaplar, kırılmış

* Fr. Güzel manzara. -ç.n.
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

kap kaçak; esrarengiz karanlıklarından, içinde belki talihsiz ev halkının cesetlerinin son derecede gayretli sıçan sürüleri tarafından kemirildiği bir bodrum olduğu anlaşılan çukurlar; kendisine destek olan duvarı yıkılmış ve yardım ararcasına kollarını uzatmış küçük bir şeftali ağacı, ahırlarda evin hayvanlarının hâlâ zincire bağlı iskeletleri, mahvolmuş bahçelerde hendekler, aralarında yeşermekte olan yabancı otlara boğulmuş soğan, vermut, ışkın ve nergisler; komşu tarlalar da, damlarında hububatın kendiliğinden çimlenip kol atmaya durduğu ambarlar ve bütün bunların içinden geçen yarı yarıya göçmüş bir irtibat hendeği, üzerlerinde yangın ve taaffün... Böyle bir yerde, daha az bir zaman önce sulh içinde yaşamış insanlar olduğunu düşündüğü zaman, asker kişinin aklına kederli fikirler gelmeye başlıyor.

Muharebe mevzisi, daha önce söylediğim gibi, köyün etrafında, dar bir yarım daire şeklindeydi ve köye bir sıra irtibat hendeğiyle bağlıydı. Mevzi, Cenup ve Garp olmak üzere iki alt kısma ayrılmıştı. Bunlar da, A'dan F'ye kadar altı bölük mıntıkasına ayrılmıştı. Mevzinin yay şeklinde olması İngiliz'e iyi bir yan taarruz imkânı veriyordu; bunu iyi kullanmakla da bizi ağır zayiata uğratmışlardı. Bu gayeyle kendi hattının hemen arkasında saklı olan bir topu kullanıp bununla küçük şarapneller atıyorlardı, patlamalarıyla yere düşmelerini aynı anda işitebiliyorduk. Bütün hendek boyunca kurşun bilyelerin aniden bir sürü halinde parıldayışı görülüyor ve bunlar sık sık bir nöbetçinin hayatına mâl oluyordu.

Önce piyade hendeklerinin o günlerde nasıl inkişaf ettiğini kısaca bir görelim de, tekrar tekrar karşımıza çıkan bazı tabirleri gözümüzün önüne getirme imkânımız olsun.

Kısaca "hendek" denen ileri hatta ulaşmak için kazılmış olan birçok muvasala yolu veya irtibat hendeğinden birine gireriz; bunların vazifesi muharebe mevzisine doğru bir siper arkasında yürüyüşe imkân vermeleridir. Demek ki, ekseriya

çok uzun olan bu hendekler düşmana doğru ilerlemektedir, fakat uzunlamasına ateş altına alınmaları mümkün olmasın diye zikzak şeklinde veya hafif kavisler çizerek kazılmışlardır. Bir çeyrek saat yürüdükten sonra, birinciye paralel olan ve muharebe hattı kaybedilirse mukavemetin devam edeceği yer olan ikinci hatta ulaşırız.

Asıl muharebe hendeği, daha ilk bakışta, harbin başında yapılan zayıf hendeklerden farklılık göstermektedir. Bu artık basit bir hendek olmaktan çıkmıştır, toprak seviyesinin iki veya üç adam boyu derininde uzanıp gider. Yani müdafiler bir çukurun tabanında hareket etmektedir; ön sahayı gözetlemek veya ateş açmak istiyorlarsa basamaklardan veya geniş tahta merdivenlerden nöbetçi sekisine çıkarlar; burası, üzerinde duranların sadece başları dışarıda kalacak şekilde toprağın içine oyulmuş uzun bir platformdur. Piyade eri nöbet yerinde ayakta durur, az veya çok tahkim edilmiş bir oyuğun içindedir; başını bir kum torbası veya çelik kalkan korumaktadır. İleriye görmesi aslında, tüfek namlusunun sokulduğu küçük bir mazgal deliğinden bakınca mümkündür. Hendek hafriyatında hasıl olan büyük miktarlarda toprak, hattın arkasına bir set gibi yığılır ve bu aynı zamanda askerin sırtını emniyete alır; bu toprak setin içine makinalı tüfek mevzileri yerleştirilmiştir. Hendeğin ön yüzündeki toprak ise atış sahasının açık kalması için daima itinayla kaldırılır.

Hendeğin önünde, ekseriya birkaç sıra olmak üzere, tel örgüler uzanır; dikenli tellerden meydana gelen bu girift çit, taarruz edenlerin oyalanması ve nöbet yerlerinden rahat rahat ateş altına alınabilmesi içindir. Tel örgülerin içinde otlar iyice boy atmış olur çünkü işlenmeyen tarlalarda hemen yeni ve değişik bir nebat örtüsü kendine yer edinmektedir. Başka yerde hububatın arasında tek tek yetişen vahşi çiçekler buraları ele geçirmiştir; bazı yerleri de alçak çalılar kaplamıştır bile. Yollar da artık üstlerinde biten otların altında kalmıştır,

ama hâlâ bariz bir şekilde seçilebilirler, çünkü üzerlerine yuvarlak yapraklarıyla sinir otu yayılmış olur. Bu vahşi muhit içinde kuşlar kendilerini rahat hisseder: Kekliklerin geceleri sık sık o garip çığırışları işitilir, hendeklerin üzerindeki ilk ışıkla tarla kuşlarının bol sesli şakımaları duyulur.

Muharebe hendeği, yan taraftan yayılım ateşi altına alınamasın diye menderes çizecek şekilde yapılmıştır, yani muntazam mesafelerle geriye doğru dönerek kavisler çizer. Bu içerlek kısımlar yandan gelen mermiyi tutmak içindir ve “omuzluk” ismini alır. Muharip böylece, arkaya doğru arka siper, yanlara doğru omuzluk ile korunmuş vaziyettedir; öne doğru ise, göğüs siperi olarak, kendisini hendeğin ön duvarı korur.

Dinlenmek için barınaklar yapılmıştır ki bunlar da artık toprağın içinde basit kovuklar olmaktan çıkıp tavanları merteklerle örülmüş, duvarları tahtalarla kaplanmış kapalı, doğru dürüst ikâmet edilecek yerler haline gelmiş bulunuyor. Barınaklar aşağı yukarı bir adam boyu yüksekliktedir ve tabanları hendek tabanıyla aynı hizada olacak şekilde inşa edilmiştir. Yani bunların merteklerden yapılma damının üstünde, hafif isabetlere dayanabilecek bir toprak tabakası daha vardır. Fakat insan ağır ateş altında, fare kapanında oturuyormuş gibi olur ve bu yüzden derin lağımlara çekilmeyi tercih eder.

Lağımlar kavi ahşap çerçevelerle kaplanmıştı. İlk çerçeve taban hizasında, hendeğin ön duvarının içine yerleştirilmiştir ve lağımın kapısını teşkil eder; bundan sonra gelen her bir çerçeve iki karış daha derinden başlar. Öyle ki, insan inerken çabucak siper kazanmış olur. Bu şekilde bir lağım merdiveni meydana gelir; yani otuzuncu basamaktaki birinin üstünde dokuz, hendeğin derinliği de hesaba katılırsa, on iki metre toprak var demektir. Şimdi bu basamakların ilerisine veya yan taraflarına biraz daha büyük çerçeveler açılıyor ve böy-

lece ikamet edilecek mekânlar elde ediliyor. Lağımalar çapraz şekilde birbirleriyle birleştirilince yerin altında irtibat yolları meydana gelir ve bunlardan düşmana doğru sapan yollar dinleme veya havan topu lağımları olarak kullanılır.

Bütün bunlar, ilk bakışta, arazide ölü gibi yatan devasa bir toprak altı kalesi olarak tasavvur edilmeli; bu kalenin içinde muntazaman gözcülük ve iş nöbetleri tutulur ve bir ikaz verildiğinde, birkaç saniye içinde her adam nöbet yerinin başına geçmiş olur. Buradaki hava pek romantik bir tarzda düşünülme iyi olur; daha ziyade, bir miktar mahmurluk ve atalet hüküm sürer ki bu da toprağa yakın olmaktan ileri gelmektedir.

Ben altıncı bölüğe verilmiştim, varışımından birkaç gün sonra bir manganın kumandanı olarak mevziye intikal ettim ve orada hemen birkaç İngiliz elma şekeriyle* karşılandım. Bunlar kırılğan demirden mamul, patlayıcı maddeyle doldurulmuş, saplı mermilerdi; şekillerini göz önüne getirebilmek için en iyisi, güllerinden biri kesilip alınmış olan elli kiloluk bir halter düşünmeli. Atıldıklarında boğuk bir ses çıkarıyorlardı ve bu uğultu ekseriya makinalı tüfek ateşiyle kamufle ediliyordu. Onun için, aniden alevlerin yanı başımızdaki hendegin içini aydınlatması ve kötü bir hava tazyikiyle sarsılışımız, üzerimde sanki ortalıkta bir hortlak dolaşıyormuş tesiri yaptı. Adamlar beni çabucak, bu arada o sırada tam önüne gelmiş olduğumuz, manga barınağının içerisine çekti. İçeride daha beş veya altı defa, patlamaların yaptığı o ağır havan vuruşlarını hissettik. Bu havan topu aslında çarpıp patlamıyor, "oturuyor"; etrafı mahvedişindeki ağır ve oturaklı üslubunun insanın sinirleri üzerinde daha da nahoş bir tesiri var. Ertesi sabah, ilk defa gün ışığında hendekte dolaşırken her tarafta,

* Toffee Apple: I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin kullandığı iki inçlik havan topu. Şekli sebebiyle bu isim verilmiştir. -e.n.

o büyük, içi boşalmış, saplı güllerin barınakların önüne ikaz gongu olarak asılmış olduğunu gördüm.

Bölüğün mevzilendiği C kısmı bütün alayda en ileri noktada bulunuyordu. Bölük kumandanımız, harbin başında Amerika'dan alelacele dönüp gelmiş olan Mülazım Brecht böyle bir yerin müdafaası için münasip adamdı. Tehlikeyi severdi ve çarpışmada şehit düştü.

Hendekte hayat sıkı bir intizam içindeydi; ben buraya, normal ateş faaliyetinin gayet "kesif hava" şeklinde ağırlaşmadığı müddetçe, on sekiz ay boyunca birbirini aynen takip eden günlerden birinin seyrini yazayım.

Piyade hendeğinde gün aslında karanlığın çökmesiyle başlar. Saat yedide mangamdan bir adam beni, önümdeki gece nöbetlerinin gelişini görerek yattığım ikindi uykumdan uyandırıyor. Palaskayı kuşanıyor, tenvir tabancasını ve el bombalarını palaskaya takıyorum ve az veya çok rahat bir yer olan barınaktan çıkıyorum. Pek iyi bildiğim takım mıntıkasını ilk geçişimde bütün nöbetçilerin doğru yerlerde olduğuna kanaat getiriyorum. Alçak sesle parola alınıp veriliyor. Bu arada gece inmiş oluyor ve ilk tenvir fişekleri gümüşü ışıklarıyla yükseliyor, bu arada gözler dört açılıp ön sahayı taramakta. Siperin arkasına atılmış konserve kutularının arasından bir sıçanın hışırtıları geliyor. Ona ısıklık çalarak bir ikincisi katılıyor, çok geçmeden de ortalıkta, köyün harabelerinin bodrumlarından veya ateş altında yıkılmış lağımlardan akın akın gelen gölgeler dolaşmaya başlıyor. Bunları avlamak, sıkıcı bir iş olan nöbete değişiklik getirdiği için seviliyor. Yem olarak bir parça ekmek konuyor ve tüfek ona doğrultuluyor veya sıçan deliklerine kör mermilerden çıkarılan patlayıcı toz serpilip ateşe veriliyor. O zaman tüyleri alazlanmış olarak, ciyak ciyak dışarı fırlıyorlar. Bunlar iğrenç yaratıklar, köyün bodrumlarının gizliliği içinde cenazelere nasıl musallat olduklarını tekrar tekrar düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum.

Bir keresinde, sıcak bir geceydi, Monchy'nin harabeleri içinde yürürken saklandıkları yerden o kadar inanılmaz büyüklükte sürüler halinde çıkıp geldiler ki, toprak şurada burada bir albinonun desen kattığı canlı bir halıya benzedi. Mahvolmuş köylerden gelen birkaç kedi de hendeklere yerleşmiş bulunuyor; insanlara yakın olmayı seviyorlar. Ön ayağı isabet alarak sakatlanmış büyük, beyaz bir erkek kedi sık sık arada ki insansız sahada dolaşıp duruyor ve galiba her iki tarafta da boy gösteriyor.

Ama hendek nöbeti demiştim başta. İnsan lafın böyle başını alıp gitmesinden hoşlanıyor ve karanlık geceyle sonsuz vakti doldurmak için kolayca konuşkanlık kazanıyor. Onun için ben de tanıdığım bir muharibin veya başka bir gediklinin yanında duruyor ve büyük bir dikkatle onun anlattığı binlerce sudan teferruata kulak veriyorum. Zabit namzedi olduğumdan sık sık, keza huzursuzluk içinde olan nöbetçi zabit tarafından dostane bir sohbeta dâhil ediliyorum. Zabit hattâ tamamen arkadaşmışız havasına giriyor, alçak sesle, ateşli ateşli konuşuyor, sırlarını ve arzularını ortaya döküyor. Ben de buna katılıyorum, değil mi ki benim ruhumu da hendeğin kara duvarları ezmekte, ben de bu ürkütücü yalnızlık içinde sıcaklığa, insani bir şeylere hasretim. Arazi geceleyin kendine has bir soğukluk yaymakta; bu soğukluk zihni bir şey. Öyle ki, insan hendeğin, içinde kimselerin olmadığı ve sadece müfrezelerin gidip geldiği bir kısmını geçerken soğuktan titremeye başlıyor; bu titreme tel örgünün dış tarafındaki insansız sahaya girildiğinde kuvvetlenerek dişlerin takırdamasıyla beraber gelen, hafif bir rahatsızlık halini alıyor. Roman yazarlarının dişlerin takırdamasını kullanım tarzı ekseriya yanlıştır; bu şiddetle gelen bir şey değildir, daha ziyade zayıf bir elektrik cereyanına benzer. İnsan bunu ekseriya, uykusunda konuştuğunu fark ettiği kadar az fark eder. Ayrıca, sahiden bir şey olduğunda da hemen diner.

Sohbet tavsiyor. Yorgunuz. Uykulu uykulu, omuzluklardan birine yaslanmış, karanlıkta yanan sigaraya bakıyoruz.

Don olduğunda insan üşüye üşüye aşağı yukarı dolaşır, sert toprak bir sürü adımın altında ses verir. Soğuk gecelerde ta uzaklara kadar giden, bitip tükenmez bir öksürük işitilir. Bu öksürükler, asker eğer insansız sahada sürüne sürüne ilerliyorsa, düşman hattına yaklaştığının ilk işaretidir. Zaman zaman, bir nöbetçinin ıslıkla veya mırıldanarak bir şarkı söylediği de olur; bu adamın yanına öldürme maksadıyla yaklaşıyor olmak, kötü bir tezattır. Sık sık yağmur yağar, o zaman insan kaputun yakalarını kaldırıp lağım ağızlarındaki yağmur saçaklarının altında mahzun mahzun dikilir ve damlaların biteviye düşüşüne kulak verir. Hendeğin ıslak tabanı üzerinde bir üst rütbelinin ayak sesi duyulduğunda hemen oradan çıkılır, ileri yürünür ve birden geri dönülür; topuklar birbirine vurulup tekmiil verilir: "Hendek hizmetinde gedikli! Mıntıkada vukuat yoktur!" Öyle ya, lağım girişlerinde dikilmek yasaktır.

Düşünceler alıp başını gider. İnsan mehtabı görür ve evindeki güzel, rahat günleri veya ta ötelerdeki, tam şu anda ahalinin kafelerden akın akın çıktığı büyük şehri ve bir sürü ark lambasının geceleyin merkezdeki hayhuyu ısıtmasını hatırlar. Bunlar rüya gibi gelir; inanılmaz derecede uzaktır insana.

Derken hendeğin ilerisinde bir hışırtı olur, iki telin hafifçe çıtırdadığı duyulur. Bir anda rüyalar dağılıp gider, bütün duyular insana acı verecek derecede keskinleşir. Nöbet yerine çıkılır, havaya bir tenvir fişegi atılır; bir hareket olmaz. Herhalde bir tavşan veya keklik geçmiştir.

Sık sık düşmanın kendi tel örgüsü üzerinde çalıştığı işitilir. O zaman oraya hemen arka arkaya ateş edilir, tüfegin yuvası boşalana kadar. Sadece emir böyle olduğu için değil, insan kendisi de bunda belli bir tatmin bulur. "Şimdi o tarafta

başları sıkışmıştır. Hattâ belki birini vurdun bile.” Biz de hemen her akşam tel çekeriz, bizden de sık sık yaralananlar olur. Sonra bu adi İngiliz domuzlarına küfrederiz.

Mevzinin bazı kısımlarında, mesela muvasala hendeklerinin başındaki nöbetçilerin birbirinden uzaklığı otuz adım bile değildir. Buralarda zamanla şahsi bir tanışıklık doğar; insan Fritz, Wilhelm veya Tommy’yi öksürüşünden, ıslık çalıışından veya şarkı söyleyişinden tanımaya başlar. Haşin bir mizahın eksik olmadığı kısa seslenişler gider, gelir.

“Hey, Tommy, sen daha orada mısın?” “Evet!” “O zaman çek kafanı bakalım, şimdi ateş edesim geldi!” Ara sıra boğuk bir top patlamasının arkasından ıslık çalan fırıldaklı bir ses duyulur: “Dikkat, bomba!” İnsan bir hışım en yakın lağım ağzına dalıp nefesini tutar. Havan topunun patlayışı bambaşkadır, el bombasından çok daha heyecanlı. Zaten şiddetimiz ve hilekârca bir tarafları vardır, şahsen bir nefret güdüyorlarmış gibidir. Kalles şeylerdir. Tüfek bombaları bunların minyatür modelidir. Düşman hendeğinden birer ok gibi yükselirler, kızıl kahverengi başlıkları vardır ve bu, daha kolay parçalanması için çikolata gibi kutucuklara bölünmüştür. Gecenin ufku belli yerlerden parlayınca bütün nöbetçiler yerlerinden atlayıp ortadan kaybolur. Uzun tecrübeleriyle, C kısmını hedef alan topların nerelerde durduğunu bilirler. Saatin fosforlu kadranı nihayet iki saatin dolduğunu gösterir. Şimdi hemen bir sonraki nöbetçiyi uyandırıp barınağa girme zamanıdır. Belki karavanacılar mektup, paket veya bir gazete getirmiştir. Kırpışan mumun gölgeleri alçak, ham mertekler üzerinde dolaşırken insan memleketten gelen haberleri ve oradakilerin sulh içindeki dertlerini okurken garip bir hisse kapılır. Bir yongayla çizmelerimdeki çamurun en kabasını kazıyıp kaba saba çakıştırılmış masanın bir bacağına sildikten sonra sedire yatıp battaniyemi başıma çekiyorum, ilmi tabirle “hırıldamak” üzere. Dışarıda mermiler tekdüze bir

tekrar içinde sipere düşüp patlıyor, bir fare hızla yüzümden, ellerimden geçiyor, ama uykum bozulmuyor. Haşerattan yana da sıkıntım yok, barınağı daha birkaç gün önce esaslıca dumana boğmuşuz.

İki kere daha, vazifemin icaplarını ifa etmek için uykudan kaldırıyorum. Son nöbet esnasında, arkamızda, gökyüzünün şark ucunda aydınlık bir şerit yeni günün başladığını haber veriyor. Hendeğin çizgileri berraklık kazanıyor; burası erken saatlerin kül rengi ışığında dile gelmez bir ıssızlık intibası uyandırıyor. Bir tarla kuşu yükseliyor; keskin ötüşü sinirime dokunuyor. Bir omuzluğa dayanmış, büyük bir ayıklık hissi içinde ölü, tellerle kaplı ön sahaya bakıyorum. Şu son yirmi dakikanın bir türlü bitmek bilmemesi! Nihayet, irtibat hendeğinden, geri dönen kahve taşıyıcılarının kap kacaklarının takırtısı geliyor: saat yedi. Gece nöbeti bitti.

Barınağa giriyorum, kahve içip bir ringa balığı tenekesinde yıkanıyorum. Bu beni canlandırıyor ve uzanma isteğim uçup gidiyor. Zaten hemen, saat dokuzda mangamı tekrar vazifelerine dağıtıp işe başlatacağım. Bizim elimizden sahiden her iş geliyor; hendek bizden günbegün bin tane şey istiyor. Derin lağımlar kazıyoruz, barınaklar inşa ediyor, betondan müstahkem mevkiler döküyoruz; tel örgüden mânialar hazırlıyoruz, su tahliye tesisleri kuruyoruz, kaplama tahtaları çıkıyor, destek yapıyor, tesviye ediyor, yükseltiyor, meyil veriyoruz; helaları toprakla dolduruyoruz; hasılı her çeşit zanaatı kendimiz icra ediyoruz. Neden olmasın ki; bütün zümreler ve meslekler aramıza temsilcilerini göndermedi mi? Birinin yapamadığını öbürü yapabiliyor. Daha geçenlerde, bizim manganın lağımında kazmayla çalışırken, bir madenci elimden kazmayı aldı ve dedi ki: "Hep aşağı vurmalı. Pislik yukarıdan zaten kendiliğinden düşer." İnsanın bu kadar basit bir şeyi şimdiye kadar bilmiyor olması ne acayip! Ama burada, insan çıplak arazinin ortasına getirilip

konulunca ve kendini aniden top mermilerine karşı korunak arama, yağmurdan rüzgârdan saklanma; masa, yatak çatma; soba, merdiven yapma mecburiyetiyle karşı karşıya bulunca, çok geçmeden ellerini kullanmayı öğreniyor. İnsan el işinin kıymetini anlıyor.

Saat birde Monchy'nin bodrumlarından birine kurulmuş olan mutfaktan büyük karavanalarda, eski süt güğümlerinde, reçel kovalarında öğle yemeği hazırlanıp getirilir. Yemek, askerî bir tekdüzeliği haizdir ama boldur; tabii karavanacılar yolda ateş altında kalıp yemeğin yarısını dökmemişlerse. Yemekten sonra biraz uyku uyunur veya kitap okunur. Yavaş yavaş, gündüz hendek hizmeti için ayrılmış olan iki saat de yaklaşır. Bunlar geceleyin olduğundan bariz bir şekilde daha çabuk geçer. El dürbünü veya makaslı dürbünle düşman mevzisi gözlenir ve sık sık da dürbünlü tüfekte baş hedeflerine ateş etme fırsatı çıkar. Fakat dikkat, İngiliz'in de gözü keskindir, onun da iyi bir dürbünü vardır. Nöbetçilerden biri aniden kanlar içinde yere yığılır. Başından isabet. Arkadaşları ceketinin cebinden gaz bezini çıkarıp sargısını sarar. "Bir işe yaramaz ki artık, Willem!" "Yav, adam nefes alıyo daa." Sonra sıhhiyeciler gelip adamı sargı mahalline taşır. Sedye sert sert, zikzaklı omuzlukların köşelerine çarpar. O gözden kaybolur kaybolmaz her şey yine eski halini alır. Birisi yerdeki kırmızı birikintinin üstüne birkaç kürek toprak atar ve herkes işinin başına döner. Yalnız yenilerden biri, beti benzi atmış bir halde kaplama tahtasına yaslanmış durmaktadır. Neyin nasıl olduğunu kavramaya çalışır. O kadar aniden olup bitmiştir; korkunç bir sürpriz, dile gelmez vahşilikte bir baskındır. Bu asla mümkün olamaz, hakikat olamaz. Zavallı çocuk, arkada daha neler pusu kurmuş seni bekliyor.

Çoğu zaman da her şey gayet hoştur. Usta bir avcı şevkiyle muharebeyi takip edenler vardır. Topçu ateşinin düşman hendeğine isabetlerini işinin ehli birisinin tattığı zevk

içinde gözlerler. "Ulan, bu oturdu ama!" "Vay canına, bak hele, nasıl fışkırıyor! Zavallı Tommy! Gel de ağlama bu hale!" Karşı tarafa tüfek bombası ve hafif top atmaya pek severler, bu da endişeye meyledenlerin hiç hoşuna gitmez. "Ya bırak oooğlum bu saçmalığı, zaten yetiyo yediğimiz zılgıt!" Ama bu onları, kendi icatları olan bir çeşit mancınıkla karşıya el bombası atmanın en iyi yolunu bulmak veya bir şekilde cehennemî bir makinayla ön sahayı tehdit etmek üzerine düşünmekten alıkoymaz. Belki bir kere, nöbetçilerin önündeki engelde dar bir gedik açıp böyle kolay bir geçit bulduğuna sevinen bir keşif erini namlularının ucuna çekerler, başka bir sefer kendileri karşı tarafa sürünüp tel örgüye bir çingırak bağlar, sonra da uzun bir iple kendi hendeklerinden çekerek İngiliz nöbetçilerini kızdırırlar. Onlar için harp eğlencelidir işte. İkinci kahvesi saati bazen sahiden hoş geçer. Zabit namzedinin bu saatte sık sık bölük zabitlerinden birine refakat etmesi icap eder. Bu iş adabıyla yapılır; hattâ kum torbası bezinden yapılma masa örtüsünün üstünde iki porselen fincan parlamaktadır. Kahveden sonra emir eri, sallantılı masaya bir şişeyle iki kadeh koyar. Sohbet samimileşir. Acayıptır ki, burada da sohbetin en revaçta mevzusu olma işi sevgili insan kardeşe düşecektir. Hattâ teferruatlı bir hendek dedikodusu dal budak sarmıştır ki ikinci ziyaretlerinde canla başla yayılır ve çok geçmeden küçük bir garnizonda yapılanlar kadar olur. Üstler, arkadaşlar ve astlar esaslı bir tenkide tabi tutulur ve yeni bir şayia çıkmayagörsün, sağ kanattan sol kanada kadar altı muharebe mıntikasının altısında da göz açıp kapayıncaya kadar yayılır. Elllerinde eskiz dosyası ve dürbünle alay mevzisini gözleyeduran keşif zabitlerinin bunda hiç kaba-hati yok değildir. Öyle ya, bölüğün mevzisi tamamen içine kapalı bir yer değildir; içinden hareketli bir seyrüsefer geçmektedir. Karargâh zabitleri sabahın erken saatlerinde

çıkagelir, gayretkeşliğe başlarlar ama bu, son nöbeti bittikten sonra tam yeni yatmış olan cephe garibi askeri çok kızdırır; çünkü “Fırka kumandanı hendekte!” çılgılığı üzerine nizami giyimiyle lağımdan fırlayıverecektir. Sonra istihkâm, hendek istihkâm ve tahliye zabitleri gelir ve her biri de sanki hendek onun kendine has işleri için yapılmış gibi davranır. Tecrit ateşi açmak isteyen topçu müşahidi pek sıcak karşılanmaz çünkü o makaslı dürbünüyle çekip gittikten sonra –ki bu arada gayretkeşlik edip o dürbünü hendeğin şurasından burasından, bir böceğin antenlerini uzatması gibi uzatmıştır– İngiliz topçusu harekete geçer ve kabak hep piyadenin başına patlar. Bundan başka, ön müfrezelerin ve tabya birliklerinin kumandanları boy gösterir. Bunlar hava tamamen kararana kadar takımbaşının barınağında oturur, grog* içer, Leh lotaryası denen kâğıt oyununu oynar ve sonunda gezici sıçanlar gibi yiyecek ne varsa silip süpürür. Geç saatte hendekleri bir adamcağız dolaşır, sessizce nöbetçilerin arkasına yaklaşıp kulaklarına “Gaz taarruzu!” diye bağırır, sonra maskeyi takmalarının kaç saniye sürdüğüne bakar. Bu, gazdan korunma zabitidir. Gecenin bir yarısı barınağın kapısına bir daha vurulur: “Yahu, ne uykusu daha bu saatte? Şu makbuza bir imza atıverin hemen: yirmi kazıklı duvar ve altı lağım çerçevesi!” Malzeme taşıyanlar gelmiştir. Böylece, en azından sakın günlerde, bitmek bilmeyen bir geliş gidiş olur ve bu, talihsiz lağım sakinine nihayet derin bir ah çektirir: “Ah, biraz ateş açsalar da artık kafamızı dinlesek!” Sahiden, ağır cinsinden birkaç top mermisi hendeğin masun havasına iyi gelir çünkü o zaman dışarıdan gelen giden olmaz ve o müziç kâğıt işlerinden kurtulmuş olunur. “Mülazım Bey,

* Günümüzde sıcak su, limon suyu, şeker, tarçın ve romla yapılan bir içki. İsmi, İngiliz donanmasında bu içkiyi gün sonu tayını olarak verdiren Amiral Edward Vernon’ın lakabı “Old Grog”dan gelir. –e.n.

müsaadenizle gidebilir miyim, yarım saat içinde vazifem başlıyor!” Dışarıda kil yamaçlar güneşin son ışıkları altında parlar, hendek çoktan koyu bir gölge içindedir. Derken ilk tenvir fişeği yükselir ve gece nöbetçileri yerlerini alır.

Hendek muharibinin yeni günü başlar.

MEVZİ HARBİNİN GÜNDELİK HALİNE DAİR

Günlerimiz böyle, yorucu bir tekdüzelik içinde geçiyor ve bu ancak Douchy'deki kısa dinlenme vakitleriyle bölünüyordu. Fakat mevzi de kimi güzel saatler takdim etmekteydi. Sık sık, huzurlu bir masuniyet hissi içinde, silahların asılı olduğu, kaba tahtayla kaplı duvarlarının Vahşi Batı'yı andırdığı küçük barınağımdaki masanın başında oturur; emir erim minicik ocağın başında mekânı kızarmış ekmek kokusuyla doldurmakla meşgulken bir fincan çay içer, sigaramı tütürür ve okurdum. Hangi hendek muharibi bu havayı bilmez ki? Dışarıdan, nöbet yerlerinden ağır, tekdüze ayak sesleri gelirdi; hendekte karşılaşan nöbetçilerin alelade selamları yükselirdi. Kanıksamış kulak o hiç bitmeyen tüfek ateşini, sipere vuran mermileri veya aydınlık penceresinin yanı başında fısıltısı yavaş yavaş dinip sönen tenvir fişeklerinin sesini artık pek duymazdı. Sonra harita çantasından not defterimi çıkarıp kısa kısa günün hadiselerini yazardım.

Böylece, zamanla günlük defterimin bir parçası olarak, C kısmının, uzun cephede bizim evimiz olan ve bütün giriftliği içinde, ot bürüyüp kapanmış her yan hendeğini, harap da olsa her barınağını bildiğimiz bu küçük, zikzaklı köşenin açık sözlü bir şekilde yazılmış bir tarihçesi meydana geldi. Etrafımızda tepeleme yığılmış kil setlerinin içinde vurulmuş silah arkadaşlarımızın cenazeleri yatmaktaydı, zeminin her karışında bir dram vuku bulmuştu; her omuzluğun arkasında tehlike, gece gündüz, hiç ayırım yapmadan bir kurban olmak üzere pusuya yatmıştı. Lakin yine de hepimiz kendi

tarafımıza kuvvetli bir aidiyet hissediyorduk, onunla sıkı sığıya yekvücut olmuştuk. Onu tanıyor, karlı araziye siyah bir şerit halinde geçişini, öğle saatinde etrafını saran çiçekli vahşiliğin bayıltıcı kokularıyla dolup taşışını veya ıslıklar çalan sıçan sürülerinin tüyler ürperten işler çevirdikleri karanlık köşelerin dolunayın hayaletimsi solukluğuyla çevrelenişini biliyorduk. Uzun yaz gecelerinde, ılık hava gayretle çalışanların çıkardığı seslerin yanında bir de memleket şarkısını düşmana taşırken, neşe içinde onun kil sekilerinde oturuyorduk; ölüm çelik gürzünü hendeklerin üstüne üstüne indirir, parçalanan kil duvarlardan tembel bir duman yükselirken biz de devrilen merteklerin, parçalanan dikenli tellerin üstüne yığılıyorduk. Miralay bizi defalarca alayın daha sakın bir mevzisine göndermek istemişti; her seferinde de bölük, tek bir adammış gibi, C kısmında kalmamıza müsaadesini rica etti. Aşağıya, o zamanlar, Monchy gecelerinde, yazdığım müşahedelerden bir kısmını alıyorum.

7 Teşrinievvel 1915. Sabah alacasında, benim mangamdan, bizim barınağın yanındaki piyade sekisinin üstünde duran nöbetçinin yanında dikiliyordum ki bir tüfek mermisi geldi; adamın sahra kasketini önünden arkasına kadar yırttı, ama kendisine bir şey olmadı. Aynı saat içinde tel örgüde iki istihkâmcı yaralandı. Birinin iki bacağına birden seken bir mermi isabet etti, öbürünün kulağı delindi. Öğleye doğru bir mermi sol kanat nöbetçisinin iki çene kemiğini birden delip geçti. Yaradan oluk oluk kan fışkırıyordu. Aksi gibi bugün bir de Mülazım von Ewald bizim kısma gelmiş, hendekten sadece elli metre ötedeki N muvasala hendeğini kayda geçirmek istiyormuş. Nöbetçi sekisinden inmek için arkasını döndüğünde bir mermi gelip başının arka tarafını parçaladı. Adam o anda öldü. Kafatasının koca koca parçaları nöbetçi sekisine dağıldı. Bundan başka, bir adam da omzundan hafifçe yaralandı.

19 Teşrinievvel. Orta takımın mıntıkasına on beş santimetrelilik mermilerle ateş açıldı. Adamlardan biri hava taziyikiyle hendek kaplamasının bir direğine savruldu. Ağır iç yaralanmalara uğradı, ayrıca bir mermi parçası kol atardamarını kopardı.

Sabahın sisinde, bizim kısmın tel örgüsünü tamir etmekteyken, sağ kanadın önünde bir Fransız'ın cesedini bulduk, herhalde aylar olmuştu adam öleli.

Geceleyin, tel çekerken iki adamımız yaralandı. Gutschmidt iki elinden birden, bir de kalçasından isabet aldı; Schäfer ise dizinden vuruldu.

30 Teşrinievvel. Geceleyin, bir sağanaktan sonra bütün omuzluklar yıkıldı ve yağmur suyuyla koyu bir bulamaç haline geldi, bu da hendeği derin bir bataklığa çevirdi. Tek teselli, İngiliz'in halinin de daha iyi olmamasıydı, o tarafın da hendeklerinden ha bire su boşaltıldığı görülüyordu. Biz biraz daha yüksekte olduğumuzdan, bize fazla gelen suyu da ona pompalamış olduk. Ayrıca, dürbünlü tüfekleri de harekete geçirdik.

Hendek duvarlarının yıkılması ortaya evvelki sonbaharın muharebelerinden kalmış birçok ceset çıkardı.

9 Teşrinisani. Altenburg Kalesi önünde, milis mücahidi Wiegmann'ın yanında duruyordum ki, çok uzaktan gelen bir mermi adamın süngüsünü parçaladı ve leğen nahiyesinden ağır şekilde yaraladı. İngiliz'in ucu kolayca darmadağın olan mermileri, safi domdom kurşunudur.

Bundan başka, takımımın ayrılan yarısı ile şimdi içinde yattığım, arazinin orta yerine saklanmış bu küçük toprak istihkâmında bulunmak, insana ön hatta olduğundan daha büyük bir hareket serbestisi veriyor. Cepheye karşı hafif bir engebeyle korunmuş haldeyiz, arkamızda arazi Adinfer ormanına doğru yükseliyor. İstihkâmın elli adım arkasında, taktik olarak hiç de iyi seçilmemiş bir yerde, at binişi tipi

helimiz var, yani iki eşek üstüne oturtulmuş bir kalas, altından da uzun bir çukur geçiyor. Asker, ister gazete okumak için olsun ister kanarya kuşları âdetince hacet görmek için olsun, burada uzun uzun kalmayı sever. Burası cephe boyunda gidip gelen ve herkesçe “hela lafı” diye tabir edilen o karanlık şayiaların da membasıdır. Tabii bu helanın konforuna halez getiren şey, dışarıdan, düşman tarafından görülememekle beraber, alçak engebenin arkasından falsolu olarak ateş altına alınabilmesi oluyor. Engebenin sırtını tam sıyıracak şekilde ateş edildiğinde mermiler aşağıdaki çukuru göğüs hizasından geçiyor; o zaman da kendini emniyete almak isteyen yere dümdüz yatması lazım geliyor. Böyle olunca, tek bir tuvalet faslında iki veya üç kere, az veya çok giyimli haldeyken, yere atlayıp uzanmak ve bir seri makinalı tüfek ateşinin, notaların gam yapışı gibi, üzerinden geçip gitmesini beklemek icap edebiliyor. Bu tabii, her türlü şakaya kapı açıyor.

Bu noktanın hayatımıza getirdiği değişiklikler arasında, çeşit çeşit hayvan –bilhassa keklik– avlamak da var ki bu hayvanlar ıssız kalmış tarlalara hayat katıyor. Saçma atan tüfeğimiz olmadığından, pek de ürkek olmayan bu “tence-re namzetleri”nin iyice yanına yaklaşıp mermiyle kafalarını uçurmak mecburiyetindeydik, yoksa geriye kızartacak et kalmazdı. Ne var ki avı takip heyecanı içinde çukurdan çıkmamaya dikkat etmek lazımdı, yoksa insan o zaman hendeklerden ateş altına düşerek avcıyken ava dönebilirdi. Burada sıçanların başına kuvvetli kapanlarla bela oluyoruz. Fakat bu hayvanlar o kadar kuvvetli ki demirin gürültüsünü duyunca kaçmaya çalışıyorlar; biz de o zaman barınaklardan dışarı uğrayıp sopayla haklarından geliyoruz. Ekmeğimizi tırtıklayıp duran farelere karşı bile hususi bir av tarzı icat ettik; tüfeği barutu birkaç yaprak kalana kadar boşaltıyor ve mermi yerine de kâğıttan bir top fişek sürerek yapıyoruz bunu.

Ben nihayet, bir başka gedikliyle beraber heyecanlı ama hiç öyle tehlikesiz de olmayan bir atış sporu icat ettim. Sis bastığında, irili ufaklı, patlamamış mermileri topluyoruz, aralarında sık sık yirmi beş kiloya yakın çekenleri de var ve bu civarda hiç de nadir bulunmuyorlar. Sonra bunları biraz uzakta, bowling lobutları gibi yan yana yerleştiriyoruz ve mazgalların arkasına saklanarak ateş açıyoruz. Tabii, isabetleri kaydedecek biri lazım olmuyor çünkü tam isabet, yani atışımızın kapsüle değmesi, zaten berbat bir patırtı şeklinde kendini belli ediyor ve bu bazen, bir patlamanın diğer kör mermilere de sirayeti ile “dokuzda dokuz” mertebesinde bir hayli şiddet kazanıyor.

14 Teşrinisani. Gece rüyamda bir merminin elimi deldiğini gördüm. Onun için gündüzün biraz daha dikkat ediyordum.

21 Teşrinisani. Siper kazacak bir müfrezeyi Altenburg Kalesi’nden C mıntıkasına götürüyordum. Milis hücum kolundan Diener, siperin üstüne kürekle toprak atmak için hendek duvarındaki bir çıkıntıya tırmandı. Tam yukarıya çıkmıştı ki muvasala hendeğinden açılan bir ateş yandan kafasına isabet etti ve adamın ölü bedenini hendeğin dibine gönderdi. Evliydi, dört çocuk babasıydı.

Arkadaşları epey bir zaman mazgalların başından ayrılmadı, kan davası uğruna. Öfkeden ağlıyorlardı. Bu öldürücü atışı yapan İngiliz’e şahsi düşmanları nazarıyla bakıyor gibiydiler.

24 Teşrinisani. Makinalı tüfek bölüğünden bir adam bizim kısımda başından ağır bir isabet aldı. Yarım saat sonra bizim bölükten birinin piyade ateşiyle yanağı parçalandı.

29 Teşrinisani günü bizim tabur iki haftalığına, talim edip hat gerisindeki nimetlerden istifade etmemiz için, fırkanın menzilinde bulunan Quéant şehrine nakledildi ki burası daha sonra fevkalade kanlı bir şöhrete kavuşacaktı. Orada

bulduğum zaman içinde mülazımlığa terfi ettirilip ikinci bölüğe tayin edildiğimi öğrendim.

Quéant'da ve komşu köylerde, oraların kumandanları bizi sık sık ağır içki meclislerine davet ediyordu ve biz de bu köy prenslerinin kendi astları ve yerli ahali üzerinde nasıl hudutsuzca bir şiddet tatbik ettikleri hakkında bir nebze fikir sahibi oluyorduk. Bizim şövalye kendine "Quéant Kralı" adını takmıştı, her akşam boy gösteriyor ve sağ eller kaldırılıp gök gürültüsüne benzeyen bir "Yaşasın Kral!" nidasıyla selamlanıyor, sonra da bu meclisin başında, kâh keyifli kâh keyifsiz bir majeste olarak sabah alacasına kadar hüküm sürüyordu. Biz muharıpler, tabii yeni katıldığımız için, nezdinde halimiz perişandı. Sonra, ertesi gün kendisini öğle yemeğinin ardından, köpek arabasının içinde ve ekseriya hafifçe kapatılmış tülün arkasında, komşu kralların meclisini ziyarete giderken görüyorduk onu; maksadı, orada sıkı bir Bacchus ayininde bulunarak kendisini akşama saygıdeğer bir şekilde hazırlamak oluyordu. Bu ziyaretini "baskın yapmak" diye adlandırıyordu. Bir keresinde, Inchy kralıyla arasında bir ihtilaf çıktı ve bir atlı jandarma gönderip adamı düelloya davet etti. Nice muharebeden sonra –ki bu arada iki seyis müfrezesi birbirlerine küçük, tel siperli hendeklerden toprak kesekleri atarak muharebe etmişti– Inchy kralı Quéant kantininde Bavyera birasıyla keyif çatma dikkatsizliğinde bulundu ve malum bir تنها mekân ziyaretinde baskına uğratılıp esir alındı. Serbest kalabilmek için heybetli bir fıçı dolusu bira vererek bedel ödemesi icap etti. İki muhteşemin cengi böyle sona erdi.

11 Kanunievvel günü siper üzerinden ön hatta geçip yeni bölüğümün kumandanı olan ve benim eski altıncı bölükle C kısmına münavebeli bakan Mülazım Wetje'ye geldiğimi haber verdim. Tam hendeğe atlayacaktım ki, mevzinin bizim iki haftalık yokluğumuz sırasında ne gibi bir değişikliğe uğramış

olduğunu görüp dehşete düştüm. Çökmüş, çamur dolu bir çukura dönmüştü ve içindekiler bu çamura bata çıka acınacak bir hayat sürmekteydi. İçim acıyarak ve hemen kalçama kadar çamura batmış halde, Quéant kralının yuvarlak masasını hatırladım. Biz cephe garipleri! Neredeyse bütün barınaklar yıkılmış, lağımalar suyla dolmuştu. Ayaklarımızı basacak az çok sağlam bir zemin olsun istiyorsak bundan sonraki haftalarda fasılasız çalışmamız icap ediyordu. Muvakkaten Mülazım Wetje ve Mülazım Boje'yle beraber, tavanı altına gerili çadır bezine rağmen bahçe kovaı gibi akan ve suyu emir erleri tarafından her yarım saatte bir kova kova yukarıya boşaltılan bir lağımada barınıyordum.

Ertesi sabah iliklerime kadar ıslanmış bir halde lağımdan çıktığımda gözlerime inanamadım. Şimdiye kadar üzerine ölümün ıssızlığı damgasını vurmuşa benzeyen arazi şimdi panayır yeri gibi canlıydı. Çamur her iki hendeğin adamlarını göğüs siperlerine itmiş ve tel örgülerin arasında şimdiden canlı bir seyrüsefer ve şnaps, sigara, üniforma düğmesi ve sair şeylerin takası başlamıştı. Şimdiye kadar alabildiğine ıssız görünen İngiliz hendeklerinden çıkıp ortaya dökülen haki giyimli adamların çokluğu karşısında insan öğleden öncesinin aydınlığı altında hayalet görmüşçesine şaşırıyordu.

Birden karşıdan gelen ateşle bizimkilerden biri vurulup çamura gömüldü ve bunun üzerine iki taraf da köstebekler gibi hendeklerin içinde yok oldu. Ben bizim mevzide İngilizlerin muvasala hendeğinin karşısına gelen kısma gidip karşı tarafa bağırarak bir zabitle konuşmak istediğimi söyledim. Sahiden, birkaç İngiliz geri dönüp çok geçmeden ana hendeklerinden genç bir adam getirdiler, bu kasketinin daha zarif oluşuyla diğerlerinden ayrılıyordu. Önce İngilizce, sonra akıcı bir Fransızcayla görüşmemizi yaptık, etraftaki askerler de dinleyicimiz oldu. Ben ona bizimkilerden birinin kallesçe bir atışla öldürülmüş olduğunu söyledim, verdiği cevap ise

bu işi onun bölüğünün değil, komşu bölüğün yapmış olduğu şeklindeydi. "Il y a des cochons aussi chez vous!" dedi sonra. Bize komşu siperden açılan ateş başını ıskalayıp geçtiğinde, ben de tam siper pozisyonu için hazırlığa geçtim. Yine de birbirimize, neredeyse centilmence hürmet edercesine bir şeyler anlattık ve nihayet, bize kalsa, sonunda birkaç yadigâr da değiş tokuş ederdik. Vaziyeti tekrar izah etmek için, muhaveremizin bitişinden üç dakika sonrası itibarıyla birbirimize resmen ilanharp ettik ve ondan gelen bir "Guten Abend!" a benim verdiğim "Au revoir!" cevabından sonra her ne kadar benim adamlar eseflendiyse de onun kalkanına doğru bir el ateş ettim; bunu karşıdan hemen bir ikincisi takip etti ve neredeyse tüfeği elimden uçuruyordu. Bu fırsatla ilk defa olarak, ön sahanın muvasala hendeğinin ilerisinde kalan kısmını topluca görebildim, çünkü insan başka zaman bu tehlikeli noktada kasketinin ucunu bile gösteremez. Bu arada, gördüklerim arasında bizim siperin hemen önünde beyaz kemikleri mavi üniformasından fırlayan bir iskelet de vardı. Bu gün İngilizlerin kasketlerindeki plaketlerden, karşımızda Hindistan-Leicestershire Alayı'nın bulunduğunu öğrenmiş olduk.

Bu konuşmadan az bir vakit sonra bizim topçumuz düşman mevzilerine birkaç atış yaptı, bunun üzerine gözümüzün önünde açık sahadan dört sedye taşındı ve bizim tarafımızdan üstlerine tek bir el tüfek atılmayışına memnun oldum.

Harp boyunca daima karşı tarafa nefretten ari olarak bakmaya ve onu cesareti ölçüsünde, bir erkek olarak takdir etmeye gayret göstermişimdir. Ben onunla muharebe içinde karşılaşmaya gayret ettim ve ondan beklediğim de başka bir şey olmadı. Fakat hiçbir zaman onu aşağı görmedim. Daha

* Fr. "Sizin aranızda da karaktersizler var!" -ç.n.

sonra, elime esirler geçtiğinde kendimi onların emniyetinden mesul hissettim ve kendileri için her neye muktedirsem yapmaya çalıştım.

Noel'e doğru hava gitgide nahoş bir hal aldı; suyla az çok başa çıkabilmek için hendeklere tulumbalar kurmak mecburiyetinde kaldık. Bu çamur zamanı içinde kayıplarımız da kayda değer bir şekilde arttı. Nitekim, günlük defterimde 12 Kanunievvel'e dair şu kaydı buluyorum: "Bugün adamlarımızdan yedisini Douchy'de defnettik, derken ikisi daha vurulup öldü." 23 Kanunievvel için de şu yazılı: "Çamur ve pislik artıyor. Bu sabah saat üçte benim barınağın girişine gümbür gümbür bir sel boşandı. Üç adamı işe koşmak mecburiyetinde kaldım, onlar da barınağa ha bire akan suyu ancak zar zor boşaltabildi. Hendeğimiz iflah olmaz bir şekilde su altında kalıyor, çamur bele kadar çıkmakta, yeis verici bir vaziyet. Sağ kanatta bir ölü beliriyor, şimdilik sadece bacaklarını görebiliyoruz." Noel akşamını mevzide geçirdik ve çamurun içinde dikilerek Noel şarkıları söyledik, ne var ki İngilizler makinalı tüfekleriyle sesimizi bastırdı. Noel günü üçüncü takımdan bir adamımızı başına sekerek gelen bir mermiyle kaybettik. Bundan hemen sonra İngilizler dostane bir yakınlaşma teşebbüsüyle göğüs siperlerinin tepesine bir Noel ağacı diktiler, fakat bizim tarafın kafası kızmış adamları ağacı birkaç el atışla yerle bir etti, Tommy' de bunun cevabını tüfek bombalarıyla verdi. Böylece, gayet nahoş bir Noel bayramı geçirmiş olduk.

28 Kanunievvel günü tekrar Altenburg Kalesi kumandanı oldum. O gün en iyi adamlarımdan birinin, Piyade Hohn'un, mermi parçası isabetiyle bir kolu koptu. Bir başkası, Heidötting, bizim çukurda kalan toprak istihkâmına yağan o bir sürü serseri bilyeden biriyle kalçasından ağır yaralandı.

* Birleşik Krallık askerine verilen isim. –e.n.

Benim sadık adamım August Kettler de, Monchy'ye yemeğini almaya giderken, bir şarapnel atışına kurban giderek ölen ilk emir erim oldu; nefes borusu parçalanmıştı adamın. Daha kap kacakla yola çıkarken demiştim ki kendisine: "August, aman dikkat et, avlanmayasın yolda!" "Merak etmeyin, Mü-lazım Bey!" Derken beni çağırdılar, adam barınağın hemen önünde, hırıltılar içinde yerde yatıyordu ve her nefesiyle boynundaki yaradan ciğerine hava doluyordu. Onu geri gönderdim; birkaç gün sonra revirde öldü. Bu hadisede de, bazı defalar olduğu gibi, vurulan askerin konuşamayıp yardımına gelenlere, eziyet gören bir hayvanmış gibi, çaresiz bakışlarla bakıp durmasını bilhassa ızdırap verici bir şey olarak hissettim.

Monchy'den Altenburg Kalesi'ne giden yol çok cana mâl oldu. Arazideki hafif bir engebenin arka yamacı boyunca, bizim ön hattın belki beş yüz adım gerisinden geçiyordu. Düşman herhalde tayyare resimlerinden buranın yol olarak kullanıldığını tespit etmiş olacak ki, burayı gayrimuntazam fasılalarla makinalı tüfekte taramayı veya üzerine şarapnel gülleleri savurmayı vazife edinmişti. Bu yol boyunca uzanan bir hendek de olduğu ve hendeğin kullanılması yolunda sıkı emir verildiği halde hâlâ herkes alışageldiği eski asker soğukkanlılığı içinde, sipersiz halde tehlikeli mıntıkadan yürüyüp gidiyordu. Ekseriya bir şey olmuyordu, ama kader her gün bir, iki kurban da alıyordu ki zaman içinde bu da bir yekûn tutuyordu. Bu sefer de serseri kurşunlar her taraftan gelip helada buluşmuş gibi oldu, öyle ki herkes üstü başı eksik gedik, elinde bir gazete sallaya sallaya açık sahaya kaçmak mecburiyetinde kaldı. Buna rağmen, vazgeçilmesi mümkün olmayan bu tesis o tehlikeli yerinde bırakıldı.

Kanunisani de yorucu işlerle dolu bir ay oldu. Mangalar-dan her biri kürekler, kovalar, tulumbalarla önce kendi barınağının hemen yakınındaki çamuru bertaraf ediyor, kendi

ayakları sağlam toprağa basar hale geldiğinde de komşu mangalarla irtibatı tesis etmeye çalışıyordu. Bizim topçu birliğinin yerleştiği Adinfer ormanında oduncu kolları çalıştırılıyor, bunlar genç ağaçları kesip kabuğunu soyuyor, yarıp uzun kalaslar elde ediyordu. Hendek duvarlarına meyil veriyor, üstlerini sağlam bir ağaç tabakasıyla örtüyorduk. Bundan başka suyun sızıp toplanması için pek çok kuyu, çukur ve oluk açılıyordu ve böylece şartlar yavaş yavaş katlanılır hale geldi. Bilhassa işe yarayan, suyu tutan üstteki kil tabakası delinerek kazılan ve su geçirir bir tabaka olan tebeşire kadar inen sızma kuyuları oluyordu.

28 Kanunisanı 1916 günü benim takımdan bir adamın vücuduna, kalkanına çarpıp parçalanan bir merminin parçaları saplandı. Ayın 30'unda başka biri bacağından kurşun yedi. 1 Şubat günü nöbetimiz bittiğinde irtibat yolları iyice ateş altında kalmış bulunmaktaydı. Eskiden, altıncı bölükte emir erim olan Junge'nin ayaklarının dibine bir şarapnel yürüdü geldi, ama patlamadı ve upuzun bir alev çıkararak yanmaya devam etti, Junge'nin de ağır yanıklarıyla oradan götürülmesi icap etti.

Aynı günlerde, yine altıncı bölükten, iyi tanıdığım ve biraderi birkaç gün önce vurulan bir gedikli, yerde bulduğu bir elma şekeriyle yaralanıp öldü. Adam kapsülü sökmüş, dökülen yeşilimsi barutun hemen yanıp bittiğini görünce de sigarasının sönmemiş izmaritini kapsül boşluğuna atmıştı. Top patladı tabii ve adamı elliden fazla yerinden yaraladı. Bu veya benzeri şekilde, patlayıcı maddelerle iç içe geçen bir hayatın beraberinde getirdiği düşüncesizlik yüzünden verdiğimiz kayıplar yabana atılır gibi değildi. Bu bakımdan huzursuzluk veren bir komşumuz, sol kanadın arkasındaki karmakarışık hendek labirenti içinde tek başına bir barınakta kalan Mülazım Pook'tu. Oraya dünya kadar kör mermi toplayıp getirmiş bulunuyordu ve kapsülleri süküüp küçük

birer saat gibi parçalarına ayırmakla oyalanıyordu. Ben, yolum oraya ne zaman düşse, bu ürkütücü barınağın uzağından geçmeye gayret etmişimdir. Adamların kör mermilerdeki bakır halkaları döve döve mektup açacağı veya bilezik şekline getirdiğine de sık sık rastlanmaktaydı.

3 Şubat gecesi, yorucu bir mevzi görevi bittikten sonra, tekrar Douchy'ye ulaşmıştık. Ertesi sabah, ben tam şöyle ilk istirahat günü havası içinde Emmichplatz'da, kaldığım yerde oturmuş rahat rahat kahve içiyordum ki, koskocaman bir mermi kapımın tam dibinde patladı ve pencereleri söküp odamın ortasına fırlattı. Üç adımda bodruma iniverdim, zaten evin diğer sakinleri de şaşılacak bir çabuklukla oraya gelmişti. Bodrum yarı yarıya zeminin üzerinde ve bahçeden sadece ince bir duvarla ayrılmış olduğundan, inşasına hemen birkaç gün evvel başlanmış olan kısa, dar bir lağım ağzına yığıldı herkes. Balık istifi duran o bedenlerin arasına benim kurt köpeğim de hayvani insiyakıyla, kuyruğunu kıstırıp en karanlık köşeye sindi. Ta uzaklardan, muntazam fasılalarla art arda atış yapıldığını işitiyorduk; bunları da takriben otuza kadar saydığımızda, o ağır demir kütleler ıslık çala çala yaklaşıyor ve bizim küçük evin etrafında patlayıp duruyordu. Her seferinde bodrum pencerelerinden içeriye nahoş bir hava tazyiki dalıyor, kiremitlere toprak kesekleri, mermi parçaları yağıyor, ahırlardan huysuzlanan atların soluyuşu, toprağı dövüşü duyuluyordu. Buna köpeğin inleyişleri ekleniyor ve bir de şişman bir müzisyen her ıslık yaklaştığında sanki dişi çekilecekmişçesine çığlık atıyordu.

Nihayet bu fırtına dindi, biz de açık havaya çıkmaya cesaret edebildik. Köyün tarumar olmuş sokağı çomak sokulmuş bir karınca tümseği gibi canlanmıştı. Benim mekânım berbat haldeydi. Bodrum duvarının hemen yanı başında toprak muhtelif yerlerinden yarılmış, meyve ağaçları kırılmıştı, girişin ortasında da, alay eder gibi, upuzun bir kör mermi uzanmış

yatıyordu. Dam delik deşikti. Büyük bir mermi bacanın yarısını koparmıştı. Yanda, kalem odasında el kadar birkaç parça duvarları, büyük elbise dolabını delmiş, içinde sıla izni için saklanan üniformaları lime lime etmişti.

8 Şubat'ta bizim kısım şiddetli ateş altında kaldı. Daha erken saatlerde kendi topçumuzun attığı bir kör mermi benim sağ kanat mangamın barınağına indi, kapıyı kırıp sobayı devirerek içerdeki kileri pek fena şaşırttı. Bu kazasız belasız atlatılan hadiseyi tasvir eden bir karikatür yaptılar: Sekiz adam birden, ortalığı dumana boğan bir sobanın üstünden atlamış, paramparça kapıdan sıkış tıkış çıkmaya çalışıyor, kör mermi de bir köşeden kötü kötü bakıp duruyor. Bundan başka, öğleden sonra üç barınağımız daha bombalandı, ama ne mutlu ki sadece bir adam dizinden hafif yara aldı çünkü o arada nöbetçiler hariç herkes lağımlara çekilmişti. Ertesi gün benim takımdan Piyade Hartmann yan bataryadan gelen ateş neticesiyle vurulup öldü.

25 Şubat gününü gayet müstesna bir arkadaşımızı elimizden alan bir ölüm yüzünden oldukça üzgün geçirdik. Nöbetime az kala, barınağımda, biraz evvel harp gönüllüsü Karg'ın bitişik lağımda şehit düştüğü haberini aldım. Oraya gittiğimde, kim bilir kaçınıcı defa görecektim ki, kederli bir manga adam, kana bulanmış karların üstünde, elleri kasılmış halde yatıyor, donuk gözleri kış göğünün alaca karanlığına dikili. Yan kanat bataryası elinden bir kurban daha! Ateş başladığında Karg hendeekteymiş, hemen lağıma atlamış. Bir bomba hendeğin karşı kenarına öyle talihsizce inmiş ki, büyük bir parçası da aslında tamamen korunmuş bir yer olan lağım ağzına uçmuş. Bu da Karg'ı, kendini çoktan emniyete aldığını zannederken, başının arkasından vurmuş. Ani ve beklenmedik bir ölüm.

Yan batarya bu günlerde zaten çok hareketliydi. Aşağı yukarı saatte bir tek atış yapıp şaşırtıyordu ve bunun

parçaları da hendeği süpürüp geçiyordu. 3 Şubat'tan 8 Şubat'a kadarki altı gün içinde bizim için üç ölüye, üç ağır ve dört hafif yaralıya mâl oldu. Bu batarya bizden en fazla bin beş yüz metre uzaklıkta, bizim sağ cenahımızda bir tepenin yamacında olması icap ettiği halde topçumuz susturma imkânı bulamadı. O nedenle omuzlukları, oradan gelen ateşin menzili hendeğin mümkün olduğu kadar küçük parçalarına inhisar edecek şekilde çoğaltıp yükselttik. Yüksekten görülebilecek yerleri kuru ot ve paçavradan yaptığımız perdelerle örttük. Nöbet mahallerini de kalaslarla veya betonarme levhalarla takviye ettik. Yine de, hendeklerdeki geliş geçişlerin çok olması İngiliz'in şurada burada, kayda değer cephane bile harcamadan "avını indirmesine" kâfi geliyordu.

Mart başında işi kolaylamış gibiydik. Yağışlar dinmişti, hendek de tertemizdi, ağaçla kaplanmıştı. Her akşam barınakta, küçük yazı masamın başına oturup okuyor veya misafirim gelmişse sohbet ediyordum. Bölük kumandanıyla beraber dört zabittik ve gayet dostane münasebetler içindeydik. Her gün kâh birinin kâh diğerrinin barınağında kahve içiyor veya akşam yemeği yiyip yanında bir, birkaç şişe boşaltıyor tütün içiyor, iskambil oynuyor ve bir çeteci laubaliliği içinde muhabbet ediyorduk. Pek ileri gittiğimizde de kendimize haşlanmış patatesle ringa balığı ziyafeti çekiyorduk. Bu keyif saatleri, şimdi hatırladıkça, kan, çamur ve eza dolu nice güne baskın çıkıyor. Böyle saatler zaten ancak, birbirimizle iyice kaynaşıp neredeyse sulh itiyadı edindiğimiz o uzun mevzi harbi müddetince mümkün oluyordu. Bizim başlıca gurur membamız inşaat faaliyetimizdi, cephe gerisinden pek karışanımız olmuyordu. Dur durak bilmeden çalışarak, killi tebeşir zemine otuz basamaklı bir lağımın ardından bir diğerrini oyduk ve bunları lağımrlarla birbirine bağladık, öyle ki yerin altından bizim takımların sol kanadına rahat rahat ulaşabiliyorduk. En sevdiğim eser, altmış adım uzunluğundaki

bir dehlizdi; benim kumanda barınağımdan bölük kumandanının barınağına kadar uzanıyordu ve üzerinde sağlı sollu cephane ve ikamet hücrelerine girilen bir yer altı koridoru şeklindeydi. Bu tesis daha sonraki muharebelerde büyük kıymet kazandı.

Birbirimizle sabah kahvesinden sonra –neredeyse muntazaman gazete bile geliyordu ileri hatta– yıkanıp tazelenmiş olarak, elimizde katlanır metrelerle karşılaştığımız zaman mıntıklarımızın geçirmiş olduğu terakkileri kıyaslardık ve bu arada konuşmalarımızın mevzusunu lağım çerçeveleri, numune barınaklar, mesai saatleri ve benzeri şeyler teşkil ederdi. Konuşmaların sevilen bir mevzusu, benim “kerhane” inşaatımdı; burası yer altındaki irtibat koridorundan kuru tebeşir tabakasına girilerek kazılmış, uyumaya elverişli, küçük bir kamaraydı; tilki inine benziyordu ve içindeyken kıyamet kopsa insanın haberi olmazdı. Şilte olarak yaymak için ince tel örgü, duvarları kaplamak için de hususi kum torbası bezinden ayırmıştım.

1 Mart günü, ben mahallî milislerden Ikman’la bir brandanın arkasında dururken yanı başımızda bir mermi infilak etti; kendisi de bu hadisenin üzerinden çok geçmeden öldü. Mermi parçaları yanımızdan vızır vızır geçiyordu, ama bize isabet eden olmadı. Bakınca gördük ki, iğrenç uzunluk ve keskinlikte bir hayli demir parçası brandayı yırtmıştı. Bu nesnelere “vızvız” veya “humbara” ismini vermiştik çünkü seslerini hiç duyurmadan yaklaşıyorlardı, sonra insan bir anda etrafını bulut gibi saran parçaların ısıkları arasında buluyordu.

14 Mart günü bizim sağdaki komşu mıntıka, on beş santimetrelilik bir mermiyle bir tam isabet aldı, bu da üç adamı ağır yaraladı, ayrıca üç adamı öldürdü. Bunlardan biri tamamen ortadan yok olmuştu, bir diğeri yanmış, kapkara olmuştu. Ayın 18’inde benim barınağın karşısındaki nöbetçiye bir

mermi parçası isabet etti, yanağını yırttı ve kulağının ucunu kopardı. 19'unda Piyade Schmidt II, sol kanatta başına gelen bir mermiyle ağır yaralandı. 23'ünde, benim barınağın sağında Piyade Lohmann başına gelen bir mermiyle öldü. Aynı akşam bana nöbetçilerden biri bir düşman devriyesinin tel örgülere takıldığı haberini verdi. Birkaç adamla hendekten çıktım, ama bir şey tespit edemedim. 7 Nisan'da sağ kanattan Piyade Kramer tüfek mermisi parçalarıyla başından yaralandı. Bu çeşit yaralanmalar İngiliz cephanesinin en küçük bir çarpmada parçalanması yüzünden pek sık oluyordu. Öğleden sonra barınağımın civarına saatlerce ağır mermiler indi. Aydınlik bacası darmadağın oldu ve her infilakta sert kil parçaları dolu gibi yağdı, ama bu bizim kahve keyfimizi bozmadı.

Daha sonra cesur mu cesur bir İngiliz'le düello ettik; adam başını olsa olsa yüz adım ilerideki bir hendekten çıkarmış, fevkalade keskin nişan alarak bizim mazgallardan içeriye ha bire mermi yağdırıyordu. Birkaç adamımla ateşe cevap verdim, fakat keskin nişancının hemen bizim mazgalın kenarına hizaladığı bir mermi yüzümüzü gözümüzü kum içinde bıraktı ve küçük bir parçası da beni boynumdan ehemmiyetsiz bir şekilde yaraladı. Ama peşini bırakmadık, azıcık görünüyor, çarçabuk nişan alıp hemen kayboluyorduk. Ardından bir mermi Piyade Storch'un tüfeğine isabet edip patladı ve en az on parçası adamın yüzünü bulup kan içinde bıraktı. Bir sonraki atış mazgalımızın kenarından bir parça kopardı, bir diğeri gözlemek için kullandığımız aynayı paramparça etti, ama sonunda memnun kaldık çünkü rakibimiz tam önünde duran kilden sete gönderdiğimiz birkaç atıştan sonra iz bırakmadan kayboldu. Sonra da, o yaman delikanlının, arkasından tekrar tekrar görünmüş olduğu kalkanı üç el sert cephaneyle berhava ettim.

9 Nisan'da iki İngiliz tayyaresi tekrar tekrar, alçaktan uçarak mevzilerimizin üzerinden geçti. Herkes barınaklarından

dışarı uğrayıp çılgınlar gibi havaya ateş etti. Ben tam Mülazım Sievers'a, "Yan batarya da bunu kaçırmaz artık herhalde," diyordum ki havadan başımıza demir parçaları yağmaya başladı ve en yakın lağıma atladık. Sievers lağım ağzında duruyordu; ona daha içeri girmesini söylememle beraber el kadar, daha dumanı tüten bir parça ayaklarının dibine, ıslak kilin üstüne şak diye düşüverdi. Üstüne üstlük bir sürü de şarapnelden nasibimizi aldık; bu güller büyük bir infilakla başımızın üstünde dağılıyordu. Bir adam koltukaltından yaralandı, gelen parça, büyüklüğü toplu iğne başı kadar bile olmadığı halde, pek ızdırap veriyordu. Ben de buna karşılık İngilizlerin hendeğine birkaç ananas diktim, bunlar iki buçuk kiloluk mayınlar ve şekilleriyle o nefis meyveyi hatırlatıyorlar. Piyadelikte sessiz sedasız varılmış bir anlaşma, tüfekten başka silah kullanılmasını meneder; patlayıcı mermi kullanılırsa da bu karşı tarafa iki misline ödetilir. Maalesef İngiliz'in cephanesi o kadar boldu ki ateşi devam ettiren o oluyordu. Bu dehşetin ardından Sievers'ın barınağında birkaç şişe kırmızı şarap içtik; bu da beni ne oluyorum demeden öyle bir havaya soktu ki, kendi yerime doğru ayın aydınlığına bakmadan setin üzerinden yürüyüverdim. Çok geçmeden yönümü kaybettim ve dev bir mayın çukuruna girdim, yakınlarda bir yerde, İngilizlerin kendi hendeklerinde çalışırken seslerini duyuyordum. İki el bombasıyla rahatlarını bozduktan sonra alelacele kendi hendeğimize çekildim ve bu arada bizim o güzel demir dikenlerinden birinin kalkık ucu üzerine düşüp elimi yaraladım. Bu tuzakların iyice sivriltilmiş dört demir ucu oluyor ve bir uç hep dik duruyordu. Gizli patikalara yerleştiriyorduk.

O günlerde tel örgünün ilerisi zaten pek hareketliydi ve bu hal bazen kanlı bir mizah unsuru taşıyordu. Mesela, bizim devriyelerden biri kendi adamlarımızın açtığı ateşle yaralandı çünkü adam kekemeydi ve parolayı kâfi derecede

abuk söyleyememişti. Bir başka sefer, Monchy'deki mutfak-
ta gece yarısına kadar eğlenen biri, mnianın üzerine ıkmiş
ve tek başına bizim mevziyi ateşe tutmuştu. Adamı cepha-
nesi bitince içeri çektiler ve bir güzel patakkladılar.

SOMME MUHAREBESİNİN BAŞLANGICI

Nisan 1916 ortasında, fırka cephesinin arkasında bir kasaba olan Croisilles'deki tedrisata katılmam için emir geldi; hocamız, fırka kumandanımız olan Ferikievvel Sontag idi. Kursta bir dizi askerî disipline dair nazari ve amelî ders veriliyordu. Bunlar içinde bilhassa en heyecanlısı, kısa boylu, şişman bir erkânıharp zabiti olan ve vazifesi esnasında ekseriya fevkalade celallenen Binbaşı von Jarotzky'nin idaresinde at üstünde yaptığımız tâbiye gezileri oluyordu. Ona "Düdüklü Tencere" ismini takmıştık. Sık sık yaptığımız bu gezinti ve tetkiklerde cephe arkasında ekseriya alelacele meydana getirilmiş tesisleri görmek bizlere (biz ki ilk hendeğin ardında ne varsa omuz silkerek bakmaya alışkındık) muharebe içindeki birliklerin gerisinde yürütülmekte olan ölçüye sığmaz mesai hakkında bir fikir verdi. Bu sırada Boyelles'de mezbahayı, kumanya deposunu ve top tamirhanesini; Bournon ormanında hızar değirmenini ve istihkâm parkını; Inchy'de süthaneyi, domuz çiftliğini ve kadavra işleme istasyonunu; Quéant'da tayyare parkını ve fırını gezdik. Pazar günleri, "nihayet başı şapkalı kadınlar görebilmek için" yakındaki Cambrai, Douai ve Valenciennes şehirlerine gidiyorduk.

Bir sürü kanlı manzara getiren bu kitapta, içinde biraz komik bir rol oynadığım bir maceradan bahsetmezsem hoş olmaz. Bizim taburun iki haftalığına Quéant Kralı'nın yanında misafir olduğu o kış, ben genç bir zabıt olarak ilk defa nöbet teftişine çıkıyordum. Kasaba çıkışında yolumu şaşırmış ve küçük bir istasyon bekçisi kulübesine giden yolu sormak için

ufacak, müstakil bir eve girmiştim. Evin tek sakini olarak on yedi yaşında, babası kısa zaman önce ölmüş, hâlen evi tek başına idare etmekte olan Jeanne adlı bir kızla karşılaştım. Bana yolu tarif ederken güldü, ben de sebebini sorunca dedi ki: "Vous êtes bien jeune, je voudrais avoir votre devenir." Bu sözlerde dile gelen muharip ruhundan dolayı kıza o zaman "Jeanne d'Arc" adını vermiş ve daha sonraki hendek muharebeleri zamanında sık sık o münzevi evi hatırlamıştım.

Croisilles'deyken bir akşam aniden, ata binip oraya gitme arzusuna kapıldım. Atı koşturup hemen kasabadan ayrıldım. Bir mayıs akşamıydı ve sanki böyle bir gezinti için yaratılmış bir akşamdı. Kenarlarına alıç çalılarının sıralandığı çayırlara yoncalar koyu kırmızı, ağır bir örtü gibi serilmişti ve köy girişlerinde çiçek açmış kestane ağaçları akşam güneşinde dev birer şamdan gibi parlıyordu. Bullecourt'un, Écoust-Saint-Mein'in içinden at sürerken iki sene sonra buralarda, ama tamamen değişmiş bir arazi üzerinde, şimdi göletleriyle tepelikleri arasında akşam saatlerinin huzuru içinde uzanan bu köylerin tüyler ürpertici harabeleri karşısında taarruza geçmiş olacaktım. O zamanlar teftişe gittiğim küçük karakolda siviller daha trenden gaz tüpleri indirmek-teydi. Selam verip çalışmalarını seyrettim. Çok geçmeden, üzerinde benek benek yosun lekeleri olan kızıl-kahverengi damıyla karşıma o küçük ev çıktı. Daha o saatte kapatılmış olan panjurlara vurdum.

"Qui est là?"* "Bon soir, Jeanne d'Arc!"** "Ah, bon soir, mon petit officier Gibraltar!"*** Umduğum gibi dostane bir karşılanma gördüm. Atımı bağladıktan sonra içeri girdim ve

* Fr. "Pek gençsiniz, geleceğinize sahip olmak isterdim." -ç.n.

** Fr. "Kim o?" -ç.n.

*** Fr. "İyi akşamlar, Jeanne d'Arc!" -ç.n.

**** Fr. "Ah, iyi akşamlar benim Cebelitarıklı tatlı zabitim." -ç.n.

akşam yemeğine katılmam teklif edildi: bir lahana yaprağı üzerine iştah açıcı bir manzara arz eden yumurta, beyaz ekmek ve tereyağı. İnsan böyle hallerde ikiletmez, yumulur.

Bütün bunlar gayet güzel olurdu, tabii eğer daha sonra evden tekrar çıktığımda, önümde cep fenerini yakıp bir sahra jandarması hüviyetimi sormasaydı. Sivillerle konuşmalarım, gaz tüplerine karşı gösterdiğim dikkat, bu تنها mıntıkada yabancı biri olarak belirmiş olmam, bütün bunlar casusluk şüphesi uyandırmıştı. Tabii, maaş defterimi yanıma almayı unutmuştum, onun için Quéant Kralı'nın huzuruna götürülmem icap etti. Kendisi, âdeti olduğu üzere hâlâ yuvarlak masasında oturmaktaydı. Orada böyle maceralar sevilirdi. Hüviyetim tasdik edildi ve dost meclisine katılmaya davet edildim. Bu defa kral karşıma başka bir ışık altında çıkmaktaydı; vakit geç olmuştu, kendisinin uzun bir zaman demiryolu inşaatını idare ettiği tropik cangıl ormanlarını anlattı.

16 Haziran'da ferik bizi tekrar birliğe gönderdi ve bu vesileyle topladığı içtimada verdiği kısa nutuktan, düşmanın garp cephesinde umumi taarruza hazırlandığı ve bunun sol kanadının aşağı yukarı bizim mevzimizin karşısına isabet ettiğini anladık. Gölgesi şimdiden üstümüze vurmakta olan Somme muharebesiydi. Bununla harbin ilk ve en kolay kısmı kapanmış olacaktı; sanki yeni bir harbe giriyor gibiydik. Şimdiye kadar, tabii farkında olmadan, yaşadığımız şey, harbi eski usul meydan muharebeleriyle kazanma gayretinin mevzi harbi içinde çıkmaza girmesi olmuştu. Şimdi karşımızda, o devasa ölçeğiyle malzeme muharebesi bulunmaktaydı. Bunun yerini 1917 senesinin sonuna doğru alan mekanize muharebenin tablosu ise daha tamamen şekil almış değildi.

Bir şeylerin eli kulağında olduğunu alaya döndükten sonra zaten anladık, çünkü arkadaşlar ön sahada hareketliliğin artmış olduğunu söylüyordu. İngilizler C kısmını iki kere cebren ele geçirmeyi denemişler, ne var ki muvaffak olamamışlardı.

Biz üç zabıt devriyesi de hendek müsellesi denen yere karşı büyük gayretle hazırladığı bir intikam taarruzuyla esirler almıştık. Benim yokluğumda Wetje bir şarapnel bilyesiyle kolundan yaralanmış, ama ben döndükten kısa bir zaman sonra bölüğün kumandasını tekrar üstlendi. Bu arada benim barınağım da değişmiş, bir tam isabet alınca küçülmüş, yarıya inmişti. Bahsettiğim hücum sırasında İngilizler el bombalarıyla dumana boğmuş. Benim yerimi alan zabıt havalandırma penceresinden dışarıya çıkabilmiş, emir eri ise ölmüş. Sıçrayan kanlar büyük kahverengi lekeler halinde kaplama tahtalarında hâlâ görülüyordu.

20 Haziran günü düşman hendeklerini dinleyerek lağım kazma işleri yapıp yapılmadığını keşfetmekle vazifelendirildim ve Zabıt Namzedi Wohlgemut, Çavuş Schmidt ve Piyade Parthenfelder ile gece yarısına doğru bizim kendi tarafımızdaki oldukça yüksek tel örgüyü geçtim. Mesafenin ilk kısmını eğilerek, sonra sıkı bir şekilde ot bürümüş olan ön sahayı sürünerek geçtik. Böyle, yüzükoyun sürünerek çiğ düşmüş otların ve dikenlerin arasından, ses çıkarmamaya çalışarak ilerlerlerken –çünkü elli metre ilerimizde İngiliz hendeği alaca karanlık içinde siyah bir çizgi olarak belirmekteydi– aklıma lisede okuduğum Karl May hikâyeleri gelmekteydi. Uzaktaki bir makinalı tüfeğin yayılım ateşi neredeyse diklemesine etrafımıza indi; arada bir soğuk ışıyla bir tenvir fişegi yükseliyor, bulunduğumuz sevimsiz toprak parçasını aydınlatıyordu. Bir keresinde arkamızda bir hışırtı oldu. Hendeklerin arasından hızla iki gölge geçti. Tam üzerlerine çullanmaya hazırlanıyorduk ki iz bırakmadan kayboldular. Hemen ardından İngiliz hendeğine düşen iki el bombasının gümbürtüsü yolumuza çıkanların kendi adamlarımız olduğunu gösterdi. Yavaş yavaş sürünüyorduk. Birden, zabıt namzedinin elinin kolumu sıkıca kavradığını hissettim: “Dikkat, sağda, çok yakın, sessiz, sessiz!” Bunun hemen ardından on

adım sağıımızda, otların içinde birçok hışırtılar oldu. Yönümüzden sapıp İngiliz teli boyunca ilerlemiştik; herhalde düşman sesimizi duymuş ve ön sahasını tetkik etmek için yerinden çıkmıştı. Gece sessizliğinde yapılan keşiflerde yaşanan böyle anlar bir daha unutulmaz. Gözler, kulaklar sonuna kadar gerilmiştir, yüksek otların içinden yaklaşan yabancı ayak sesleri uğursuz bir şiddet içinde işitilir. Nefes darbeler halinde alınır, insan kendini zorlayıp soluğunun hırıltısını kısımaya mecbur kalır. Tabancanın emniyeti küçük, madenî bir çıtlamayla açılır; bu ses sinirlerin ortasından bir bıçak gibi geçer. El bombasının fitiline kilitlenmiş dişler gıcırda. Karşılaşma kısa ve öldürücü olacaktır. İnsan kuvvetli hisler altında titremektedir: avcının tırmanan heyecanı ve avın korkusu. İnsan, kendi başına bir dünyadır; içine tıka basa, harap tarlaların üzerine binmiş o karanlık, korkunç atmosfer dolmuştur.

Hemen yanı başımızda bir sıra muğlak gölge belirdi, fısıltıları bize kadar ulaşıyordu. Yüzümüzü o tarafa çevirdik; Bavyeralı Parthenfelder'in ısırdığı kasaturanın demirinden çıkan diş gıcırtısını duyuyordum.

Bize birkaç adım daha yaklaştılar, ama sonra bizi fark etmeden tel örgü üzerinde çalışmaya başladılar. Gözümüz üstlerinde, çok yavaş sürünerek geri çekildik. İki taraf arasında bekleyişler içinde dikilen ölüm, keyfi kaçmış bir halde yürüdü gitti. Bir zaman sonra ayağa kalkıp yolumuza yürüyerek devam ettik ve sağ salim kısmımıza döndük.

Bu gezintinin sonunun iyi gelmiş olması aklımıza bir esir alma fikrini düşürdü ve ertesi akşam yine çıkmaya karar verdik. Bunun için öğleden sonra tam dinlenmek için uzanmışım ki, barınağımın yakınında gök gürültüsüne benzer bir sesle yerimden fırladım. İngilizler bu tarafa elma şekeri gönderiyorlardı ve bunlar, topun patlama sesi alçak olduğu halde o kadar ağırdı ki, parçaları ağaç gövdesi kalınlığındaki

kaplama kazıklarını kırıyordu. "Coucher" yerimden küfürler ederek kalkıp hendeğe indim; o saplı siyah toplardan birinin daha kavis çizerek yola çıkmış olduğunu görünce bağırdım: "Mayın solda!" Ve en yakın lağıma koşuyordum. Bundan sonraki haftalarda her boydan ve çeşitten o kadar çok bomba yağdı ki üzerimize, hendek içinde yürürken hep bir gözümüzü havaya, öbürünü en yakın lağım ağzına çevirmeyi âdet edindik.

İşte o gece yanımda yine üç kişiyle hendeklerin arasındaydım. Ayakuçlarımız ve dirseklerimizin üstünde İngiliz engelinin hemen önüne kadar yaklaştık ve orada tek tek duran ot kümeleri arkasında gizlendik. Birkaç saat sonra birkaç İngiliz görüldü, bir kangal tel taşıyorlardı. Burnumuzun dibinde durdular, kangalı indirdiler, tel makasıyla parçalar kesmeye giriştiler; fısır fısır konuşuyorlardı. Yanlarına kadar süründük, sonra kendi aramızda hohlarcasına alçak sesle telaşlı bir konuşma geçti: "Şimdi aralarına bir el bombası, sonra şunun üstüne!" "Ulan bunlar dört kişi!" "Pantolu doldurmuş hepten!" "Konuşmasana!" "Susun, ses yok!" İkazım geç kalmıştı; başımı kaldırdığımda İngilizlerin birer kertenkele gibi kendi tellerinin altından sürünüp hendekte kaybolduğunu gördüm. Şimdi iş biraz zorlaşmış oluyordu. "Hemen bir makinalı tüfek getirirler," düşüncesi ağzıma buruk bir tat verdi. Diğerlerinin içine de aynı korku düşmüştü. Büyük silah şakırtıları içinde sürüne sürüne geri çekilmeye başladık. İngiliz hendeğinde bir canlanma baş gösterdi. Ayak sesleri, fısıldaşmalar, koşuşmalar. Pşuu... Bir tenvir fişegi. Etrafımız gündüz gibi oldu, bizse bu arada başımızı ot kümeleri arasında saklamaya çalışıyorduk. Bir tenvir fişegi daha. Kritik saniyeler. Yer yarılsa da içine girse insan veya düşman nöbetçisinin on metre ötesinde değil de herhangi başka bir yerde olsa.

* Fr. Yatak, yatacak yer. —e.n.

Bir tane daha. Pat! Pat! Burnumuzun dibinden atılan tüfek-
lerin çok iyi bildiğimiz keskin, kulakları sağır edici patlaması.
“Eyvah! Bizi buldular.” Artık ihtiyat göstermeye lüzum g r-
meden, yüksek sesle, koşup hayatımızı kurtarmak için birbi-
rimizi y reklendirdik, yerimizden fırlayıp şimdi yağmur gibi
yağan mermiler altında kendi mevzimize doğru koştuk. Bir-
kaç adım sonra benim ayağım takıldı ve küçük, hiç derin ol-
mayan bir bomba çukuruna düştüm,  tekilerse benim işimin
bittiğini düşünerek yanımdan bir koşu geçtiler. İyice topra-
Đa yapıŐtım, başımı ve bacaklarımı toparladım, mermiler ha-
bire üzerimden, yüksek otların arasından geçip gidiyordu. Bir
o kadar nahoş bir şey de, patlayan tenvir fiŐeklerinden yere
dökülen magnezyum parçaları oluyor, bazısı hemen yanı ba-
Őımda yanmaya devam ediyor, bense kasketimle korunmaya
 alıŐıyordum. Yavaş yavaş ateş zayıfladı, bir çeyrek saat daha
geçince saklandığım yerden önce usulca, sonra elim ayağım
ne kadar elveriyorsa o hızla uzaklaŐtım. Bu arada ay batmış
olduğundan, çok geçmeden istikametimi tamamen kaybet-
tim ve ne taraf İngiliz ne taraf Alman cephesi bilemez ol-
dum. Ufukta Monchy değirmeninin o karakteristik harabesi
bile görünmez olmuştu. Ara sıra ya bir taraftan ya öbür taraf-
tan bir mermi geliyor, ürkütücü keskinliğiyle geçip gidiyor-
du. Nihayet toprağa yatıp sabah alacasını beklemeye karar
verdim. Birden yanı başımda fısıldaşmalar duydum. Tekrar
muharebeye hazırlandım ve dikkatli biri olarak önce, benim
Alman mı İngiliz mi olduğunu açığa vurmayan birtakım ta-
bii sesler çıkardım. İngilizce olarak gelecek ilk seslenmeye
bir el bombasıyla cevap verecektim. Fakat sevinçle anladım
ki, karŐımdakiler benim adamlarımdı ve o sırada benim cese-
dimi taşımak üzere palaskalarını çözmekle meŐgullerdi. Bir
müddet daha bir bomba çukurunda oturduk ve sağ salim
kavuŐmamızın sevincini tattık. Sonra, üç saat ayrı kaldıktan
sonra, kendi hendeğimize döndük.

Sabah hemen saat beşte hendek nöbetim vardı. Birinci takıma ait mıntıkada, kendi barınağının önünde Çavuş Hock'a rastladım. Onu bu erken saatte uyanık gördüğüme şaşarken, barınakta büyük bir sıçan olduğunu ve kemirmeleriyle, hışırtılarıyla kendisini uykusundan ettiğini anlattı. Bu arada tekrar tekrar, "Villa Leberecht Hühnchen" adını verdiği gülünç derecede küçük barınağına göz atıyordu. Biz böyle yan yana dururken boğuk bir atış sesi duyduk, ki böylesi aslında fevkalade bir şey değildi. Bir gün önce büyük bir küre bombaya yakalanıp ölmesine ramak kaldığından çok ürkek bir halde olan Hock, şimşek gibi en yakın lağım ağzına koştu, acelesinden ilk on beş basamağı kaidesi üzerinde kayarak indi, son on beş basamağı da üç takla atarak arkasında bıraktı. Ben yukarıda, lağım ağzında durmuş zavallı mağdurun vücudunun çeşitli yerlerini ovarken, çıkan baş parmağını yerleştirmeye çalışırken çıkardığı inilti eşliğinde, bu sıçan avının böyle sancılı bir şekilde bitmesine gülmekten topu da lağımı da unutmuştum. Talihsiz adam bana üstelik dün tam da akşam yemeğini yerken gelen bir topla yerinden fırladığını da anlattı. Önce bütün yemeği kuma bulanmıştı, ayrıca fena bir şekilde merdivenden aşağı düşmüştü. Memleketinden yeni gelmiş biriydi ve bizim aramızdaki sert tona daha alışmamıştı. Araya giren bu sahneden sonra ben barınağıma çekildim, fakat dinlendirici bir uyku bugün nasip olmayacaktı. Hendegimize sabahın erken saatlerinden itibaren gittikçe sıklaşan fasılalarla top atıldı. Öğleye doğru bu fazla sinirime dokunmaya başladı. Birkaç adamla bizim Lanz topunu hazır hale getirip düşman hendeklerini ateş altına aldım, ne var ki bu, bize bol bol gönderilen o ağır güllelere kıyasla pek zayıf bir

* Mühendis ve yazar Heinrich Seidel'in (1842-1906) ünlü kitabı *Leberecht Hühnchen*, mütevazı şartlarda yaşadığı halde "mutlu olma sanatını bilen" mühendis Leberecht Hühnchen'in hayatından sahneler içerir. -ç.n.

cevap oluyordu. Hendeğin bir kuytusunda, haziran güneşinin kızdırdığı killi toprağın üstünde, çömeldiğimiz yerden terleye terleye, karşıya birbiri ardınca bomba gönderiyorduk.

İngilizler bundan hiç mi hiç rahatsız olmadığından, Wetje'yle beraber telefona gittim ve oradan, iyice düşündükten sonra, şu imdat mesajını gönderdim: "Helene bizim hendeğe tükürüyor, kocaman kocaman, bize patates lazım, irili ufaklı!" Karşı tarafın bizi dinleme tehlikesi olduğu zaman böyle karışık bir dil kullanırdık; çok geçmeden Mülazımievvel Deichmann'dan bizi teselli edici bir cevap geldi: Gür bıyıklı şişman bekçi hemen ön tarafa gelecek, küçük oğlanlardan da birkaçını getirecekti. Çok geçmeden bizim ilk elli kiloluk bombamız eşi duyulmadık bir patırtıyla düşman hendeğine indi, bunu da sahra topçularının birkaç küme salvosu takip etti; öyle ki günün geri kalanını rahat geçirdik.

Fakat oyun ertesi öğlen çok daha sertleşmiş şekilde tekrar başladı. İlk atışta yer altı geçidinden geçerek ikinci hendeğe, oradan da bombaatarımızı kurmuş olduğumuz irtibat hendeğine yollandım. Ateşi öyle ayarladık ki, bize gelen her elma şekerine karşılık biz bir Lanz topu atıyorduk. Aşağı yukarı kırk top alışverişinden sonra düşmanın keskin nişancısı sanki şahsen bizi hedef almaya başladı. Derken birkaç top mermisi sağımıza, birkaçı solumuza düştü fakat bizim faaliyetimizi durduramadı, sonra da bir tanesi doğruca üstümüze yöneldi. Son anda tetik kaytanını çekip olanca hızımızla oradan kaçtık. Ben tam çamur içindeki, içinden tel geçen bir hendeğe ulaşmıştım ki, meret hemen arkamda patladı. O devasa hava tazyiki beni bir küme dikenli telin üzerinden yeşilimsi bir çamurla dolu bir bomba çukuruna farlattı, aynı zamanda üzerimden de sağanak gibi sert killi toprak parçaları yağdı. Yarı sersemlemiş ve fena örselenmiş bir halde kalktım. Pantolonla çizmeler dikenli telden yırtılmıştı; yüzüm, ellerim, üniformam o ağır çamura bulanmıştı, dizimde de

kanayan uzun bir yara vardı. İyice pestilim çıkmış halde hendek boyunca ilerleyerek kendi barınağıma gittim, dinlendim. Bunun dışında, bombalar büyük bir hasar yaratmamıştı. Hendek birkaç yerinden zedelenmiş, bir Priester bombaatarı mahvolmuş ve "Villa Leberecht Hühnchen" bir tam isabetle hepten ortadan kalkmıştı. Hanenin talihsiz sahibi çoktan aşağıya, lağıma inmiş bulunuyordu; yoksa bu vesileyle herhalde merdivenden üçüncü düşüşünü icra ederdi.

Atışma bütün öğleden sona fasılasız sürdü ve akşam saatlerinde sayısız bombanın atılması suretiyle hızlanarak devam etti. Biz bu üstüvane mermilere "çamaşır sepeti bombası" diyorduk, çünkü insanda bazen çamaşır sepetleriyle gökten boşaltıldığı intibası uyandırıyorlardı. Şekillerini tasavvur etmek için en iyisi bir merdane düşündürmektir. Anlaşılan bunlar kendilerine has, altıpatlar tamburuna benzeyen bir teçhizatla atılıyor olmalıydılar, havada hantalca bir ses çıkararak dönüyorlardı ve biraz uzaktan bakınca uzun birer salama benziyorlardı. Birbiri ardınca o kadar sık geliyorlardı ki, patlayışları bir füze bataryasının yanışını hatırlatıyordu. Küre bombalar abanıp ezici bir tesir yaparken bunlar sinirleri daha çok yırtarmış gibiydiler sanki.

Gergin bir bekleyiş içinde lağım ağızlarında oturuyorduk, kim gelirse tüfek ve el bombasıyla selamlamaya hazırдық fakat atış yarım saat sonra tekrar söndü. Geceleyin sadece iki yangın baskınıyla başa çıkmamız icap etti ve nöbetçilerimiz bu sırada kendi yerlerinde etrafı gözlemeye devam etti. Ateş hafifler hafiflemez havaya yükselen sayısız tenvir fişeginin ışığı lağımlarından dışarı çıkan müdafileri ışığa boğdu ve çilingınca bir ateş, düşmanı bizim hendeklerimizin hâlâ berhayat olduğuna ikna etti. Ağır ateşe rağmen sadece bir adamımızı, Piyade Diersmann'ı, kalkanının üstüne inen bir bomba kafatasını parçaladığı için kaybettik. Başka biri sırtından yaralandı.

Bu huzursuz gecenin yerini alan gün boyunca da defalarca açılan ateş bizi yakındaki bir hücumla hazırlamış oldu. Bu zaman içinde hendeğimiz darmadağın olmuş ve parçalanan kaplama tahtalarıyla neredeyse geçilmez hale gelmişti, bazı barınaklar da ezilmişti. Mıntıka kumandanı ön cepheye bir istihbarat kartı gönderdi: "İngiliz telefon muhaveresi dinlenmiştir: İngilizler tel örgümüzdeki gedikleri katı bir şekilde tasvir etmekte ve 'çelik miğfer' talep etmektedir. Çelik miğferin ağır bomba şifresi olup olmadığı henüz malum değildir. Tez hazır olunsun!" Biz de o gece teyakkuz halinde olmaya ve "Hallo!" diye seslenildiğinde cevaben ismini söylemeyenin hemen vurulmasına karar verdik. Her zabıt, topçulara hemen haber verebilmek için, kendi tenvir tabancasına kırmızı bir mermi yerleştirdi.

Gece sahiden, bir öncekinden daha çılgın geçti. Bilhassa, 2.15'te açılan ateş öncekilerin hepsini aştı. Benim barınağımın dört bir yanına dolu yağar gibi ağır mermiler indi. Tamamen silahlanmış halde lağım merdiveninde bekliyorduk, küçük mumların ışığı ıslak, küflü duvarlarda aksediyordu. Girişlerden içeriye mavi duman akıyor, tavandan parça parça toprak dökülüyordu. Bumm! "Kahretsin!" "Kibrit, kibrit!" "Hazır olun!" İnsanın yüreği ağzına geliyordu. Hamarat eller el bombalarının kapsüllerini açtı. "Bu sonuncuydu!" "Dışarı!" Çıkışa akın ettiğimizde gecikme kapsüllü bir bomba daha patlayıp hava tazyikiyle bizi tekrar geri püskürttü. Buna rağmen, son demir kuşlar hâlâ üzerimize yağarken, adamlarımız bütün nöbet mahallerinin başına geçmişti bile. Tenvir fişeklerinin meydana getirdiği bir şehrâyin, kesif duman bulutlarıyla kaplı ön sahayı öğlen gibi ısıttı. Bütün ekibin alabildiğine gergin bir halde siperin arkasında beklediği bu anların sihirli bir tarafı vardı: Mühim bir sahne açılmadan önce müziğin durup büyük projektörlerin yakıldığı ve nefeslerin tutulduğu o anı hatırlatıyorlardı.

Bu gecenin birkaç saati boyunca ben barınağımın kaidelere aykırı olarak düşman tarafına dönük olan girişine yaslanmış, açılan ateşi kaydetmek için arada sırada saate bakıyordum. Yaşlıca bir adam ve aile babası olan nöbetçiyi seyrediyordum, adam benim yukarımda bazen bir infilakın şimşek ışığı ile aydınlanarak, hiç hareketsiz, tüfeğinin ardında duruyordu.

Sonra, ateş susmuş da olsa, bir kaybımız oldu. Piyade Nienhüser aniden nöbet mahallinden devrildi ve lağım merdiveninden paldır küldür, aşağıda hazır bekleyen arkadaşlarının ortasına yuvarlandı. Aralarına dönen adamı muayene ettiklerinde alnında küçük bir yara ve sağ memenin üstünde kanayan bir yara buldular. Onu öldüren şeyin mi, yoksa aşağıya düşüşün mü yarası olduğu anlaşılamadı.

Bu dehşet gecesinin sonunda yerimize altıncı bölüm geçti. Sabah güneşinin uyanık geçirilmiş gecelerden sonra doğduğu o kendine has keyifsizlik içinde, irtibat hendeklerinden Monchy'ye, oradan da Adinfer ormanı kenarına alınmış olan ikinci mevziye ulaştık, burası Somme muharebesinin ön safhasının muazzam bir manzarasını takdim etmekteydi. Solumuzdaki cephe mıntıkaları beyaz ve siyah duman bulutlarına gömülmüştü, ağır bombanın biri diğerini takip ederek yerden kule boyu toprak fışkırtıyor; havada parçalanan yüzlerce şarapnelin ani şimşekleri her tarafta kırışıyordu. Mevzilerde hâlâ hayat olduğu bir tek, topçulara hitap eden sessiz bir imdat çığlığı olan renkli fişeklerden belli oluyordu. İlk defa burada, sadece bir tabiat sahnesiyle kıyaslanabilecek bir ateş görüyordum. Akşamleyin nihayet uykumuzu almaya niyetlendiğimizde Monchy'de ağır bombaları kamyonlardan boşaltma emrini aldık, sonra bütün gece boş yere, bu arada yolda kalmış olan bir arabayı bekledik; bu sırada İngiliz makinalı tüfekleri aşırma ateşiyle ve yol boyunca yolladığı şarapnellerle bizim hayatımıza kastetti; neyse ki talihimiz

varmış da muvaffak olamadılar. Canımızı en çok sıkıan, bir makinalı tüfek nişancı eri oldu, havaya dik ateş ediyor, mermiler de arz cazibesıyla hızlanarak dımdık aşağı düşüyordu. Onun için, bir duvarın arkasında siper almanın da mânâsı yoktu. Bu gece düşman bizi gayet itinalı bir şekilde gözlemiş olduğunun bir emsalini gösterdi. İkinci mevzide, düşmandan iki bin metre kadar uzakta, inşa halindeki bir cephane lağımının önünde bir yığın tebeşir yığılmıştı. İngiliz bundan, maalesef doğru olarak, buranın geceleyin kamufle edileceği neticesini çıkardı ve tepenin üzerinde bir küme şarapnel patlatarak sahiden de üç adamın ağır yaralanmasına sebep oldu.

Sabahleyin hemen tekrar, takımımı C mıntıkasındaki tabyaya götürme emriyle uykudan kaldırıldım. Benim mangalarım altıncı bölüğün içinde dağıtıldı. Ben birkaç adamla Adinfer ormanına gidip onları odun kırmakla vazifelendirdim. Hendeğe dönerken yarım saatçik dinlenmek üzere barınağıma girdim. Fakat beyhude, bu günler boyunca rahat bir uyku uyumayacakmışım. Tam çizmelerimi çıkarmıştım ki bizim topçunun orman kenarından bu tarafa acayip bir feveran içinde ateş açtığını işittim. Aynı zamanda emir erim Paulicke lağım girişinde belirip aşağı seslendi:

“Gaz taarruzu!”

Gaz maskeme davrandım, çizmelerimi giydim, kuşanıp dışarı uğradım ve o taraftan dev bir gaz bulutunun kesif beyaz kollarının Monchy üzerinde süzüldüğünü ve hafif bir rüzgârın itmesiyle aşağıda bulunan 124. Nokta'ya doğru ilerlediğini gördüm.

Benim takımın büyük kısmı önde, mevzide bulunduğu ve bir hücumun geleceği muhtemel olduğuna göre, uzun uzun düşünmeye mahal yoktu. İkinci mevzi siperinin üstünden atlayıp öne koştum ve çok geçmeden gaz bulutunun orta yerinde kaldım. Delici bir klor kokusu bana bunun başta zannetmiş olduğum gibi suni sis değil, hakikaten kuvvetli bir

harp gazı olduğunu söylüyordu. O zaman maskeyi taktım, fakat hemen geri çıkardım çünkü o kadar hızlı koşmuştum ki yüzümde maske olunca kâfi derecede hava alamıyordum; hem gözlükler de hemen buğulanıyor, şeffaflığını tamamen kaybediyordu. Bütün bunlar, benim de defalarca verdiğim "Gaz Taarruzu Dersi"nde öğretilene pek uymuyordu. Göğsümde yanma hissettiğim için dumanın içinden mümkün olduğu kadar diğer tarafa geçmeye çalıştım. Köyün kıyısında bir de tecrit ateşinden geçmek mecburiyetinde kaldım; yere mermiler düşerken yukarıda şarapneller patlıyor ve bu ateş uzun, düzgün bir zincir halinde yabanileşmiş, kimsele- rin ayak basmadığı tarlaları tarıyordu. İnsanın serbestçe hareket edebildiği böyle açık arazide topçu ateşinin ne hakiki ne manevi tesiri, şehir içlerindeki veya mevzilerdeki tesirine benzer. Böylece ateş hattını çarçabuk arkamda bırakmış ve fevkalade bir şarapnel yağmuru altında bulunan Monchy'ye girmiştım. Misketler, boş gövdeler ve kapsüllerden mürek- kep bir sağanak, ısıklar çalarak meyve ağaçlarının dalları ara- sında dolaşıyor veya duvarlara çarpıyordu.

Bahçelerin bir barınağında bölük arkadaşlarım Sievers ile Vogel'in oturmakta olduğunu gördüm; harıl harıl bir odun ateşi yakmışlar, klorun tesirinden kurtulmak için temizleyici alevin üzerine eğilmişlerdi. Onlara bu meşgalede ateş söner gibi olana kadar refakat ettim, sonra da 6 numaralı irtibat hendeğinden ileriye yürüdüm.

Yavaş yavaş yürürken hendek tabanında klorun öldür- düğü bir sürü küçük hayvan gördüm ve düşündüm: "Şimdi hemen yine tecrit ateşi başlayacaktır, sen burada böyle aylak aylak dolaşırsan sipersiz, kapana kısılmış fare gibi kalakalır- sın." Buna rağmen o onmak bilmez uyuşukluğuma teslim oldum.

Sahiden de, tam bölük barınağına elli metre kalmışken, yeni ve daha da vahşice bir ateş taarruzunun içinde kaldım;

öyle ki önümdeki kısacık hendek bile isabet almadan geçer gibi görünmüyordu hiç. Neyse ki hemen yanımda, irtibat hendeklerine haberciler için oyulmuş oyuklardan birini gördüm. Derinliği sadece üç lağım çerçevesi kadardı, ama yine de hiç yoktan iyiydi. Oraya sığındım ve fırtınanın üzerimden geçmesini bekledim.

Sanki tam da en yağışlı köşeyi seçmişim. Küre bombaların hafifi, ağırı, şişe bombalar, şarapneller, "humbaralar", her çeşit bomba — orada karmakarışık ıslık çalan, homurdanan, gümlleyen neler vardı, artık ayırt edemez oldum. Les Éparges ormanında, kendi halinde bir adam olan onbaşımın dehşet içinde bağırışı geldi aklıma: "Tanrı aşkına, bu ne böyle!"

Zaman zaman, alevlerle beraber gelen, tek bir cehennemî gümleme kulakları sağır ediyordu. Derken tekrar, fasılasız gelen keskin bir ıslık yüzlerce İngiliz sterlininin inanılmaz bir hızla birbiri ardınca yağdığı hissini uyandırıyor. Ara sıra kısa, ağır bir çarpmayla bir kör bomba yere düşüyor, etrafında yer sarsılıyordu. Düzinelerce şarapnel birer eğlence fişeginin narinliği içinde patlıyor, minik misketlerini kesif bir duman eşliğinde dağıtıyor, arkadan da boş kovanların uğultusu geliyordu. Yakına bir bomba düştüğünde havaya fırlayan toprak sapır sapır dökülüyor, bazen de bombanın keskin yongaları yere saplanıyordu.

Fakat bu sesleri tasvir etmek onlara katlanmaktan daha kolaydır, çünkü havada uçan demirin çıkardığı her bir ses ölüm fikrini akla getirir; işte ben de toprak içindeki oyuğumda öylece çömelmiş, ellerimle gözlerimi kapatmış oturuyordum ve tahayyülümünden vurulmanın bütün biçimleri geçiyordu. Zannederim, bu harbin her askeri gibi benim de sık sık içinde olduğum bu vaziyeti gayet iyi yakalayan bir kıyas buldum: Bir kazığa sıkı sıkı bağlı ve bu arada, elinde balyoz sallayan bir herifin devamlı tehdidi altında bulunuyor olduğunuzu tasavvur edin. Balyoz kâh hız almak için uzaklaşır

kâh savrulur gelir ve neredeyse başınıza değer, sonra yine gelip kazığa çarpar ve ortalıkta yongalar uçuşur —insanın ağır bir taarruzun ortasında siper olmadan yaşadığı şey işte tam bu vaziyettir. Bahtım açık ki içimin derinliklerinde hâlâ küçük bir itimat hissi vardı, insana oyun oynarken de gelen bu “Bir şey olmayacak” iyimserliği, makul bir sebebi olmasa dahi teskin edici bir şeydir. Nitekim bu taarruz da bitti ve ben yoluma, şimdi gücüm yettiğince hızlanmış olarak devam edebildim.

İleride herkes, “Gaz Taarruzunda Yapılacaklar” bahsinde sık sık talim edildiği üzere, namluları klor gazıyla hepten kararmış olan tüfekleri yağlamakla meşguldü. Bir zabıt namzedi bana hüznle yeni kasatura bağını gösterdi, simlerinin pırıltısı gitmiş, yeşilimsi siyah bir vaziyet almıştı.

Düşman tarafında hiçbir hareket olmadığı için ben mangalarım ile yine oradan ayrıldım. Monchy’de, revirin önünde gazdan hastalanan birçok insana rastladık; ellerini döşlerine bastırıyor, inliyor, öğürüyorlardı ve bu sırada gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Vaziyet asla hafife alınacak gibi değildi, çünkü bunlardan bazıları birkaç gün sonra dehşetli sancılar çekerek öldü. Başımıza gelen, saf klorun kullanıldığı bir püskürtme gaz taarruzu olmuştu ve bu harp gazı, akciğerin dağlanması ve yanması şeklinde tesir ediyordu. Bugünden sonra asla gaz maskesi olmadan çıkmamaya karar verdim, çünkü şimdiye kadar ekseriya, inanılmaz bir düşüncesizlik yaparak, maskeyi barınakta bırakıyor, botanikçi çantasına benzeyen kutusunu yanımda yağlı ekmek götürmek için kullanıyordum. Ama şimdi gözlerimle gördüklerim bana bir ders vermişti.

Dönüş yolunda bir şey almak için ikinci taburun kantinine girdim ve orada kantinci eri bir yığın parçalanmış malın ortasında kara kara düşünür buldum. Damdan giren bir bomba dükkânın içinde patlamış ve çocuğun hazinesini

reçel, patlamış konserveler ve arap sabunundan meydana gelen bir çorbaya çevirmişti. O sırada, tam bir Prusyalı intizamı içinde, 82 mark 58 fenik tutan bir ziyan hesabını tamamlamış bulunuyordu.

Akşamleyin benim şimdiye kadar kenara ayrılarak ikinci mevzide beklemiş olan takımım muharebe vaziyetinin emniyetsiz olmasından ötürü köyün içine alındı ve bize kalacak yer olarak maden gösterildi. Lağımlardaki pek çok oyuğu yatacak yer şeklinde tertip ettik ve devasa bir ateş yaktık; bu ateşin dumanını maden kuyusundan yukarı vermiştik ki bu da bölüğün bazı aşçıların çok canını sıktı; çünkü adamlar yukarıda, çıkırıla su kovalarını çekerken dumandan boğulacak gibi olmuş. Bolca grog dağıtıldığı için ateşin etrafında tebeşir taşlarının üstüne oturduk, şarkı söyledik, içki içtik, tütün tüttürdük. Gece yarısı Monchy muharebe hattının kavisi içinde cehennemî bir temaşadır başladı. Düzinelerce ikaz çingırağı çalıyor, yüzlerce tüfek patlıyor ve durmadan yeşil ve beyaz tenvir fişekleri yükseliyordu. Hemen bunun ardından bizim tarafın tecrit ateşi başladı, ağır top mermileri atıldı ve kıvılcımlı kuyruklarını arkalarından sürükleyerek karşı tarafa uçtular. Labirent gibi harabenin neresinde bir can vardıysa oradan upuzun bir çığlık gelmeye başladı: "Gaz taarruzu! Gaz taarruzu! Gaz! Gaaz! Gaaaz!"

Tenvir fişeklerinin ışığında gözleri kör eden bir gaz seli kara duvarların burçlarını aşip yaklaşıyordu. Madende de kuvvetli bir klor kokusu hissedildiğinden girişlerin ağzında samanla büyük ateşler yaktık, fakat bunların yakıcı dumanı neredeyse bizi sığınağımızdan kovacak gibi olduğundan yine paltoları, çadır bezlerini sallaya sallaya havayı temizlemek mecburiyetinde kaldık.

Ertesi sabah köyde gazın bıraktığı izlere bakıp hayret etmek sırası gelmişti. Bütün nebatların büyük kısmı solmuştu, her tarafta ölü sümüklü böcekler ve köstebekler vardı

ve atlı habercilerin Monchy'deki ahırlara çekilmiş atlarının ağızlarından, gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Ortalığa dağılmış mermiler ve bomba parçalarının üstünü güzel bir patina kaplamıştı. Bulut ta Douchy'de bile kendini hissettirmişti. İyice korkmuş olan siviller Miralay von Oppen'in karargâhı önünde toplanmış, gaz maskesi istiyorlardı. Gaz maskesi yerine bu insanlar kamyonlara konup daha geride bulunan köylere taşındı.

Ertesi geceyi yine madende geçirdik; akşamüstü saat 4.15'te kahve dağıtılacağı haberini aldım, çünkü bizim tarafa geçen bir İngiliz saat beşte hücum edeceklerini anlatmıştı. Hakikaten, sabah tam kahve taşıyıcılarının dönüşüyle uykumuzdan uyanmıştık ki artık yabancısı olmadığımız "Gaz tarruzu!" bağıışı duyuldu. Dışarıda, havada tatlımsı bir koku vardı; sonradan öğrendiğimiz üzere bize bu sefer fosgen gazını* münasip görmüşlerdi. Monchy kavisinde kuvvetli bir tambur ateşi hüküm sürmekteydi, fakat çok geçmeden zayıfladı.

Bu tedirgin saati iç açıcı bir sabah takip etti. 6 numaralı irtibat hendeğinden Mülazım Brecht köy yoluna çıkıp geldi, elinde kanlı bir sargı vardı, yanında da omzundaki tüfeği süngülü bir adamıyla esir alınmış bir İngiliz. Brecht, Garp Erkânıharbi'nin karargâhında bir zafer havası içinde karşılandı ve şunları anlattı:

İngilizler saat beşte gaz ve duman bulutları püskürtmüş ve sonra hendeği kuvvetli bir top ateşine tutmuşlardı. Bizimkiler alışlageldiği üzere, daha ateş devam ederken siperden fırlamış ve bu sırada otuzun üstünde kayıp vermişti. Sonra, duman bulutlarının içine gizlenmiş olarak, iki kuvvetli İngiliz devriyesi belirmiş, bunlardan biri hendeğin içine girmiş ve yaralı bir gedikliyi esir almış. Diğerisi daha tel

* "Karbonil diklorür" ismiyle de bilinen COCl_2 formüllü zehirli gaz. I. Dünya Savaşı'nda 100.000'e yakın ölüme sebep olmuştur. —e.n.

örgünün önünde hemen vurulmuş. Siperi aşabilmiş olan tek bir adamı Brecht, ki harpten önce Amerika'da çiftçi hayatı sürmüştü, gırtlğından kavramış ve "Come here, you son of a bitch!" diyerek teslim almış. Bu tek adam şimdi, bir bardak şarapla ikram görürken, yarı dehşete yarı hayrete düşmüş gözlerle daha demin boş olan, ama şimdi karavanacılar, sedyeciler, haberciler ve meraklılarla dopdolu sokağı seyrediyordu. Uzun boylu, iyice genç biriydi; altın sarısı saçları, taptaze bir çocuk yüzü vardı. Onu görünce, "Böyle insanları vurup öldürmeye mecbur kalmak ne acı," diye düşündüm.

Çok geçmeden, sargı mahalline uzun bir sedye kafilesi geldi. Monchy'den de birçok yaralı geliyordu, çünkü bölüğün E mntıkasında da düşman kısa bir zaman için hendeğe girmekte muvaffak olmuştu. Bu girenler arasında harika bir delikanlı varmış. Kimse fark etmeden hendeğe atlamış, önlerindeki sahayı gözetlemekte olan nöbetçilerin arkasından ilerlemiş. Bu arada arkadan sırayla sıçrayıp gaz maskesi yüzünden görüş kabiliyetleri kısıtlı bulunan müdafilere saldırmış ve bunlardan epeycesini gürz veya dipçik darbesiyle düşürdükten sonra tekrar kimse fark etmeden İngiliz hattına geri dönmüş. Hendek toplanırken, başlarının arkası parçalanmış sekiz nöbetçi bulmuşlar.

Üzerinde beyaz, kana batmış sargılar içinde, inleyen elli kadar insanın yattığı sedyeler birkaç teneke barakanın önüne dizilmiş, aralarında kollarını sıvamış hekim mesleğini icra etmekteydi.

Kar beyazı yüzünden mor dudakları bir uğursuzluk delleti gibi beliren genç bir çocukcağız şöyle kekeliyordu: "Çok kötüyüm... ben bir daha... ben... ölüyorum." Şişman bir sıhhiye gediklisi merhametle çocuğun yüzüne baktı, sonra birkaç kere, teselli kabilinden mırıldandı: "Yok, yok, arkadaş!"

* İng. "Buraya gel orospu çocuğu!" —e.n.

İngiliz bizim kuvvetlerimizi kendisinin Somme taarruzu lehine meşgul etmek için yaptığı bu küçük hücumu pek çok bomba baskını ve gaz bulutuyla hazırlamış olduğu halde, bizim taraftan sadece bir esir –onu da yaralı olarak– alabilmiş fakat bu arada bizim tel örgümüzün önünde pek çok kurban vermişti. Ne var ki bizim kayıplarımız da bir hayliydi; bu öğlene doğru alayın kayıplarının sayısı, üçü zabıt olmak üzere, kırk ölü ve birçok yaralıydı.

Ertesi gün öğleden sonra nihayet birkaç günlüğüne sevgili Douchy köyüne çekildik. Hemen o akşam, faaliyetin iyi geçmiş olmasını, iyice hak etmiş olduğumuz birkaç şişeyi açarak kutladık.

1 Haziran günü ölülerimizin bir kısmını bizim kilise mezarlığında defnetmek şeklinde kederli bir vazifemiz oldu. Rende görmemiş tahtalarının üstüne kurşun kalemle isimlerin yazılı olduğu otuz dokuz tabut yan yana mezara indirildi. Papaz, İncil'deki "Onlar iyi bir mücadele verdiler" cümlesine dair bir konuşma yaptı; sözlerine şöyle başlamıştı: "Cebeli-tarık: sizin sembolünüz budur; hakikaten siz de dalgaların vurduğu denizdeki kayalar gibi ayakta kaldınız!"

Bu günler boyunca, harbin daha iki senesini bir arada geçireceğim adamların kıymetini anladım. Burada İngiliz'in giriştiği, ordu raporlarında pek adı bile geçmeyen, büyük taarruz için gözüne kestirmiş olmadığı bir mıntıkada bizi oyalama maksatlı bir taarruz olmuştu. Bu arada müfreze için aslında mühim olan şey sadece, her seferinde birkaç adım atmak, yani nöbet mahalli ile lağım ağzı arasındaki kısa mesafeyi katetmek oluyordu. Fakat bu birkaç adım, hücumun hazırlığı olan ateşin en şiddetlendiği ve ancak his olarak kavranabilen o bir saniye içinde atılmak mecburiyetindeydi. Bu gecelerde sık sık ve bir emir verilmiş olması mümkün değilken azgın ateşi geçerek göğüs siperlerinin arkasına akan o karanlık dalga, benim kalbimde insanın itimada şayan oluşunun

gizli bir kıssası olarak kalmıştır. Hatırimda bilhassa derin bir iz bırakan tablo, taarruzdan sonra boydan boya geçerken gördüğüm mevzinin darmadağın olmuş ve hâlâ dumanları tüter halidir. Gündüz nöbetçileri yerlerini almış bulunuyordu, ama hendekler daha toparlanmamıştı. Nöbet noktaları yer yer ölümlerle doluydu ve aralarında, sanki onların gövdelelerinden çıkıp yetişmişçesine, yeni nöbetçiler tüfek başına geçmişti. Bu mangaları görmek insanda garip bir donakalmışlık hali meydana getiriyordu; sanki bir an için hayat ile ölüm arasındaki fark silinmiş gibi oluyordu.

3 Temmuz akşamı tekrar ileriye alındık. Ortalık nispeten sakindi, fakat havada daha bir şeylerin olduğunu ifşa eden küçük alametler vardı. Değirmenden, sanki metal işleniyor-muşçasına, mütemadiyen hafif bir çekiç takırtısı geliyordu. Sık sık, bir İngiliz istihkâm zabıtine gönderilen, gaz tüplerinden ve tahrip kalıplarından bahseden esrarengiz telefon mesajları yakalıyorduk. İngiliz tayyareleri sabah alacasından günün son ışıklarına dek uçarak cephe gerisini sıkı bir abluka altında tutuyordu. Hendeklere açılan ateş başka zaman olduğundan bariz bir şekilde daha kuvvetliydi; bundan başka, hedeflerin değiştirildiği de şüphe uyandırıyor, sanki yeni bataryaların ayarı yapılıyor gibiydi. Buna rağmen, nahoş hadiseler yaşamadan, 12 Temmuz'da nöbeti devrettik ve ihtiyat olarak Monchy'de kalmaya başladık.

Ayın 13'ü akşamı bahçelerdeki barınaklarımız yirmi dört santimetrelik bir bahriye topuyla ateşe tutuldu; heybetli bombalar yatık bir uçuş yoluyla homurdana homurdana geliyor ve hakikaten dehşetengiz bir gürültüyle patlıyordu. Geceleyin ağır bir ateş ve gaz taarruzuyla uyandırıldık. Gaz maskelerimizi takmış halde barınakta, sobanın etrafına oturduk —Vogel hariç, çünkü maskesini bulamıyor, köşeye bucağa bakıyor, oraya buraya koşuyordu ve bu sırada, Vogel'den çok eziyet görmüş birkaç arkadaş da gaz kokusunun gitgide

arttığını söylüyordu. Nihayet ona benim yedek kartuşumu verdim, o da bir saat boyunca feci bir şekilde tüten sobanın arkasında, burnunu eliyle kapatıp kartuşunu ağzına dayayarak oturdu.

Aynı gün benim takımdan iki adamı köyde aldıkları yaralar yüzünden kaybettim: Hasselmann tüfek ateşiyle kolundan, Maschmeier şarapnel bilyesiyle boynundan yaralanmıştı. O gece bir taarruz olmadı; buna rağmen alay tekrar yirmi beş ölü ve birçok yaralı verdi. Ayın 15'inde ve 17'sinde iki gaz taarruzuna daha uğradık. 17'sinde nöbeti devrettik ve Douchy'de iki kez ağır ateş altında kaldık. Bunlardan biri bizi tam da bir meyve bahçesinde, Miralay von Jarotzky'nin etrafında, zabitlerle bir görüşme halindeyken şaşırttı. Toplananların dört bir yana kaçışını, burun üstü düşüşünü, inanılmaz bir süratle çalıkların arasına dalışını ve yıldırım hızıyla herhangi bir siperin arkasında kayboluşunu görmek, o tehlikeye rağmen, gayet gülünçtü. Bir bomba benim kaldığım yerin bahçesinde, bir çukurda çöpleri karıştıran küçük bir kıızı öldürdü.

20 Temmuz'da mevziye geçtik. 28'inde Zabit Namzedi Wohlgemut, Çavuş Bartels ve Çavuş Birkner'le devriyeye çıkmak için sözleştim. Tellerin arasında biraz dolaşp insansız sahada yeni bir şey olup olmadığına bakmaktan başka bir niyetimiz yoktu, çünkü mevzi hayatı yavaş yavaş yine can sıkıcı olmaya yüz tutmuştu. Öğleden sonra altıncı bölükte benim yerimi alan zabit, Mülazım Brauns, ziyaretime geldi ve iyi bir Burgonya şarabı getirdi. Gece yarısına doğru sohbeti bitirdik; ben bir hendeğin, üç yoldaşımın beni beklemekte olduğu karanlık bir köşesine gittim. Kendime birkaç kuru el bombası seçtikten sonra, gayet keyifli bir halde teli aştım, Brauns da arkamdan, "Koluna kuvvet!" diye seslendi.

Kısa zaman içinde düşman mâniyasına kadar ilerlemiştik. Bunun hemen önünde, yüksek otların arasında gayet kavi, iyi izole edilmiş bir tele rastladık. Ben bu keşfi mühim bularak

Wohlgemut'a bundan bir parça kesip yanına alması talimatını verdim. O, başka bir alet olmadığı için, kendi puro makasıyla uğraşıp dururken tam ilerimizde, telin içinde bir tıkırtı oldu; birkaç İngiliz belirdi ve otun içine yatmış halimizle bizi fark etmeden çalışmaya başladılar.

Bir önceki devriyemizdeki kötü tecrübelerimizi hatırlatarak, neredeyse işitilmeyecek kadar alçak sesle dedim ki: "Wohlgemut; el bombası, ortalarına!"

"Mülazım Bey, fikrimce, bırakalım biraz daha çalışsınlar!"
"Bu bir emirdir, Çavuş!"

Bu ifade bu ıssız tarlada da büyük tesirini göstermeden kalmadı. Sonu meçhul bir maceraya yeltenmiş bir adamın meşum hissiyatı içindeydim; yanı başımda fitilin çekilirken çıkardığı kuru hışırtıyı duydum ve Wohlgemut'un kendisini mümkün mertebe az göstererek el bombasını yere yakın, iyice yatık bir atışla gönderdiğini gördüm. Bomba otların arasına indi ve kaldı, neredeyse aralarına düşmüştü, İngilizlerse hiçbir şeyin farkına varmamış gibiydi. Büyük bir gerginlik içinde birkaç saniye geçti. "Bummm!" Bir şimşek aydınlığında sendeleyenerler görüldü. Hücuma geçtik, "You are prisoners!" diye bağırarak, kaplanlar gibi beyaz duman bulutuna daldık. Saniyenin zerresi kadar bir müddet içinde karmakarışık bir sahne geçti. Tabancamı karanlığın içinde soluk bir maske gibi karşımda parlayan bir çehreye çevirmiştim. Bir gölge çılgınlık içinde, gerisin geri tel örgüye çarptı. Dehşetli bir çılgınlık, sanki şöyle: Uee! —Belki insanın içinden ancak karşısına bir hortlak çıktığına gelebilecek cinsten. Solumda Wohlgemut tabancasını ateşledi, Bartels ise o heyecanı içinde bir el bombasını körlemesine aramıza savurdu.

İlk ateşlediğimde fişek yatağı tabancanın kabzasından fırlamıştı. Bağırıyor, sırtını dikenli tele dayamış bir İngiliz'in

* İng. "Esir alındınız!" —ç.n.

karşısında duruyor, art arda beyhude yere tetiği çekip duruyordum. Tabanca ateş almıyordu, insanı felç eden bir rüya gibiydi. İlerimizde, hendeğin içinden sesler yükseldi. Seslenmeler oldu, bir makinalı tüfek takırdamaya başladı. Geriye kaçtık. Bir kere daha bir bomba çukurunda durdum ve tabancayı hemen arkamdan takip eden bir gölgeye doğrulttum. Tabancanın arızası bu sefer talih oldu; çünkü adam, benim çoktan dönmüş olduğunu zannettiğim Birkner'di.

Sonra kendi hendeğimize doğru bir koşu tutturduk. Kendi telimize geldiğimizde mermi yağmuru o derece hızlanmıştı ki suyla dolu, telle örtülmüş bir mayın çukuruna atlamak mecburiyetinde kaldım. Su seviyesinin üstüne gerili dikenli telde sallanırken mermilerin devasa bir arı sürüsü gibi üzerimden geçip gittiğini duyuyordum ve bu arada kopan teller ve metal parçaları çukurun kenarına dökülüyordu. Yarım saat sonra, ateş yatıştıktan sonra, bizim tarafın mâniasını aşarak hendeğe ulaştım, içeri atladım ve sevinçle karşılandım. Wohlgemut ve Bartels gelmişti; yarım saat daha geçince Birkner de döndü. Herkes işin iyi bitmiş olmasına seviniyor ve sadece, esir getirmeyi o kadar istediğimiz halde bu sefer de elimizden kaçırmış olmamıza üzülüyordu. Bu sergüzeştin sınırlarımı ayaklandırdığını ancak, barınaktaki bir sedirin üstünde dişlerim takırdayarak yatarken ve bitkinliğime rağmen uykuya dalamazken fark ettim. Uyku yerine, en yüksek ve en gergin bir uyanıklık hissi içindeydim, sanki vücudumun bir yerlerinde durmadan küçük bir elektrikli zil çalınıyordu. Ertesi sabah neredeyse yürüyemeyecek haldeydim, çünkü zaten birçok tarihî yara taşıyan bir dizimde telin açtığı uzun bir çizik vardı, diğerine ise Bartels'in attığı el bombasının bir parçası saplanmıştı.

İnsanın gözünü karartmasını icap ettiren bu kısa devriyeler cesareti çelikleştirmek ve hendek hayatının tekdüzeliğini bölmek için iyi bir çare oluyordu. Askerin her şeyden önce canı sıkılmamalıdır.

11 Ağustos günü Berles-au-Bois köyünün önlerinde siyah bir binek atı dolaşıyordu; mahallî piyadelerden biri hayvanı üç el ateş edip öldürdü. Atı elinden kaçırmış olan İngiliz zabıt o manzarayı seyrederken herhalde pek eğlenmemiştir. Geceleyin Piyade Schulz'un gözüne bir piyade mermisi saplandı. Monchy'de de kayıplar çoğalıyordu, çünkü duvarlar topçu ateşinden yerle bir edildikçe, makinalı tüfeklerin hedef gözetmeden gönderdiği yayılım ateşine karşı siper teşkil edemez olmuşlardı. Köyde hendekler kazmaya başladık ve en tehlikeli yerlere yeni duvarlar inşa ettik. Yabanileşmiş bahçelerde yemişler olgunlaşmıştı ve bunların tadını ortalıkta serseri mermiler uçuşurken çıkarmak lezzetlerine lezzet katıyordu.

12 Ağustos, harp esnasında ikinci defa izne çıkabileceğim ve çoktandır hasretle beklediğim gündü. Fakat tam eve dönüp biraz ısınmışım ki arkamdan bir telgraf yetişti: "Derhal geri dönün. Tafsilat, Cambrai mahallî kumandanlığında." Üç saat sonra trende oturuyordum. İstasyona giderken yanımdan açık renk elbiseli, kollarının altında birer tenis raketi taşıyan üç kız geçmişti. Hayatın bana gönderdiği bu veda selamını cephede daha uzun bir zaman hatırlayacaktım.

Ayın 21'inde yine o tanıdığım muhite gelmiştim ve yollar 111. Fırka'nın çekilerek yeni bir fırkanın ilerlemesi neticesinde bir asker kalabalığı içindeydi. Birinci tabur Écoust-Saint-Mein köyünde bulunuyordu ki buranın harabelerini iki sene sonra taarruz ile tekrar işgal edecektik.

Beni Paulicke karşıladı, onun da günleri sayılıydı. Takımındaki gençlerin belki on iki kere kendisine benim henüz gelmiş olup olmadığımı sorduklarını anlattı. Bu haber içimi büyük bir tahassüs ve kuvvetle doldurdu; böylece anlamış oldum ki, önümüzdeki çetin günlerde askerlerimin sadakâtinden sadece kumandanları sıfatıyla riayet edilir olmaktan başka, onların nazarında şahsen de hürmet kazanmışım.

O gece için bana, sekiz başka zabitle, boş duran bir evin çatı katında yer gösterildi. Akşamleyin uzun müddet beraber oturduk ve daha kuvvetli bir şey olmadığından, yandaki evde oturan iki Fransız kadının yaptığı kahveyi içtik. Bu sefer, dünyanın daha hiç görmediği cinsten bir muharebeye girileceğini biliyorduk. Biz de iki sene önce hududu geçmiş olan kıtalardan daha az gözü kara değildik; fakat onlardan daha tehlikeliydik çünkü harp tecrübesi kazanmıştık. Bu arada maneviyatımız yüksek, keyfimiz yerindeydi ve “düşmanla karşılaşmaktan kaçınmak” gibi laflardan haberimiz yoktu. Bu neşeli cemiyete katılanları gören her kim olursa olsun, onlara emanet edilen mevzilerin ancak son müdafileri şehit düştükten sonra kaybedilebileceğini söylemeden edemezdi.

Nitekim öyle de olacaktı.

GUILLEMONT

23 Ağustos 1916 günü kamyonlara bindirilerek Le Mesnil'e kadar gittik. Somme muharebesinin efsanevi mihrakı olan Guillemont köyünde vazife alacağımızı öğrenmiş olmamıza rağmen keyfimize diyecek yoktu. Bir arabadan ötekine latifeler gönderiliyor, herkes gülüyordu.

Şoförlerden biri bir moladan sonra, arabasını çalıştırırken parmağını parçaladı. Bu yarayı görmek, böyle şeylere karşı eskiden beri hassas olduğum için, benim neredeyse içimi kaldırdı. Bunu zikretmemin sebebi, daha sonraki günlerde çok daha ağır yaralanmalara katlandığımı düşünülürken, bir kat daha acayip olması. Bu hadise, hayatta intibaları tayin eden şeyin bütünü mânâsı olduğunun bir emsalidir.

Karanlık bastıktan sonra Le Mesnil'den Sailly-Saillisel'e yürüdük, burada tabur büyük bir çayırda sırt çantalarını indirdi ve taarruz teçhizatını hazırladı.

Önümüzde şimdiye kadar aklımızın ucundan bile geçmeyen şiddette bir topçu ateşidir gümbürdüyor, kırpışan binlerce şimşek garp ufkunu bir alev deniziyle sarıyordu. Durmadan, solgun, çökmüş yüzleriyle yaralılar geri çekilmeye çalışıyor, sık sık da hızla geçip giden top arabaları veya cephane kafileleri yüzünden şarampole iniyorlardı.

Württemberg alayından bir muharebe habercisi yanıma gelerek benim takımı meşhur Combles kasabasına götüreceğini ve şimdilik orada yedekte bekleyeceğimizi tebliğ etti. Bu, gördüğüm ilk çelik miğferli Alman askeri idi ve gözüme hemen, yabancı ve daha sert bir dünyanın bir sakini gibi

gözüktü. Onunla şarampolde otururken büyük bir merak içinde mevzideki vaziyeti sordum ve cevap olarak tekdüze bir hikâye dinledim: mermi çukurlarında, irtibat sağlama-
dan, irtibat yolu olmadan, günlerce süren bekleşiyler, ceset-
lerle dolu tarlalar, dehşetengiz susuzluk, helak olan yaralılar,
vesaire, vesaire... Çelik miğferin kenarının çerçevelediği, ha-
reketsiz çehre ve cephe gürültüsünün refakat ettiği tekdüze
ses üzerimizde bir hayalet tesiri bıraktı. Sadece yaşadığı şu
birkaç gün bile, alevlerin dünyasına girmemizde bize rehber-
lik edecek bu habercinin yüzüne onu bizden dile gelmez bir
şekilde ayıran bir damga nakşetmişti.

“Düşen düştüğü yerde kalıyor. Kimsenin yardım edecek
hali yok. Kimse sağ çıkıp çıkamayacağını bilmiyor. Her gün
hücum ediyor fakat geçemiyorlar. Herkes biliyor işin hayat
memat meselesi olduğunu.”

Bu seste büyük bir hissizlikten başka hiçbir şey kalmamış,
bu ses ateşle pekişmişti. Harp böyle adamlarla mümkündür.

Ay ışığında, karanlık arazinin üzerine gerilmiş beyaz bir
şerit gibi görünen geniş bir yolda, top gürültülerine doğru
yürüyorduk ve her şeyi yutan bu gürültü gittikçe ölçüye sığ-
maz raddelere yükseliyordu. Her ümidi arkanızda bırakın! Bu
araziye bilhassa karanlık bir çehre veren şey, ay ışığında bü-
tün yollarının aydınlık damarlar gibi açıkta serili durması ve
üzerlerinde tek canlı varlığın görülmemesiydi. Sanki bir gece
yarısı mezarlığının pırıl pırıl yollarından yürüyüp gidiyorduk.

Çok geçmeden, yolumuzun sağına soluna ilk bombalar
düşmeye başladı. Konuşanlar seslerini kıstı, sonunda tama-
men sustu. Kulağa son derecede keskinlik veren o garip ger-
ginlik içinde herkes mermilerin yaklaştıkça yükselen ıslığını
dinliyordu. Bilhassa, Combles mezarlığına gelmeden önce,
küçük bir ev grubundan ibaret olan Frégicourt-Ferme’i geçiş
bizim için ilk imtihan oldu. Combles’un etrafına sarılmış olan
kement burada daha şimdiden iyice daralmıştı. Şehre girecek

veya şehirden çıkacak herkes buradan geçmeye mecburdu; onun için en ağırından, kesintisiz bir ateş, bir pertavsızdan geçen ışık dalları gibi, bu can damarı üzerinde toplanmıştı. Rehberimiz bizi önceden, bu meşum dar geçide hazırlamış bulunuyordu; burayı duvarlardan sapır sapır parçalar dökülürken çabuk adımlarla geçtik.

Harabelerin üzerinde, bu civardaki bütün tehlikeli mıntikalarda olduğu gibi kesif bir ceset kokusu dolaşıyordu; çünkü açılan ateş o kadar kuvvetliydi ki ölenlerle alakadar olan yoktu. Hakikaten, bir hayat memmat koşusundaydık ve koşarken o kokuyu hissettiğimde pek hayret etmedim; oraya ait bir şeydi. Ayrıca bu ağır ve tatlımsı koku sadece iğrenç olmakla kalmıyordu; tahrip malzemesinin yakıcı dumanlarıyla iç içe olduğunda, neredeyse kâhince bir heyecan husule getiriyordu ki bu sadece ölümün alabildiğine yakında olmasından ileri gelebilirdi.

Ben burada ve bütün harp müddetince sadece bu muharebede, dehşetin keşfedilmemiş bir memleket gibi yabancı olan bir çeşidinin mevcut olduğu müşahedesinde bulundum. İşte o anlar içinde korku değil, yüksek ve neredeyse şeytani bir hafiflik hissediyordum; buna apansız, gayriiradi gelen, gem vurulmaz bir kahkaha da dâhildi.

Combles, karanlıkta görebildiğimiz kadarıyla, artık bir meskûn mahalden geriye kalmış iskelet olarak görülebilirdi ancak. Harabelerin arasında büyük miktarda bulunan ahşap kısımlar ve yola savrulmuş ev eşyası tahribatın çok yakın tarihte olduğunu belli ediyordu. Pek çok taş yığınının aştıktan sonra –ki bir dizi şarapnel hızımıza hız katmıştı– kalacağımız yere ulaştık; burası büyük, ateş altında delik deşik olmuş bir evdi; üç mangayla ben burayı seçtim, diğer iki mangam da karşıdaki harabenin bodrumuna yerleşti.

Yatak parçalarından yaptığımız yerimizde, çelik miğferlerimizi almamız için hemen saat dörtte uyandırıldık. Bu arada

bodrumdaki oymalardan birinde bir çuval çekirdek kahve bulduk ve bu keşfi gayretli bir demleme faaliyeti takip etti.

Kahvaltı ettikten sonra kasabayı biraz dolaştım. Ağır top ateşinin tesiri, menzil içindeki sakin bir kasabayı sadece birkaç gün içinde bir dehşet tablosuna çevirmişti. Birer isabetle bütün bütün evler yerle yeksan olmuş veya ortasından ikiye ayrılmıştı; öyle ki odalar ve eşyaları bir tiyatro sahnesinde- lermiş gibi kaosun üzerinde süzülür görünüyordu. Bazı harabelerden ceset kokusu geliyordu, çünkü aniden yapılan ilk taarruz kasabalıları da tamamen şaşırtmış ve birçoğu, daha evlerinden uğramaya fırsat bulamadan, yıkıntıların altında kalmıştı. Bir eşiğin dibinde küçük bir kız, koyu kırmızı bir gölün ortasında uzanmış yatıyordu.

Kuvvetli ateşe maruz kalan bir başka yer, katakompların girişinin karşısında bulunan harap kilisenin önündeki meydandı; bu kadim dehlizlerin duvarlarına oyulmuş nişlerde muharebe halindeki kıtaların neredeyse bütün erkânıharbi sıkış tıkış barınmaktaydı. Anlatıldığına göre, kasabanın yerli sakinleri işgal zamanı boyunca Almanlardan gizli tuttukları dehlizi kapatan duvarı bombardıman başladığında kazmalarla yıkıp açmıştı.

Köyün sokakları artık sadece, tepe tepe yığılmış duvar ve ahşap kalıntıları arasından yıllankavi kıvrımlarla dolaşan dar patikalardan ibaretti. Altüst olmuş bahçelerde sebze, meyve bozulmuş gitmişti.

Bol bol bulunan erzaktan mutfakta kendimize pişirdiğimiz ve üstüne bittabi kuvvetli bir kahve içtiğimiz öğle yemeğinden sonra dinlenmek için üst katta bir koltuğa uzandım. Etrafa saçılmış mektuplardan anladığıma göre ev, bira fabrikası sahibi Lesage'a aitti. Odada açık kalmış dolaplar, etajerler, devrilmiş bir lavabo sehpası, bir dikiş makinası ve bir çocuk arabası vardı. Duvarlarda kırılmış resimler ve aynalar asılıydı. Yerde, bir metreye varan bir yığın halinde,

gözünden çıkarılmış çekmeceler, çamaşırlar, korseler, kitaplar, gazeteler, komodinler, cam kırıkları, şişeler, notalar, sandalye bacakları, ceketler, paltolar, lambalar, perdeler, panjurlar, menteşesinden sökülmüş kapılar, danteller, fotoğraflar, yağlı boya tablolar, albümler, parçalanmış sandıklar, kadın şapkaları, çiçek saksıları karman çorman olmuştu.

Dağılmış panjurlardan bakınca görülen, kare şeklindeki, bombalarla deşilmiş ıssız meydan, parçalanmış ıhlamurlardan kopan dallarla örtülüydü. Bu karmakarışık intibalar kasabanın etrafını tamamen çeviren bitmek bilmez top ateşiyle daha da karanlıklaşıyordu. Bu gürültüyü arada sırada otuz sekiz santimetrelik bir bombanın dev infilakı kendi gürültüsüyle bastırıyordu. O zaman Combles içinde bomba parçalarından bulutlar uçuşuyor, ağaçların dallarında şaklıyor veya şimdilik sağlam kalmış pek az dama çarpınca kayrak kiremitler dökülmeye başlıyordu.

Öğleden sonra ateş o kadar şiddetlendi ki artık sadece içinde her münferit gürültünün yutulduğu canavarca bir uğultu hissedilmeye başladı. Saat yediden itibaren meydan ve etrafındaki binalar yarım dakikalık fasılalarla on beş santimetrelik bombalarla ateşe tutuldu. Aralarında pek çok kör mermi de vardı ve bunların kısa ve nahoş çarpması evi temellerine kadar sarsıyordu. Biz bütün bu zaman boyunca bodrumumuzda, masanın etrafında, ipek kaplı koltuklarda başımızı ellerimize dayamış oturuyor ve patlamaların arasında geçen zamanı sayıyorduk. Nükteler gittikçe seyrekleşti, sonunda en gözü kara olanımız da sustu. Saat sekizde bitişik bina iki tam isabetten sonra çöktü, yıkılırken heybetli bir toz bulutu kalktı.

Saat dokuzdan ona kadar ateş çılgınca bir hal aldı. Toprak sarsılıyor, sema fokur fokur kaynayan dev bir kazana benziyordu. Yüzlerce ağır batarya Combles'un dışında, içinde patlıyor, sayısız bomba ısıklar, homurtular içinde başımızın

üstünden geçiyordu. Her taraf rengârenk tenvir fişeklerinin tehditkâr ışıklarıyla aydınlanan koyu bir duman altında kalmıştı. Şiddetli baş ve kulak ağrıları içinde, artık sadece kopuk kopuk sözlerle, haykırarak anlaşılabiliyorduk. Mantıklı düşünme kabiliyeti ve ağırlık hissi ortadan kalkmış gibiydi. İnsan kendini, unsurların birbirine karıştığı bir yerde kaçıp kurtulunması mümkün olmayanla ve kayıtsız şartsız mecburi olanla karşı karşıya hissediyordu. Üçüncü takımdan bir gedikli kudurdu.

Bu cehennem karnavalı saat onda yatıştı ve sakin bir tambur ateşi haline geldi ki o zaman dahi tek tek top salvoları hâlâ birbirinden ayırt edilebilir gibi değildi.

Saat on birde bir haberci gelerek mangaları kilise meydanına götürme emrini ilettiler. Bunun üzerine öbür iki takımla birlikte yürüyüşe hazır halde mevzide birleştik. Kumanyanın ileri cepheye iletilmesi için Mülazım Sievers'in kumandasında dördüncü bir takım ayrılmıştı. Bu adamlar etrafımızı çevirip, biz o tehlikeli meydanda birbirimize sabırsız sabırsız seslenirken hepimize ekmek, tütün ve et konservesi dağıttı. Sievers elime tıka basa tereyağı dolu bir tencere tutuşturdu, veda için elimi sıktı ve bize bol şans diledi.

Sonra birerli kol halinde, arka arkaya yürümeye başladık. Herkes mutlaka önündeki adamın arkasından gitme emrini almıştı. Hemen kasaba çıkışında, rehberimiz yolunu şaşırmış olduğunu fark etti. Kuvvetli şarapnel ateşi altında dönmeye mecbur kaldık. Sonra, daha çok koşar adım, bilhassa konmuş, fakat yer yer ateş altında görülmez olmuş beyaz bir çizgi boyunca ilerleyerek açık araziye çıktık. Sık sık, rehberimiz istikameti kaybettikçe, tam da en berbat yerlerde durmamız icap ediyordu. Bu arada, irtibatın kopmaması için yere yatmak yasaktı.

Buna rağmen ilk ve ikinci takım birden gözden kaybolmuştu. Devam! Çok ateş altında kalan çukur bir yolda man-

gaların ilerleyişi tıkanı. Yere yat! İğrenç bir şekilde içimize işleyen bir koku bize bu geçidin şimdiye kadar çok kurban aldığını söylüyordu. Ölüm tehlikesi altında koşa koşa, muharebe birlikleri kumandanının barınağının olduğu ikinci bir çukur yola ulaştık, yolumuzu şaşırdık ve eziyet içindeki telaşlı bir kalabalığın arasından geri döndük. Benimle Vogel'in en fazla beş metre yanıımızdaki yolun yamacına tok bir sesle orta boy bir bomba düştü ve üzerimize kocaman kocaman toprak kesekleri fırlattı; sırtımızdan aşağı bir ecel teridir boşandı. Rehber nihayet, bariz bir nokta olan bir ceset yığını keşfederek yolu tekrar buldu. Bu şehitlerden biri tebeşir taşı yamaçta çarmıha gerilmiş gibi yatıyordu. Bu araziye daha munasip bir yol işaretini hangi muhayyile icat edebilirdi ki?

Devam! Devam! Koşarken takati tükenip yıkılanlar oluyor, bitkin vücutlarındaki son kuvveti toplamaları için sert bir şekilde tehdit ediyorduk. Yaralılar, imdat çığlıklarına kulak asan olmaksızın, sağda, solda bomba çukurlarına iniyordu. Devam ediyorduk, gözler öndeki adama dikili, diz boyu derinlikte, içlerinde ölülerin yan yana yattığı, zincir gibi dizilmiş dev çukurlardan meydana gelen bir hendekten geçiyorduk. Ayaklarımız istemeye istemeye, karanlıktan şekillerini görmediğimiz yumuşak bedenlere basıyor, içlerine gömülüyordu. Yaralanıp yola düşenler de arkadan acele acele gelenlerin çizmeleri altında ezilme kaderiyle burun burunaydı.

Ve hep o tatlımsı koku! Emir erim, nice tehlikeli devriyede yoldaşım olmuş küçük Schmidt de sendelemeye başladı. Elinden tüfeği çekip aldım, delikanlı o haliyle bile buna direnmeye kalktı.

Nihayet, çukurlara sıkışık bir halde çömelmiş askerlerin teşkil ettiği ön hatta ulaştık, nöbeti devralacakların geldiğini öğrendiklerinde, cansız sesleri sevinçten titremeye başladı. Bavyeralı bir çavuş birkaç kelimeyle bana mıntıkayı ve tenvir tabancasını teslim etti.

Benim takımın mıntıkası alay mevzisinin sağ kanadını teşkil ediyordu ve Guillemont'un birkaç yüz adım solundan, Trônes ormanının sağ tarafında, biraz yakınından başlayıp açık araziye açılmış, bombardımandan neredeyse dümdüz olmuş bir çukur yoldan ibaretti. Sağ tarafta komşu kıta olan 76. Piyade Alayı ile bizi ayıran beş yüz adım genişliğinde, zaptedilmemiş bir arazi vardı ki ateş fazlasıyla şiddetli olduğundan burada kimse duramazdı. Bavyeralı çavuş aniden kaybolmuş, ben bomba çukurlarıyla dolu, yere yakın sis bulutlarını tehditkâr ve esrarengiz bir şekilde örttüğü o ürkütücü arazinin orta yerinde elimde tenvir tabancasıyla kalmıştım. Arkamda bir yerden boğuk, nahoş bir ses geldi; garip bir afakiliğe sahip bir tespitte bulundum: Ses kokuşma safhasına gelmiş dev gibi bir cesetten çıkmıştı.

Düşmanın ne tarafta olduğunu, ne tarafta olabileceğini bile bilmediğim için adamlarıma gidip en olmadık şeye hazırlıklı olmalarını tavsiye ettim. Hepimiz uyanık kaldık; ben geceyi Paulicke ve iki muharebe habercimle beraber belki bir metreküp hacminde bir tilki ininde geçirdim.

Gün ağarırken bu yabancı muhit yavaş yavaş, bizi hayretlere salarak sisinden sıyrıldı.

Artık o çukur yolun üniforma parçaları, silahlar ve ölülerle dolmuş bir sıra bomba çukurlarından ibaret olduğu anlaşılıyordu; etraftaki arazi göz alabildiğine ağır top mermileriyle altüst olmuştu. İnsan ne kadar baksa da tek bir sap ot göremiyordu. Delik deşik olmuş muharebe sahası dehşetliydi. Hayatta kalmış müdafilerin arasında ölmüş olanlar yatıyordu. Siper çukuru kazarken ölülerin katlar halinde üst üste yattığını fark ettik. Bir bölüğün ardından bir diğeri sıkı nizam halinde tambur ateşine direndikleri yerde biçilmiş, akabinde cesetleri top mermilerinin savurduğu toprak kütleleriyle örtülmüş ve şehitler sırayı nöbeti devralanlara bırakmıştı. Şimdi de sıra bizdeydi.

Çukur yol ve arkasındaki araziye Almanlar, önündeki araziye İngilizler serpiştirilmiş gibiydi. Çukurların yamaçlarından kollar, bacaklar, başlar bakıyordu; toprakta kazdığımız çukurların önünde kopmuş uzuv ve ölü bedenler yatıyordu; üzerlerine, çarpılmış yüzlere devamlı bakmaktan kaçınmak için, paltolar veya çadır bezleri atılmıştı. Sıcağa rağmen kimse bu bedenleri toprakla örtmeyi düşünmüyordu.

Guillemont köyü iz bırakmadan kaybolmuş gibiydi, bomba çukurlarından ibaret arazide sadece beyazımsı bir leke binaların yapılmış olduğu tebeşir taşının toz haline geldiği yerin işareti halindeydi. Karşımızda çocuk oyuncağı gibi buruşturulup atılmış istasyon, daha ileride kıyılıp yonga haline gelmiş Delville ormanı vardı.

Daha gün ağarır ağarmaz alçaktan uçan bir İngiliz yılankavi kavisler çizerek yaklaştı ve leş yiyici bir kuş gibi üzerimizde dolaşmaya koyuldu, bizse oyuklarımıza kaçıp sindik. Keşif askerinin gözü buna rağmen bizi bulmuş olmalıydı çünkü çok geçmeden kısa fasılalarla uzun, boğuk siren sesleri duymaya başladık. Bunlar bir çölün üzerinde uçan merhamet bilmez bir masal yaratığının çığlıkları gibiydi.

Kısa müddet sonra bir batarya işareti almışa benziyordu. İnandırılmaz bir kuvvetle, yatık uçuşlu bir ağır mermi bir diğerini takip etmeye başladı. Sığındığımız yerlerde hiçbir şey yapmadan bekliyor, ara sıra bir sigara yakıp sonra yine atıyor ve her an toprak altında kalacağımızı düşünüyorduk. Büyük bir mermi parçası Schmidt'in ceketinin kolunu yırttı.

Hemen üçüncü atışta bitişliğimizdeki oyuğun sakini devasa bir merminin inmesiyle toprak altında kaldı. Onu hemen kazıp çıkardık; ama üzerindeki toprak yığınlarının tazyikiyle ölme derecesinde bitkin düşmüş, yüzü çökmüş, bir iskeletin suratına benzemişti. Bu, Çavuş Simon'du. Bu musibetten dersini almıştı, nitekim gündüz boyunca tayyare görüldüğünde siper dışında hareket eden birileri varsa kulağa onun

azarları geliyor, girdiği tilki inini örten çadır bezinin arasından çıkardığı yumruğunu tehdit edencesine salladığı görülüyordu.

Saat öğleden sonra üçte soldan benim nöbetçiler gelecek mevzilerini artık tutamayacaklarını, çünkü oyuklarının berhava edilmiş olduğunu söylediler. Onları tekrar yerlerine dönmeye sevk edebilmek için emir ve itaat ettirme kuvvetimi sonuna kadar kullanmam icap etti. Şu var ki, ben kendim en tehlikeli yerde bulunmaktaydım, otoritenin en büyüğü de insana böyle bir yerde nail olur.

Akşam saat ondan az önce alayın sol kanadına bir ateş taarruzu başladı ve yirmi dakika sonra bizim tarafa da yayıldı. Çok geçmeden tamamen dumana, toza gömülmüştük, ama mermiler ekseriya hendeğin hemen önüne veya arkasına iniyordu; tabii içinde bulunduğumuz o çukur için hendeğin tabiri caizse. Etrafımızı uğultularla saran kasırga devam ederken takımımın mıntıkası boyunca yürüdüm. Adamlar kasaturaları takmıştı. Taşlaşmış bir hareketsizlik içinde, tüfek elde, çukur yolun ön yamacında gözlerini ön sahaya dikmiş halde bekliyorlardı. Arada sırada, bir tenvir fişeginin ışığında, art arda dizili çelik miğferleri, yan yana parlayan kasaturaları görüyordum ve içim bir yaralanmazlık hissiyle doluyordu. Biz ezilebilirdik fakat mağlup olamazdık.

Sol komşu takımda Çavuş Hock, Monchy'deki talihsiz sıçan avcısı, beyaz bir tenvir fişegi atmak istedi, fakat bir hata yapıp havaya kırmızı bir tecrit ateşi işareti gönderdi ve bu her taraftan tekrarlanarak iletildi. Bir anda topçular ateşe başladı ki, seyri bir keyif oldu. Havan topu mermileri birbiri ardınca uğultular içinde uçup geliyor ve ön sahada patlıyor, etrafa parçaları ve kıvılcımları saçılıyordu. Çukurlardan ortaya toz, boğucu gazlar ve havaya fırlayan cesetlerin kokusundan mürekkep bir duman yayıldı. Bu imha cümbüşünden sonra ateş seli yine muttat seviyeye indi. Tek bir ferdin heyecanla yanlış

bir Şeye el atması o heybetli harp mekanizmasını harekete geçirmişti.

Hock talihsiz biriydi ve öyle kaldı; hemen aynı gece tabancasına bir tenvir fişegi sürerken tetiğe basıp fişegi kendi çizmesinin içine gönderdiği için ağır yanıklarla cephe gerisine taşınması icap etti.

Ertesi gün çok yağmur yağdı ve bundan hiç şikâyetçi olmadık, çünkü böylece, toz yatıştıktan sonra insanın damagında kalan kuruluk hissi artık o kadar eziyet vermez oluyordu ve yağmur kocaman yumrular halinde, koyu renkli birer kadife yastık gibi güneşli yerlerde toplaşan o büyük, mavi-siyah sinekleri kovuyordu. Neredeyse bütün gün kendi tilki inimin önünde, yerde oturdum, tütün içtim ve etrafın haline rağmen büyük bir iştahla yemek yedim.

Ertesi gün, kuşluk vakti benim takımdan Piyade Knicke'nin kim bilir nereden gelerek göğsünü delip geçen bir tüfek mermisi omuriliğini de sıyırdı ve adam bacaklarını hareket ettiremez hale geldi. Yanına gittiğimde, bir toprak oyuğunda, ölümle hesabını görmüş birinin tevekkülü içinde yatıyordu. Akşamleyin topçu ateşi altında götürdüler ama bu arada, onu taşıyan adamlar aniden sipere yatmak mecburiyetinde kalınca bir de bacağını kırmış. Sargı mahallinde ölmüş.

Öğleden sonra benim takımdan bir adam beni çağırdı ve bir İngiliz'in kopmuş bacağını hizalayarak Guillemont İstasyonu'na doğru bakmamı istedi. Yayvan bir irtibat henginden yüzlerce İngiliz öne doğru koşuyor ve bu arada benim hemen üzerlerine açtığım zayıf olan tüfek ateşini pek umursamıyorlardı. Bu sahne, muharebede kullandığımız vasıtaların gayrimüsavi olduğunun bir emsaliydi. Aynı Şeye biz cüret edecek olsaydık müfrezelerimiz birkaç dakika içinde yere serilirdi. Bizim tarafımızda tek bir bağı balon bile görölmüyorken karşı tarafta otuzdan fazlası büyük, parlak

sarı bir salkım halinde bir araya gelmiş, dümdüz olmuş arazi üzerindeki her hareketi Argos'un gözleriyle takip ederek üzerine hemen demir yağmurlarını sevk ediyordu.

Akşamleyin, parolayı verirken, büyük bir mermi parçası uçup karnıma geldi; talihim varmış ki zaten yolunun sonuna gelmişmiş, palaskamın tokasına şiddetle çarpıp yere düştü. Buna o kadar şaşakalmışım ki tehlikeyi ancak adamlarımın bana mataralarını uzatmasıyla idrak edebildim.

Birinci takımın mıntıkası önünde, karanlık bastığında yollarını kaybetmiş iki karavanacı peydah oldu. Büyük bir rahatlık içinde yaklaşıyorlardı; birinin elinde yuvarlak bir yemek kabı vardı, diğeri çayla dolu uzun bir çaydanlık taşıyordu. İki adam en kısa mesafeden vuruldu; birinin üst vücudu çukur yola devrildi, bacaklarıysa yamaçta kaldı. Esir almak bu cehennemde pek olacak iş değildi, esir alınanlar tecrit ateşi mıntikasından nasıl geçirilirdi ki?

Gece saat bire doğru karmakarışık uykumun içinde Schmidt beni sarsarak uyandırdı. Telaşla doğrulup silaha davrandım. Nöbetimizi alacak olanlar gelmişti. Teslim olunacak ne vardıysa teslim ettik ve bu şeytan çukurunu olabildiğince çabuk arkamızda bıraktık.

Derin olmayan irtibat hendeğine tam ulaşmıştık ki ilk grup şarapneller orta yerimizde patladı. Bir bilye önümdeki adamın bileğini delip geçti, oluk oluk kan boşanmaya başladı. Adam sendelemeye başladı, kenara çekilip yatacak oldu. Kolundan yakaladım, inlemelerine aldırmayarak ayağa kaldırdım ve ta muharebe kıtaları kumandanının lağını yanındaki sıhhiye barınağına teslim edene kadar bırakmadım.

Her iki çukur yolda ateş şiddetliydi. Nefes nefese kaldık. En kötü olan yer, girdiğimiz bir vadiydi ve burada şarapneller ve hafif top mermileri parlayıp duruyordu. Brrruu! Brruu! Demirden bir girdap etrafımızı sarıyor, karanlığa bir kıvılcım yağmuru püskürtüyordu. Huiiiiii! Bir küme daha! Nefesim

kesildi çünkü uğultunun gittikçe keskinleşmesinden mermi yolunun iniş güzergâhının hemen benim yakınımnda sona ereceğini saliseler içinde anlamıştım. Bunun üzerine hemen ayağımın dibine ağır bir şey düştü ve havaya yumuşak killi çamur parçaları savurdu. Tam da bu mermi, bir kör mermi çıkmıştı!

Her tarafta nöbeti alan, nöbeti devreden kıtalar gecenin ve ateşin içinden yerlerine koşuşuyordu, bazıları tamamen şaşkın bir haldeydi, heyecandan ve bitkinlikten inliyorlardı; aralarında seslenmeler, emirler ve tekdüze bir tekerrür halinde, çukurlu arazide kaybolmuş yaralıların imdat çığlıkları işitiliyordu. Kaybolanlara, yanlarından koşa koşa geçerken malumat veriyordum, mermi çukurunda kalmış adamları çekip çıkarıyor, yere yatmak isteyenlere tehditler savuruyor, herkesi bir arada tutmak için durmadan ismimi haykırıyordum; takımımı böylece, sanki bir mucize eseri olarak Combles'a götürdüm.

Sonra Sailly ve Gouvernements-Ferme üzerinden Hennois ormanına yürümemiz icap etti, burada çadır kuracaktık. Bitkinliğimiz tam şiddetini asıl şimdi gösteriyordu. Gözü-müzü ahmak ahmak yere dikmiş, otomobiller veya cephanediller tarafından sık sık kenara itilerek yolumuza devam ediyorduk. Sinirlerim hastalık derecesinde ayağa kalkmış olduğundan, hızla yanıımızdan geçen vasıtaların sırf bizi kızdırmak için yolun kenarından gittiklerini vehmetmeye başlamış ve birkaç defa hayretle, elimi tabancamın kabzasına attığımı fark etmiştim.

Yürüyüşten sonra da çadır kurmamız icap etti, ancak bundan sonra o sert zemine serilebildik. Bu orman kampında kaldığımız müddetçe müthiş sağanaklar indi. Çadırlardaki kuru ot çürümeye başladı, birçok adam hastalandı. Biz, bölüğün beş zabiti rutubete aldırmadık, akşamları çadırda toplanıp sandıklarımızın üstünde, her nereden bulunduyorsa,

geniş karınlı bir şişenin etrafında oturuyorduk. Kırmızı şarap böyle hallerde ilaçtır.

Bu akşamlardan birinde muhafız kıtası karşı taarruza geçerek Maurepas köyünü işgal etti. İki tarafın topçusu geniş bir arazi üzerinde birbirlerini ateşe tutarken dehşetli bir yaz fırtınası çıktı; sanki Homeros'un ilahlarla insanlar arasındaki muharebesinde olduğu gibi, dünyanın hercümerci göğün hercümerciyle yarışa kalkmıştı.

Üç gün sonra yine Combles yoluna çıktık; orada takımımla birlikte dört küçük mahzene yerleştim. Bu mahzenler tebeşir taşı kütlelerinden yapılmıştı; dar, uzun ve üzerleri tonoz şeklinde kavisliydi; emniyet vâdediyorlardı. Anlaşılan, bir şarap imalathanesine aittiler. En azından, duvarların içinde küçük, taşa oyulmuş bacaları olmasını ben buna yordum. Nöbetçileri tevzi ettim, sonra dağılıp bizden öncekilerin buraya topladığı bir sürü şilteye uzandık.

Ertesi sabah ortalık nispeten sakindi; onun için harap bahçelerde küçük bir gezinti yaptım ve nefis şeftalilerle dolu gergileri talan ettim. Rastgele dolaşırken yolum yüksek tafflanlarla çevrili bir eve düştü; burada güzel, antikaya meraklı biri oturmuş olsa gerekti. Odaların duvarlarında resimli tabaklar, okunmuş su kurnaları, gravürler ve ahşap oyması aziz resimlerinden mürekkep bir koleksiyon asılıydı. Eski porselelenlerle dolu büyük dolaplar vardı, narin deri ciltler yere saçılmıştı ve aralarında kıymetli, eski bir Don Quijote baskısı bulunuyordu. Bütün bu hazine mahvolmakla yüz yüze bırakılmıştı. Buradan bir hatıra almak isterdim, ne var ki halim Robinson'ın altın külçeleri karşısındaki haline benziyordu; bu nesnelerin burada hiçbir kıymeti yoktu. Keza, bir fabrikada en şahanesinden ipekli kumaş balyaları çürümekte, kimse alakadar olmamaktaydı. Bu civarı Frégicourt-Ferme taraflarından kapatan o ateşten kısaç aklına gelince insan lüzumsuz her ağırlıktan seve seve vazgeçiyordu.

Kaldığım yere döndüğümde, benimkine benzer bir keşif gezintisinden dönen adamlar et konservesi, patates, bezelye, havuç, enginar ve çeşit çeşit yeşillikten öyle bir çorba pişirmişlerdi ki, içine daldırılan kaşık dimdik kalıyordu. Yemek sırasında eve bir, yakınımıza da üç mermi indi, ama oralı olmadık. Üzerimize yağan intibaların çokluğundan zihinlerimiz fazlasıyla dumura uğramıştı. Bu evde kanlı işler olmuş gibiydi, çünkü orta odadaki bir moloz yığınının üstünde kabaca yontulmuş bir haç ve ahşabına kazınmış birtakım isimler vardı. Ertesi gün porselen koleksiyoncusunun evinden *Le Petit Journal*'in resimli ilavelerini aldım; sonra hasar görmemiş bir odaya oturdum, mobilya parçalarıyla şöminede bir ateş yaktım ve okumaya başladım. İkide bir başımı sallamadan edemiyordum, çünkü elime geçenler, Faşoda Buhranı* zamanında basılmış olan nüshalardı. Ben mecmualarımı okurken evimizin etrafına muntazam fasılalarla dört mermi indi. Saat yedi sularında son sayfayı çevirip mahzenin girişindeki ön salona geçtim; adamlar burada, küçük bir ocakta akşam yemeğini hazırlıyorlardı.

Tam yanlarına gelmiştim ki sokak kapısının önünde keskin bir patlama oldu ve aynı anda sol baldırımda sert bir çarpma hissettim. Muhariplerin o kadim nidasıyla "Vurul-dum!" diyerek, ağzımda ince tütün piposu, mahzenin merdiveninden aşağı indim. Çabucak bir ışık yakıldı ve vaziyet tetkik edildi. Böyle hallerde hep olduğu gibi, önce bana

* 1898 yılında, Birleşik Krallık ve Fransa arasında, Sudan'a bağlı Faşoda (bugünkü ismiyle Kodok) şehrinde, iki ülkenin emperyalist ve sömürgeci çıkarları yüzünden patlak veren kriz. Fransa'nın büyük bir tehdit olarak gördüğü Alman İmparatorluğu'na karşı Birleşik Krallık'la işbirliği ihtimalini kaybetmek istememesi, krizin diplomatik yollarla çözülmesinde belirleyici oldu ve iki ülke Mart 1899'da anlaşmaya vardı. Bu kriz aynı zamanda iki ülkenin sömürgeler konusunda yaşadığı son büyük anlaşmazlıktır ve Üçlü İtilaf'a giden yolda önemli bir dönemeç olarak kabul edilmektedir. –e.n.

rapor verilmesini istedim, çünkü insan kendisi bakmak istemiyor. Dolağımda zikzaklı bir yarık açılmıştı, içinden ince bir kan huzmesi fışkırıp yere dökülüyordu. Öbür tarafta derinin altına girmiş olan bir şarapnel misketinin yuvarlak şişi yükselmekteydi.

Yani teşhis kolaydı: tipik bir eve dönüş bileti; ne fazla hafif ne fazla ağır. Fakat bu, insan Almanya'yla irtibatı kaçır-mak istemiyorsa bir "çizik almak" için son fırsattı. İsabetin eksantrik bir tarafı vardı, çünkü şarapnel bizim avluyu saran tuğla duvarın arkasında, yerde patlamıştı. Bu duvarda, bir zakkum saksısının olduğu yerde yuvarlak bir delik açılmıştı. Yani benim misket önce merminin açtığı delikten, sonra zakkum yapraklarının arasından uçmuş, avluyu ve sokak kapısını geçmiş, holde dikilen bir sürü bacak içinden de benimkini seçmişti.

Arkadaşlarım eğreti bir sargı sardıktan sonra beni ateş altındaki sokak üzerinden katakomplara taşıyıp hemen ameliyat masasına yatırdılar. Alelacele yetişen Mülazım Wetje başımı tutarken yüzbaşı başhekimimiz bıçakla, makasla kesip şarapnel misketini çıkardı ve beni tebrik etti, çünkü kurşun kaval kemiğiyle baldır kemiği arasından geçmiş ve hiçbirini zedelememişti. "Habent sua fata libelli et balli," dedi eskiden Birlik" öğrencisi olan hekim, beni sargımı yapması için bir sıhhiyeciyeye emanet etmeden önce... Karanlık basana kadar katakompların bir nişinde, bir sedyede yatarken adamlarla

* Hekim, "Kitapların kendi yazgıları vardır" anlamındaki, Latince vecizenin sonuna *balli* eklemesiyle bir söz oyunu yapıyor: "Kitapların ve mermilerin kendi yazgıları vardır." -ç.n.

** Yüksekokul öğrencilerinden oluşan ilk birlikler (Corps), 18. yüzyılın sonlarında kurulmuştu ve din, köken farkı gözetmeden üyeliğe kabul ettikleri öğrencileri Alman idealizmine uygun şekilde yetiştirmeyi hedefliyorlardı. I. Dünya Savaşı'yla birlikte önemlerini kaybetmişlerdir. -e.n.

rından birçoğunun gelerek benimle vedalaşmalarından çok memnun kaldım. Onları zor günler bekliyordu. Muhterem miralayım von Oppen da kısa bir ziyaretime geldi.

Akşamleyin diğer yaralılarla beraber kasabanın çıkışına taşınıp orada bir sıhhiye arabasına bindirildim. Şoför içeridekilerin çılgınlıklarına aldırış etmeksizin, Frégicourt-Ferme civarında her zaman olduğu gibi kuvvetli ateş altında bulunan yolda, bomba çukurlarını ve diğer mâniaları aşarak yıldırım hızıyla geçti ve bizi nihayet başka bir arabaya devretti; o da bizi Fins köyünün kilisesine bıraktı. Aktarma işi gecenin ortasında, münzevi bir küme evin bulunduğu bir yerde yapıldı; bir hekim burada sargıları gözden geçirdi ve kalıp kalmayacağımıza karar verdi. Yarı yarıya ateş içindeyken, tamamen beyaz saçlı, ama genç bir adamın tahayyül edilemez bir itina göstererek yaralarımızla meşgul olduğu intibasını edinebildim.

Fins'deki kilise yüzlerce yaralıyla doluydu. Bir hemşire bana son haftalarda burada otuz binin üstünde insana baskıldığını ve yaralarının sarıldığını anlattı. Böyle rakamlar karşısında ben kendimi o zavallı bacak yaralanmasıyla pek ehemmiyetsiz hissettim.

Beni Fins'den dört başka zabitle beraber Saint-Quentin'e, bir şehirlinin evinde tertip edilmiş bulunan küçük bir revire götürdüler. Bizi arabadan indirirlerken şehrin bütün pencere camları zangırdamaktaydı; tam o saatte İngilizler bütün topçu kuvvetlerini son raddeye kadar kullanarak Guillemont'u zaptetmekteydi.

Yanımdaki sedye arabadan indirilirken, kulağıma insanın bir daha unutamadığı o mecalsiz seslerden biri geldi: "N'olur, hemen doktora! Çok hastayım, gaz flegmonu oldum."

Bu isim, zaman zaman yaralanmaların arkasından gelince can alan kan zehirlenmesinin dehşetli bir çeşidine verilmişti.

Beni taşıdıkları odada on iki yatak o kadar sık bir şekilde yan yana duruyordu ki insana bütün mekân kar beyazı

yastıklarla doluymuş gibi geliyordu. Yaralar ekseriya ağırdı ve benim ateşli halimle rüyalarımda iştirak ettiğim bir hay-huy hüküm sürüyordu. Mesela, benim gelişimden az sonra, başına kavuk gibi bir sargı bağlanmış genç biri yatağından ayağa kalktı ve bir nutuk söyledi. Ben bunun garip bir şaka olduğunu zannediyordum; lakin hastanın nasıl ayağa fırladıysa o kadar ani bir şekilde yıkılıp kaldığını gördük. Yatağı küçük, koyu renkli bir kapıdan itilip çıkarılırken herkes sıkıntılı bir sükûta boğuldu.

Yanımda bir istihkâm zabiti yatıyordu. Hendekte bir tahrip kalıbına basmış, bu da dokunur dokunmaz uzun bir alev fişkırtmıştı. Alevin sakat ettiği ayağını şeffaf gaz bezinden bir çadırla örtmüşlerdi. Bu bir yana, keyfi yerindeydi, benim şahsımda iyi bir dinleyici bulmuş olmaktan memnundu. Solumda genç mi genç bir zabıt namzedini kırmızı şarap ve yumurta sarısıyla besliyorlardı; insanın tasavvur edebileceği son raddede sıskalığa erişmişti. Hemşire yatağını yapacağı zaman delikanlıyı bir tüymüş gibi kaldırıyor; derisinin altında insanın vücudunda taşıdığı ne kadar kemik varsa görmek mümkündü. Hemşire akşamleyin annesine, babasına hoş bir mektup yazmak isteyip istemediğini sorduğunda saatin neyi vurduğunu sezdim. Sahiden, onun yatağı da hemen o gece koyu renkli kapıdan ölüm odasına itildi.

Hemen ertesi gün öğleyin, beni Gera'ya götürecek hastane treninde yatıyordum; burada, garnizon hastanesinde mü-kemmel bir bakım gördüm. Daha bir hafta sonra akşamları dışarıya çıkar oldum, ama başhekime rastlamamaya dikkat etmem icap ediyordu.

Orada, o zamanlar sahibi olduğum üç bin markı da harp istikrazı olarak yatırdım ve bir daha da görmedim. Senedi ellerimde tutarken, yanlış atılan o tenvir fişeginden dolayı başlayıveren o güzel şehrâyin aklıma geldi —bir milyonun altında paraya mümkün olmayacak bir temaşa olmuştu.

Bir kere daha o dehşetli çukur yola dönelim de, böyle bir dramın son perdesini teşkil eden hadiseleri bir gözden geçirelim ve bunun için, hayatta kalmış bir avuç insandan biri olan yaralıların, bilhassa benim muharebe habercim olan Otto Schmidt'in anlattıklarına müracaat edelim.

Benim yaralanmamdan sonra takımın kumandasını ve kilim olan Çavuş Heistermann alır ve hemen birkaç dakika sonra askeri Guillemont civarındaki araziye götürür. Daha yolda yaralanıp da eğer yürüyecek halleri vardysa, Combles'a geri dönen tek tük adamlar dışında bütün takım muharebenin ateş labirentlerinde iz bırakmaksızın kaybolur.

Takım nöbeti devraldıktan sonra yine o malum tilki inlerinde yerini alır. Bu arada sağ kanattaki gedik fasıla vermeyen bir imha ateşi neticesinde o kadar büyümüştür ki artık ucu bucağı görülmez olmuştur. Sol kanatta da gedikler meydana gelir; öyle ki mevzi büyük, ateşten nehirlerin sardığı bir adaya benzemektedir. Bütün mıntıka da zaten öyledir, kimisi daha büyük kimisi daha küçük ve eriyeye eriyeye gittikçe küçülen adalardan ibarettir. Taarruz da, delikleri iyice büyümüş, takılıp yakalanamayacağı bir ağ bulur karşısında. Gece böyle, tedirginlik gittikçe çoğalırken geçer. Sabaha karşı 76. Alay'ın iki kişilik devriyesi belirir; adamlar tarifsiz meşakkat içinde, yollarını el yordamıyla bularak gelmişlerdir. Onlar da yine ateş denizinde kaybolunca kendileriyle birlikte harice olan son irtibat da kopar. Ateş sağ kanattan gittikçe artarak bizimkilere doğru yayılır ve gedik, hat üzerinde mukavemet gösteren yuvalar birbirini ardınca söndükçe, büyümeye yavaş yavaş devam eder. Schmidt sabah altıya doğru kahvaltı etmek isteyip bizim eski tilki ininin önüne bıraktığı tence-roye uzandığında eline gelen, sadece yamyassı, delik deşik bir alüminyum levha olur. Çok geçmeden ateş de tekrar başlar ve öyle bir şiddet kesbeder ki, düşmanın yakında taarruza geçeceğinin su götürmez bir işareti olduğu anlaşılır.

Tayyareler meydana çıkar, pike uçuşu yapan akbabalar gibi yere yaklaşarak dönmeye koyulur.

O küçük toprak oyğunun yegâne sakinleri Heistermann ile Schmidt bir mucize eseri olarak bu kadar uzun bir zaman dayanabildikten sonra, artık hazır olma zamanının geldiğine kanaat getirirler. Duman ve tozla dolu olan çukur yola çıktıklarında etraflarında hiç kimsenin olmadığını görürler. Geceleyin ateş onlarla sağ kanat arasında bulunan tek tük siperi de dümdüz eder ve içlerinde bulunanlar çöken toprak kütlelerinin altında kalır. Fakat sol taraflarında da, çukur yolun kenarı müdafilerden ari bir vaziyettedir. Askerden geriye kalanlar –ki içlerinde bir makinalı tüfek mangası vardır– çukur yolun takriben yarısında, arka taraftaki yamaca kazılmış olan, sadece tahtalarla ve ince bir toprak tabakasıyla örtülü, iki kapılı, dar bir barınakta toplaşmış bulunmaktadır. Heistermann ile Schmidt de bu son sığınağa ulaşmaya çalışır. Fakat oraya giderlerken, tam o gün doğum günü olan çavuş da yolda kaybolur. Bir dönemecin arkasında kalan adamı bir daha gören olmaz.

Daha sonra, sağ taraftan gelip barınaktaki küçük gruba katılan tek insan, yüzü sargılı bir çavuş olur; adam aniden sargısını çekip indirir, oradaki adamların ve silahların üzerine sel gibi kan fışkırtır ve ölmek üzere bir kenara yatar. Bu müddet içinde ateşin kudreti hâlâ durmadan artmaktadır; içinde artık kimsenin tek laf etmez olduğu tıklım tıklım dolu barınakta her an bir isabet beklenmektedir.

Daha solda üçüncü takımdan birkaç kişi çukurlarının içinde toprağa yapışmış ve asıl, o eski gediğin sağında kalan ve taşkın sırasında bir yerinden yıkılmaya başlayıp zamanla uçsuz bucaksız bir kısmı sular altında kalan bir sete benzeyen mevzi büsbütün ezilmiştir. Yine o mevzidekiler, en son ve kesif bir ateş taarruzundan sonra İngiliz hücum müfrezelerinin mıntıkaya girişini herhalde ilk görenler olmuştur.

Sonra, barınakta bulunanları sol taraflarından gelen ve karşı tarafın yaklaştığına işaret eden bağrıışmalar ayağa kaldırır.

Çukur yola ilk çıkan, barınağa en son ulaşmış olan, onun için de çıkışa en yakın oturan Schmidt olur. Atlamasıyla top mermisinin ateş fişkırان ucuna basması bir olur. Bulut çekildikçe, sağ tarafında, tam da bizi o kadar sadakatle barındırmış olan o eski tilki ininin olduğu yerde çömelmiş, haki giyimli askerler görür. Aynı anda karşı taraf sıkı nizamda mangalar halinde mevzinin sol kısmına dalar. İlerideki yamacın arkasında neler olup bittiği çukur yol derin olduğundan görülememektedir.

Bu ümitsiz vaziyette, barınağın içinde kalanlar da, en başta Çavuş Sievers olmak üzere, daha çalışır halde olan maki-nalı tüfek ve onu kullanan keskin nişancılarıyla beraber dışarı uğrarlar. Silah birkaç saniye içinde çukur yolun tabanında kurulmuş ve sağ taraftaki İngilizleri hedef almıştır. Fakat nişancı yumruğunu şeride, parmağını tetiğe henüz dayamıştır ki, ön yamaçtan el bombaları yağmaya başlar. İki nişancı da, namludan tek bir mermi gönderemedi, silahlarının yanına yığılır. Bundan sonra barınaktan çıkanlar tüfek atışlarıyla karşılaşır. Öyle ki, birkaç saniye içinde her iki çıkışın önü geniş bir çelenk halinde yere serilenlerle dolar.

Schmidt de hemen ilk el bombası salvosuyla yıkılmıştır. Bir parça başına isabet etmiş, bir diğeri üç parmağını yaramıştır. Yüzü yere yapışık halde, daha uzunca bir müddet tüfek ve el bombası ateşi altında kalan barınağın yakınında yatar.

Nihayet sessizlik çöker; İngiliz mevzinin bu kısmını da ele geçirmiştir. Çukur yolda sağ kalmış belki tek canlı olan Schmidt karşı taraftan birilerinin yaklaştığının işareti olan ayak sesleri duyar. Hemen ardından, toprağın hemen üzerinde tüfek atışlarının aksisedasını, tahrip kalıplarının ve barınağı kurutmak için atılan gaz bombalarının infilakını işitir.

Buna rağmen akşama doğru içeriden, korunaklı bir köşeye saklandıkları için hayatta kalmış birkaç kişi daha çıkacaktır. Taarruz kıtalarının eline geçenler, herhalde bunların teşkil ettiği küçük gruplardır. Yaralılarını toplayan İngilizler tarafından bulunup geriye götürülürler.

Çok geçmeden, Frégicourt-Ferme civarındaki kement sıkıldıktan sonra, Combles da düşer. Köyün ateş esnasında katakomplarda bulunmuş olan son müdafileri kilisenin harabeleri etrafında verdikleri mücadelede yere serilir.

Bu civar sonradan, biz 1918 baharında geri alana kadar, sessizliğe gömülecektir.

SAINT-PIERRE-VAAST ORMANINDA

İki hafta hastanede, iki hafta da izinde geçirdikten sonra tekrar, gayet iyi bildiğimiz o Grande Tranchée yakınında bir yer olan Deuxnouds'da mevzilenmiş olan alaya döndüm. Alay ben geldikten sonra sadece iki gün orada, bir o kadar da eski ve küçük bir dağ köyü olan Hattonchâtel'de kaldı. Sonra Mars-la-Tour İstasyonu'ndan yine Somme havzasına doğru trene bindik.

Bohain'de indirilip Brancourt'a yerleştirildik. Sonraları daha sık geçtiğimiz bu yörenin sakinleri tarla ziraatı yapan çiftçilerdi, fakat hemen her evde bir dokuma tezgâhı da vardı.

Ben bir karı kocanın yanına yerleştirilmiştim, pek güzelce bir kızları vardı. Evin iki odasını paylaşıyorduk ve benim akşamları ailenin yatak odasından geçmem icap ediyordu.

Ailenin babası benden hemen ilk gün mahallî kumandanana hitaben bir şikâyetname yazmamı istedi: Bir komşusu adamın gırtlığına sarılıp dövmüş ve "Demande pardon!" diye bağırarak ölümle tehdit etmiş.

Bir sabah odamdan çıkıp işe gidecekken evin kızı arkadan kapıyı itti. Bunu kızın şakalarından biri zannederek kendi tarafımdan ben de kuvvetle kapıya dayandım, bu müşterek gayretimiz neticesinde kapı menteşelerinden çıktı ve ikimiz aramızda kapı ile odada dolaşmaya başladık. Bu paravanın aniden düşmesiyle ikimizi de hem mahcup eden hem çok

* Fr. "Özür dile!" -ç.n

eğlendiren bir sahne meydana çıktı: O güzel, karşımda Havva anasının kıyafetiyle durmaktaydı.

Hayatımda kimsenin, Brancourt'un bu gülü kadar büyük bir dil çabukluğuyla verip verdiğine, küfrettiğine şahit olmamışımdır; bir komşu kadının, kendisini vaktiyle Saint-Quentin'in malum bir sokağında pansiyonda kalmış olmakla itham etmesi üzerine, "Ah, cette plure, cette pomme de terre pourrie, jetée sur un fumier, c'est la crème de la crème pourrie!" diye açtı ağzını yumdu gözünü, bu arada ellerini birer pençe gibi uzatmış, odada dört dönüyor fakat öfkesini çıkarabileceği bir kurban bulamıyordu.

Bu köyde işler zaten pek başıbozuk usulünce yürüyordu. Bir akşam geç vakit, Madam Louise denen ve kaba saba bir Flaman dilberi olan mezkûr komşu kadının evinde kalmakta olan bir arkadaşına uğrayacaktım. Bahçeden o tarafa geçince hemen, küçük bir pencereden Madam Louise'in masada otumakta ve önünde bir kahvedanlık ile keyif çatmakta olduğunu gördüm. Aniden kapı açıldı ve bu şirin eve yerleştirilmiş olan adam uyurgezer gibi ve beni asıl şaşırtan, bir uyurgezerden daha fazla giyimli olmaksızın odaya girdi. Tek kelime etmeden kahvedanlığı alıp kaldırdı ve ağzından tam isabetle doğruca kendi gırtlığına hatırı sayılır bir miktar kahve akıttı. Sonra yine tek kelime etmeden odadan çıktı. Girersem böyle bir idili olsa olsa rahatsız etmiş olacağımı düşünerek ses çıkarmadan geri çekildim.

Bu civara taşra hüviyetiyle tezatlık gösteren garip bir hafifmeşreplik hâkimdi. Galiba bunun dokumacılık işiyle bir alakası vardı, çünkü tezgâhın hüküm sürdüğü şehirlerde, kırlarda insan daima, demir dövme işinin yapıldığı yerlerdekinden bambaşka bir zihniyetle karşılaşır. Bölüklerimiz tek tek

* Fr. "Ah şu pörsük karı; şu çürük, boklu patates, çürüklerin önde gideni!" -ç.n

köylere tevzi edilmiş olduğundan, akşamları ancak küçük bir grup halinde toplanabiliyorduk. Bizim grubumuz ekseriya, ikinci bölüğün kumandanı Mülazım Boje, bir gözünü kurşuna vermiş, kahırlı bir muharip olan Mülazım Heilmann, daha sonra Paris pilotlarına katılan Zabit Namzedi Gornick ve benden müteşekkil oluyordu. Her akşam haşlanmış patatesle gulaş konservesi yiyorduk, sonra sıra kâğıt oyununa ve birkaç şişe "Polnischer Reiter" veya "Grüne Pomeranzen"a geliyordu. Burada söz sahibi olan, en başta Heilmann'dı; kendisi üzerinde hiçbir şeyin tesir bırakamayacağı insanlardandı. En güzel değil, ikinci sırada güzel evlerden birinde kalıyordu; en ağır değil, ikinci derecede ağır yara almış ve en büyük değil, ikinci büyüklükteki defin merasimlerinden birine katılmıştı. Sadece memleketi Yukarı Silezya bir istisna teşkil ediyordu, çünkü dünyanın en büyük köyüne, en büyük yük istasyonuna ve en derin maden kuyusuna sahipti.

Önümüzdeki vazife için ben keşif zabiti tayin edilmiştir ve iki gedikli, dört erle beraber fırkanın hizmetindeydim. Böyle hususi vazifelerden pek hazzetmiyordum, çünkü ben kendimi bölüğümde bir aile içindeymiş gibi hissediyordum ve ondan bir muharebeden önce ayrılmakta gönülsüzdüm.

8 Kanunisani günü, tabur sağanak yağmur altında, ahalisinin terk ettiği bir köy olan Gonnellieu'ye geçti. Gözcü kıtası oradan Liéramont'a çağrıldı ve fırkanın istihbarat zabiti olan Yüzbaşı Böckelmann'ın emrine verildi. Yüzbaşı, biz dört gözcü kıtası kumandanı, iki gözcü zabiti ve yaveriyle beraber kilisenin geniş papaz evinde kalıyorduk; dördümüz orada odaları paylaştık. İlk akşamlardan birinde, kütüphanede o günlerde haberi yayılmış olan Alman sulh teklifi üzerine uzun bir konuşmaya daldık. Böckelmann bu sohbeti bir cümleyle bitirerek bir harp sırasında sulh kelimesini ağzına bile almanın her askere yasak olması icap ettiğini bildirdi.

Seleflerimiz bize fırkanın mevzisine dair izahat verdi. Her gece ileriye gidebilirdik. Vazifemiz, vaziyeti mütemadiyen öğrenmek, irtibatları tetkik etmek, her şeyden haberdar olarak ihtiyaç halinde kıtalara istikamet verebilmek ve hususi talimatı yerine getirebilmektir. Benim çalışacağım mıntika Saint-Pierre-Vaast ormanının solunda, "İsimsiz Orman"ın hemen berisindeydi.

Geceleyin çamurlu ve mahvolmuş, sık sık ağır ateş altında inleyen bir araziden geçtik. Çok kez sarı fişekler yükseliyor, havada patlıyor ve rengi bana viyola sesini hatırlatan bir ateş yağmuru yağıdırıyordu.

Hemen ilk gece zifirî karanlıkta Tortille deresinin bataklıklarında yolumu öyle bir kaybettim ki neredeyse boğuluyordum. Burada esrarengiz yerler vardı; daha bir gece önce koşulu bir cephane arabası çamur tabakasının altında gizli olan dev bir bomba çukurunda kaybolmuştu.

O cangıldan kurtulduktan sonra İsimsiz Orman'a doğru ilerlemeye çalıştım; buranın civarı zayıf ama kesintisiz bir top ateşi altında bulunuyordu. Ormana doğru oldukça endişesiz bir şekilde yürüyordum, çünkü patlayan mermilerin ölgün sesine bakınca İngiliz'in orada depoda kalmış mallarını ateşlediği zannına kapılmıştım. Fakat aniden hafif bir esinti burnuma tatlımsı bir soğan kokusu getirdi, aynı zamanda ormanda birçok ağızdan, "Gaz, gaz, gaz!" diye bağırdığını işittim. Bu sesleniş uzaktan gelince garip bir incelik, şikâyetvari bir ton alıyordu, sanki ağustos böcekleri çığırıyor gibi.

Ertesi sabah öğrendim ki o saatte ormanda, havadan ağır olan fosgen bulutları çalılar arasında kalmış olduğundan, bizimkilerden birçoğu zehirlenerek ölmüş.

Gözlerim yaşara yaşara, paldır küldür Vaux ormanına döndüm; gözlerim gaz maskesinin buğulanan camlarından körleştiğinden bir bomba çukurundan çıkıp diğerine devriyordum. Gece arazinin enginliği ve nobranlığı yüzünden

hayaletimsi bir yalnızlıkla doluydu. O zifirî karanlık içinde nöbetçilerle veya irtibatı kaybedip ortada dolaşan askerlerle konuştuğumda artık insanlarla değil zebanilerle sohbet ettiğim yolunda buz gibi bir hisse kapılıyordum. Bildiğimiz dünyanın kenarlarının ötesindeki devasa bir harabelik üzerinde dolaşır gibiydik.

12 Kanunisani günü, talihimin daha yaver gideceğini ümit ederek, çukur mevzideki irtibatları kontrol etme vazifesiyle ileriye doğru ikinci yürüyüşüme çıktım. Toprak oyuklarına gizlenmiş röle noktalarının teşkil ettiği bir zinciri takiben hedefime doğru ilerliyordum.

“Çukur Hendeği” bu ismi layığıyla taşımaktaydı. Rancourt köyünün karşısında bir sırta sayısız çukur serpiştirilmiş ve bunların içine şuradan buradan birkaç adam yerleştirilmişti. Üzerinde mermilerin ısıklar çala çala geçip durduğu bu karanlık saha cansızdı ve insana korku veriyordu.

Bir zaman sonra bu bomba çukurları zinciriyle irtibatımı kaybettim ve Fransızların eline düşmemek için geri döndüm. Bu arada, 164. Alay’dan tanıdığım bir zabite rastladım ve kendisi gün ağarırken daha fazla ortalıkta dolaşmamam için beni ikaz etti. Onun için ben de İsimsiz Orman’ı hızla geçtim, bu arada derin çukurları, kökünden sökülmiş ağaç gövdelerini ve kırılmış dalların teşkil ettiği neredeyse içinden çıkılmaz bir yumağı aşmam lazım geldi. Ormanın dışına çıktığımda hava aydınlanmıştı. Bomba çukurlu saha önümde hiçbir hayat işareti olmaksızın uzanıp gidiyordu. Şaşırdım, çünkü harpte insansız sahalar hep şüphelidir.

Aniden, bir keskin nişancının açtığı ateş iki bacağıma birden isabet etti. En yakın çukura kendimi atıp yaraları mendilimle sardım, çünkü sargı paketimi tabii yine unutmuştum. Bir mermi sağ baldırımı delip geçmiş, sol baldırımı sıyırmıştı.

Büyük dikkatle sürünerek ormana döndüm ve oradan topallaya topallaya, ağır ateş altındaki sahayı geçerek sargı merkezine ulaştım.

Bundan hemen önce, harpte küçük vesilelerin insan kaderini nasıl değiştirebileceğinin bir emsalini daha yaşadım. Benim ulaşmaya çalıştığım bir kavşağa takriben yüz metre kalmıştı ki, hendek kazmakta olan bir takımın, dokuzuncu bölükte beraber olduğum kumandanının bana seslendiğini duydum. Bir dakika ya konuşmuş ya konuşmamıştık ki kavşağın ortasında bir bomba patladı; yani bu karşılaşma olmasaydı ben herhalde sağ kalmayacaktım. İnsan böyle şeyleri tesadüf addetmiyor.

Karanlık bastıktan sonra Nurlu'ye kadar sedyeyle taşındım. Yüzbaşı arabayla gelip beni oradan aldı. Düşmanın projektörlerinin aydınlattığı şosede gidiyorduk ki, şoför birden frene bastı. Karanlık bir mânia yolumuzu kesmişti. "Bakmayın!" dedi Böckelmann beni kucaklayıp yerimde tutarken. Bir piyade mangası az önce kumandanıyla birlikte tam isabet almıştı. Ölüm bu arkadaşları huzur içinde uyuyanlar gibi bir araya getirmişti.

Papazın evinde akşam yemeğine yetiştim, en azından, beraberce oturulan odada beni bir kanepeye yatırdılar ve bir bardak kırmızı şarapla ağırladılar. Fakat bu rahatlık çok geçmeden Liéramont'un akşam ayiniyle bozuldu. Meskûn mahallelere açılan ateş bilhassa tatsız oluyor; nitekim biz de o demirden elçilerin bahçelerde veya evlerin çatılarında çattırırlarla biten ısıklı şarkılarına birkaç defa kulak verdikten sonra alelacele bodruma indik.

İlk olarak beni bir battaniyeye sarıp aşağıya taşıdılar. Sonra, hemen aynı gece Villeret'deki sahra hastanesine, oradan da Valenciennes'deki askerî hastaneye götürüldüm.

Harp hastanesi istasyonun yakınında, lise binasına kurulmuştu ve dört yüzün üstünde ağır yaralı barındırmaktaydı. Cümle kapısından günbegün, davulların pes vuruşları refakatinde, büyük bir cenaze alayı çıkıyordu. Geniş ameliyathanede harbin bütün fecaati bir araya toplanmıştı. Bir sıra

ameliyat masası üzerinde hekimler kanlı zanaatlarını icra ediyordu. Şurada bir kol veya bacak kesiliyor, orada çekiçle, keskiyle bir kafatası açılıyor veya yaranın içine kaynamış bir sargı çözülüyordu. İnlemeler, ızdırap haykırıışları merhametsiz bir ışığın aydınlattığı mekânda aksiseda yapıyor, bu arada beyaz giyimli hemşireler harıl harıl, ellerinde aletler veya sargı bezleriyle, bir masadan diğerine koşuyorlardı.

Benim yatağımın yanında, bir bacağını kaybetmiş bir çavuş yatıyordu ve ağır bir kan zehirlenmesiyle mücadele halindeydi. Kâh ateş basıyor kâh sarsıla sarsıla titriyor, sıcaklıkölçer gemi azıya almış bir at gibi sıçraya sıçraya gidiyordu. Hekimler adamın hayatıyetine köpüklü şarap ve kâfurla destek olmaya çalışıyorsa da terazinin kefesi gittikçe daha bariz bir şekilde ölüme doğru eğiliyordu. İşin garip tarafı, adamın son günlerde, bizim oradaki varlığımızın aslında hiç farkında değilmişçesine, ölüm saati geldiğinde şuurunun bütün berraklığına tekrar kavuşması ve bazı hazırlıklara girişmesi oldu. Nitekim hemşireye İncil'den en sevdiği kısmı okuttu, sonra ateş nöbetleri yüzünden gece istirahatimizi bozduğu için özür dileyerek hepimizle vedalaştı. Sonra, biraz şaka havası vermeye çalıştığı bir sesle "Birez daa ekmeeniz vaa mı, Fritz?" dedi ve birkaç dakika sonra öldü. Bu sual hep şivesini taklit etmeye çalıştığımız, yaşlıca bir adam olan hastabakıcımız Fritz'e bir ithaftı ve ölmekte olan hastanın bizi neşelendirmek gayesiyle sormuş olmasından çok sarsıldık.

Burada kaldığım müddetçe bir bedbinlik buhranı içindeydim ki bunda yaralandığım yerin, kadim zamanlardan kalmışa benzeyen o çamur arazisini hatırlayışımın da payı vardı. Her öğleden sonra yaprağını dökmüş kavakların arasında uzanan kör bir kanal boyunca ağır aksak yürüyordum. Bilhassa canımı sıkan, alayımın Saint-Pierre-Vaast ormanı taarruzuna iştirak edemeyişim oluyordu ki bu silahların konuştuğu parlak bir iş olmuş, elimize yüzlerce esir geçirmişti.

İki hafta sonra, yaralar az buçuk kapanır kapanmaz kıtaya döndüm. Fırka hâlâ aynı, yaralanmamdan sonra bıraktığım mevzideydi. Trenim Epéhy'ye girerken dışarıdan art arda patlamalar geldi. Rayların yanında karmakarışık duran ezilmiş yük vagonları burada işin şakası olmadığını açık etmekteydi.

“Ne oluyor burada?” diye sordu karşımda oturan ve anlaşılan memleketinden daha yeni gelmiş bir yüzbaşı. Cevap vermekle oyalanmadan, hemen kompartımanın kapısını açıp, tren biraz daha yoluna devam ederken, demiryolu setinin arkasında sipere yattım. Neyse ki bu patlamalar sonuncu olanlardı. Seyahat edenlerden yaralanan olmadı; sadece hayvan vagonundan kanları akan birkaç at çıkarıp götürdüler.

İyice yürüyebilir hale henüz gelmemiş olduğumdan bana müşahede zabiti vazifesi verildi. Müşahede noktası Nurlu ile Moislains arasındaki yamaçtaydı. Sabit olarak kurulmuş bir makaslı dürbünden ibaretti; bununla pek iyi bildiğim ön hattı gözlüyordum. Ateş kuvvetlendiğinde, renkli tenvir fişekleri atıldığında veya fevkalade hadiselerde fırkaya telefonla haber verilecekti. Kanunievvel ayının sisleri içinde, dürbünün çift gözünün arkasındaki bir tabure üstünde günlerce üşüyerek bekledim ve olsa olsa telefon hattını denemeye girişerek, az da olsa bir değişiklik yapabildim. Hat ateş altında kopmuşsa arıza giderme takımına tamir ettirmem icap ediyordu. Yaptıkları iş şimdiye kadar muharebe sahasında hiç gözüme çarpmamış olan bu adamlar, öldürücü bir saha içinde kendilerine has bir nevi meçhul işçilerdi. Ateş altında bulunan yere başka herkes umumi olarak yaklaşmamaya gayret gösterirken, arıza takımı derhal ve maharetle üstüne gidiyordu. Gece gündüz, patlayan merminin daha sıcaklığı geçmeden, çukura girip iki tel ucunu tekrar bağlıyorlardı — gösterişsiz olduğu kadar tehlikeli de bir işti bu.

Gözetleme noktası araziye dikkat çekmeyecek bir şekilde kurulmuştu. Dışarıdan bakıldığında ot bürümüş bir tümseğin yarı yarıya altında dar bir yarık görölüyordu. Onun için yakınına sadece tesadüfi olarak bomba düşüyordu, bense saklandığım bu emniyetli yerden rahat rahat, tek tek insanların ve küçük müfrezelerin ne yaptığını takip edebiliyordum ki insan ateş altında bir araziden geçmekteyse bunlara o kadar dikkat etmez. Arazi zaman zaman, bilhassa alaca karanlık saatlerinde, hayvanların bulunduğu büyük bir bozkıra benziyordu. Hele muntazam fasılalarla topa tutulan noktalara durup durup tekrar yeni birilerinin gelişi, sonra bunların aniden yere atılıp azami bir sürat ile kaçışını gördükçe akla hep habis bir tabiat parçası teşbihi geliyordu. Bu intibanın o kadar kuvvetli olmasının sebebi galiba, benim sanki idarenin ileriye uzattığı bir hasse uzvu gibi olanı biteni sakın sakın gözleyebilmemdi. Aslında, hücumun saatini beklemekten başka yapacak bir şeyim yoktu.

Nöbetimi her yirmi dört saatte bir başka bir zabıt devralıyor, ben de yakındaki Nurlu'de, büyük bir şarap mahzeninde tanzim edilmiş, nispeten rahat bir barınakta istirahat ediyordum. Hâlâ bazen, dışarıda, harap olmuş parkta sis kestane ağaçlarından damla damla dökülür ve sessizlik ara sıra bir patlama ve bunun aksisedalarıyla bölünürken, pipomu içerek tek başıma mahzenin tonozlu küçük hücresinde geçirdiğim, düşüncelerle dolu o uzun teşrinisani akşamlarını hatırlıyorum.

18 Kanunievvel günü fırka nöbeti devretti ve ben tekrar Fresnoy-le-Grand köyünde istirahat etmekte olan alaya iştirak ettim. Orada, izne ayrılmış olan Mülazım Boje'den ikinci bölüğün kumandasını devraldım. Fresnoy'da alay dört hafta rahatsız edilmeden istirahat etti ve herkes mümkün mertebede bunun tadını çıkarmaya gayret etti. Noel ve yılbaşı bölük eğlenceleri şeklinde tesit edildi ve birayla grog

su gibi aktı. İkinci bölümde beş adam vardı, geçen senenin Noel'ini benimle beraber Monchy'deki piyade siperlerinde geçirmişlerdi.

Ben, Zabit Namzedi Gornick ve askerî talebe olarak altı haftalığına alaya gelmiş olan biraderim Fritz ile beraber, küçük bir emekli memur olan bir Fransız'ın salonunda ve iki yatak odasında kalıyorduk. Burada biraz ferahladım ve eve sık sık ancak sabaha karşı döner oldum.

Bir sabah, daha mahmur mahmur yatakta yatıyordum ki bir arkadaş beni vazifeye götürmek için odama geldi. Biz biraz gevezelik ederken o da benim, her zamanki gibi komodinün üstüne bıraktığım tabancamla oynuyordu, bu arada tetiği çekmesiyle mermi başımı neredeyse sıyrıp geçti. Harpte silahı dikkatsiz kullanmak yüzünden ölüme sebep olan pek çok yaralanma görmüştüm; bunun gibi tesadüfler ise bilhas-sa nahoş oluyor.

İlk hafta General Sontag teftişe geldi; bu vesileyle alay Saint-Pierre-Vaast ormanına taarruzundan dolayı methedildi ve pek çok madalyayla taltif edildi. Ben resmigeçitte ikinci bölümü yürütürken Miralay von Oppen'in generale benim hakkımda malumat verdiğini fark eder gibi oldum. Birkaç saat sonra karargâha gelmem emredildi ve general burada bana Demir Haç'ı* takdim etti. Ben bu emre aslında içimden herhangi bir azar bekleyerek icabet ettiğimden sevincim de bir o kadar büyük oldu. Fakat general beni, "Siz sık sık yaralanıyormuşunuz," diye karşıladı, "onun için size böyle bir yara bandı vermeyi düşündüm."

17 Kanunisani 1917 günü Fresnoy'dan dört haftalığına Laon civarındaki Sissonne talimgâhına, bölük kumandanları kursuna gönderildim. Hizmetimiz bizim müfrezenin ba-

* İlk olarak 1813 yılında, III. Friedrich Wilhelm tarafından verilme-ye başlanan Alman savaş nişanı. —e.n.

şında olan Yüzbaşı Funk sayesinde gayet hoş geçti. Kendisi, büyük miktarlarda mevcut olan kaideleri birkaç temel prensipten hareket ederek elde etme kabiliyetini haiz biriydi; bu metot insanı, hangi sahada karşılaşırsa karşılaşsın, ileriye götürebiliyor.

Bu müddet boyunca iâşe ise pek fakiraneydi. Patates nadirattan olmuştu; günbegün, devasa yemekhanede karavanaların kapağını her kaldırışımızda, cıvık bir alabaş yemeği buluyorduk. Çok geçmeden bu sarı yumruları göremez hale geldik. Bu arada, bu sebze esasında şöhretinden daha iyidir —ancak, güzel bir parça domuz etiyle sotelenmesi ve karabiberden yana da tasarruf edilmemesi kaydıyla. Bunlar ise, tabii ki yoktu.

SOMME RİCATİ

Şubat 1917 sonunda tekrar, birkaç günden beri Vilers-Carbonnel harabelerinin olduğu yerde mevzilenmiş olan alaya katıldım ve sekizinci bölüğün kumandasını üstlendim.

Muharebe hendeklerine yürüyüş yolu kıvrıla kıvrıla Somme ovasındaki ürkütücü, yabanileşmiş bir araziden ve nehrin üzerindeki eski, bir hayli hasar görmüş bir köprüden geçiyordu. Diğer irtibat yolları ovaya doğru genişleyen bataklık havzasının üzerine bir uçtan bir uca dar, ahşap köprüler kurularak meydana getirilmişti; bu yoldan birerli kol halinde geniş, hışırtılı sazlıkların arasından ve siyah pırıltısı içinde susup duran suyun üzerinden ilerlemek icap ediyordu. Bu yollarda top mermileri düşüp çamuru yüksek fiskiyele halinde havaya fışkırttığına veya makinalı tüfeklerin yaylım ateşi bataklık sathı üzerinde dolaşırken insana dişini sıkmaktan başka yapacak şey kalmıyordu, çünkü herkes iki tarafında siper olmayan bir halata tutunmuş gibi yürümekteydi. Onun için, karşı tarafta yükselen sahilde gördüğümüz, bir rayın üstünde harikulade bir şekilde bombalanıp kalmış o birkaç lokomotif bize yolun sona erdiğini müjdelediklerinden, her seferinde bir rahatlama hissiyle selamlanıyordu.

Ovada Brie ve Saint-Christ köyleri vardı. Geriye tek, dar bir duvarı kalmış, pencere açıklıklarında ay ışığının oynadığı kuleler, harabe yığınlarının üzerinden beliren karmakarışık ahşap mertekler, dalları ellerinden alınmış tek tük ağaçlar, patlamaların siyah iziyle bezenmiş kar satırları, metalden yapılma tiyatro dekorları gibi, yolun iki yanında yükseliyor,

arkalarında bu arazinin hortlağımsı ruhu pusuya yatmış gibi görünüyordu.

Muharebe hendekleri kuvvetli bir çamur devresinden sonra daha yeni, şöyle böyle hale yola konmuş bulunuyordu. Takım kumandanlarının bana anlattıklarına göre nöbet devri işi boğulma tehlikesine maruz kalmamak için sadece tenvir fişekleriyle görülmüştü. Hendek üzerinden yatık olarak atılan bir fişek "Nöbeti devrediyorum", karşı taraftan atılınca da "Nöbeti devraldım" demek oluyordu.

Benim barınağım ön hattın takriben elli metre arkasındaki bir çapraz hendekteydi; burada benden ve küçük zabıt grubumdan başka, şahsen hizmetime verilmiş olan bir manga barınmaktaydı. Kuruydu ve iyi inşa edilmişti. Çadır beziyle örtülü iki çıkışının berisinde, uzun boruları olan küçük demir sobalar kurulmuştu ve ağır ateş açıldığında sık sık bu borulardan feci bir patırtıyla parça parça toprak döküldüğü oluyordu. Lağımdan kaim zaviyeli birkaç kör koridor ayrılıyor ve bunların üzerinde bir sıra gayet küçük hücre bulunuyordu. Bunlardan birine yerleştim. Döşemesi, dar bir sedir, bir masa ve birkaç el bombası sandığından başka, eskiden beri tanış olduğum birkaç eşyadan ibaretti: ispierto ocağı, şamdan, tencere ve şahsi teçhizat.

Akşamları sohbet saatlerimizi de burada, her birimiz infilaka hazır yirmi beş el bombası üstünde oturarak geçiriyorduk. Bu esnada bana refakat edenler, Hambrock ve Eisen adlı bölük zabıtları oluyordu ve zannedersem, bu küçük grubun düşmandan üç yüz metre ötede, yer altında tertip ettiği bu meclisler kâfi derecede garip oluyordu.

Aslen astronom ve E. T. A. Hoffmann'ın* ileri derecede meftunu olan Hambrock, Venüs'ün tarassutuna dair uzun izahatlar veriyor ve saf pırıltısıyla bu yıldızın yeryüzünde

* Alman romantik dönem yazarı. -ç.n.

asla bulunamayacağını iddia ediyordu. Pek kısa boylu, örümcek gibi zayıf, kızıl saçlıydı ve yüzündeki yeşile çalan çilleri yüzünden aramızda kendisine "Marki Gorgonzola" lakabını takmıştık. Harp devam ettikçe acayip itiyatlar edindi; mesela gündüz uyuyup ancak akşamleyin canlanır ve sonra da, zaman zaman tek başına, Alman veya İngiliz hendeklerinin önlerinde bir hortlak gibi dolaşır oldu. Mahzurlu bir âdeti de vardı, nöbetçilerden birinin yanına sessizce yanaşır, adamın kulağının dibinde aniden bir tenvir fişeği patlatıyordu "cesaretini sınamak için". Sıhhati maalesef harbe dayanamayacak kadar zayıftı, herhalde bu yüzden de, çok geçmeden Fresnoy civarında aldığı esasen zararsız bir yaradan kurtulamadı.

Eisen de keza kısa boyluydu, fakat cüsseliydi ve iklimi daha sıcak olan Lizbon'a yerleşmiş bir adamın oğlu olarak orada yetiştiğinden ha bire üşümekten şikâyetçiydi. Bu sebepten başını büyük, kırmızı kareli bir mendille ısıtmaya çalışıyordu, çelik miğferin üzerinden doladığı mendili çenesinin altında düğümlüyordu. Bundan başka, her tarafına silah asmayı pek severdi. Devamlı yanında taşıdığı bir tüfekten başka, palaskasında bir sürü bıçak, tabanca, el bombası ve bir lambayla geziyordu; öyle ki insan hendekte ona rast gelince bir çeşit Ermeni** ile karşılaştığını zannediyordu. Bir müddet pantolon ceplerinde de birkaç yumurtavari el bombası taşıdı, ta ki bu bir akşam bize anlattığı üzere gayet nahoş bir neticeye varana kadar. Piposunu çıkarmak için cebini karıştırırken parmağı bombanın ipine dolaşmış ve tetiğini çekmişti. Aniden, fitilin üç saniye yanışını başlatan o gayet iyi bildiği boğuk tıkırtıyı duyunca şaşırılmıştı. Dehşete kapılmış bir halde

* Milano menşeli, yeşil küflü bir İtalyan peyniri. -ç.n.

** 19. yüzyılda "Ermeni" kelimesi, egzotik giyimli, garip ve ürkütücü bir dağ adamı çağrışımıyla da kullanılıyordu. -ç.n.

yumurtayı cebinden çıkarıp siperin üstünden atmaya çalışırken eli cebinde o kadar dolaşmıştı ki, masallara layık bir talih eseri olarak tam da bu bomba kör çıkmasaydı hemen o an parça parça olacaktı. Yarı yarıya felce uğramış ve terlere batmış halde, hayatının kendisine yeniden hediye edilmiş olduğunu görüyordu.

Ne var ki bu yoldan kazandığı, sadece kısa bir tehir oldu, çünkü hemen birkaç ay sonra Langemarck civarındaki muharebeyi atlatamadı. O da iradenin bedene büyük ihtiyaç hissettiği insanlardandı; hem miyoptu hem ağır işitiyordu ve çok geçmeden küçük bir müsademede görüleceği üzere, muharebeye katılabilmesi için adamlarının onu önce karşı tarafın bulunduğu yere doğrultması icap ediyordu.

Ne de olsa, yürek sahibi marazlı insanlar korkak kuvvetlilerden iyidir; bu, mevzide geçirdiğimiz o birkaç hafta içinde ve sonra kimi başka vesilelerle de kendini gösterdi.

Cephenin bu kısmının sakın olduğu söylenebilirse de, arada sırada aniden gelip hendeklerin üzerinde patlayan o devasa atışlar etrafta topçuların eksik olmadığını gösteriyordu. İngiliz gayet meraklıydı da ve hafta geçmiyordu ki küçük keşif kolları bizde ne olup bittiğine hile veya cebir yoluyla bakmaya çalışmasın. Fısıltı gazetesi bize, geçen senenin Somme muharebesinden alıştığımızdan bambaşka bir bayram olacak, “malzeme muharebesi”nin de üstünde bir şey hazırlandığından bahsediyordu. Çarpışmanın ilk şiddetini azaltmak için büyük çapta bir tahliye harekâtına giriştik. O vakitlerde yaşadıklarımın bazılarını naklediyorum:

1 Mart 1917. Öğleden sonra hava açık olduğu için hareketli bir ateş faaliyeti oldu. Bilhassa, sabit gözetleme balonu eşliğinde bir ağır batarya, üçüncü takımın mıntıkasını neredeyse tamamen yerle bir etti. Öğleden sonra mevzi haritamı işlemek üzere tamamen su altında kalmış olan “İsimsiz Hendek”ten geçerek o tarafa gittim. Yolda, karşımda devasa

bir sarı güneşin, arkasından siyah bir duman şeridi çekerek toprağa düşmekte olduğunu gördüm. Bir Alman tayyaresi o sevimsiz balona yaklaşmış ve ateş açarak yakmıştı. Yerdeki müdafilerin çılgınca ateşi altında uçak keskin zikzaklar çizerek sağ salim uzaklaştı.

Akşamleyin Çavuş Schnau yanıma gelip kendi manga barınağında dört günden beri bir kazma sesi duyulduğunu bildirdi. Gözetleme işini başkasına devrettim ve dinleme aletleriyle mücehhez bir istihkâm kolu teşkil ettimse de adamlar şüpheli bir şey bulamadı. Daha sonra, bütün mevzinin altının lağımlarla dolu olduğu söylenmiştir.

5 Mart günü sabahın erken saatlerinde bir müfreze bizim hendeğe yaklaşarak tel örgüyü kesmeye başladı. Eisen bir nöbetçinin haber vermesi üzerine birkaç adamla oraya seğirtip el bombası attı; saldıranlar bunun üzerine kaçmaya başladı, iki adamları orada kaldı. Bunlardan genç bir mülazım olanı az sonra öldü; üstçavuş olan diğeri kolundan ve bacağından ağır yaralanmıştı. Kâğıtlarından zabitin Stokes isminde, Royal Munster 2. Piyade Alayı'na ait biri olduğu anlaşıldı. Gayet iyi giyimliydi ve ölürken kasılmış olan çehresi zeki ve enerjik bir şekil arz ediyordu. Not defterinde Londra'daki bir yığın kızın adresini gördüm; bu içimde rikkat uyandırdı. Adamı bizim hendeğin arkasında defnettik ve başına sade bir haç diktik; haçın üzerine kabarıklarla ismini yazdırdım. Bu yaşadığımdan gördüm ki her devriye, benim şimdiye kadar çıktıklarım kadar talihli bir neticeye ulaşacak demek değildi. İngiliz ertesi gün, kısa bir topçu ateşi hazırlığından sonra elli adamla, Mülazım Reinhardt'ın kumanda ettiği komşu bölüğün mıntıkasına hücum etti. Gelenler telin önüne kadar sürünmüş ve içlerinden biri koluna bağlı bir sürtünme sathıyla* bir ışık işareti vererek İngiliz makinalı

* Kibrit kutularında kibriti yakmak için kullanılan yüzey kastediliyor. —ç.n.

tüfeklerini susturduktan sonra son el bombalarıyla aynı anda bizim hendeğe doğru koşmuşlardı. Hepsi, karanlıkta göze batmamak için yüzlerini isle karartmıştı. Bizimkiler onları o kadar iyi karşıladı ki sadece bir teki hendeğe ulaşabildi. O da hemen ikinci hatta kadar koştu ve teslim olması talebine icabet etmediği için vuruldu. Teli atlamak sadece bir mülazım ile bir üstçavuşa nasip olmuştu. Mülazım, üniformasının altında zırh taşıdığı halde vurularak öldü; çünkü Reinhardt'ın gayet yakından gönderdiği bir tabanca mermisi zırhın bir levhasını vücuduna gömmüştü. Üstçavuşun iki bacağı da el bombası parçalarıyla koptu; buna rağmen büyük bir itidal gösterdi ve kısa piposunu ölene kadar sıktağı dişlerinin arasında tuttu. Burada da yine, İngilizlere rastladığımız her yerde olduğu gibi, erkek cüretine dair sevindirici bir intiba ediniyorduk.

Muvaffakiyet getiren bu sabahın ardından kendi hendeğimde dolaşırken bir nöbet mahallinde Mülazım Pfaffendorf'u gördüm; bir makaslı dürbünle oradan kendi havan toplarının ateşini idare ediyordu. Onun yanına çıktığımda hemen, üçüncü düşman hattının arkasında sipere yatan ve haki üniformasıyla ufukta gayet belli olan bir İngiliz fark ettim. Nöbetçinin elinden tüfeği kaptım, nişangâhı altı yüze ayarlayıp, adama iyice nişan aldım, biraz başının üzerine —ve tetiği çektim. Üç adım daha attı, sonra sanki birisi gövdesinin altından bacaklarını çekmiş gibi, sırtüstü düştü, yuvarlanarak bir bomba çukuruna girdi, sonra dürbünle uzun bir zaman üniformasının çukurun kenarından uzanan haki kollarını gördük.

9 Mart günü İngiliz bizim mıntıkaya, topçuluk sanatının bütün incelikleriyle bir kere daha dayayıp döşedi. Daha sabahın erken saatlerinde kuvvetli bir ateş taarruzuyla uyardım, tabancamı kaptım ve uyku sersemliğiyle dışarı uğradım. Benim lağımın önündeki çadır bezini yana ittiğimde ortalık

daha zifirî karanlıktı. Mermilerin parlayışı ve ortalığa vızır vızır yağan çamur uykumu hemen açtı. Hendek boyunca, tek bir insan evladına rastlamadan koştum da koştum, nihayet bir lağımın merdiven başına ulaştım. Burada yağmurda tavuklar gibi sıkış tıkış, kumandansız bir manga oturuyordu. Onları yanıma alıp hendeği harekete geçirdim. Bir yerlerden Küçük Hambrock'un incecik sesini duyunca sevindim; o da benim gibi herkesi ayağa kaldırmaktaydı.

Ateş tavsadıktan sonra keyifsiz keyifsiz kendi lağımına döndüm; burada emir merkezinin bir telefonu keyifsizliğimi daha da artırdı.

"Ne biçim iş bu yahu, ne oluyor sizin orada? Niçin daha önce çıkmadınız telefona?"

Kahvaltıdan sonra ateş devam etti. İngiliz bu defa bal-yozunu daha yavaş vuruyordu, ama bizim mevziyi bir plan dâhilinde, ağır mermilerle tarıyordu. Bu nihayet can sıkıcı bir hal aldı; bir yer altı dehlizinden Küçük Hambrock'a uğrayıp içecek bir şeyi olup olmadığına baktım ve onunla yirmibir oynadım. Oyunumuz bir ara dev bir gürültüyle kesildi; kapıdan içeriye ve soba borusundan aşağıya toprak kesekleleri yuvarlandı. Lağımın ağzı isabet almış, çerçeve bir kibrit kutusu gibi ezilmişti. Kuyuda bazan bir acıbadem kokusu esiyordu — yoksa siyanidrik asit mi atıyordu bu herifler? Eh, şerefe! Bir ara helaya gitmem icap etti ve işimi, ağır mermilerle durmadan kesildiğinden, dört taksitte bitirebildim. Hemen arkasından emir erim içeri dalıp sahra helasının tam isabet alarak bir talaş öbeğine döndüğünü anlattı ki bu da Hambrock'u bendeki bol talihi takdir eden bir cevaba sevk etti. Dedim ki: "Dışarıda kalmış olsaydım yüzümde herhalde şimdi aynı sizinkiler kadar çok çil olacaktı."

Akşama doğru ateş dindi. Ağır ateş hücumlarından sonra her zaman üzerime çöken ve sadece bir fırtına geçtikten sonra gelen gevşemeye benzetebileceğim bir hisle hendek

boyunca yürümeye başladım. Hendek berbat bir haldeydi, kısım kısım dümdüz olmuş, lağım ağızları ezilmişti. Adamlarım yaralanmıştı; onlara uğradım ve nispeten iyi bir halde olduklarını gördüm. Hendekte bir ölü vardı, yatırıp üstünü kendi çadır beziyle örtmüşlerdi. Lağım merdiveninin iyice aşağısında dururken uzun bir bomba parçası sol kalçasını alıp götürmüştü.

Akşam nöbeti devrettik.

13 Mart'ta Miralay von Oppen'dan bölük mıntıkasını iki mangalık bir devriyeyle, alay Somme üzerinden tamamen geri çekilene kadar tutma vazifesini aldım. Ön hattaki dört mıntıkadan her biri, kumandası zabıtlere verilen böyle bir devriyeyle emniyete alınacaktı. Mıntıkalar, sağ kanattan itibaren, Reinhardt, Fischer, Lorek adlı mülazımlara ve bana verilmişti. Buraya gelirken geçtiğimiz köyler koca birer tımarhaneye dönmüştü. Bütün bütün bölükler duvarları yere indiriyor veya çatılara oturmuş, kiremitleri parçalıyordu. Ağaçlar kesiliyor, camlar kırılıyor, bütün etrafta devasa moloz yığınlarından duman ve toz bulutları yükseliyordu. Köy sakinlerinin bıraktığı takım elbiseleri ve kadın entarilerini giymiş adamlar, başlarında silindir şapkalar, koşuşup duruyordu. Hınzırca bir isabetle evlerin orta direklerini buluyor, bunlara halatlar bağlıyor ve tempo tutarak bağrışlar içinde devrilene kadar çekiyorlardı. Başkaları balyozu almış, yollarına ne çıkarsa kırıyorlardı, pencere eşiğindeki çiçek saksısından bir limonluğun sanatkârane işlemeli camlarına varıncaya kadar. Siegfried mevzisine kadar moloz yığına dönmeyen köy, kesilmeyen ağaç, altına mayın döşenmeyen yol, zehirlenmeyen çeşme, setlerle yolu kesilmeyen nehir mecrası, berhava edilmeyen veya gizli bombalarla tuzak haline getirilmeyen bodrum, sökülmeleyen ray, toplanmayan telefon teli kalmadı ve yanabilecek her şey yakıldı; kısacası, karşı tarafın ilerleyişini bekleyen araziye çöle çevirdik.

Bu tablolar, dediğim gibi, bir tımarhaneyi hatırlatıyor ve buna benzeyen yarı komik yarı iğrendirici bir tesir bırakıyordu. Bunlar, hemen fark edildiği üzere, erkeklik şerefine de zarar veriyordu. Burada ilk defa, sonraki hayatımda gına gelecek kadar sık rastlayacağım, planlı bir mahvediş görüyordum; bu yıkım, devrimizin iktisat zihniyetiyle uğursuz bir irtibat içindedir, mahvedene faydadan çok zarar verdiği gibi askere de şeref getirmez.

Bizden sonra gelecek olanlara hazırlanan sürprizlerin birkaçı, habis ruhlu bir mucidin kafasından çıkmış gibiydi. Mesela bina ve lağım girişlerine at kılı inceliğinde, neredeyse görülmeyen teller geriliyor, bunlar en küçük bir temasta, gizlenmiş tahrip kalıplarını ateşliyordu. Bazı yerlerde sokağa dar çukurlar açılıyor, buralara birer top mermisi gömülüyordu; üstü bir meşe tahtasıyla, sonra da yine toprakla örtülüyordu. Tahtaya merminin kapsülünün hemen üzerine gelecek şekilde bir çivi çakılmıştı. Tahtanın kalınlığı öyle ayarlanmıştı ki, yürüyüş halindeki müfrezeler üzerinden tehlikesizce geçebiliyordu, fakat ilk kamyon veya ilk top arabası geldiğinde tah-ta esniyor ve mermi patlıyordu. Nefretle düşünülmüş icatlar arasında hasarsız binaların bodrumlarına yerleştirilen saatli bombalar vardı. Bunlar bir metal cidarla iki kısma ayrılmıştı. Odacıklardan birinde tahrip malzemesi, diğerinde asit bulunuyordu. Bu şeytani yumurtaların asidi saklandıkları yerde haftalar süren bir müddet içinde metal cidarı yiyor ve bombayı ateşliyordu. Bunlardan biri, içinde tam resmî makamların büyüklerinin bir zafer merasimi için toplandıkları sırada, Bapaume belediye binasını havaya uçurdu.

Derken, ikinci bölüğün 13 Mart günü ayrıldığı mevziyi ben iki mangamla devraldım. O gece, ismi Kirchhof olan bir adam başına isabet eden bir mermiyle yere serildi. Acayip olan, bu talihsiz merminin karşı taraftan bize nice saatler içinde açılan tek ateşle gelmesiydi.

Düşmanı kuvvetimiz hakkında yanıltmak için her talimatı verdim. Kâh şurada kâh burada siperin üstüne kürek kürek toprak atılıyordu; tek makinalı tüfeğimiz de kâh sağ kâh sol kanattan bir miktar ateş açıyordu. Yine de, bu arada alçaktan uçan keşif tayyareleri mevzinin üzerinden geçer veya bir istihkâmcı müfrezesi düşmanın arkasındaki araziye katederken bizim bu ateşimiz pek zayıf kalıyordu. Onun için, her gece bizim hendeğin önünde devriyeler peydah oluyor, teli geçmeye çalışıyorlardı.

Sondan bir önceki gün neredeyse sonum gelmişti. Bir balon defi topunun kör mermisi çok büyük bir yükseklikten düştü ve benim hiçbir şeyden habersiz yaslanmakta olduğum omuzluğun üzerinde patladı. Havanın tazyikiyle tam karşıdaki lağım ağzına savruldu ve neye uğradığımı bir hayli şaşırdım.

Ayın 17'si sabahı taarruzun başlamak üzere olduğunu fark ettik. İngilizlerin başka zamanlar kimsenin olmadığı, çamur içinde bulunan ön hendeğinden birçok çizmeden çıkan şapırtılar duyuluyordu. Kuvvetli bir müfrezeden gelen gülüşme ve bağrışlar da bu insanların yükünü tutmuş olduğunun işaretiydi. Karanlık gölgeler bizim tele yaklaştı ve açtığımız ateşle kovuldular; bunlardan biri haykırmaya çöktü ve olduğu yerde kaldı. Mangalarımı bir irtibat hendeğinin başına yarım mangalar halinde topladım ve ön sahayı aniden başlamış olan top atışları altında tenvir fişekleriyle aydınlatmaya çalıştım. Beyazlar çok geçmeden tükendiği için renklilerle havaya tam bir şehráyin resmettik. Saat beşte, boşaltma saati geldiğinde, barınakları el bombalarıyla alelacele dağıttık; ama tabii, kalan cephanemizi kullanarak, dâhiyane bir şekilde düşünülmüş cehennemî mekanizmalarla teçhiz ettiğimiz barınaklar hariç. Son saniyelerde, aniden berhava olmak korkusuyla artık hiçbir sandığa, hiçbir kapıya ve hiçbir su kovaşına dokunamaz hale gelmiştim.

Tayin olunan zamanda, bu arada kısmen el bombası m- sademelerine bile başlamış olan devriyeler Somme'a doğru çekilmeye başladı. Biz son ovayı da geçtikten sonra istihkâm komandoları köprüleri havaya uçurdu. Bizim terk ettiğimiz mevziye hâlâ tambur ateşiyse veryansın ediliyordu. İlk düşman kolları ancak birkaç saat sonra Somme kıyısında belirdi. Biz daha inşaat halinde olan Siegfried mevzisine çekildik. Tabur, Saint-Quentin Kanalı kenarında bulunan Lehaucourt köyüne yerleşti. Ben emir erimle beraber küçük, şirin bir evde kalıyordum ve evin sandıklarında, dolaplarında erzak vardı. Sadık erim Knigge ne kadar ısrar ettiysem de sıcak oturma odasında gecelemeğe razı olmayıp soğuk mutfakta yatmakta ayak diredi ki bununla bizim Aşağı Saksonyalılara has çekingenliğin tipik bir emsalini vermekteydi.

İlk istirahat akşamımızda arkadaşlarımı ev sahibinin bıraktığı her çeşit baharatla çeşnilendirdiğim bir sıcak şaraba davet ettim, çünkü o devriye işi bize diğer taltiflerin yanı sıra, iki haftalık bir de tatil getirmişti.

FRESNOY KÖYÜNDE

Birkaç gün sonra çıktığım izin bu defa kesilmedi. Günlük defterimde kısa, fakat çok şey ifade eden şu notu buluyorum: "İzni pek iyi geçirdim, öldükten sonra kendime hiçbir ithamda bulunmam icap etmez." 9 Nisan 1917 günü tekrar, Douai yakınlarındaki Mérignies köyündeki ordugâhta bulunan ikinci bölüğe iştirak ettim. Karşılaşmamızın sevincini bir ikaz böldü, bu benim için, tam da bir muharebe ikmal kafilesini Beaumont'a götürmekle vazifelendirilmiş bulunduğumdan, bilhassa nahoş oldu. Yağmur sağanakları, kar fırtınaları içinde yavaş yavaş yolda ilerleyen kafilenin başında atla gidiyordum; hedefimize ancak gece saat birde ulaşabildik.

Adamlar ve atlar iyi kötü yerleştirildikten sonra kendime bir oda aramaya çıktım, ama en küçük yer bile tutulmuştu. Nihayet bir levazım memurunun aklına bana kendi yatağını takdim etmek gibi iyi bir fikir geldi, zaten kendisi telefon başında nöbet tutacakmış. Ben çizmelerimle, mahmuzlarımla yatağa yıkılırken o bana İngilizlerin Bavyeralılardan* Vimy tepesini ve bir parça araziye aldığını anlattı. Adamın, bütün misafirperverliğine rağmen, o sakın menzil köyünün muharebe kıtalarının buluşma yeri olmasından hiç mi hiç memnun olmadığı belli oluyordu.

Tabur ertesi gün top gümbürtülerinin geldiği tarafa, Fresnoy köyüne kadar yürüdü. Orada bir keşif noktası kurma

* I. Dünya Savaşı'nda Alman İmparatorluğu safları, tek tek prensliklerin ordularından oluşuyordu. -ç.n.

emrini aldım. Birkaç adamla beraber aramaya çıkıp köyün garp tarafında küçük bir ev buldum ve damında cepheye bakan bir gedik açtırdım. Kalacağımız yerler için bodrumu seçtik; burayı boşaltırken elimize bir çuval patates geçmesi, kumanyamız alabildiğine kıt olduğundan bizi gayet memnun etti. Böylece Knigge her akşam tuzlu patates haşlaması yapar oldu. Daha önce boşaltılmış olan Villerwal köyünü bir sahra koluyla işgal altında tutan Gornick de köy sakinlerinin alelacele giderken bıraktıkları bir kumanya deposundan bir dostluk hediyesi olarak bana birkaç şişe kırmızı şarapla büyük bir kutu ciğer sucuğu gönderdi. Benim bu hazineleri getirtmek için çocuk arabaları ve benzeri vasıtalarla teçhiz ettiğim bir ganimet kervanı maalesef eli boş döndü, çünkü bu arada İngilizlerin sık nizamda ilerleyen piyade hatları köyün kenarına kadar gelmiş bulunuyordu. Gornick bana daha sonra, zaten ateş altında bulunan köyde kırmızı şarap deposunun keşfinden sonra tasasızca bir içki âleminin başladığını ve bunun frenlenmesinin gayet zor olduğunu anlatacaktı. Bunun üzerine, böyle hallerde damacaneleri ve benzeri kapları ateş ederek parçalama âdetini edindik.

14 Nisan günü, köyde bir istihbarat noktası kurma vazifesini aldım. Bunun için emrime yaya haberciler, bisikletliler, telefonlar, bir ışık ikaz istasyonu, yer telgrafı, posta güvercinleri ve bir tenvir fişeği zinciri verildi. Akşamleyin yerin altında, kendi lağını olan müsait bir bodrum aradım, sonra da köyün garp ucundaki eski evime son bir kere daha gittim. Bu gün boyunca çok iş olmuştu, yorgun bir halde döndüm.

Geceleyin birkaç defa boğuk bir gürültü ve Knigge'nin bağırışını duyar gibi oldum; ama o kadar mahmurdum ki, sadece "Bırak atsınlar!" diye mırıldanıp yatağımda dönmekle yetindim, ama bu arada üzerime bir kireç değirmenindeymişim gibi toz yağıyordu. Ertesi sabah beni Miralay von Oppen'in yeğeni, Küçük Schultz şöyle uyandırdı: "Yahu, haberiniz

yok mu evin yıkıldığından?” Kalkıp hasara baktığımda anladım ki, ağır bir mermi çatının tepesinde patlamış ve bütün odaları, bu arada tarassut yerini de, darmadağın etmişti. Kap-sül azıcık daha büyük olsaymış hepimizi, cephede kullanılan o güzel tabirle, “kaşıkla kazıyıp tencerede defnetmek” icap edecekmiş. Schultz, habercisi olan adamın yıkılmış evi görünce şöyle dediğini anlattı: “Dün bir mülazım vardı içinde, bir bakalım hâlâ hayatta mı...” Uykumun böyle inanılmaz derecede ağır oluşunu Knigge’nin havsalası almıyordu.

Öğleden önce yeni bodrumumuza taşındık. Oraya giderken neredeyse, yıkılan kilise kulesinin kurbanı olacaktık; bir istihkâm kolu düşman topçusunun nişan almasını zorlaştırmak için kuleyi hiç sağa sola bakmadan havaya uçurmuştu. Hattâ, komşu köyde kulenin penceresinden cepheyi gözetleyen iki keşifçiye haber vermeyi bile unutmuşlardı. Adamlar merteklerin arasından mucizevi bir şekilde, yarasız beresiz çekilip çıkarıldı. O gün öğlene kadar yakın civarda bir düzine kadar kilise kulesi havaya uçtu. Nerede bulursak alıp, kâh kâşaneden kâh kulübeden taşıyıp getirdiğimiz mefruşat geniş bodrumumuza güzelce yerleştik. Hoşumuza gitmeyen sobada yakıyorduk.

Bu günler içinde üzerimizde bir hayli hava muharebesi cereyan etti ve bunlar, Richthofen Filosu* bu civarda dolaştığından, hemen her defasında İngilizlerin mağlubiyetiyle bitti. Sık sık, beş-altı tayyarenin birbiri ardınca yere bastırıldığı veya vurularak alevler içinde düştüğü oluyordu. Bir kere, birinin içindeki adamın geniş bir kavis çizerek fırladığını ve siyah bir nokta halinde tayyaresinden ayrı bir yere indiğini

* Jagdstaffel (Jasta) 11: I. Dünya Savaşı’nda seksenden fazla düşman uçağını düşüren dünyaca ünlü savaş pilotu Manfred von Richtofen’in (1892-1918) komutasındaki uçak filosu. Çok hareketli oldukları ve uçaklarını rengârenk boyadıkları için “Flying Circus” (Uçan Sirk) ismiyle de anılmışlardır. –e.n.

gördük. Gözünü yukarıya dikip bakmanın elbette gizli tehlikeleri vardı; dördüncü bölükten bir adam yere düşen bir metal parçasıyla boynundan yaralanıp öldü.

18 Nisan günü ikinci bölümü Arleux köyünün etrafını sarar şekilde bir kavis çizen mevzisinde ziyaret ettim. Boje bana şimdiye kadar tek bir yaralı verdiklerini anlattı; çünkü İngilizlerin gayet titiz bir şekilde nişan alarak ateş etmesi her seferinde ateş altına düşen mıntıkanın boşaltılmasına fırsat veriyormuş.

İyi temennilerimin ardından ayrıldım ve devamlı yağın ağır bombalar yüzünden köyü dört nala terk ettim. Arleux'nün üç yüz metre ilerisinde durup patlamaların havaya yükselttiği bulutları seyrettim; bunlar tuğla duvarların mı un ufak edildiğine yoksa bahçe toprağının mı göğe fırlatıldığına göre kırmızı, siyah ve patlayan şarapnellerin hafif beyazıyla karışık oluyordu. Fakat birkaç küme hafif mermi de Arleux ile Fresnoy'yı birleştiren dar patikalara düşünce daha fazla intiba edinmekten vazgeçip, tam o sıralar ikinci bölümde yaygın olan tabirle, "azıcık ölmek" için alelacele sahayı boşalttım.

Kısmen Hénin-Liétard kasabasına kadar uzattığım bu gibi gezintilere gayet sık çıkıyordum, çünkü ilk iki hafta içinde büyük bir personel mevcudu olmasına rağmen iletilecek tek bir haber çıkmamıştı.

Fresnoy 20 Nisan'dan itibaren ağır bir gemi topuyla ateş altına alındı; bu topun mermileri cehennemî bir uğultuyla yaklaşıyor, her patlamadan sonra köy mantar şeklinde genişleyen dev bir kızıl kahverengi pikrik bulutuna gömülüyordu. Kör mermiler bile küçük bir zelzele meydana getiriyordu. Dokuzuncu bölükten bir adam şato avlusundayken böyle bir mermiye gafil avlanmış, vücudu parktaki ağaçların ta üzerinden fırlatılmış ve yere çarptığında bütün kemikleri kırılmıştı.

Bir akşam bisikletle bir tepeden köye yaklaşıyordum ki, o iyi bildiğim kızıl kahverengi bulutun yükseldiğini gördüm. İnip ateşin bitmesini beklemek üzere bir tarlaya girdim. Her merminin inişinden takriben üç saniye sonra o büyük patırtı geliyor, buna sanki kesif bir kuş sürüsü yaklaşıyormuşçasına, pek çok sesin refakat ettiği bir ıslık ve şakımadır ekleniyordu. Sonra yere yüzlerce parça yağıyor, bunlar da etraftaki kuru tarla toprağından tozlar kaldırıyor. Bu sahne defalarca tekrarlandı ve ben her seferinde yarı mahcup yarı kıpraşan bir merak içinde, parçaların nispeten yavaş bir hızla inişini bekleyip durdum.

Köy öğleden sonraları çeşitli kalibrede bombaların ateşi altında bulunuyordu. Evimin çatı penceresinden tehlikeye rağmen kolay kolay ayrılamıyordum, çünkü münferit müfrezelerin ve habercilerin, sağlarında sollarında topraktan toz kalkarken, kısmen yere yata yata ateş altındaki mıntıkada acele acele koşuşmalarını seyretmek heyecanlı oluyordu. İnsan böyle başını uzatıp kaderin elindeki kâğıtlara bakadururken kendi emniyetini pek kolay unutuyor.

Bu ateş imtihanlarından –çünkü herhalde bunlar birer cesaret imtihanıydı– birini daha bitirmiş köye gidiyordum ki bir bodrum daha çöktü. Dumanların tüttüğü mekândan ancak üç ceset çıkarabildik. Kapının yanında, üniforması paramparça biri ölmüş, yüzükoyun yatıyordu; başı kopmuş, kanı bir su birikintisine akmıştı. Sıhhiyeci, adamı üstündeki kıymetli eşyayı almak için çevirdiğinde olabilecek rüyaların en kötüsü gibi bir şeyle karşılaştım: Adamın kolunun ucunda sadece başparmağı sallanıyordu.

Top ateşi günden güne hızlandı ve taarruzun artık yakında olacağına dair bir şüphe bırakmaz oldu. Ayın 27'sinde, gece yarısı şu telgrafı aldım: "67 5 a. m.". Bu, şifre anahtarımıza göre saat sabahın beşinden itibaren teyakkuz demek oluyordu.

Ben de gelecek meşakkate hazır olmak için hemen yat-
tım, fakat tam uyuyacakken eve bir bomba düştü, bodrum
merdiveninin duvarını yıktı ve molozunu yattığımız yere
döktü. Fırlayıp lağıma koştuk.

Canımız sıkkın, bir mumun ışığında, merdivende otur-
maktaydık ki benim ışık sinyalcilerinin başı koşa koşa geldi;
bu adamın sinyal istasyonu da, kıymetli iki sinyal lambasıyla
beraber, öğleden sonra berhava edilmişti. Dedi ki: "Mülazım
Bey, 11 numaralı evin bodrumu tam isabet aldı, molozun
altında kalanlar var!" Bu evde iki bisikletlimle üç telefoncum
kaldığından birkaç kişiyle yardıma koştum.

Orada, lağımda bir çavuşla bir yaralı buldum ve şu raporu
aldım: Atışlar fazlasıyla yakına düşmeye başlayınca, evin beş
sakininden dördü lağıma inmeye karar vermiş. Biri hemen
aşağıya atlamış, biri sakın sakın yatağında kalmış, ötekiler de
önce çizmelerini giymiş. En dikkatli olanla en kayıtsız olan,
harpte sık sık görüldüğü üzere, ucuz kurtulmuş; birine hiç-
bir şey olmamış, uyuyanın uyluğuna bir parça saplanmakla
kalmış. Öbür üçü bodrum duvarından girip karşı köşede pat-
layan mermiyle parçalanmış.

Bunu dinledikten sonra her ihtimale karşı bir puro yak-
tım ve dumanla dolu mekâna girdim; ortada ot minderler,
parçalanmış somyeler ve mobilyaların neredeyse tavana
kadar yükseldiği karmakarışık bir yığın yükseliyordu. Du-
var aralıklarına birkaç mum ilıştirdikten sonra önümüzdeki
üzücü işe giriştik. Cesetleri molozda görünen azalarından
çekip çıkardık. Birinin başı kôpmuş, boynu kocaman, kanlı
bir sünger gibi göğsüne sarkıyordu. İkincinin kolunun oldu-
ğu yerden lime lime olmuş kemikler çıkıyordu, üniforması
göğsündeki büyük bir yaranın kanını emmişti. Üçüncünün
karnı patlamış, bağırsakları dışarıya taşmıştı. Biz onu çıkarır-
ken yataktan kopmuş bir tahta parçası çirkin bir ses çıkara-
rak o dehşetli yaraya girdi. Emir erlerinden biri buna bir şey

diyecek oluyorsa da Knigge'nin "Kapa çeneni, böyle şeylerde gevezelik olmaz!" azarıyla sus pus oldu.

Adamların üstünde bulduğumuz kıymetli eşyanın listesini çıkardım. Tüyler ürpertici bir iş oldu. Ağır toz bulutları içinde titreşen kızılımsı mum ışığında adamlar bana, sanki gizli ve karanlık bir iş kotarıyormuşuz gibi, cüzdanlarını ve gümüş eşyayı uzatıyorlardı. Ölülerin yüzünü kaplayan ince, sarı tuğla tozu bunlara balmumu maskelerin hareketsiz görünüşünü veriyordu. Üzerlerini örttük ve yaralımızı bir çadır bezine sardıktan sonra çarçabuk bodrumdan çıktık. Adamı, önce Stoacılara layık bir "Sık dişini, arkadaş!" öğüdü vererek, vahşi bir şarapnel ateşi altında sıhhiye barınağına taşıdık.

Kaldığım yere döndüğümde önce bir şeri brendi ile muvazenemi bulmam icap etti. Çok geçmeden daha ağır bir ateş altında kaldık ve alelacele lağımda toplandık, çünkü topçu ateşinin bodrumlarda neler yapabileceğinin az önce gördüğümüz emsali, hepimizin hâlâ ayan beyan gözleri önündeydi.

Saat 5.14'te ateş birkaç saniye içinde görülmemiş derecede kuvvetlendi. Demek ki istihbaratımız olacakları önceden iyi görmüştü. Lağım fırtınalı denizde bir gemi gibi sallanıyor, titriyordu; bütün etrafımızda duvarların çatırdayışını, isabet alıp yıkılan komşu binaların gümbürtüsünü işitiyorduk.

Saat yedide livanın ikinci tabura gönderdiği bir ışık sinyali yakaladım: "Liva vaziyet hakkında derhal izahat istiyor." Bir saat sonra ölesiye bitkin halde bir yaya haberci şu haberi getirdi: "Düşman Arleux'yü ve Arleux Parkı'nı zaptetti. Sekizinci bölük karşı taarruza geçti, şimdiye kadar haber yok. Rocholl, Yüzbaşı."

Bu, Fresnoy'da kaldığım üç hafta içinde o büyük cihazımla ilettiğim tek ve fakat çok mühim haber oldu. Şimdi, faaliyetim gayet büyük bir kıymet kazanmışken, topçu ateşi neredeyse bütün tesisleri çalışmaz hale getirmişti. Ben kendim

de avlanmış bir fare gibi, ateşten bir fanusun altında bekliyordum. Bu istihbarat noktasının inşası demek ki işe yarayacak bir şey değildi, fazla merkezî bir yerdeydi.

Benim için sürpriz olan bu malumat sayesinde, nasıl olup da bizim duvarların bir müddetten beri epey yakından atılan piyade bombalarıyla dövüldüğünü anlayabildim.

Biz alayın büyük zayıatı olduğunu henüz anlamıştık ki ateş büyük bir hışımla tekrar başladı; Knigge daha, sonuncu olarak, lağım merdiveninin en üst basamağındayken gök gürültüsüne benzer bir çatırtı İngiliz mermilerinin bizim bodruma girmeyi başardığını haber verdi. Zavallı Knigge sırtına bir köşe taşı yedi, ama başka bir zarara uğramadı. Yukarıda her şey un ufak olmuştu. Güneş ışığı ile aramızda lağım girişine savrulmuş iki bisikletten başka bir şey kalmamıştı artık. Mütemadi boğuk sarsıntılar ve yuvarlanan taşların patırtısı bizi sığındığımız yerin ne kadar emniyetsiz olduğuna ikna ededursun, sus pus olmuş bir halde en alt basamağa kadar çekildik.

Bir mucize eseri telefonun elektriği kesilmemişti; fırka istihbarat hizmetinin reisine vaziyetimizi anlattım ve ondan adamlarla beraber yakında bulunan sıhhiye lağımına çekilme emrini aldım.

Böyle olunca acilen lüzumlu eşyayı topladık ve lağımı hâlâ sağlam olan ikinci kapısından terk etmeye hazırlandık. Emir ve tehditte cimrilik etmediğim halde, telefon bölüğünün harp tecrübesi kıt adamları lağımın muhafazasından ateş altına çıkmakta o kadar ağırkanlı davrandılar ki, bu kapı da ağır bir mermiyle isabet alarak çatırtılar içinde yıkıldı. Talihimiz varmış da kimseye bir şey olmadı, sadece küçük köpeğimizin feryadını duyduk; o andan sonra da hayvanı bir daha göremedik.

Biz de bodrum çıkışını tıkayan bisikletleri kenara çekip dört ayak üzerinde sürünerek moloz yığınlarını aştık ve bir duvar yarığından dışarıya çıktık. Evlerin, sokakların uğramış

olduğu inanılmaz değişikliği seyretmekle oyalanmayıp köyün çıkışına doğru koştuk. Tam sonuncu adam da avlu kapısından çıkmıştı ki ev heybetli bir merminin tam isabetiyle son nefesini verip kurtuldu.

Köyün kenarıyla sıhhiye lağımının arasındaki arazi tam bir tecrit ateşi altında kilitlenmiş haldeydi. Çarpma, yanma ve gecikme kapsüllü hafif ve ağır top mermileri, kör mermiler, şarapneller gözleri, kulakları şaşkına çeviren bir hezeyan içinde yağıp duruyordu. Bunların arasında, köyün içinde bulunduğu cadı kazanının sağından ve solundan kaçarak ilerlemeye çalışan destek kıtaları görülüyordu.

Fresnoy'da kilise kulesi yüksekliğinde bir toprak sütunu iniyor, diğeri yükseliyor ve her biri öncekine baskın çıkmak istermiş gibi görünüyordu. Sanki bir sihirbazın kuvveti bir evin ardından bir diğeri toprağın içine çekmekteydi; duvarlar yıkılıyor, cepheler iniyor, kiremidi dökülmüş çatılar havada savruluyor ve bunlar komşu evlerin çatılarını tırpanlayıp geçiyordu. Beyazımsı sislerin üzerinde, bomba parçalarının meydana getirdiği bulutlar oynas-maktaydı. Gözler ve kulaklar bu mahvoluş girdabından kendini kurtaramıyordu.

Sıhhiye lağımındaki iki günü meşakkatli bir darlık içinde geçirdik, çünkü benim adamlardan başka iki taburun erkânı harp zabitleri, nöbet devralacak kıtalar ve ister istemez ortalıkta dolaşan "irtibatsızlarla" meskûndü. Bir arı kovanının uçuş delikleri gibi hareketli olan giriş kapılarının önündeki seyrüsefer dikkati celbetmişti tabii. Çok geçmeden keskin nişan alınarak atılan top mermileri, birer dakika ara ile bu-rayaya ulaşan tarla yolunu dövmeye başlayarak pek çok kişiyi yere serdi; öyle ki sıhhiyeci çağırma bağırışları dinmez oldu. Bu nahoş ateş benim, lağım girişinin yanında yere yatırdığımız dört bisikleti kaybetmeme sebep oldu. Garip şekillere sokulmuş bir halde sağa sola savruldular.

Girişin ağzında, bir çadır bezine sarılı, kaskatı kesilmiş olarak, büyük bağa gözlüğü hâlâ gözünde, sekizinci bölüğün kumandanı Mülazımısani Lemiere yatıyordu, adamları buraya taşımıştı. Ağzına bir mermi isabet etmişti. Küçük kardeşi de birkaç ay sonra tastamam aynı şekilde yaralanarak şehit düştü.

30 Nisan günü benim nöbetimi bizim yerimize geçen 25. Alay'daki halefim devraldı, biz de birinci taburun toplanma yeri olan Flers'e çekildik. Ağır isabet almış "Chezbontemps" kireç fabrikasını solumuzda bırakarak öğleden sonra sıcağının rahatlığı içinde tarla yolundan Beaumont'a keyifli bir yürüyüş yaptık. Gözler lağım deliğinin dayanılmaz darlığından kaçmış olmanın ferahlığı içinde artık tekrar toprağın güzelliğinin zevkine varıyor, ciğerler ılık bahar havasıyla sarhoşa dönüyordu. Top gürültüsü arkamızda, şöyle diyebiliyorduk:

Bir gün; dünyanın yüce efendisi Tanrı'nın
Harpten iyi şeyler için yarattığı bir gün.*

Flers'de bana gösterilmiş olan yerin birkaç menzil çavuşu tarafından işgal edilmiş olduğunu gördüm; adamlar odayı, Baron von X adına bekçilik etmek mecburiyetinde olduklarını söyleyerek boşaltmaya yanaşmadılar, ama bitkin ve sinirleri ayakta bir cephe askerinin ne kadar sevimsiz olabileceğini hesaba katmamışlardı. Yanımdaki adamlara hemen kapıyı kırdırıverdim ve o beyler kısa bir dalaşmadan sonra, dehşet içinde gecelik kıyafetleriyle dışarıya çıkan ev sakin-

* Heinrich von Kleist'in *Prinz Friedrich von Homburg* adlı oyunundan:
"Güzel bir gün, hayatı soluduğum kadar gerçek!
Bir gün; dünyanın yüce efendisi Tanrı'nın
Harpten iyi şeyler için yarattığı bir gün!
Gün ışıldar kırmızısıyla bulutların arasından
Ve hisler uçuşur tarla kuşuyla,
Göğün ferah kokusuna doğru neşe çıgıllarıyla!" –ç.n.

lerinin gözleri önünde, merdivenden aşağı yuvarlandı. Hattâ Knigge nezakette o kadar ileri gitti ki, uzun çizmelerini de arkalarından savurdu. Bu hücum harekâtından sonra, önceden ısıtılmış olan yatağa girdim ve bir yarısını da oda bulamadan dolaşmakta olan arkadaşım Kius'a ikram ettim. Uzun zamandır hasretini çektiğimiz bu mobilyada uyumak bize o kadar iyi geldi ki, ertesi sabah "eski tazeliğimiz" içinde uyandık.

Birinci tabur geçen muharebe günleri içinde pek az çile çekmiş olduğundan, Douai İstasyonu'na yürüyüşümüz sırasında atmosfer gayet neşeliydi. Hedefimiz, birkaç gün dinleneceğimiz Serain köyüydü. Köyde halk bizi dostlukla karşıladı ve ağırladı; daha ilk akşam evlerin birçoğundan arkadaşların buluşmalarını tesit ettiklerini gösteren şen gürültüler geliyordu.

Üstesinden gelinmiş muharebeden sonra yapılan böyle içki merasimleri eski muhariplerin en güzel hatıraları arasındadır. On iki kişiden onu şehit düşmüş de olsa, son kalan ikisi sakın geçen ilk akşamlarında, muhakkak bir şekilde, içki başında buluşur, ölen arkadaşlarına sessizce kadeh kaldırır ve şakalar yaparak müştereken görüp geçirdiklerini konuşurlardı. Bu adamların içinde, harbin vahşi tarafını barizleştiren ve fakat ona zihin katan bir unsur, tehlikenin madden hissettirdiği neşe, şövalyelerdeki kazanma hırsı canlı kalmıştı. Dört sene içinde ateş eriyip küçülerek gittikçe daha saflaşan ve cüretlenen bir muharip ruhu haline geldi.

Ertesi sabah Knigge geldi ve bana okuduğu emirlerden öğlene doğru anladım ki dördüncü bölüğün kumandasını devralmam isteniyordu. O bölükte, 1914 sonbaharında Aşağı Saksonyalı şair Hermann Löns, neredeyse elli yaşında gönüllü olarak katıldığı Reims muharebesinde şehit düşmüştü.

HİNTLERE KARŞI

6 Mayıs 1917 günü, yine o pek iyi bildiğimiz Brancourt'a doğru yürüyüşteydik, ertesi gün de Montbrehain, Ramicourt, Joncourt üzerinden bir ay önce bıraktığımız Siegfried mevzisine döndük.

İlk akşam fırtına vardı; su altında kalmış araziye kuvvetli sağanaklar kamçılıyordu. Fakat çok geçmeden art arda gelen güzel, sıcak günler bizi yeni yerimizle barıştırdı. Ben o şahane manzaranın iyice tadını çıkardım ve beyaz şarapnel toplarına da fırlayan bomba kapsüllerine de artık pek aldırılmaz oldum. Her baharla birlikte yeni bir muharebe senesi de başlıyordu; bir büyük taarruzun emareleri de tıpkı çuha çiçeğiyle taze yeşillik gibi bunun bir unsuruydu.

Bizim mıntıkamız Saint-Quentin kanalına bakan, hilal şeklinde bir çıkıntıdan ibaretti ve arkasında meşhur Siegfried mevzisi bulunuyordu. Arkamızda böyle devasa bir kale varken niçin o dar, külliye inşâ edilmemiş tebeşir hendeklerine yatmamız icap ettiği, benim için bir bilmece olarak kaldı.

Ön hat küçük ağaç kümelerinin gölgelendirdiği ve ilkbahar başlangıcının narin renklerini taşıyan çayırılık bir arazi içinde kavisler çiziyordu. İnsan rahat rahat, hendeklerin önünde de arkasında da hareket edebiliyordu, çünkü pek çok ileri sahra karakolu mevzisi emniyete almaktaydı. Bu karakollardan karşı taraf hiç hoşnut değildi ve bazı haftalar gece geçmiyordu ki bu küçük nöbetçi müfrezeleri şurada veya burada hileyle veya cebren yerlerinden kaçırılmaya çalışılmasın.

Fakat bizim mevzideki ilk zamanımız hoş bir sükûnet içinde geçti; hava o kadar güzeldi ki ılık akşamları otlarda yatarak geçiriyorduk. 14 Mayıs'ta sekizinci bölük bizim yerimizi aldı, biz de yanmakta olan Saint-Quentin'i sağımıza alarak, dinleneceğimiz yer olan Montbrehain'e çekildik; burası harpten henüz pek az zarar görmüş, büyük bir köydü ve gayet rahat odaları vardı. 20'sinde ihtiyat bölüğü olarak Siegfried mevzisine yerleştik. Tam bir yaz tatili içindeydik; gündüzleri yamaca kurulmuş pek çok kameriyeden birinde oturuyor veya kanalda yıkanıyor veya kürek çekiyorduk. Bu müddet içinde, otlara uzanmış halde ve büyük zevk alarak bütün Ariosto'ları okudum.

Böyle numune mevzilerin menfi tarafı, üstlerin sık sık ziyaretine uğramaktır ki bu tam da piyade hendeklerinde keyfi pek bozar. Ne var ki benim şimdiden bir hayli "okşanmış" haldeki Bellenglise köyüne komşu olan sol kanadım asla ateşin azlığından şikâyet edecek halde değildi. Hemen ilk gün, adamlarımdan birinin sol kalçasına bir şarapnel misketi saplandı. Bu haber üzerine kaza yerine koştuğumda adam yine gayet keyifli bir şekilde sol kalçasının üstüne oturmuş, sıhhiyeciyi bekliyor ve bu arada kahve içip kocaman bir reçelli ekmek yiyordu.

25 Mayıs'ta Riqueval-Ferme'de on ikinci bölüğün yerini aldık. Eskiden büyük bir malikâne olan bu çiftlik, ordugâh olarak dört mevzi bölüğüne birer birer hizmet ediyordu. Oradan hareketle, hinterlanda serpiştirilmiş olan üç maki-nalı tüfek noktası birer manga ile ikmal edilecekti. Mevzinin arkasında satranç tahtası şeklinde kümelenendirilmiş olan bu noktalar esnek bir müdafaa istikametindeki ilk tecrübeler oluyordu.

Çiftlik ön hattın bin beş yüz metre kadar gerisindeydi; yine de, etrafını ormana dönmüş bir parkın sardığı binaları şimdiye dek tamamen sağlam kalmıştı. Burada kalacak yerler,

lağımlar henüz inşa halinde olduğundan tıklım tıklım doluydu. Parkın içindeki, iki kenarında alıçların sıralandığı geçitlerin ve civarın letafeti, orada kaldığımız zamanda, cepheye yakın olmasına rağmen, Fransız'a has o köylük yerde yaşama zevkinin nasıl bir şey olduğunu bize hissettiriyordu. Benim yattığım odaya bir kırlangıç çifti yuva kurmuştu ve daha sabahın en erken saatlerinde bir vaveyla içinde işe girişip o doymak bilmez evlatlarını yedirmeye başlıyordu.

Akşamları gezinti bastonumu köşesinden alıp tepelik arazide kavisler çizen dar patikalar boyunca yürüyordum. Yozlaşmış tarlalar sıcak, vahşi kokularla doluydu. Zaman zaman yol kenarında tek tek ağaçlarla karşılaşıyordum, altlarında sulh zamanında buralı birileri dinlenmiş olsa gerekti; şimdiyse beyaz, pembe veya koyu kırmızı çiçeklerle dolu halleri ıssızlığın ortasında sihirli bir manzara halinde belirliyordu. Harp bu arazinin tablosuna, şirinliğini bozmadan, kahramanca ve kederli ışıklar kondurmuştu; çiçeklerin bolluğu başka yerde olduğundan daha bayıltıcı ve daha parıltılıydı.

Muharebeye böyle bir tabiatın içinde gitmek, ölü ve soğuk bir kış arazisini geçerek gitmekten daha kolay geliyor. Temiz kalpli biri, hayatının derin bir yatakta yattığı ve ölümünün son olmadığı sezişine daha kolay varabiliyor.

30 Mayıs günü bu idil benim için bitti, çünkü hastaneden taburcu edilen Mülazımısani Vogeley dördüncü bölüğün kumandasını tekrar eline alıyordu. Ben ön hattaki kendi, ikinci bölüğüme döndüm.

Bizim mıntıkamıza Roma Yolu'ndan topçu hendeği denen yere kadar iki takım yerleşmişti; bölük kumandanı üçüncü takımla takriben iki yüz adım kadar gerideki küçük bir engebenin arkasında bulunuyordu. Kius'la beraber, İngiliz topçusunun beceriksizliğine güvenerek yerleştiğim küçücük tahta kulübe de oradaydı. Kulübenin bir cephesi atış istikametinde ilerleyen bir yamaca yapışmıştı, diğer üçü

düşmana hedef teşkil ediyordu. Her gün, sabah selamı gelir gelmez, üst ranzanın sakiniyle alt ranzanın sakini arasında aşağı yukarı şu konuşma geçerdi:

"Hey, Ernst!"

"Hı?"

"Galiba ateş ediyorlar!"

"Aman, biraz daha yatalım; zannedersem bunlar son atışlardı."

Çeyrek saat sonra:

"Hey, Oskar!"

"Evet?"

"Bugün bitmek bilmedi atış; galiba demin bir şarapnel misketi duvarı delip geçti. İyisi mi kalkalım. Yandaki topçu keşif eri çoktan kaçıp gitmiş!"

Çizmelerimizi de hep düşüncesizlik edip çıkarmış oluyorduk. Hazırlığı bitirdiğimizde ekseriya İngiliz de işini bitirmiş oluyordu ve biz keyif içinde o komik denecek kadar küçük masanın başına oturup sıcaktan ekşimiş kahveyi içiyor ve sabah puromuzu yakıyorduk. İkinci vakitleri, İngiliz topçusuyla alay eder gibi, kapısının önüne çadır bezi yayıp güneş banyosu alıyorduk. Mekânımız bunun haricinde de alabildiğine eğlenceliydi. İnsan, telli kerevete uzanmış tatlı tatlı tembellik ederken toprak duvarda kocaman yer solucanları yürüyor, rahatsız edildiler mi de akıl almaz bir süratle deliklerine kaçıyorlardı. Somurtkan bir köstebek ara sıra yuvasından burnunu uzatıyor ve öğle saatlerini aşacak şekilde uzattığımız istirahatimize hayatıyet katıyordu.

12 Haziran günü yirmi adamla bölük mıntıkasına ait sahra karakoluna yerleşmem icap etti. Geç saatte mevziden ayrılıp akşamın ılık saatlerinde, engebeli arazide kıvrıla kıvrıla giden bir patikayı takip ettik. Alaca karanlık o kadar koyulaşmıştı ki yabanileşmiş tarlalardaki gelincikler açık yeşil otlarla karışmış, doygun bir renk tonu meydana getirir

olmuştı. Işık azaldıkça, benim en sevdiğim renk olan ve aynı zamanda hem vahşice hem melankolik bir his yaratan, neredeyse siyah denebilecek kırmızı, daha bir kuvvetle kendini göstermeye başladı.

Tüfekler çaprazlanmış, herkes kendi fikirleriyle meşgul, o rengârenk halının üzerinden yavaş yavaş yürüyorduk, yirmi dakika sonra da hedefimize ulaştık. Fısıldaşarak parola ve nöbet devredildi, sessizlik içinde nöbetçiler konuşlandı, sonra nöbeti devreden ekip karanlığın içinde kayboldu. Sahra karakolu küçük bir dik yamaca yaslanmış, yamaç üstünkörü oyularak bir sıra tilki ini meydana getirilmişti. Sırtımızda, yamaçtan yüz metre eninde bir çayır şeridiyle ayrılan, azıp yabanileşmiş bir orman parçası gecenin karanlığına karışıyordu. Bunun karşısında ve sağ kanatta, üzerinden İngiliz hattının geçtiği iki tepe yükselmekteydi. Bir tepenin üzerinde "Miraç Çiftliği" gibi ümitvar bir ismi olan bir harabe vardı. Bu tepelerin arasından çukur bir yol düşman tarafına gitmekteydi.

Orada, nöbetçilerimi dolaşırken Zabit Vekili Hackmann ile yedinci bölükten birkaç adama rastladım; devriyeye çıkmak üzereydiler. Aslında sahra karakolumu terk etmeye mezun olmadığım halde, onlara iştirak ederek muharebe gezgini oldum.

Yolu kapayan iki tel örgüyü benim icadım olan bir metodu tatbik edip aştıktan sonra, gariptir ki hiçbir nöbetçiye rast gelmeden, tepenin sırtına çıktık; sağda ve solda İngiliz'in tahkimat yaptığını işitiyorduk. Daha sonra anladım ki düşman nöbetçilerini geri çekmişti, çünkü bizim sahra karakoluna açacağımız ateş esnasında, ki bunu hemen anlatacağım, zarar görsünler istemiyordu.

Demin zikrettiğim metot, her an düşmanla karşılaşabileceğimiz bir arazide devriyeye çıkanları hep münavebeli ile riye sürmekten ibaretti. Böylece, pusuya yatmış bir piyadenin kurşununa yakalanma tehlikesine hep sadece bir adam,

kader kimi seçmişse o, maruz kalmış oluyor, diğerleri topluca daha arkada kalarak müdahaleye hazır bulunuyorlardı. Öne sürünme hizmetinden kendimi hariç tutmadım, benim devriyenin yanında kalmam daha doğru olurdu olmasına, fakat harpte kararı veren, sadece taktik mülahazalar olmuyor.

Sürüne sürüne, tahkimat yapan birkaç müfrezenin etrafından dolaştık; maalesef bunlarla aramızda sıkı mânialar vardı. Biraz garip bir adam olan bir çavuşun, düşmanın ilk nöbetçi noktasını kendimizi saf değiştirmiş gibi gösterip pazarlık ederek geçme teklifini kısa bir müzakereyle reddettikten sonra yine usulca sahra karakoluna döndük.

Böyle gezintiler insanı canlandırır; kan daha hızlı devran etmeye, akla yeni fikirler getirmeye başlar. O ılık geceyi hülyalı bir şekilde bitirmeye karar verip kaputumu yayarak kendime dik yamacın yukarısında, yüksek otların arasında bir yuva hazırladım. Sonra mümkün mertebe gizlilik içinde bir pipo yaktım ve kendimi hayallerime bıraktım.

Havaya inşa ettiğim o güzelim sarayın orta yerinde, ormandan ve çayırdan gelen acayip bir hışırtıyla irkildim. İnsan düşman karşısındaysa hisleri daima pusuya yatmış bekler; böyle anlarda alelade sesler işittiğinde bile derhal ve katiyetle şunu bilir: Şimdi bir şey oluyor!

Hemen ardından, ilk nöbetçi koşup geldi: “Mülazım Bey, yetmiş İngiliz ormanın kenarına doğru ilerliyor!”

Adamın rakamı bu kadar sarih vermesine biraz şaşırdım, fakat ne olur ne olmaz diyerek yakınımnda yatmakta olan dört piyadeyle dik yamacın üst tarafındaki yüksek otların arasına saklanıp olacakları gözlemeye başladım. Birkaç saniye sonra bir kıtanın çayırı hızlı hızlı geçmekte olduğunu gördüm. Adamlarım tüfekleri bunların üstüne doğrulturken ben aşağıya doğru alçak sesle “Kim var orada?” diye seslendim. Cevap veren, ikinci bölükten eski ve usta muharip Mülazımıevvel Teilengerdes oldu, heyecan içindeki mangasını topluyordu.

Diğer mangalar da alelacele koşup geldi. Kanatları dik yamaca ve ormana dayanan bir piyade hattı teşkil ettirdim. Adamlar bir dakika içinde kasatura takmış halde hazır. İstikameti bir kontrol etmekten zarar gelmezdi; böyle vaziyetlerde titizlikten iyisi yoktur. Biraz geride duran birini azarlayacak olduğumda şu cevabı aldım: "Ben sedyeciyim." Adam dersini iyi bellemişti. İçim rahat, müfrezeyi yürüyüşe geçirdim.

Biz çayır şeridini geçmekteyken başlarımızın üstünden dolu gibi şarapnel misketleri yağmaya başladı. Karşı taraf böylece üzerimize kesif bir ateş fanusu oturtarak irtibat yollarımızı kesmek istiyordu. İster istemez, önümüzdeki tepenin ölü zaviyesini ele geçirmek için koşar adıma geçtik. Aniden, önümde otların içinden karanlık bir gölge peydahlandı. Bir el bombasının fitilini çektim ve haykırarak gölgenin üstüne fırlattım. İnfilakın şimşğinde Mülazımievvel Teilergerdes'i görünce dehşet içinde kaldım; kimse fark etmeden önden ilerlemiş ve ayağı bir tele takılmıştı. Talih eseri yara almadı. Aynı zamanda yanımızda İngiliz el bombalarının daha keskin olan patırtıları duyuldu ve şarapnel ateşi nahoş bir kesafete ulaştı.

Piyade hattı ağır ateş altında bulunan dik yamaca doğru dağılıyor ve kayboluyordu; bense Teilergerdes ve üç adamla yerimi muhafaza etmiştim. Aniden biri beni dürttü: "İngilizler!"

Gözüme sadece uçuşan kıvılcımların aydınlattığı çayırda iki sıra halinde diz çökmüş gölgelerin ilerlemek üzere ayağa kalktıkları an bir rüya tablosu gibi çakıldı. Sağ kanatta bu hareket için emir veren zabitin gölgesini gayet iyi seçebilmişim. Dost da düşman da bu ani ve beklenmedik karşılaşmadan felce uğramış gibiydi. Derken hücum ettik –tek yapabileceğimiz de buydu– ve düşman donakaldığından bize ateş edemedi. Yerimizden fırlayıp dik yamaca doğru koştuk.

Ben her ne kadar yüksek otların içine gerilmiş bir tele takılıp takla attımsa da, kazasız belasız beni heyecanla bekleyen adamlarımın yanına ulaşarak onları sıkı bir piyade hattı nizamına soktum.

İçinde bulunduğumuz vaziyette, bir ateş fanusu altında olduğumuzdan, üzerimize sıkı örülmüş bir sepet kapatılmış gibiydi. Görünen oydu ki ileri atılmamız, geniş bir hareketle bize baskın yapmak isteyen müfrezenin planını bozmuştu. Dik yamacın eteğinde, geçile geçile biraz ezilmiş bir tarla yolunun üzerinde yatıyorduk. Yine de, tekerleklerin bıraktığı oluk tüfek atışlarına karşı bize az çok bir siper teşkil etmeye yetiyordu; çünkü insan tehlike halinde toprağa, ana koynuna yerleşir gibi sokulur. Tüfekleri ormana çevrili tutuyorduk, yani İngiliz hatları arkamızdaydı. Beni en fazla, ormanda ne olup bittiği tedirgin ediyordu; onun için bundan sonra cereyan eden hadiseler esnasında, zaman zaman yamacın yukarısına bir gözcü gönderiyordum.

Aniden ateş kesildi; şimdi gelecek hücumu hazır olmaydık. Kulak tam bu sürpriz gibi gelen sessizliğe alışmıştı ki ormanın çalılıkları içinden birtakım çıtırtılar, hışırtılar geldi.

“Dur! Kim o? Parola!”

Herhalde bir beş dakika boyunca böyle haykırdık, birinci taburun eski parolasını da söyledik: “Lüttje Lage!” Bu her Hannoverlı’nın bildiği, “Likörle bira!” mânâsına gelen bir tabirdir; fakat cevap olarak sadece anlaşılmaz bağırışlar geldi. Nihayet, her ne kadar aramızdan bazıları Almanca laflar işittiklerini iddia ettiyse de ateş emrini vermeye karar verdim. Emrimdeki yirmi tüfek mermilerini ormanın içine doğru veryansın etti, mekanizmalar şakırdadı durdu ve çok geçmeden çalıkların içinden yaralıların feryadını işittik. Bu arada benim içim bir muğlaklık hissiyle ezilmekteydi, çünkü bize yardıma yetişmeye çalışan desteklere de pekâlâ ateş açmış olabilirdik.

Onun için, karşıdan tek tük küçük sarı alevlerin parlaması beni teskin etti; bunlar da zaten çok geçmeden söndü. Bizden biri omzundan yara almış, sedyeciden tedavi görüyordu.

“Ateşi kes!”

Bu emir yavaş yavaş yayıldı ve ateş kesildi. Faaliyet, gerginliğimizi almıştı.

Tekrar parola sorduk. Olan İngilizcemi toparladım ve haykırarak ikna edici birkaç talebimi bildirdim:

“Come here, you are prisoners, hands up!” Bunun üzerine karşıdan çok sesli bağrışlar duyuldu, bizimkilerin iddiasına göre “Rache, Rache!” der gibiydiler. Tek bir piyade ormanın kenarından çıkıp bize doğru yürüdü. Bizden biri hata edip “Parola!” diye seslenince adam kararsız bir şekilde durakaldı ve yüzünü ormana çevirdi. Anlaşılan bir gözcüydü. “Vurun onu!”

Bir düzine atış; gölge olduğu yerde çöktü ve yüksek otların arasına gömüldü.

Bu küçük hadise bize memnuniyet vermişti. Ormanın kenarından yine o acayip seslerin kargaşası işitildi; sanki karşı taraftakiler biz esrarengiz müdafilere karşı hücumla geçmeden önce birbirlerine cesaret veriyor gibiydiler.

Büyük merak içinde gözlerimizi ormanın karanlık eteğine dikmiştik. Hava aydınlanmaya başladı, çayırın içinden hafif bir sis yükseldi.

Şimdi karşımızda öyle bir tablo meydana çıkmaktaydı ki bir benzerini, içinde bulunduğumuz uzun menzilli silah harbi boyunca neredeyse hiç görmüş değildik. Ormanın dip çalılarının karanlığından bir sıra gölge ayrılıp açık sahaya çıktı. Beş, on, on beş adam, tam bir zincir. Titrek eller silahın emniyetini açtı. Elli metreye kadar yaklaştılar, otuz, on beş...

* İng. “Buraya gelin, esir alınıyorsunuz, eller yukarı!” –ç.n.

** Alm. “İntikam, intikam!” –ç.n.

Ateşşş! Tüfekler dakikalarca patırdadı. Kurşunlar silahlara ve çelik miğferlere çarptıkça kıvılcımlar çıkıyordu.

Birden bir bağıriş: "Dikkaaaat, solda!" Bir grup muarız sol uçtan üzerimize doğru koşmaya başlamıştı, en önde de kapı gibi bir adam, tabancasını çekmiş, beyaz bir gürz sallıyor.

"Sol manga, sola kay!"

Adamlar uçarcasına yer değiştirip gelenleri ayakta karşıladı. Bunlardan birkaçı, aralarında kumandanları da olmak üzere, açılan ateşle hemen yere yıkıldı, diğerleri geldikleri hızla gözden kayboldu.

Bu, tam kovalanacak andı. Süngü takmış vaziyette, vahşi hurra bağırılarıyla ormanı bastık. Karmakarışık dip çalılarının içine el bombaları attık ve bir anda, sahra karakolumuzun tekrar yegâne sahipleri haline geldik; ne var ki kıvrak düşmanı yakalayamamıştık.

Bitişikteki bir hububat tarlasında toplanıp birbirimizin solgun, uykusuz yüzlerine baktık durduk. Güneş pırıl pırıl doğmuştu. Üzerimizde bir tarla kuşu yükselmiş, vaveylasıyla canımızı sıkıyordu. Her şey büyük bir humma içinde kumar oynayarak geçirilmiş bir geceden sonra olduğu gibi gayrihalkikiydi.

Birbirimize mataralarımızı ikram edip bir sigara yakarken karşı tarafın bağırişan birkaç yaralıyla birlikte çukur yoldan uzaklaştığını işittik. Hattâ, bir an için takımı da görebildik, fakat bu iyice hakkından gelebilmeye yetecek kadar sürmedi.

Ben muharebe sahasını gezmeye karar verdim. Çayırdan yabancı tarz seslenmeler ve ızdırap feryatları geliyordu. Sesler kurbağaların çayırlarda yaz sağanaklarından sonra duyulan seslerini andırıyordu. Yüksek otun arasında bir miktar ölü ve üç yaralı bulduk, kollarının üzerinde doğrulmuş bizden merhamet dileniyorlardı. Şimdi kendilerini öldürecekimize kanaat getirmiş görünüyorlardı.

Benim "Quelle nation?" diye sormam üzerine biri cevap verdi: "Pauvre Radschput!"*

Demek ki Hintlerle karşı karşıyaydık; ta denizler aşır, Yaradan'ın yüzüstü bıraktığı şu toprak parçası üzerinde Han-noverlı piyadelerin kafalarını kırmaya gelmişlerdi.

Bu naif vücutlar pek fena bir haldeydi. Piyade mermisi böyle kısa mesafelerde kullanıldığı zaman tahrip kalıbı tesiri yapar. Kısmen, yattıkları yerde ikinci bir defa daha öyle isabet almışlardı ki mermi vücudu uzunlamasına katetmişti. İçlerinde ikiden az isabetle vurulan yoktu. Onları alıp kendi hendegimize doğru götürdük. Şişe geçirilmişçesine bağırdıklarından benim adamlar ağızlarını kapayıp yumruklarıyla tehdit işaretleri yaptılar ki bu da korkmakta haklı hissetmelerine sebep oldu. Biri yolda öldü, ama yine de taşındı; çünkü yakalanan her düşman için, ister ölü ister canlı, bir kafa parası konmuştu. Öbür ikisi bizi hoşnut etmeye çalışarak ha bire, "Anglais pas bon!"** diyorlardı. Bu adamların neden Fransızca konuştuğunu pek anlayabilmiş değilim. Esirlerin şikâyetlerinin bizim sevinç çığlıklarımıza karıştığı sahnenin tarihin evvelinden gelen bir tarafı vardı. Bu artık harp değil, kadim bir tabloydu.

Hendekte, muharebenin gürültüsünü işiten ve ağır bir tecrit ateşine uğrayan bölük tarafından zafer merasimiyle karşılandık ve getirdiğimiz ganimet büyük takdir gördü. Bizim esirleri burada biraz rahatlatmayı başarabildim; kendilerine hakkımızda çok kötü şeyler anlatılmış olmalıydı. Açılmaya başladılar, bana isimlerini verdiler; birinin ismi Amar Singh idi. Kıtası, iyi bir alay olan First Hariana Lancers'dı. Sonra, hemen bir düzine resim çeken Kius'la kulübemize çekildim ve ondan günün şerefine sahanda yumurta istedim.

* Fr. "Hangi millet?" -ç.n.

** Fr. "Fakir Racput!" -ç.n.

*** Fr. "İngilizce iyi değil!" -ç.n.

Bu küçük müsadememiz fırkanın günlük emrinde zikredildi. Biz yirmi adam, bizden kat kat üstün ve bizi arkadan çevirmiş haldeki bir müfrezeye karşı durarak zafer elde etmiştik; halbuki taarruz kuvvetinin üstün olması halinde ricat etme yolunda talimat almış bulunuyorduk. Fakat ben zaten, pek sıkıcı geçmekte olan mevzi harbi boyunca, böyle bir fırsatla karşılaşmaya hep can atmıştım.

Ayrıyeten anlaşıldı ki tek yaralımız haricinde bir adamımızı da kaybetmiştik; adam esrarengiz bir şekilde kayıplara karışmıştı. Eskiden aldığı bir yaranın ruhunda marazi bir korkaklık bıraktığı bu kişi, bir asker olarak sahra hizmeti yapmaya artık pek elverişli değildi. Yokluğunu ancak ertesi gün fark ettik; tahminimce korkuya kapılarak hububat tarlalarından birine kaçmış ve orada bir isabetle yere serilmişti.

Ertesi akşam sahra karakoluna tekrar yerleşme emrini aldım. Bu arada karşı taraf yuvalanmış olabileceğinden, iki müfreze ile ağaçlığı kısıpca aldım; müfrezelerden birine Kius kumanda ediyordu, diğerine ben. Burada ilk defa olarak, tehlikeli bir noktaya yaklaşmakta hususi bir usul tatbik ettim: Adamlarla tek sıra halinde geniş bir kavis çizerek o noktanın etrafını dolaşmak. Eğer noktanın işgale uğramış olduğu anlaşılırsa basit bir sağa veya sola dönüş düşmanı yandan sararak ateş altına alan bir cephe meydana getirecekti. Harpten sonra bu nizamı "avcı dizilişi" ismi altında Piyade Muharebe Nizamnamesi'ne dâhil ettim.

İki müfreze bir hadise çıkmadan dik yamaçta buluştu — tabii Kius'un beni tabancasını kurarken neredeyse vuracak olması hariç.

Düşmandan eser yoktu; sadece, Çavuş Hackmann'la keşfe çıktığım çukur yolda bir nöbetçi bize seslendi, bir tenvir fişegi attı ve ateş açtı. Bu patırtıcı delikanlıyı bir sonraki gezintimiz için bir kenara yazdık. Önceki gece yandan gelen hücumu savuşturduğumuz yerde üç ceset vardı. Bunlar iki

Hint ve apoletlerinde iki altın yıldız olan beyaz bir zabiti, yani mülazımievvel. Gözüne bir mermi isabet etmişti. Mermi çıkarken adamın şakağını delmiş ve çelik miğferinin kenarını parçalamıştı; miğferi ganimet olarak yanıma aldım. Sağ eli hâlâ, üzerine kendi kanı sıçramış olan güzü tutuyordu, sol eli ağır bir Colt tabancaya yapışmıştı ve tamburunda sadece iki dolu mermi kalmıştı. Demek ki adam üstümüze iyice yüklenmişti.

Sonraki günlerde ormanın dip çalıları arasında saklı birçok ceset daha bulundu; karşı tarafın ne kadar ağır zayiata uğradığının işareti olan bu hal, civara bir misli daha uğursuzluk katıyordu. Bir seferinde, yalnız başıma çalılığı geçmeye çalışırken hafif bir ısıklık ve şapırtı sesi işitip şaşırdım. Yaklaştığımda iki cesetle karşılaştım; bunlar sıcaklığın tesiriyle bir hortlak hayatına terfi etmişe benziyordu. Gece boğucu ve sessizdi; uzun müddet bir sihirle bağlanmışçasına bu ürkütücü tablo karşısında durdum kaldım.

18 Haziran'da sahra karakolu tekrar taarruza uğradı; bu defa iş o kadar talihli bitmedi. Bir panik çıktı; mürettebat dağıldı ve tekrar bir araya getirilemedi. İçlerinden biri, Gedikli Erdelt şaşkınlık içinde tam da dik yamaca doğru koştu, aşağı yuvarlandı ve kendisini pusuya yatmış bir Hint güruhunun ortasında buldu. Etrafına el bombaları atmış, ama bir Hint zabiti hemen yakasından kavrayıp bir tel kamçıyla yüzüne vurmuş. Sonra saatini almışlar. İtiş kakış yürütmeye başlamışlar; fakat Hintler bir ara yayılım ateşi karşısında kendilerini yere atınca kaçmayı başarmış. Düşman cephesinin arkasında yolunu şaşırı şaşırı epey dolaştıktan sonra, yüzünde kalın yara izleriyle, yine bizim hatta geldi.

19 Haziran akşamı Küçük Schultz, on adam ve bir hafif makinalı tüfekte, yavaş yavaş pek iç bunaltıcı gelmeye başlayan karakoldan devriyeye çıktım; niyetim geçen sefer çukur yolda pek bir cebbarlık etmiş olan nöbetçiye bir ziyarette

bulunmaktı. Schultz adamlarıyla çukur yolun sağından, ben solundan gidiyorduk ve iki taraftan biri ateşe maruz kalırsa karşılıklı yardım etmeyi kararlaştırmıştık. Sürüne sürüne, arada kulak kabartarak otlar ve katırtırnakları arasından geçiyorduk.

Aniden, açılıp tekrar itilen bir tüfek yuvasının takırtısı duyuldu. Yere yapışıp kaldık. Her eski devriye askeri, sonraki saniyelerin nahoş hislerinin hangi sırayla geleceğini takdir edebilir. İnsan faaliyet hürriyetini muvakkaten kaybetmiştir ve karşı tarafın ne yapacağını beklemeye mecburdur.

Ezici sessizliği bir silah sesi yırttı. Ben bir katırtırnağı çalısının arkasındaydım; sağımda bir adam çukur yola el bombaları atıyordu. Sonra önümüzde bir ateş hattı faaliyete geçti. Atışların o korkunç takırtısı piyadelerin hemen birkaç adım ilerimizde olduğunu ifşa ediyordu. Fena bir tuzağa düştüğümüzü anladım ve ricat emri verdim. Ayağa fırlayıp çılgınca bir telaş içinde koşmaya başladık; bu arada solumuzdan da tüfek ateşi başlamıştı. Bu patırtı içinde, sağ salim geri dönme ümidimi tamamen bir kenara bıraktım. Şuurum mütemadiyen, bir merminin isabetini bekliyordu. Ölüm bir kovalamacadır tutturmuştu.

Soldan bir müfreze, vahşi hurralarla üstümüze saldırdı. Küçük Schultz bana daha sonra, sıska bir Hintin bıçağını sallaya sallaya arkasından koştuğu ve neredeyse yakasından yapışacağı zannına kapıldığını anlatacaktı.

Bir kere yere düştüm, ayağı bana takılan Gedikli Teilen-gerdes de benim üzerimden uçtu. Çelik miğferim, tabancam ve el bombalarımın oldum. Aman devam! Nihayet bize siper olan dik yamaca ulaştık ve kendimizi aşağıya koyuverdik. Aynı zamanda Schultz da kendi adamlarıyla geldi. Nefes nefese, hiç değilse o arsız nöbetçiye el bombalarıyla dersini verdiğini anlattı. Hemen bunun arkasından, iki bacağından da yaralanmış bir adamı taşıyıp getirdiler. Başka yaralanan

olmamıştı. En büyük talihsizlik, makinalı tüfeği taşıyan erin, yaralananın üstüne düşmüş ve aleti orada bırakmış olmasıydı.

Biz daha heyecan içinde ileri, geri konuşur ve ikinci bir sefere çıkmayı tasarlarken bir top ateşi başladı ve bana tam o 12'si gecesini hatırlattı ki vaziyet hemen patlak veren iflah olmaz karışıklık bakımından da aynen öyleydi. Bir anda kendimi silahsız olarak, dik yamaçta yaralıyla tek başıma buluvermiştim; adam iki elinin üstünde sürünerek ileriyor, yanıma geliyor ve yalvarıyordu: "Mülazım Bey, beni yalnız bırakmayın!"

Ne kadar müteessir olsam da onu orada bırakıp karakola bakmam icap ediyordu. Fakat adam daha gün ağarmadan geri getirildi.

Orman kenarındaki birtakım nöbet çukurlarında toplandık ve tan yeri bir yaramazlık vuku bulmadan ağarmaya başladığında pek memnun olduk.

Ertesi günün akşamı bizi makinalı tüfeği geri alma niyetimizle aynı yere götürdü, fakat oraya sürünürken işittiğimiz bazı şüpheli sesler kuvvetli bir müfrezenin yine pusuda yatığını ifşa etmekteydi.

Onun için, kaybolan silahı cebren geri alma emrini aldık; bunun için ertesi gece saat on ikide üç dakikalık bir ateş hazırlığından sonra düşmanın nöbet noktalarına hücum edip silahı aramamız isteniyordu. Bu kaybın başımıza iş açacağından zaten korkmuştum, ama başa gelen çekilir diyerek öğleden sonra kendim de birkaç batarya patlattım. Saat on birde talihsiz arkadaşım Schultz'la beraber tekrar, o yaman saatleri yaşadığımız topraklara ayak bastık. Taaffün, rutubetli havada artık dayanılmaz raddelere gelmişti. Şehitlerin üzerine çuvarlarla getirdiğimiz klorlu kireçten döktük. Bu beyaz lekeler karanlıkta kefen bezi gibi ışıldıyordu.

Teşebbüsümüz, bizim kendi makinalı tüfek mermilerimizin bacaklarımızın arasından uçup uçup dik yamaca saplan-

masıyla başladı. Bu yüzden Küçük Schultz ile aramda şiddetli bir münakaşa çıktı, çünkü silahların ayarını o yapmıştı. Fakat Schultz beni bir çalının arkasında bir şişe Burgonya şarabıyla diyalog halinde yakalayınca yine barıştık; şişeyi önümüzdeki çetrefil maceradan önce kuvvet toplamak için yanıma almıştım.

Kararlaştırılan saatte ilk top mermisi uçup geldi. Elli metre arkamıza indi. Biz daha bu acayip atışa hayret bile edememiştik ki bir ikincisi yanı başımıza, dik yamaca oturdu ve üzerimize toprak yağdırdı. Bu olana küfür bile edemedim çünkü ateşin ayarını ben hazırlamıştım.

Pek cesaret verici olmayan bu girizgâhtan sonra ilerledik, ama başaracağımız ümidinden ziyade şerefi kurtarmak gayesiyle. Talihimiz varmış ki, nöbetçiler herhalde noktalarından ayrılmıştı; yoksa bize herhalde hoyratça bir hoşgeldin çekerlerdi. Maalesef makinalı tüfeği bulamadık, ne var ki uzun uzun da aramadık. Herhalde çoktan İngilizlerin eline geçmişti.

Dönüş yolunda Schultz'la ben birbirimize bir kere daha veryansın ettik; ben onun tüfekleri hazırlayışına kızdım, o benim top ateşini ayarlayışına kızdı. Bu ayarı o kadar kati yapmıştım ki neden böyle olduğunu anlayamıyordum. Ancak sonra öğrendim ki her topun mermisi geceleyin daha kısa düşermiş ve benim mesafeye yüz metre ilave etmem icap edermiş.

Sonra, bütün teşebbüsün en mühim tarafı hakkında istişarede bulunduk: rapor. Raporu öyle yazdık ki, herkes memnun kaldı.

Yerimizi ertesi gün başka bir fırkanın kıtaları aldığından bu bahis de kapandı. Muvakkaten Montbrehain'e döndük ve oradan Cambrai'ye yürüyüp neredeyse bütün temmuz ayını orada geçirdik.

Sahra karakolu bizim ayrılışımızdan sonraki gece nihai olarak düştü.

LANGEMARCK

Cambrai, Artois civarının hülyalı bir kasabasıdır ve ismi nice tarihî hatıra taşır. Devasa belediye binasıyla ahşabı hava şartlarıyla aşınmış sur kapılarının ve en büyük olanında bir zamanlar Başpiskopos Fénelon'un vaaz vermiş olduğu kiliselerinin arasında dar, antika sokaklar kıvrılır. Sivri çatıların arasından heybetli kuleler yükselir. İçinde Pilot Blériot'nun bir abidesinin olduğu bakımlı şehir parkına giden geniş bulvarları vardır. Sakinleri sessiz, munis insanlardır ve sade görünüşlü ama zengin teçhizatlı, büyük evlerinde rahat bir hayat sürerler. Birçok irat sahibi hayatının son demini burada geçirir. Kasabaya haklı olarak yakıştırılmış bir lakap vardır: "La ville des millionnaires" —çünkü harpten az önce burada kırkın üzerinde milyoner yaşamaktaydı.

Büyük Harp bu kasabayı uyuduğu masal uykusundan bir anda uyandırdı ve dev muharebelerin merkezi haline getirdi. Yeni, telaşlı bir hayatın adımlarıyla kaldırım taşları sarsılmaya, arkasında ürkek çehrelerin sinmiş beklediği küçük pencereler zangırdamaya başladı. Birtakım yabancı herifler itinayla doldurulmuş mahzenleri içe içe boşalttı, maun karyolalara serildiler ve yerlerine hep yenileri geldikçe kendi halindeki kasaba sakinlerinin sessiz huzurunu mütemadiyen bozdular; onlar da şimdi, bu büsbütün değişikliğe uğramış muhit içinde, köşebaşlarında ve kapı önlerinde toplaşıp seslerini fazla yükseltmemeye itina ederek, kendi taraflarının

* Fr. "Milyonerler kasabası" —e.n.

nihai zaferinin yaklaştığına dair dehşetengiz masalları ve en emniyetlisinden haberleri birbirlerinin kulağına fısıldar oldu.

Askerler bir kışlaya girdi, zabitler Rue des Liniers'e yerleştirilmişti. Sokak bizim orada bulunduğumuz müddet içinde bir üniversiteli mahallesinin görünüşüne büründü; pencerelerden dışarı herkesle konuşmalar, geceleyin şarkı söylemeler ve küçük maceralar uğraştığımız işlerden oldu.

Her sabah, daha sonraları meşhur olan Fontaine köyünün büyük meydanına talime gidiyorduk. Ben vazifeyi kendime göre tanzim ediyordum, çünkü Miralay von Oppen bana bir hücum kıtasının teşkili ve talimi işini tevdi etmişti. Bunun için pek çok gönüllü kaydolmuştu ve ben aralarından keşif ve devriye yürüyüşlerimdeki arkadaşları seçiyordum. Yeni bir tarz mevzubahis olduğundan nizamnamesini de kendim hazırladım.

Kaldığım yer rahattı; neredeyse gün geçmiyordu ki ev sahiplerim olan cana yakın kuyumcu karı koca Plancot-Bourlon'lar öğle yemeğim için üst kata kendi güzel yemeklerinden göndermesinler. Akşamları beraberce bir fincan çay içiyor, tavla oynuyor ve gevezelik ediyorduk. Cevabı tabii zor bir sual olan, insanların niçin vuruştığı suali de bilhassa sıklıkla ele alınıyordu.

Bu saatler içinde Mösyö Plancot her zaman aylak ve nüktedan insanlar olarak sulh zamanlarında sokakları, tavernaları ve pazar yerini kahkahalarıyla çınlatmış olan Cambrai halkına dair fıkralar anlatıyor, bunlar da bana, gözümün önündeymişçesine, o harikulade Benjamin Amca'yı* hatırlatıyordu. Mesela bir keresinde şakacının biri civarın bütün kamburlarına bir davetiye göndererek ciddi bir miras meselesi sebebiyle muayyen bir notere gelmelerini istemiş. Sonra,

* Claude Tillier'nin *Mon oncle Benjamin* isimli romanındaki karakter. -e.n.

tain ettiği saatte karşıdaki evin pencerelerinden birinin arkasına saklanarak keyif içinde, hiddetli hiddetli bağırışıp çağrışan on yedi cücenin talihsiz noterin yanına girip çıkmalarını seyretmiş.

İyi bir hikâye de şuydu: Karşıda oturan ve garip bir şekilde yana doğru bükülmüş bir kuğu boynu olan çatlak kocakarının yirmi sene önce, genç kızken, evlenmeyi pek istediği bilinirmiş; altı genç adam aralarında sözleşmiş ve her biri anesinden babasından istemek yolunda kızın rızasını istemiş, o da bu rızayı her birine can atarak vermiş. Ertesi pazar kocaman bir fayton kapıya dayanmış, içinde altı damat namzedi, her birinin elinde bir demet çiçek. Dehşete kapılan güzel kapıyı kilitleyip bir kenara saklanmış, damat namzetleri ise sokakta şamata yapıp komşuları eğlendirmiş.

Veya şu hikâyecik: Şehir ahalisinden, şöhreti kötü bir genç adam pazar yerine gelir, bir köylü kadının tezgâhındaki yumuşak, yuvarlak ve üzerine pek nefis bir şekilde yeşillik serpilmiş peyniri göstererek sorar:

“Bu peynir kaç?”

“Yirmi sou* Beyim!”

Adam kadına yirmi sou verir.

“Yani bu peynir şimdi benim mi?”

“Elbette, Beyim!”

“Yani bu peyniri ne istesem yaparım, öyle mi?”

“Ama gayet tabii!”

Adam peyniri alıp şak diye kadının yüzüne yapıştırır, sonra çekip gider.

25 Temmuz günü bu sevimli şehre veda ederek şimale, Flandre'ye** doğru yola çıktık. Gazetelerden, orada haftalardır

* Kökeni Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan madenî para birimi. —e.n.

** Belçika'nın kuzeyini kapsayan Flaman Bölgesi. —e.n.

şiddetli bir topçu muharebesinin devam etmekte olduğunu okumuştuk; her ne kadar Guillemont ve Combles'da olduğu gibi mutlak kesafet bakımından değilse de, sahasının genişliği bakımından Somme muharebesinin bile fevkindeydi.

Staden'da, uzaktan top sesleri işitilmekteyken, trenden indirildik ve yabancıları olduğumuz bir arazi üzerinde Ohndanklager kampına doğru yürüdük. Dümdüz uzanan ordu yolunun sağında, solunda tarh şeklinde yükseltilmiş, mümbit tarlalar ve çalı çitlerle çevrili gümrak çayırlar yemyeşildi. Birbirinden uzakta, ot veya kiremit çatıları yerlere kadar inen temiz çiftlikler vardı ve duvarlarına deste deste kurutulacak tütün yaprakları asılmıştı. Yolda karşılaştığımız civar insanları Flaman ahalisindendi ve birbirleriyle kaba ve mahallî bir intiba bırakan bir dilde konuşuyorlardı. Öğleden sonrayı düşman tayyarelerinin göremeyeceği şekilde, münferit çiftliklerin bahçelerinde geçirdik. Zaman zaman, ta uzaktan işitilen gurultularıyla gemi toplarının heybetli mermileri başımızın üstünden uçuyor ve yakında bir yerde patlıyorlardı. Bir tanesi etrafta bol bol bulunan küçük derelerden birine indi ve orada yıkanmakta olan birkaç 91. Alay mensubunu öldürdü.

Akşama doğru bir ön müfreze ile ihtiyat taburunun mevzisine gidip orada nöbet devrini hazırlamam icap etti. Houthulst ormanını ve Koekuit köyünü geçerek ihtiyat taburuna ulaştık ve bu yürüyüşümüz birkaç defa ağır mermiler yüzünden "aksadı". Karanlıkta, bizdeki âdetlere daha aşina olmayan bir erin şöyle dediğini işittim: "Mülazım da hiç yere yatmıyor."

Bunun üzerine hücum kıtasından biri hemen malumatını verdi: "Doğru gelen bir şey olsa yere ilk yatan o olur."

Biz artık sadece zaruri olduğu zaman siper alıyorduk, fakat bu da bir an içinde oluveriyordu. Zaruretin derecesini ise tabii, sadece tecrübeli olan tayin edebilir; daha acemi, merminin yaklaştığını haber veren o ilk, hafif fırıltıyı işitmeden önce merminin uçuş kavisinin son noktasının nerede olacağını

tecrübeli olan hisseder. Daha iyi işitebilmek için, tehlikeli sahada çelik miğferin yerine sahra kasketi giyiyordum.

Bizim rehberler güzergâhtan pek emin değillerdi ki, bizi kıvrıla kıvrıla giden bitmek bilmez bir satıh hendeği içinden götürüyorlardı. Yer altı suyu yüksekte olduğu için derin kazılmayıp zemin üzerinde kum torbaları ve çalı demetleriyle siperlenerek inşa edilen koridorlara bu isim verilir. Sonra, fena halde yolunmuş bir ormanın yanından geçtik; rehberlerin anlattığına göre birkaç gün önce bir alay karargâhı az buz değil, bin adet yirmi dört santimetrelik merminin marifetiyle buradan kovulmuştu. "Anlaşılan burada pek cömertçe davranıyorlar," dedim kendi kendime.

Ormanın sık dip çalılığı içinde şaşıp bir o tarafa bir bu tarafa gidip geldikten sonra, rehberlerimiz tarafından terk edilmiş, siyah aynasına ay ışığının aksettiği turbalı bataklıklarla çevrili, üzerinde sazların bittiği bir toprak parçası üzerinde ne yapacağımızı bilmez halde kalakalmıştık. Yumuşak zemine bombalar saplanıyor, havaya fırlattıkları çamur şapır şapır üstümüze yağıyordu. Üzerine bütün öfkemizi tevcih ettiğimiz talihsiz rehberimiz nihayet geldi ve yolu bulduğunu söyledi. Fakat bizi yine yanlış yerlere götürdü; nihayet, üzerinde muntazam ve pek kısa fasılalarla ikişer şarapnelin patladığı, sonra dalların arasından misketlerinin ve boşalmış gövdelerinin sapır sapır döküldüğü bir yerdeki sıhhiye barınağına ulaştık. Nöbetçi hekim yanımıza akli başında bir adam verdi, o da bizi ihtiyat taburu kumandanının karargâhı olan Mäuseburg'a* kadar götürdü.

Ben oradan hemen, bizim 225. Alay'ın, nöbeti bizim ikinci bölüğe devredecek olan bölüğüne gittim ve bomba çukurlu arazide uzun aramalardan sonra, harap görünümlü, fakat içleri dışarıdan anlaşılmayacak şekilde demirli betonla takviye

* Alm. Fareli Kale -ç.n.

edilmiş birkaç ev buldum. Bunlardan biri bir gün önce ağır bir isabetle yamyassı olmuş ve sakinleri çatı levhasının çökmesiyle bir fare kapanındaymışçasına ezilmişti.

Gecenin geri kalanını geçirmek üzere bölük kumandanının fazlasıyla kalabalık müstahkem mevkinde daracık bir yer bulabildim; kumandan kendi halinde bir cephe garibiydi ve emir eriyle birlikte bir şnaps şişesi ve büyük bir teneke et konservesinin başında zaman öldürüyor, sık sık susuyor ve başını sallaya sallaya, durmadan pekişen topçu ateşine kulak kabartıyordu. Sonra, Rusya'da geçirdiği o güzel vakti yâd ederek iç çekiyor ve alayının içinin boşaltılmasına küfrediyordu. Bir ara nihayet gözlerim kapandı.

Uyku ağır ve iç karartıcıydı; evin bütün etrafına hâkim olan zifirî karanlığa inen tahrip bombaları bu ölü tabiatın orta yerinde tarife gelmez bir yalnızlık ve terk edilmişlik hissi meydana getiriyordu. Gayriihtiyari, ranzada, yanımda yatan bir adama sokulmuşum. Bir ara, kuvvetli bir sadmeyle ürküp fırladım. Duvarlara ışık tutup binada gedik açılmış olup olmadığına baktık. Anlaşıldı ki hafif bir mermi dış duvara çarpıp patlamıştı.

Ertesi günün öğleden sonrasını Mäuseburg Kalesi'nde, tabur kumandanının yanında geçirdim. Emir merkezinin yanında dur durak vermeden on beş santimetrelik mermiler patlıyor, bu arada süvari yüzbaşı, yaveri ve emir zabitiyle bitmek bilmez bir skat* oynuyordu. Bazen kartlarını masaya koyuyor, bir haberciyle alakadar oluyor veya, endişeli bir çehreyle, bulunduğumuz beton müstahkem mevkinin bomba emniyetine dair bir söze başlıyordu. Kendisi her ne kadar canla başla itiraz ettiyse de biz onu yukarıdan gelecek bir isabete mukavemet edemeyeceğimize ikna ettik.

* 1810'larda icat edilen üç kişilik bir iskambil oyunu. —e.n.

Akşamleyin umumi ateş çılgınca bir şiddet kesbetti. İleride hiç durmamacasına, renkli tenvir fişekleri yükseliyordu. Üstleri toza bulanmış haberciler düşmanın taarruza geçtiği haberini getirdi. Haftalar süren tambur ateşinden sonra piyade muharebesi başlıyordu. Yani tam zamanında gelmiştik.

Bölük kumandanının yerine döndüm ve ikinci bölüğün gelişini beklemeye başladım; bölük sabah saat dörtte, kesif bir ateş baskını esnasında geldi. Ben kendi takımımı alarak yerine götürdüm; burası mahvolmuş bir evin harabesinin örttüğü, betondan inşa edilmiş bir müstahkem mevkiydi ve bomba çukurlarıyla tüyler ürpertici bir çöle dönmüş devasa bir sahanın orta yerinde bulunuyordu.

Sabah saat altıda Flandre'nin koyu sisi açıldı, biz de civarımızın dehşetengiz halini görebildik. Hemen arkasından, toprağa sürünürcesine uçan bir düşman tayyare filosu geldi ve bu haşadı çıkmış sahayı tetkik ederek siren uyarıları gönderdi; bu arada oraya buraya dağılmış piyadeler bomba çukurlarına saklanmaya çalışıyordu.

Yarım saat sonra bir ateş baskını başladı ve bizim sığınmış olduğumuz adayı, tayfunun kamçılacağı bir deniz gibi, dalga dalga sardı. İnfilak eden mermiler etrafımızda bir orman teşkil ediyor idiyseler, bu şimdi girdaplardan ibaret bir duvara döndü. Biz bir arada oturmuş, bizi her an müstahkem mevkiilerle beraber, iz bile bırakmayacak şekilde süpürüp atacak ve kaldığımız yeri bomba çukurlu çölün bir parçasına çevirecek o kuvvetli isabeti bekliyorduk.

Gün böyle, uzun fasılalar içinde hazırlanma imkânı bulduğumuz devasa ateş taarruzlarıyla geçti.

Akşamleyin bitkin haldeki bir muharebe habercisi bana bir haber getirdi; anladığıma göre birinci, üçüncü ve dördüncü bölük saat 10.50'de mukabil taarruza geçecek, ikinci bölük nöbetini devralacak olanları bekleyecek ve ön hatta sükün edecekti. Gelecek saatlere kuvvetimi toplamış olarak

bakabilmek için yattım ve biraderim Fritz'in –ben daha Hannover'da olduğunu zannededurayım– üçüncü bölükten bir mangayla o ateş kasırgası içinde, benim kulübemin hemen önünden taarruza koştuğundan haberim bile olmadı.

Epey zaman bir yaralının inlemeleri yüzünden uyuyamadım; adamı çukur sahasında yollarını kaybetmiş iki Saksonyalı bize getirmiş, kendileri de tamamen bitkin halde uykuya dalmışlardı. Ertesi sabah uyandıklarında arkadaşları ölmüştü. Onu en yakın bomba çukuruna taşıdılar, birkaç kürek toprakla üstünü örttüler ve bu harbin sayısız yalnız ve meçhul mezarlarından birini arkalarında bırakarak oradan ayrıldılar.

Ancak saat on birde derin bir uykudan uyandım, çelik miğferimi kullanarak yıkandım ve emirleri almak için bölük kumandanına adam gönderdim; hayret ki kumandan bize haber bile vermeden yola çıkmıştı. Harpte böyle olur; insan talim sahalarında rüyasında bile görmeye cesaret edemeyeceği ihmaller yaşar.

Ben daha söylene söylene ranzama oturmuş ne yapacağımı düşünürken taburun bir muharebe habercisi göründü ve bana hemen sekizinci bölüğü devralma emrini getirdi.

Öğrendim ki birinci taburun dün geceki mukabil taarruzu büyük zaiyatla kırılmıştı ve geriye kalanlar karşımızdaki küçük Dobschütz ormanında ve ormanın sağında, solunda müdafaa halindeydi. Sekizinci bölük takviye olarak ormana girme vazifesini almış, fakat aradaki sahada tecrit ateşi altında ağır zayıat vererek dağılmıştı. Kumandanı olan Mülazımievvel Büdingen yaralı olduğundan bölüğün başına tekrar ben geçecektim.

Böylece ortada kalmış olan takımımınla vedalaştıktan sonra, şarapnel tarlasına dönmüş ıssız arazide haberciyle beraber yola çıktım. Yeis içinde bir ses, iki büküm koşumuzu bir an için durdurdu. Uzaktan, bir bomba çukurundan yarı yarıya birisi belirmiş, kopmuş bir kolundan kanlar akarken el

sallıyordu. Ona çıktığımız kulübeyi işaret ederek koşumuza devam ettik.

Sekizinci bölümü cesareti kırılmış, bir dizi müstahkem mevkinin arkasına çömelmiş bekleyen bir avuç insan şeklinde buldum.

“Takım kumandanları!”

İki gedikli görünerek Dobschütz ormanına karşı ikinci bir defa daha harekete geçmenin imkânsız olduğunu beyan ettiler. Hakikaten, ağır bombardıman önümüzde ateşten bir duvar teşkil ediyordu. Ben önce takımları üç müstahkem mevkinin arkasında topladım; her biri on beş ile yirmi adamdan ibaret kalmıştı. O anda ateş bizi de hedef almaya başladı. Tarife gelmez bir karışıklıktır başladı. Soldaki müstahkem mevkiye bütün bir manga havaya uçtu, sağdaki mevki tam isabet kaydederek, yarasıyla hâlâ orada yatmakta olan Mülazımievvel Büdingen’i tonlarca ağırlıktaki harabelerinin altına gömdü. Sanki ağır darbelerle mütemadiyen dövülen bir havan içindeydik. Ölü gibi bembeyaz yüzler birbirlerine bakıyor, arada sırada isabet alan birinin haykırışı işitiliyordu.

Böyle olunca, yerimizde yatıp kalmamız ile geriye veya ileriye koşmamız arasında bir fark kalmıyordu. Ben de arkamdan gelmeleri emrini vererek ateşin ortasına atladım. Daha birkaç adım sonra bir bomba başımdan aşağı toprak dökerek beni en yakındaki çukura savurdu. İsabet almamış olmam izah olunur gibi değildi, çünkü atışlar o kadar sık düşüyordu ki, sanki miğfere ve omuzlara dokunup geçiyor gibiydiler ve insanın ayaklarının dibinde, büyük hayvanlar gibi, toprağın altını üstüne getiriyorlardı. Yakalanmadan geçebilmiş olmamın sebebi herhalde sadece, bombaların kapsülleri ateş alana kadar, böyle defalarca kabartılmış haldeki toprağın ta içine iyice gömülmesi oluyordu. Onun için infilak ettiklerinde konileri de geniş bir çalılık gibi etrafa saçılmıyor, ince uzun kavak ağaçları gibi dimdik yükseliyordu.

Bazıları ise sadece toprağı kubbe gibi kabartmakla kalıyordu. Çok geçmeden, daha ileride ateşin şiddetinin de azaldığını fark ettim. Vaziyetin en kötüsünden çıktıktan sonra dönüp baktım. Sahada insan yoktu.

Nihayet, duman ve toz bulutlarının içinden iki adam belirdi, sonra biri daha, sonra iki adam daha. Bu beş kişiyle sağ salim hedefime vardım.

Yarı yarıya mahvolmuş bir müstahkem mevki içinde, üçüncü bölüğün kumandanı Mülazım Sandvoss ve üç ağır makinalı tüfekte Küçük Schultz oturuyorlardı. "Hallo!" diye seslendiler ve bir yudum konyak ikram ettiler; sonra vaziyeti anlattılar ki pek hoş değildi. Hemen karşımızda İngiliz yuvalanmıştı, sağda ve solda irtibatımız kalmamıştı. Bu köşenin sadece eski mi eski, saçı barut dumanıyla kirlenmiş muharip- lere göre bir şey olduğunu tespit ettik.

Sandvoss bana aniden, biraderimden haber alıp almadığımı sordu. Geceki taarruzun içinde bulunduğunu ve kayıp vaziyette olduğunu öğrendiğimde ne kadar endişelendiğim tasavvur edilebilir. O benim kalbime en yakın olandı; önüm- de yeri doldurulmaz bir kaybın ızdırabı boy gösteriyordu.

Hemen arkasından bir adam gelerek kardeşimin yaralı olarak yakındaki bir barınakta bulunduğu haberini getirdi. Bunu söylerken, kökünden sökülmüş ağaçlarla örtülü, içi- dekilerin terk etmiş olduğu harap haldeki bir müstahkem mevkiye işaret etti. Bir koşu, tüfek ateşi altında bulunan bir açıklığı geçerek içeriye girdim. Bu nasıl bir kavuşmay- dı! Kardeşim ceset kokusu içinde bir mekânda, inleyen bir küme ağır yaralının ortasında yatmaktaydı. Onu kederli bir haletiruhiye içinde buldum. Taarruzda iki şarapnel misketi- ne yakalanmış, biri akciğerini delip geçmiş, öbürü sağ omuz mafsalinı dağıtmıştı. Ateşi yükselmiş, gözleri çıkmak çak- maktı; göğsünden aşağı açık bir gaz maskesi sallanıyordu. Zar zor hareket edebiliyor, konuşabiliyor, nefes alabiliyordu.

Tokalaştık, vaziyeti konuştuk... Onun bu mekânda kalamayacağını anlamıştım, çünkü İngiliz her an taarruz edebilir veya bir top mermisi ağır hasar görmüş beton kütlesine son darbeyi indirebilirdi. Kardeş olarak yapılacak en iyi şey, onu hemen geriye götürmekti. Sandvoss mücadele kuvvetimizi zayıflatacak hiçbir tedbire razı değil idiyse de, benimle beraber gelmiş olan beş adamı Fritz'i "Kolomb'un Yumurtası" isimli sıhhiye barınağına taşımak ve oradan diğer yaralıların kurtarılması için adam getirmekle vazifelendirdim. Onu bir çadır bezine bağladık ve iki ucundan uzun bir sıruk geçirdik, sonra iki adam omuzlarına aldılar. Bir el sıkışma daha, derken bu üzüntülü katile harekete geçti.

Top mermilerinin kilise kulesi boyunca yükselen sütunlarının meydana getirdiği bir orman içinde kıvrılarak, sallanarak ilerleyen yükü bakışlarımla takip ettim. Küçük katile muharebenin dumanı içinde gözden kaybolana kadar her patlamada irkildim. Kendimi aynı zamanda annemin mümessili olmakla, kardeşimin kaderinden ona karşı da mesul hissediyordum.

Yavaş yavaş ilerleyen İngilizlerle ormanın ön kenarındaki çukurlardan bir miktar atıştıktan sonra, geceyi bu arada çoğalmış olan kendi ekibim ve bir makinalı tüfek müfrezesi ile müstahkem mevkinin enkazı arasında geçirdim. Yakınlara durmadan, hiç alışılmadık şiddette tahrip bombaları yağdı ve bunlardan biri akşamleyin beni kıl payı öldürecek gibi oldu.

Sabaha karşı aniden, karanlık gölgeler yaklaşmaktayken, makinalı tüfek takırdamaya başladı. Gelenler 76. Piyade Alayı'nın irtibat müfrezesiydi ve içlerinden bir adam yere serilmişti. Böyle hatalar bu günlerde sık sık oluyor, kimse de üzerinde uzun uzadıya kafa yormuyordu.

Sabahleyin saat altıda bizim yerimizi dokuzuncu bölüğün kıtaları aldı; gelirken bana Rattenburg'da muharebe mevzisine geçme emrini getirmişlerdi. Daha oraya giderken bir zabıt namzedi şarapnel misketiyle saf dışı kaldı.

Rattenburg'un, Steenbach deresinin bataak yatağının iyice kenarında bulunan, ateş altında harap olduktan sonra duvarları beton küplerle örölmüş bir bina olduğu anlaşıldı. İsmiyle müsemma bir yerdi.* Bir hayli örselenmiş bir halde oraya girdik ve kendimizi otlak kaplı ranzalara attık; sonrasında bol bir öğle yemeği ve ardından zindelik veren bir pipo tütün bizi biraz ayaklarımızın üstünde durur hale getirdi.

Öğleden sonraki saatlerde ağır ve en ağır kalibrelik bir ateşe maruz kaldık. Saat altıdan sekize kadar bir infilak diğerini takip etti; bina sık sık, yakına düşen kör mermilerin berbat sadmeleriyle sarsıldı ve çökme tehlikesiyle burun buruna geldi. Bu müddet içinde aramızda, kaldığımız yerin emniyetine dair mutlak konuşmalar geçti. Bizce beton örtü gayet itimat arz ediyordu; fakat kale derenin dik yamacına bitişik olduğundan, yatık olarak gelecek ağır bir mermiyle altının oyularak müstahkem mevkileriyle beraber derenin içine savrulabileceğinden endişe ediyorduk.

Ateş akşama doğru dinmeye yüz tutarken, sürüne sürüne, üzerini şarapnel misketlerinin bir ağ gibi örttüğü bir tepeye çıkıp oradan da "Kolomb'un Yumurtası" denen sıhhiye barınağına giderek, ben geldiğimde ölmekte olan birinin dehşetengiz bir şekilde parçalanmış bacağını muayene eden hekim kardeşimi sordum. Fritz'in nispeten iyi bir vaziyette geriye gönderilmiş olduğunu işitmekten çok memnun oldum.

Geç bir saatte karavanacılar geldi ve bu arada küçölerek yirmi adama inmiş bölüğe sıcak çorba, et konservesi, kahve, ekmek, tütün ve şnaps getirdi. Kuvvetli bir yemek yedik ve "doksan sekiz dereceliği" elden ele dolaştırdık. Sonra uykuya yattıysak da bu uyku dereden kalkıp gelen sivrisinek sürüleri, bombalar ve arada sırada gaz taarruzlarıyla bol bol bölündü.

* Alm. Sıçanlı Kale -ç.n.

Bu huzursuz geceden sonra o kadar derin uyumuşum ki, adamlarım beni sabahleyin, ancak ateşin şiddetlenişini ciddi bulmaya başladıklarında uyandırdı. Anlattıklarına göre saftan dağılıp geri dönen adamlar olmuştu ve ön hattın boşaltıldığını, düşmanın da ilerlemekte olduğunu anlatmışlardı.

“İyi bir kahvaltı vücudu ve ruhu diri tutar,” diyen o eski asker prensibine riayet edip önce kuvvet topladım, bir pipo yaktım ve sonra dışarıda ne olup bittiğine baktım.

Görüş mesafem pek mütevazıydı, çünkü civar kesif bir dumana bürünmüştü. Zaten pek şiddetli olan ateş dakikadan dakikaya artarak çok geçmeden, heyecanın daha da artacak yer bulamadığından keyifli bir lakaydiye döndüğü noktaya ulaştı. Toprak kesekleri dur durak bilmeden çatıma za yağıyordu; iki defa da binanın kendisi isabet gördü. Yangın bombaları ağır, süt beyazı bulutlar fışkırtıyor, bunlardan toprağa alev huzmeleri dökülüyordu. Bu fosforlu maddenin bir parçası ayaklarımın dibinde şap diye bir taşa yapıştı ve dakikalarca yanmaya devam etti. Daha sonra duyduk ki, fosforla isabet alan adamlar ne kadar toprağa bulansalar da ateşi söndürememiş. İnkıtalı mermiler homurdanarak toprağın ta içine giriyor, toprağı basık bir kubbe şeklinde kabartıyorlardı. Sahanın üzerinde ağır, uyuşuk gaz ve sis bulutları dolaşıyordu. Hemen ilerimizden tüfek ve makinalı tüfek sesleri geldi; düşmanın iyice yaklaşmış olduğunun bir işaretiydi.

Aşağıda, Steenbach vadisinin bataklığına düşen bombalar çamuru bir orada, bir burada dolaşıp duran gayzerler halinde havaya fışkırtırken, bir grup adam da bu kıvıl kıvıl ormanın içinden bataklığı geçmeye çalışıyordu. Tabur kumandanı Yüzbaşı von Brixen’ı gördüm, kolu sargılıydı ve iki sıhhiyeciyeye yaslanarak yürüyordu; hemen yanına koştum. Bana alelacele seslenerek, düşmanın ilerlemekte olduğunu söyledi ve siper almadan ortalıkta çok durmamam hususunda ikaz etti.

Çok geçmeden ilk piyade mermileri etraftaki bomba çukurlarına düşmeye veya duvar enkazına çarpmaya başladı. Kaçarak arkamızdaki pusun içinde kaybolanlar çoğalıyor, bu arada çılgınca tüfek atışları ileride mukavemet gösterildiğini belli ediyordu.

Saati gelmişti. Rattenburg müdafaa edilecekti ve adamlara, ki birkaçı surat asmaya başladı, bir ricatin mevzubahis olmadığını anlattım. Adamlar mazgalların arkasına dağıtıldı ve tek makinalı tüfeğimiz bir pencere boşluğuna yerleştirildi. Bir bomba çukuru sargı mahalli olarak tayin edildi ve oraya bir sıhhiyeci gönderildi; adama hemen de bol bol iş çıktı. Ben de yerden sähipsiz bir tüfek alıp boynuma bir fişeklik astım.

Pek küçük bir küme olduğumuzdan, ortalıkta kumandasız dolaşan bir sürü adamla takviye etmeye çalıştım. Bunlardan çoğu biz çağırdığımızda iştirak edebileceklerine sevine sevine geldi, başkaları ise, bir an şaşırıp bizden hayır çıkmayacağını görerek koşmaya devam etti. Böyle hallerde müsamaha biter. Tüfeklerin üzerlerine doğrultulması emrini verdim.

Namluların uçları bir mıknatıs tesiri yaptı ve adamlar yavaş yavaş yaklaştılar; bize refakat etmekte ne kadar isteksiz oldukları yüzlerinden belli oluyordu. Bahaneler uyduruyorlar, gevezelik ediyorlardı, bizse mümkün mertebe iknaya gayret ediyorduk.

“Ama benim tüfeğim yok ki!”

“O zaman biri vurulup ölene kadar beklersiniz!”

Ateşin şiddetle yükseldiği son birkaç seferden birinde, bizim harap bina defalarca isabet alır ve ta havalara uçan tuğla parçaları takır takır çelik miğferlerimizin üstüne dökülürken, korkunç bir çarpmanın şimşegiyle beraber yere savruldu. Sonra, adamları hayrete gark edecek şekilde yarasız beresiz ayağa kalkabildim.

Bu heybetli kapanış ateşinden sonra ortalık sakinleşti. Ateş bizim üstümüzden aşarak Langemarck-Bixschote

şosesinde karar kıldı. Bundan hoşnut değildik. Şimdiye kadar ağaçlara bakmaktan ormanı görememiştik; tehlike o kadar şümüllü ve teferruatlı bir şekilde üzerimize sökün etmişti ki tetkikiyle meşgul olamamıştık. Fırtına üzerimizden geçtikten sonra herkes ister istemez gelecek musibete hazırlanacak zamanı buluyordu.

Geldi de. Önümüzdeki tüfekler sustu. Müdafiler yere se-rilmişti. Dumanın içinden sıkı bir piyade safı belirdi. Adam-larım enkazın arkasına çömelmiş halde ateş açtı, makinalı tüfek takırdadı. Hücum edenler bomba çukurlarında kay-bolup ateş açarak bizi oyalıyordu. Sağdan ve soldan kuvvet-li takımlar ilerledi. Çok geçmeden avcıların teşkil ettiği bir çember içinde kalmıştık.

Vaziyet ümitsizdi; askeri feda etmenin mânâsı yoktu. Ri-cat emrini verdim. Fakat muharebe ateşine dişlerini geçirmiş adamları oradan ayırmak zor oldu.

Toprağın üzerine çökmüş uzun bir duman bulutundan istifade ederek, yer yer suyu belimize kadar gelen derelerden geçerek kurtulduk. Torbanın ağzı sıkıca büzülmüş olduğu halde usulca geçmeye muvaffak olduk. O küçük kaleyi, ba-şından aldığı ağır yarası kanamakta olan ve nükteler yaparak çolpa halinin üstesinden gelmeye çalışan Mülazım Höhle-mann'a destek vererek en son ben terk ettim.

Şoseyi geçerken ikinci bölüğe rast geldik. Kius yaralılar-dan ne halde olduğumuzu öğrenmiş ve sadece kendi kara-rıyla değil, aynı zamanda adamlarının ısrarı üzerine de bizi oradan vuruşa vuruşa çıkarmak için yola çıkmıştı.

Bu, bir emir verilmeksizin olmuştu. Bizi çok rikkate ge-tirdi ve içimizde kabaran neşeli bir taşkınlık hissi, ağaçları kökünden sökebilirmişiz gibi bir hava estirdi.

Kısa bir istişareden sonra yerimizde kalmaya ve düşmanı avlamaya karar verdik. Burada da topçular, ışık sinyalcileri, telefoncular ve muharebe meydanında dolaşıp duran sair

münferit askerler vardı ki, kendilerinin de ellerine bir tüfek alıp piyade hattına yatmalarının icap ettiğinin izahı ancak cebir kullanmak suretiyle mümkün oldu. Ricalar, emirler ve dipçik darbeleriyle yeni bir ateş hattı meydana getirdik.

Sonra hendeğimsi bir yere oturup kahvaltı ettik. Kius onsuz edemediği makinasını çıkarıp fotoğraf çekti. Sol ilerimizde, Langemarck çıkışında bir hareketlenme oldu. Adamlarımız ortalıkta dolaşanlara ateş açmaya başlamıştı; sonra onları bundan menettim. Çok geçmeden bir gedikli geldi ve muhafız piyade bölüğünün şosede mevzilenmiş olduğunu ve bizim ateşimizle zayiata uğradığını haber verdi.

Bunun üzerine, kuvvetli tüfek ateşi altında, askeri onların hizasına kadar ilerlettim. Birkaçı öldü, ikinci bölükten Mü-lazım Bartmer ağır yaralandı. Kius benim yanımda kaldı, biz yürürken yağlı ekmeğini bitirmeye çalışıyordu. Biz arazinin Steenbach'a doğru meylettiği yerde şoseyi işgal ettiğimizde İngilizlerin de aynı şeyi yapmak üzere olduğunu fark ettik. Haki renkli adamlar yirmi metreye kadar yaklaşmıştı bile. Ön saha göz alabildiğine piyade hatları ve kolları ile doluydu. Rattenburg'un etrafı da onlarla kıvıl kıvıldı.

Hiç tasasızca işlerine bakıyorlardı. Biri sırtında bir makara taşıyor, makaradan bir tel çözülüyordu. Anlaşılan, daha hiç ateş altında kalmamışlardı, neşeli neşeli çalışıyorlardı. Bu faaliyetlerine, çok büyük bir ekseriyetle gelmiş olmalarına rağmen, dur dedik. Canla başla ateş açıldı, ama tek hedef gözeterek de. Sekizinci bölükten iri yarı bir çavuşun alabildiğine sakın bir halde tüfeğini parçalanmış bir ağaç gövdesine dayadığını gördüm; her atışı birini düşürüyordu. Diğerleri şaşırdı ve ateşin ortasında, aralarında küçük toz bulutları yükselirken, tavşanlar gibi sağa sola sıçramaya başladılar. Bir kısmı vuruldu, diğerleri karanlık basana kadar saklanmak üzere bomba çukurlarına sindiler. Bu ilerlemeleri pek çabuk muvaffakiyetsizlikle bitmiş, onlara pahalıya mâl olmuştu.

Saat on bire doğru kokartla süslenmiş tayyareler alçalıp üzerimize geldi ve kesif ateşle kovuldu. Bu delice müsademe esnasında bir adama gülmeden edemedim: Yanıma gelmiş, tüfeğiyle bir tayyarenin yanmasına sebep olduğunu beyan ederek benden buna dair bir vesika istiyordu.

Şoseyi zaptettikten hemen sonra alaya malumat vermiş ve destek istemiştım. Öğleden sonra piyade takımları, istihkâmcılar ve makinalı tüfeklerle takviye geldi. İhtiyar Fritz'in taktiği icabınca her şey tıka basa dolacak şekilde ön hatta yerleştirildi. İngiliz ara sıra, ihtiyatsızca şoseyi geçen adamları vuruyordu.

Saat dörde doğru gayet nahoş bir şarapnel ateşidir başladı. Mermiler kıl payı isabetle şosenin üzerine atılıyordu. Şüphesiz ki tayyareler yeni mukavemet hattımızı tespit etmişlerdi; meşakkatli saatler geçeceğı benziyordu.

Sahiden de, çok geçmeden hafif ve ağır bombalarla müt-hiş bir ateş başladı. Dümdüz bir şarampolü alabildiğine dol-duracak şekilde, sıkış tıkış mevzilenmiştık. Ateş gözlerimizin önünde dans ediyor, başımızdan aşağıya dallar ve kil parçaları yağıyordu. Solumda bir ateş parladı ve arkasında beyaz, boğucu bir buhar bıraktı. Dört ayak üzerinde yanımdaki adamın yanına kadar süründüm. Artık hareket etmiyordu. İncecik, zikzaklı parçaların açtığı bir sürü yarasından kan sız-maktaydı. Sağ tarafta da ağır zayıat meydana geldi. Bir saat sonra sessizlik çöktü. Biz bir gayret, ikinci bir baskında hiç değilse parçalardan korunabilmek için şarampolün içine derin çukurlar kazmaya başladık. Bu arada kazmalarımız 1914 senesinden kalma tüfeklere, palaskalara ve fişeklere çatıyor-du; belli ki bu toprak ilk defa kan içiyor değildi. Burada biz-den önce Langemarck gönüllüleri çarpışmıştı.

Alaca karanlıkta bir kere daha esaslı bir şekilde hatırimız soruldu. Ellerimizdeki bir hayli nasıra mâl olmuş bir çu-kurda, Kius'un yanında oturuyordum. Zemin yakında, çok

yakında inen mermilerden bir geminin tahtaları gibi sallanıyordu. Sonumuza hazırlandık.

Çelik miğferi alnıma indirmiş, pipomun ucunu kemiriyor, gözlerimi şoseye ve çarpan demir parçaları altında kıvılcımlar çıkaran taşlarına dikmiş bakıyor ve kendime cesaret verici felsefeler telkin edip bunda muvaffak da oluyordum. Kafamdan vızır vızır, acayip düşünceler geçmekteydi. Mesela, büyük bir iştiyakla, Cambrai'de elime geçmiş olan *Le vautour de la Sierra** adlı eğlencelik bir romanla meşguldüm. Defalarca, Ariosto'nun şu sözlerini mırıldandım: "Yüce bir kalp ölüm karşısında dehşete kapılmaz; yeter ki geldiğinde sadece şeref getirsin." Bu, sarhoşluğun, insanın aşağı yukarı dönme dolaba binince hissettiği hoş bir çeşidini meydana getiriyordu. Bombalar kulağa biraz rahat verdiğinde, yanı başımda o güzel "Askalon'un Kara Balinası" şarkısını işitiyor ve arkadaşım Kius'un aklını bozmuş olduğuna hükmediyordum. Bu vaziyette herkesin kendine has, acayip bir huyu oluyordu.

Ateşin sonunda büyük bir parça gelip elime çarptı. Kies el feneriyle ışık tuttu. Basit bir sıyrık vardı.

Gece yarısından sonra yağmur serpiştirmeye başladı; bu arada bize destek olmaya gelen bir alayın müfrezeleri Steenbach'a kadar ilerlediklerinde sadece çamur dolu bomba çukurlarıyla karşılaştılar. Düşman derenin karşı tarafına çekilmişti.

Bu müthiş günün meşakkatinden bitkin bir halde, nöbete ayrılan adamlar hariç, oyuklarımıza girip oturduk. Ben yanımdaki ölünün lime lime olmuş paltosunu başımın üstüne çektim ve huzursuz bir uykuya daldım. Şafak zamanı titreye titreye uyandığımda gayet nahoş bir vaziyette olduğumu gördüm. Yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyor ve şoseden akan derecikler benim oturduğum oyuğa doluyordu. Küçük

* Fr. Dağın Akbabası -ç.n.

bir set inşa ettim ve istirahatgâhımın suyunu tencere kapagıyla boşalttım. Derecikler büyüdükçe inşaatımı yükselttim, yükselttim ama nihayet, bu iptidai set büyüyen tazyik karşısında dayanamadı ve fokurtularla boşanan pis bir sel yuvasını ağzına kadar doldurdu. Ben çamurun içinden tabancayla çelik miğferi bulup çıkarmaya çalışırken tütünle ekmek şarampol boyunca sürüklenmeye başladı ki buranın diğer sakinlerinin başına da aynı şey gelmişti. Titreyerek, üşüyerek, sırtımızda kuru bir iplik kalmamış bir halde ve gelecek ateşe tamamen sipersiz şekilde maruz kalacağımızın şuuru içinde, şosenin çamurunda oturuyorduk. Berbat bir gün başlıyordu. Tekrar şu tecrübeyi yaşadım: Mukavemet kabiliyetini hiçbir top ateşi rutubet ve soğuk kadar esaslı bir şekilde kıramazdı.

Muharebenin devamında ise bu yağmur bizim için hakikaten, Allah'ın bir lütfu oldu, çünkü İngiliz taarruzu bu sebepten tam da ilk, en mühim günlerinde sekteye uğradı. Karşı taraf bataklık haline gelen bomba çukurları sahasını top arabalarıyla katetmek mecburiyetindeydi, halbuki biz cephanemizi hiç dokunulmamış şoseler üzerinden getirebiliyorduk.

Öğleden önce on birde, biz tam yeise kapılıyorken, haberci kılığında bir kurtarıcı melek yetişti geldi ve alayın Koekuit'te toplanacağı emrini getirdi.

Geri çekilirken, taarruz günü ileri hatla olan irtibatın herhalde ne kadar müşkül olduğunu gördük. Yollar, insanlar ve atlarla doluydu. Rende gibi delik deşik olmuş bir toparlağın yanında dehşetli bir şekilde parçalanmış on iki at, yolu kapatmıştı.

Alaydan geriye kalanlar, üzerinde şarapnellerin süt beyazı misketlerinden ibaret tek tük bulutların görüldüğü, yağmurdan ıslanmış bir çayırdaki toplandı. Bunlar bir bölük kuvvetinde asker ve ortalarında birkaç zabitti. Ne zayıyat! İki taburun neredeyse bütün zabitleri ve eratı gitmişti. Sağ kalanlar bas-

tıran yağmur altında kederli kederli bakışıyor ve konakçıları bekliyorlardı. Sonra bir ahşap barakada, kıpkızıl bir sobanın etrafına toplanarak üstümüzü başımızı kuruttuk ve kuvvetli bir kahvaltı sayesinde yaşama cesaretimizi tekrar kazandık.

Akşama doğru köye bombalar indi. Barakalardan biri isabet aldı ve üçüncü bölüğün adamlarından çok ölen oldu. Ateşe rağmen çok geçmeden yattık; tek ümidimiz, mukabil taarruz veya ani müdafaa için yağmur altında yerimizden kovulmamaktı.

Sabahın üçünde hareket emri geldi. Cesetler ve parçalanmış arabaların serili olduğu şose üzerinden Staden'a doğru yürüdük. Ateş böyle ta uzaklara kadar tesirini göstermişti; tek bir bomba çukurunun kenarlarına sıralanmış on iki ölü saydık. Biz geldiğimizde daha o kadar canlı bir yer olan Staden'da daha şimdiden pek çok harap ev vardı. Issız pazar meydanı, kırık dökük ev eşyasıyla doluydu. Bizimle beraber bir aile, tek malı olan ineği peşi sıra çekerek kasabayı terk etti. Sade insanlardı, adamın bir tahta bacağı vardı, kadın ağlayan çocukları ellerinden tutmuştu. Bu kederli tabloya arkadaki karmakarışık gürültünün gölgesi vurmaktaydı.

İkinci taburdan geriye kalanlar gümrah ve boy atmış ekinlerin olduğu bir tarlanın ortasında, sık bir çalı çitin arkasında gizli kalan ıssız bir çiftliğe yerleştirildi. Orada bana yedinci bölüğün kumandası devredildi; artık harbin sonuna kadar sevincimi ve kederimi bu bölükle paylaşacaktım. Akşamleyin eski çinilerle kaplı şöminenin karşısında oturuyor, sert bir grogla kuvvet buluyor ve muharebenin tekrar canlanan gümbürtüsüne kulak kabartıyorduk. Yeni bir gazetenin ordu raporunda şu cümle dikkatimi çekti: "Düşmanı Steenbach hattında durdurmayı başardık."

Bizim o zifiri karanlıkta giriştiğimiz, görünüşte karmakarışık o işin görünür hale geldiğini öğrenmek garip oldu. O kadar heybetli kuvvetlerle başlanmış taarruzun durdurulmasına

biz de payımızı katmıştık. İnsan ve malzeme miktarı ne kadar büyük olursa olsun, can alıcı noktalardaki işi yine de bir avuç muharip yerine getiriyordu.

Çok geçmeden, istirahat için damın altındaki samanlığa çıktık. Kâfi miktarda içki içtiğimiz halde, uyuyanların ekseriyeti sanki Flandre muharebesinde bir kere daha dövüşüyormuşçasına hayaller görüyor ve yerinde dönüp duruyordu.

3 Ağustos günü civarda metruk kalmış hayvanlar ve tarla mahsulleriyle katbekat yüklü bir halde, yakındaki Gits kasabasının istasyonuna doğru yürüyüşe geçtik. Bir avuç kalmış tabur istasyon birahanesinde, keyifli havasını tekrar bulmuş olarak kahve içti; kaba saba iki Flaman kadın garsonun gayet cüretli tabirlerle süsledikleri konuşmaları herkesi pek eğlendirdi. Hele memleketlerinin âdetince herkese, zabitler dâhil, "sen" deyivermelerine bizim adamlar pek bayıldı.

Birkaç gün sonra, Fritz'in Gelsenkirchen'deki bir ordu hastanesinden yazdığı bir mektubu aldım. Yazdığına göre galiba bir kolu bükülmez ve akciğeri arızalı haliyle kalacaktı.

Onun notlarından, benim yazdıklarımı tamamlayan ve malzeme harbinin hercümerci içine atılmış bir yeni yetmenin intibalarını müşahhas bir şekilde veren şu parçayı naklediyorum:

"Taarruz için marş!" Takım kumandanının yüzü küçük oyuğun tepesinde belirmişti. Yanımdaki üç adam sohbetlerini bitirip söverek toparlandı. Yerimden kalktım, çelik miğferi başıma iyice oturttum ve alaca karanlığa çıktım.

Hava sisli ve serindi, bu arada tablo değişmişti. Bombardıman geçmişti, homurtusu artık dev muharebe sahasının başka kısımlarından gelmekteydi. Gürültüler içinde tayyareler geçiyordu ve endişeyle bakan gözlerimiz kanatların alt cephesine resmedilmiş olan büyük Demir Haç'ı gördüğünde rahat ediyordu.

Bir kere daha, harabe ve enkaz arasında nasıl olduysa beraklığını muhafaza etmiş olan çeşmeye koşup mataramı doldurdum.

Bölüğün erleri takımlar halinde toplanıyordu. Aceleyle palaskama dört el bombası taktım ve mangama gittim, iki kişi eksikti. Herkes harekete geçtiğinden isimlerini yazmaya bile fırsat olmadı. Takımlar birerli kol halinde bomba çukurlarıyla dolu araziye geçiyor, kalasların etrafından dolaşıyor, çitlere sürüne sürüne ilerliyor ve ha bire kavisler çizerek şangırtılar, tıngırtılar içinde düşmana doğru yürüyordu.

Taarruz iki tabur ile yapıldı; komşu alayın bir taburu da bizim yanımıza verilmişti. Emir kısa ve özdü. Manş Denizi üzerinden sahamıza girmiş olan İngiliz kıtaları geri püskürtülecekti. Bu teşebbüs esnasında benim işim, mangamla beraber ulaştığımız mevzide kalmak ve taarruzu durdurmak olacaktı.

Bir köyün harabelerinin karşısına gelmiştik. Korkunç yaraların izleriyle dolu Flandre ovasında, büyük bir ormanın artıkları olarak, tek tek ağaçların siyah, şahrem şahrem olmuş gövdeleri yükseliyordu. Havada ürkütücü dumanlar dolaşıyor ve akşam göğünü ağır, karanlık bulutlarla örtüyorlardı. O kadar merhametsizce, tekrar tekrardeşilmiş olan çıplak toprağın üzerinde boğucu gazlar süzülüyor, sarı ve kahverengi öbekler halinde, tembel tembel dolaşıyorlardı.

Gaza hazır olma emri verildi. O anda dehşetli bir ateş başladı, İngilizler hücumu geçtiğimizi fark etmişti. Toprak homurdanarak fıskiyeleer halinde yükseliyor ve araziye sağanak halinde bir metal parçaları yağmurudur iniyordu. Herkes bir an için donakaldı, sonra ortalığa dağıldı. Tabur kumandanımız Süvari Yüzbaşı Böckelmann'ın sesini bir kere daha işittim; avazı çıktığı kadar bağrarak, benim anlayamadığım bir emir vermişti.

Arkadaşlarım kaybolmuştu. Kendimi yabancı bir takımda buldum ve diğerleriyle birlikte, acımasız bombaların temele kadar tıraş etmiş olduğu bir köyün harabelerine sokuldum. Gaz maskelerini hazırladık.

Herkes yere atıldı. Solumda, daha Somme'dan tanıdığım bir subay olan Mülazım Ehlert diz çökmüştü. Onun yanında yatan bir gedikli ileriye gözlüyordu. Tecrit ateşinin kuvveti korkunçtu; itiraf etmeliyim ki en cüretli tahminlerimin bile fevkindeydi. Önümüzde sarı, ateşten bir duvar kırışıp duruyordu; tepemizden aşağıya toprak kesekleri, tuğla parçaları, demir yongaları yağıyor, çelik miğferlerin üzerinde kıvılcımlar çıkarıyorlardı. Sanki nefes almak şimdi daha ağır olmuş ve bolca demirle yüklü atmosfer içinde kalan hava akciğerlere kâfi gelmiyormuş hissine kapıldım.

Uzun uzun, o kor halindeki cadı kazanına baktım kaldım, bunun görünen hududunu İngiliz makinalı tüfeklerinin namlu uçlarındaki alevler teşkil ediyordu. Kulaklar bu namlulardan çıkarak üzerimize bir arı sürüsü gibi dökülen binlerce merminin vızıldısını işitmiyordu bile. Bizim yarım saat süren bir tambur ateşiyle hazırlanmış taarruzumuzun bu kuvvetli müdafaa ateşi ile daha başlarken çökmüş olduğunun şuuruna vardım. Kısa fasılalarla gelen iki dehşetli patırtı bütün gürültüleri yuttu. En büyük kalibrede top mermileri patlıyordu. Bütün bütün enkaz tarlaları havaya uçuyor, girdaplar meydana getiriyor ve cehen-nemî bir sağanak şeklinde yere iniyordu.

Ehlert'in bağıarak verdiği bir emir üzerine sağa baktım. Sol elini kaldırıp arkaya doğru salladı ve ileriye atıldı. Ağır ağır kalktım ve koşarak takip ettim. Ayaklarım hâlâ ateş gibi yanıyordu, fakat sancı azalmıştı.

Yirmi adım ya gitmiş ya gitmemiştim ki, girdiğim bir bomba çukurundan tekrar çıkarken, önümde, on adımdan az bir mesafede, üç metre yüksekte patlayan bir şarapnelin yakıcı ışığı gözümü aldı. Göğsüme ve omzuma gelen iki boğuk darbe hissettim. Tüfek kendi kendine elimden düştü, sırtüstü yıkılarak gerisin geri bomba çukuruna yuvarlandım. Belli belirsiz, yanımdan koşup giden Ehlert'in sesini işittim: "Vuruldu!" Kendisi ertesi günden sağ çıkmayacaktı. Yaptığı çıkış muvaffak olmamış,

dönüşte yanındaki herkesle beraber ölmüştü. Başının arkasına gelen bir mermi bu cesur zabitanın hayatına noktayı koymuştu.

Uzun süren bir baygınlıktan sonra kendime geldiğimde ortalık daha sakindi. Kalkmaya çalıştım, fakat baş aşağı yattığımdan omzumda her hareketle daha da kuvvetlenen, şiddetli bir ağrı hissediyordum. Kısa kısa ve fasılalarla nefes alabiliyordum, ciğerler kâfi miktarda hava alamıyordu. Hissettiğim o iki boğuk, ağrısız sadmeyi hatırladığımda, göğsüme ve omzuma iki çarpma isabeti almış olduğumu düşündüm. Taarruz teçhizatımı ve palaskamı, ayrıca tamamen lakayt bir haletiruhiye içinde gaz maskemi de attım. Çelik miğferi başımdan çıkarmadım, matarayı da ceketin bel kancasına ilaştırdım.

Çukurdan çıkmayı başardım. Fakat güçlükle sürüne sürüne katettiğim beş adımdan sonra yandaki bir çukurda yatıp kaldım. Bir saat sonra, ikinci defa sürünüp uzaklaşmayı denedim, çünkü arazinin üzerinde tekrar, hafif bir tambur ateşi dolaşmaya başlamıştı. Bu denemede de muvaffak olamadım. İçini dolduran suyun pek kıymetli olduğu mataramı kaybettim ve sonu olmayan bir bitkinliğe gömüldüm; neden sonra yakıcı bir susuzluk hissi beni bu uykudan uyandırdı.

Hafifçe yağmur yağmaya başladı. Çelik miğferle biraz çamurlu su toplayabildim. İstikamet hassamı tamamen kaybetmiştim ve cephenin nerede olduğunu bilecek halde değildim hiç. Bir bomba çukurunu bir diğeri ve daha bir heybetlisi takip ediyor ve insan bu derin çukurların dibinden bakınca sadece toprak duvarları ve gri göğü görebiliyordu. Gök gürültülü bir sağanak başladı; ama onun sesini yeniden başlayan tambur ateşinin gürültüsü bastırdı. Çukurun yamacına iyice yanaştım. Omzuma bir killi toprak keseği gelip çarptı, ağır metal parçaları başımın üstünden uçuşuyordu. Yavaş yavaş vakit hissimi de kaybettim, sabah mı akşam mı bilemez oldum.

Bir ara iki adam belirdi, uzun uzun sıçramalarla araziye geçiyorlardı. Onlara hem Almanca hem İngilizce seslendim;

birer gölge gibi, beni işitmeden siste kayboldular. Nihayet yanıma başka üç adam geldi. Tanıdım, bunlardan biri bir gün önce yanımda yatan gedikli idi. Beni yakında bulunan küçük bir kulübeye götürdüler. Burası tıka basa, iki sıhhiyeci elinden tedavi gören yaralılarla doluydu. On üç saat çukurda kalmıştım.

Muharebenin o müthiş ateşi devasa bir çekiç ve silindir makinasıymış gibi yoluna devam ediyordu. Yanı başımıza bir bombanın ardından biri daha düşüyor, çoğu da kulübenin çatısını kum ve toprakla örtüyordu. Yaramı sardılar, yeni bir gaz maskesi, bol marmelatlı bir ekmek ve biraz su verdiler. Sıhhiyeci bana babammiş gibi bakıyordu.

İngilizler ilerlemeye başlamıştı bile. Sıçraya sıçraya yaklaşıyor, sonra çukurlarda kayboluyorlardı. Dışarıdan bağrışmalar, seslenmeler geliyordu.

İçeriye aniden, potinlerinden miğferine kadar çamur içinde, genç bir zabıt daldı. Bu, alay karargâhında daha bir gün önce ölmüş olduğu söylenen ağabeyim Ernst'ti. Biraz garip ve rik-katli bir gülümsemeyle selamlaştık. Etrafına bir göz gezdirdi ve endişeyle yüzüme baktı. Gözleri yaşarmıştı. Her ne kadar aynı alayın mensubuysak da, uçsuz bucaksız muharebe meydanındaki bu karşılaşmanın harikulade, sarsıcı bir tarafı vardı; bunun hatırası içimde ilelebet yaşayacak, kıymetli ve hürmete şayan bir şey olarak kaldı. Birkaç dakika sonra yanımdan ayrıldı ve kendi bölüğünden son kalan beş adamı getirdi. Beni bir çadır bezine yatırdılar, iplerinden genç bir ağacın gövdesini geçirdiler ve muharebe sahasından uzaklaştırdılar.

Taşryanlar ikişer ikişer nöbet değiştiriyordu. Küçük kafilemiz kâh sağa kâh sola sapıyor, dev kütteleler halinde inen bombalardan zikzaklar çizerek kaçıyordu. Acele sipere yatmak mecburiyeti karşısında beni birkaç kere yere attılar, ben de sert bir şekilde bomba çukuruna düştüm.

Nihayet, "Kolomb'un Yumurtası" diye acayip bir ismi olan, beton ve tenekeyle örtölmüş bir barınağa geldik. Beni aşağrya

taşıyıp bir kerevete yatırdılar. Bu mekânda tanımadığım iki zabıt, sükût içinde oturuyor ve top ateşinin vermekte olduğu kasırgavari konsere kulak kabartıyorlardı. Bunlardan biri, daha sonra öğrendiğim üzere, Mülazım Bartmer; diğeri de ismi Helms olan bir sahra tabip muaviniydi. Bana onun içirdiği o yağmur suyuyla karışık kırmızı şarap kadar lezzetli gelen bir meşrubat daha olmamıştır. Ateşim yükseldi, âdeta alevler içindeydim. Boğulurcasına nefes almaya çalışıyordum ve barınağın beton çatısının göğsüme bastırıldığı ve her nefes alışıta bu ağırlığı kaldırmam icap ettiği vehmi bir kâbus gibi üzerime abanıyordu.

İçeriye nefes nefese Asistan Hekim Köppen girdi. Muharebe sahasını bombalardan kaçça kaçça geçip gelmişti. Beni tanıdı, üzerime eğildi ve yüzünde beni teskin eden, çarpık bir tebessüm gördüm. Arkasından tabur kumandanım geldi, sert bir adam olduğu halde usulca omzuma vurduğunda gülümsemeden edemedim, çünkü aklımdan, artık neredeyse bizzat Kayzer'in de içeri girip halimi soracağı fikri geçmişti.

Dört adam beraberce oturuyor, sahra kupalarından bir şey içiyor ve fısıldaşıyorlardı. Bir an benim hakkımda konuştuklarını fark ettim ve "birader", "akciğer", "yara" gibi tek tek kelimeleri idrak ettimse de aralarında bir irtibat kuramadım. Sonra yüksek sesle muharebenin vaziyeti hakkında konuşmaya başladılar.

İçinde bulunduğum ölüme benzer bitkinliğin içine şimdi bir saadet şuuru karışıyordu; bu his gittikçe kuvvetlendi ve haftalarca içimde kaldı. Ölümü düşündüm, fakat bu beni tedirgin etmedi. İçinde bulunduğum bütün şartlar gözüme hayret edilecek derecede basit görünüyordu; "Tamamsın, her şey yolunda," şuuru içinde uykuya dalmışım.

REGNIÉVILLE

4 Ağustos 1917 günü meşhur Mars-la-Tour'da trenden indik. Yedinci ve sekizinci bölük Doncourt'a yerleştirilmişti, burada birkaç gün boyunca gayet rahat bir hayat sürdürdük. Yalnız, kumanyanın kıtlığından bazen ne yapacağımı bilemiyordum. Tarlalardan iâşe temini sıkı sıkıya yasaklanmıştı; buna rağmen hemen her sabah sahra jandarmaları önüme geceleyin patates toplarken yakalanmış birkaç adam getiriyor, ben de bunlara ceza vermekten imtina edemiyordum. Cezanın sebebini benim için, tabii resmiyet kazanmamak kaydıyla, "yakalanmış olmaları" teşkil etmekteydi.

Bu günlerde ben de öğrenmek mecburiyetinde kaldım ki hak edilmeyen şey nema vermezmiş. Tebbe ile ben metruk bir Flaman malikânesinden prenlere layık bir camlı fayton almış ve bunu tren seyahati esnasında bütün gözlerden ırak tutmayı başarmıştık. Derken, Metz'e şahane bir seyahat edelim ve bir defa daha layığıyla hayatın tadını çıkaralım dedik. Bir öğleden sonra arabayı koştuk ve yola çıktık. Maalesef, arabanın freni yoktu, Flandre düzlükleri için yapılmıştı, Lorraine engebeleri için değil. Daha köyden çıkmadan hızlanmaya başladık ve çok geçmeden, sadece kötü bitebileceği belli olan bir sürattir tutturduk. İlk olarak arabacı, sonra Tebbe aşağı atladı ve bir yığın tarla aletinin içine düşerek berbat bir şekilde berelendi. Ben oturduğum ipek kaplı minderde kaldım; gayet tedirgin bir haldeydim. Kapılardan birinin açılmasıyla bir telgraf direğine çarpıp parçalanması bir oldu. Araba nihayet dik bir yokuştan indi ve bir evin duvarına

çarparak darmadağın oldu. Talihim varmış, enkazı bir pence-
resinden terk ederken anladım ki yaralanmamıştım.

Bölük 9 Ağustos günü fırka kumandanı Ferikievvel von Busse tarafından teftiş edildi; kendisi bölüğün muharebedeki liyakatini methetti. Ertesi gün öğleden sonra trene bindirildik ve Thiaucourt civarına kadar gittik. Oradan hemen, bazı gündelik emirlerden bildiğimiz, harap hale gelmiş Regniéville köyünün karşısına gelen, Lorraine sahili civarının ormanı bol tepelerinde bulunan yeni mevzimize yürüdük.

İlk sabah mıntıkama baktım; gözüme bir bölük için fazlasıyla uzun göründü, yarı yarıya yıkılmış hendeklerden ibaret, nerede başlayıp nerede bittiği anlaşılmayan bir labirentten ibaretti. Ön hattın birçok yeri burada pek muteber olan üç ayaklı, kanatlı bombalarla mahvedilmişti. Benim lağımım yüz metre ileride, Regniéville'den çıkan şosenin yakınında, tedarik hendeği denen bir kısımdaydı. Uzun zaman sonra ilk defa yine Fransızlarla karşı karşıya bulunuyorduk.

Bu mevzide bulunmak bir jeoloğun çok hoşuna giderdi. Düşman mevzilerine uzanan hendeklerde sırasıyla altı tabaka görülüyor, bunlar mercan kirecinden muharebe hendeğinin tabanını teşkil eden "Gravelotte marnı"na kadar iniyordu. Sarı-kahverengi kaya tıklım tıklım fosillerle doluydu, en çok da yassı, küçük ekmek biçiminde bir deniz kirpisi vardı ve hendek duvarlarının içinden binlercesinin kenarı gözü-
küyordu. Ne zaman mıntıkayı dolaşsam ceplerim istiridye, deniz kirpisi ve şeytanminaresiyle dolu halde dönüyordum. Marn zeminin hoş tarafı, hava şartlarına karşı bizim alıştığımız killi topraktan daha dayanıklı olmasıydı. Hattâ hendek yer yer itinayla duvar örülerek yapılmış ve tabanın birçok yerine beton dökülmüştü; öyle ki en kuvvetli yağmurlar bile kolayca akıp gidiyordu.

Benim lağımım derindi ve tavanından sular damlıyordu. Benim için hiç sevindirici olmayan bir hususiyeti vardı: Bu

civarda, bizim bildiğimiz cinsten bit değil, onun çok daha hareketli olan akrabaları bulunuyordu. Bu iki çeşit anlaşılan birbirleriyle, aynen tarla sıçanıyla ev sıçanı gibi, düşmanca bir münasebet içindeydiler. Burada mutlak çamaşır değiştirme çaresi de işe yaramıyordu, çünkü sıçramasını iyi bilen bu parazitler yatağın otunda pusuya yatmış oluyordu. Yatağında çıldırma raddelerine gelen insan da nihayet, esaslı bir sürekliliğe girip avına girişmek üzere battaniyeleri dışarı çıkarıyordu.

Kumanya da hiç tatmin edici değildi. Öğle yemeğinde sulu bir çorbadan başka sadece üçte bir ekmek ile gülünç derecede küçük bir katık vardı ve bu ekseriya yarı yarıya bozulmuş marmelattan ibaretti. Bunun da yarısını her seferinde yakalamayı bir türlü başaramadığım şişman bir sıçan yemekteydi.

İhtiyat ve istirahat bölükleri ormanın ta derinlerinde saklanmış, kadim görünüşlü tomruk binalardan müteşekkül kamplara yerleşmişti. En çok hoşuma giden, ihtiyat mevzisi olan Stumpflager'deki yerim olmuştu; burası ormanın dar bir kanyonunda ölü zaviyede kayalara yapışmış bir kamptı. Orada küçücük, yarı yarıya yamaca oyularak yapılmış, etrafı sıkı sıkıya fındık çalıları ve kızılçiklarla çevrili bir kulübede kalıyordum. Pencereden gördüğüm manzara, dağın ormanlık sırtı ile vadide, ortasından derenin geçtiği dar bir çayır şeridi oluyordu. Burada, heybetli ağlarını çalılara germiş olan sayısız bahçe örümceğine yem vermekle eğlendim. Tomruk kulübenin arka duvarına istiflenmiş her çeşit şişeden meydana gelen bir koleksiyondan burada kim bilir kaç münzevinin keyifli saatler geçirmiş olduğu anlaşıyordu ve ben de mekânın bu hürmete şayan âdetini ihmal etmemeye gayret gösterdim. Akşamları sis yaktığım odun ateşinin ağır, beyaz dumanıyla karışıp vadinin sırtına doğru yükselir ve ben, kapı daha açık dururken, serin sonbahar havasıyla ateşin sıcaklığı arasında çömelmiş otururken, bu sulh havasına uyan bir

İçeğim de oluyordu: kocaman karınlı bir kadehte yarı yarıya dolu kırmızı şarap ve advocaat.* Bunun yanı sıra bir kitap okuyor ve notlarımı yazıyordum. Tesellisini bu sakin tesit saatlerinde bulduğum bir hakikat de vardı: İhtiyat taburundan gelen ve benden yaşlı bir bey benim bölüğümün kumandasını devralmış, bana da takım kumandanı olarak tekrar o sıkıcı hendek hizmeti düşmüştü. Bitmek bilmeyen nöbetlerden eski âdetimce, sık sık devriyeye çıkarak kaçınmaya çalıştım.

24 Ağustos günü, üçüncü taburun cesur kumandanı Yüzbaşı Böckelmann bir bomba yongasıyla yaralandı, alayın kısa zaman içinde kaybettiği üçüncü tabur kumandanı oluyordu.

Hendek hizmeti esnasında Gedikli Kloppmann ile arkadaş oldum; yaşlıca, evli bir adamdı ve büyük bir muharebe şevkiyle kendini gösteriyordu. Cesaret bakımından en küçük bir zayıf noktasının bulunamayacağı ve yüzlerce kişi arasında sadece bir kere rastlanan insanlardandı. Fransız'ın hendeklerinin içerisine bir yol bakmayı kararlaştırdık ve 29 Ağustos günü ilk ziyaretimizi yaptık.

Kloppmann'ın önceki gece düşman mânialarında keserek açtığı bir gediğe doğru süründük. Fakat telin tamir edilmiş olması bizim için nahoş bir sürpriz oldu; buna rağmen bir hayli gürültü çıkararak teli tekrar kesip hendeğe indik. Uzun zaman en yakın omuzluğun arkasında pusuda bekledikten sonra, bir telefon telini takip ederek usulca ilerledik; telin ucu toprağa saplanmış bir kasaturada bitiyordu. Mevzinin defalarca tel örgüyle ve parmaklıklılı bir kapıyla kapatılmış, fakat askersiz olduğunu anladık. Her şeye iyice baktıktan sonra aynı yoldan geriye döndük ve ziyaretimizi gizlemek maksadıyla, gediği itinayla örüp kapadık.

* Brendi, yumurta sarısı, şeker ve vanilya ile yapılan bir kokteyl. —e.n.

Ertesi akşam Kloppmann yine oralarda ispiyonluk ediyormuş, fakat tüfek atışları ve "ördek yumurtası" diye tabir edilen limon şeklindeki el bombalarıyla karşılanmış, bunlardan biri iyice yere bastırıldığı başının hemen yanına düştüyse de ateş almamış. Alelacele tabanları yağlaması icap etmiş. Ertesi akşam ikimiz beraber yola çıktık ve ön hendeğe yerleşilmiş olduğunu gördük. Nöbetçilere kulak verip nöbet yerlerini tespit ettik. İçlerinden biri kendi kendine, ısıkla hoş bir nağme çalıyordu. Nihayet bize ateş açtılar, sürüne sürüne döndük.

Tekrar hendeğe indiğimde birden karşıma arkadaşlarım Voigt ile Haverkamp çıktı; anlaşılan eğlenmişlerdi ve akıllarına Stumpfager kampının rahatına sırt çevirip ormanın zifiri karanlığını geçerek en ön hatta yürüme fikri gelmişti; buna devriyeye çıkmak diyorlardı. Ben daima, "Herkes kendi derisini istediği yerin pazarına taşır," düsturuna sadık kaldığımdan hendekten çıkmalarına ses etmedim, halbuki karşı tarafın heyecanı daha dinmemiştii. Ne var ki iki adamın devriyesi sadece, Fransız roketlerinin ipek paraşütlerini arayıp bulmak ve bu beyaz bezleri sallaya sallaya düşmanın tel örgüsü önünde bir aşağı bir yukarı koştırmaktan ibaret kaldı. Tabii üstlerine ateş açıldı, fakat bir müddet sonra mutlu mesut dönüp geldiler. Bacchus yine üstlerine kol kanat germiştii.

10 Eylül günü izin istidamı vermek üzere Stumpfager'den alay muharebe merkezine gittim. Miralayın cevabı "Ben de zaten sizi düşünmüştüm," şeklinde oldu. "Alay cebri bir keşif yapmak durumunda, bu işi de size emanet etmek istiyorum. Münasip gördüğünüz adamları seçin ve onlarla aşağıda, Souslœuvre kampında talim edin."

İki noktadan düşman hendeğine girecek ve esir almaya çalışacaktık. Devriye üç kısma, iki hücum müfrezesi ve ilk düşman hattını zaptederek arkamızı sağlama alacak bir takıma ayrıldı. Ben bütün harekâtın ve ayrıyeten sol kanadın

kumandasını üstlendim, sağ kanadı da Mülazım von Kienitz'e devrettim.

Gönüllü istediğimde bir sürprizle karşılaştım (nihayet 1917 senesinin sonuna ulaşmıştık bile), taburun bütün bölüklerinden mevcudun neredeyse dörtte üçü gelmek istiyordu. Katılacak olanların seçimini kendi itiyadıma göre yaptım, cephe boyunca yürüdüm ve "temiz yüzlü" olanları aldım. Arta kalanlardan bazıları, reddedildikleri için ağlamaklı olmuştu. Benim müfrezem ben dâhil on dört adamdan müteşekkildi ve aralarında zabıt namzedi von Zglinitzky, gediklilerden Kloppmann, Mevius, Dujesiefken ve iki istihkâmcı vardı. İkinci taburun en gözüpek yiğitleri bir araya gelmişti.

On gün el bombası atmayı talim ettik ve aslına benzer şekilde inşa edilmiş bir istihkâm üzerinde önümüzdeki teşebbüsün tatbikatını yaptık. Bunca gayretli adam arasında sadece üçünün daha önce bomba yongalarıyla yaralanmış olması bir mucizeydi. Bunun dışında hizmet görmedik ve 22 Eylül öğleden sonrası vahşi fakat işe yarar bir çetenin başı olarak, o gece kalacağımız ikinci mevziye yollandık.

Akşamleyin Kienitz'le ben karanlık ormanın içinden taburun muharebe merkezine gittik, çünkü Yüzbaşı Schumacher tarafından bir "cellat öğünü"ne davet edilmiştik. Sonra birkaç saat dinlenmek üzere lağımımıza girip yattık. İnsanın ertesi sabah hayat memmat meselesi olacak bir işe girişeceğini bilmesi ve uyumadan önce bir müddet daha kendini dinleyip muhasebe yapması, garip bir histir.

Saat üçte uyandırıldık, kalktık, yıkandık ve kahvaltı hazırlattık. Hemen, çok canımı sıkan bir iş oldu; emir erim o güne kuvvetle başlamak için bilhassa istediğim sahanda yumurtaların tuzunu fazla kaçırmıştı; iyi bir başlangıç oluyordu.

Tabakları itip yüzüncü defa karşımıza çıkabilecek bütün teferruatı konuştuk. Bu arada birbirimize şerili konyak ikram ediyorduk, Kienitz de eski mi eski fıkralarını anlatıyordu.

Saat beşe yirmi kala adamları toplayıp ön hattın dehlizine götürdük. Daha önceden tel kesilerek gedikler açılmıştı, toz kireç serpilerek çizilmiş uzun oklar da saldıracağımız noktaları gösteriyordu. El sıkışarak ayrıldık ve neler olacağını beklemeye başladık.

Kıyafetimi niyetlendiğimiz zanaata münasip şekilde tertip etmiştim: Göğsümde, her birinde dörder saplı el bombası olan iki kum torbası asılıydı, soldakiler çarpma, sağdakiler yanma kapsüllüydü; sağ ceket cebinde kordonu uzun bir 08 tabanca, sağ pantolon cebinde küçük bir Mauser tabanca; sol ceket cebinde beş yumurta el bombası, sol pantolon cebinde fosforlu pusula ve düdüğü; palaskada el bombalarını açmak için karabina kancaları, hançer ve tel makası. İç göğüs cebimde dolu bir cüzdan ve ev adresim, sağ arka cebimde yassı bir şeri brendi şişesi bulunuyordu. Apoletleri ve Cebe-litarık şeridini düşmana nereden geldiğimiz hakkında fikir vermemek için sökmüştük. Birbirimizi tanıyabilmemiz için iki kolumuza beyaz birer şerit bağlamıştık.

Beşe dört kala soldaki komşu fırka yanıltma ateşine başladı. Saat tam beşte bizim cephenin arkasında gökyüzü aydınlandı ve mermiler başımızın üzerinden vızır vızır kavislerini çizmeye başladı. Ben Kloppmann'la lağım ağzında durmuş, son bir sigara içiyordum, fakat kısa düşen mermiler yüzünden siper almamız icap etti. Elimizdeki saatle dakikaları sayıyorduk.

Saat tam 5.05'te lağımdan çıktık ve hazırlanmış yollardan mâniayı geçtik. Elimde bir el bombasını kaldırarak ileriye koştum ve sağ müfrezenin de sabahın ilk ışıklarıyla hücumu geçtiğini gördüm. Düşmanın tel örgüsü zayıftı; iki adımda üzerinden atladım, fakat arkasına çekilmiş bir tele takılarak bir bomba çukuruna yuvarlandım; Kloppmann'la Mevius beni çekip çıkardılar.

"Girdik!" Mukavemetle karşılaşmadan ilk hendeğe girmiştik, bu arada sağda çatır patır bir el bombası kavgasıdır

başladı. Biz bununla meşgul olmadan bir kum torbası mânia-sını aştık, iki büklüm olarak bomba çukurlarına saklandık ve ikinci hattın önünde, bir sıra kirpi mâniasının olduğu yerde yine ortaya çıktık. Burası da tamamen mahvolmuş olduğundan ve kimseyi esir almamız ümidi bulunmadığından, oyalanmayarak siperli bir irtibat hendeğinden ilerledik. Ortalığı toplamaya önce istihkâmcıları gönderdim, ama süratlerini kâfi bulmadığımdan kendim kazmayı ele aldım. Kıvır zıvır işlerle vakit kaybedemezdik.

Üçüncü hattın girişinde nefesimizi kesen bir keşifte bulunduk: Yere atılmış, ucu kor halinde bir sigara izmariti düşmanın pek yakında olduğunu haber veriyordu. Adamlarıma bir işaret verdim, el bombasını daha bir sıkı kavradım ve hendek boyunca usul usul ilerlemeye başladım; sağlam inşa edilmiş duvarlara birçok tüfek dayanıp bırakılmıştı. Hafıza böyle vaziyetlerde her teferruatı kaydediyor. Ben de orada, sanki rüyadaymışım gibi, içine bir kaşık daldırılmış bir tence-reyi zihnime nakşetmişim. Meğer bu müşahede yirmi dakika sonra hayatımı kurtaracakmış.

Aniden önümüzden gölgeye benzer birileri geçip kayboldu. Arkalarından koştuk ve duvarına bir lağım ağzının açılmış olduğu bir çıkmaz sokağa girdik. Bu lağımın karşısına geçip bağırdım: "Montez!"* Cevap, dışarı fırlattıkları bir el bombası oldu. Anlaşılan, ön ateşlemeli cinsten bir bombaydı; kapsülden gelen küçük patlamayı işittim ve geriye sıçrayacak kadar vaktim oldu. Bomba başımın hizasında karşı duvara çarptı, ipek kasketimi parçaladı, sol elimi birkaç yerinden yaraladı ve serçe parmağımın ucunu alıp götürdü. Bir parça benim yanımda duran istihkâm gediklisinin burnunu delip geçti. Birkaç adım geri çekildik ve o tehlikeli mevkiyi el bombası yağmuruna tuttuk. Gayretkeşin biri lağımın

* Fr. "Çıkın!" -ç.n.

ağzından içeri bir is bombası attı ve böylece hücumu devam etmek imkânsız hale geldi. Döndük ve nihayet birini bulup yakalayabilmek için üçüncü hattı ters yönde takip etmeye başladık. Her tarafa atılmış silahlar ve teçhizat parçaları serilmişti. İçimizde, "Nerede olmalı bu bir sürü silahın sahipleri? Nerede pusuya yatmışlar?" sorusu gittikçe daha tedirgin edici bir şekilde yükseliyordu, biz ise azimli bir telaş içinde bir elimizde hazır el bombası, diğeriyle tabancayı önümüze tutarak ıssız, barut dumanı dolu hendeklerde ha bire koşuyorduk.

Oradan itibaren hangi yollardan geçtiğimizi ancak daha sonra düşününce çıkarabildim. Farkına varmadan üçüncü bir irtibat hendeğine sapsmıştık ve çoktan kendi sürgü ateşimize girmiş olarak dördüncü hatta yaklaşıyorduk. Arada sırada, duvarlara gömülmüş sandıkları açıp cebimize hatıra olarak bir el bombası atıyorduk.

Birkaç defa o tarafa bu tarafa, hendek hendek dolaştıktan sonra artık kimse nerede olduğumuzu ve Alman mevzisinin hangi istikamette bulunduğunu bilemez hale geldi. Herkes yavaş yavaş heyecanlanmaya başlıyordu. Elimizdeki fosforlu pusulaların iğnesi koştığımız için sallanıp duruyor, Kutup Yıldızı'nı aramak babında ise sahip olduğumuz bütün o mektep bilgisi bizi heyecanımızla yalnız başımıza bırakıyordu. Yakındaki hendeklerden gelen sesler düşmanın ilk şaşkınlığını atlattığını gösteriyordu. Nerede olduğumuzu çok geçmeden tahmin edeceklerdi.

Bir kere daha geri dönmüştük ve ben sonuncu olarak yürüyordum ki, aniden karşımda, kum torbalarıyla yapılmış bir omuzluğun üzerinde bir makinalı tüfek namlusunun gidip gelmekte olduğunu gördüm. Bir Fransız'ın cesedine takılıp sendeleyerek o tarafa atıldım ve Gedikli Kloppmann ve Zabit Namzedi von Zglinitzky'nin tüfekte meşgul olduklarını, Piyade Haller'in ise paramparça olmuş cenazenin üzerinde

kâğıtlarını aradığını gördüm. Biz etrafımıza bakmadan, hummalı bir acele içinde, hiç değilse bir ganimetle dönebilmek için silahla uğraşıyorduk. Ben destek vidalarını çözmeye çalışıyordum; bir başkası tel makasıyla doldurma şeridini ayırdı; nihayet bir sacayağı üzerinde duran tüfeği parçalarına ayırmadan taşımak üzere yüklendik. O anda, bizim kendi hattımızın bulunduğunu zannettiğimiz istikametten gayet heyecanlı fakat tehditkâr bir düşman sesi yükseldi: "Qu'est-ce qu'il y a?" Ve siyah bir top, arkasındaki gökyüzü henüz ağarmakta olduğundan kendini pek göstermeden, yüksek bir kavisle üzerimize indi. "Dikkat!" Mevius ile benim aramızda bir parlama oldu, bir yonga Mevius'un eline isabet etti. Hemen dağıldık, o hendek labirentinin daha da derinlerine daldık. Benim yanımda artık sadece burnu kanayan istihkâm gediklisi ile eli yaralı Mevius kalmıştı. Orada mahvolmamızı geciktiren şey sadece, Fransızların şaşkınlık içinde deliklerinden çıkmaya hâlâ cesaret edememiş olmalarıydı. Fakat kuvvetli bir takımla karşılaşmamız an meselesiydi, o da bizi büyük bir memnuniyetle haklardı. Hava merhamet dilenecek bir hava değildi.

Ben tam bu eşek arısı yuvasından sağ salim çıkmak hususunda her ümidi kaybetmişken, ağzımdan aniden bir sevinç çığlığı çıktı. Gözüm, içinde kaşık olan tencereye ilişmişti; şimdi nerede olduğumu biliyordum. Ortalık iyice aydınlandığından kaybedecek saniyemiz dahi yoktu. Fırlayıp açık sahaya çıktık ve sağımızdan solumuzdan ilk tüfek mermileri uçuşurken kendi hatlarımıza doğru koştuk. Fransızların ön hendeğinde Mülazım von Kienitz'in müfrezesine rastladık. O taraftan "Lüttje Lage!" seslenişi geldiğinde işin en kötü kısmını atlattığımızdan emin olduk. Ben o anda maalesef bir ağır yaralının üstüne düştüm. Kienitz bana acele acele,

* Fr. "Ne oluyor böyle?" —ç.n.

birinci hendekteki Fransız istihkâmındakileri el bombalarıyla defettiklerini, fakat ilerlerken kendi top ateşimiz yüzünden ölü ve yaralı verdiklerini anlattı.

Uzunca bir zaman bekledikten sonra benim adamlardan ikisi daha, Gedikli Dujesiefken ile Piyade Haller göründüler ve bana hiç değilse küçük bir teselli getirdiler. Dujesiefken istikametini kaybetmiş dolaşırken ücra bir çapraz hendeğe dalmış, orada terk edilmiş üç makinalı tüfek bulmuş ve bunlardan birini şasisinden sökerek yanına almıştı. Hava gittikçe aydınlandığından insansız sahayı süratle geçip kendi ön hatımıza ulaştık.

Benimle yola çıkan on dört adamdan sadece dördü geri dönmüştü, Kienitz'in müfrezesinde de ağır zayıyat vardı. Maneviyatımı biraz olsun düzelten tek şey Oldenburglu Dujesiefken'in söyledikleri oldu, ben lağımda elimi sardırırken kendisi kapının önünde arkadaşlarına olanları anlatıyor ve sözlerini şöyle noktalıyordu: "Mülazım Jünger'e hayran kaldım; helal olsun, nasıl da aşı aşiveriyordu barikatları!"

Hemen sonra hepimiz eller ve başlar sargılı halde, ormanı geçip alay muharebe merkezine yürüdük. Miralay von Oppen bizi karşılayıp kahve ikram etti. Gerçi muvaffakiyetsizliğimizden hayal kırıklığına uğramıştı, ama bizi takdir ettiğini ifade etti. Bu bize teselli oldu. Sonra beni bir otomobile koydular, fırkadan teferruatlı rapor istedikleri için oraya gittim. El bombalarının dehşetli infilakı daha kulaklarımda uğuldarken, otomobilin koltuğuna yaslanmış olarak süratle şose boyunca ilerlemenin dolu dolu zevkine vardım. Fırkanın erkânıharp zabiti beni çalışma odasına kabul etti. Gayet sinirliydi ve maalesef anladım ki teşebbüsün neticesinden beni mesul tutma gayreti içindeydi. Mesela, parmağını haritaya koyup şöyle sualler soruyordu: "Niçin sola sapıp şu irtibat hendeğine girmediniz?" Bu sorulardan fark ettim ki içinde artık sağ ve sol

gibi mefhumların olmadığı bir karışıklık onun tasavvur kudretinin dışında kalıyordu. Onun için bütün teşebbüs bir plan idi, bizim için ise ihtirasla yaşanmış bir hakikat.

Fırka kumandanı beni dostane bir şekilde karşıladı ve çok geçmeden ruh halimin bozukluğunu giderdi. Öğle yemeğinde yırtık sahra ceketim, sargılı elimle onun yanında oturdum ve yersiz tevazuya kaçmadan, sabah yaptıklarımızın üzerine iyice ışık tutmaya çalıştım ve bunu başardım da. Ertesi gün Miralay von Oppen müfrezeyi bir kere daha teftiş etti, Demir Haç Nişanı dağıttı ve iştirak eden herkese on dört gün izin verdi. Öğleden sonra, şehitlerden geri getirilmesi mümkün olanlar Thiaucourt'daki askerî mezarlığa defnedildi. Orada, bu harbin kurbanları arasında 1870/71 muharip-leri de yatıyordu. Bu eski mezarlardan birini süsleyen yosun tutmuş taşın kitabesi şöyleydi: "Gözden ırak, kalbe ilelebet yakın!" Büyük bir taş levhaya şu kazınmıştı:

*Kahramanlıklar, kahraman mezarları,
Yan yana dizilir eskisi, yenisi,
Söyler nasıl kuruldu bu devlet,
Söyler nasıl korundu bu devlet.*

Akşamleyin Fransız ordu raporunda şunu okudum: "Almanların Regniéville'deki bir teşebbüsü muvaffakiyetsizlikle neticelendi; esirler aldık." Bir mâniayı geçerken yolunu kaybeden kurtlar mevzubahis olmuştu. Bu kısa haberden memnuniyetle öğrendiğime göre, kaybettiğimiz arkadaşlar arasında sağ kalanlar olmuştu.

Birkaç ay sonra kayıplardan biri olan Piyade Meyer'den bir mektup aldım: Orada, el bombası müsademesinde bir bacağından olmuş, üç arkadaşıyla uzun müddet dolaşıp durduktan sonra bir kavgaya tutuşmuş ve ağır yaralı olarak esir alınmış; bu arada diğerleri, Gedikli Kloppmann dâhil, şehit

düşmüşler. Tabii, Kloppmann insanın esir olarak tasavvur edemeyeceği adamlardandı.

Harpte nice maceranın üstesinden geldim, fakat hiçbiri bundan daha ürkütücü olmamıştı. Hâlâ soğuk sabah ışığının aydınlattığı, bilmediğimiz hendeklerde istikametimizi bilmeden dolaşıp duruşumuzu hatırladıkça içimde bir huzursuzluk hissi kabarır. Rüyada labirent görmek gibiydi.

Bundan birkaç gün sonra Mülazım Domeyer ile Mülazım Zürn yanlarında birçok adamla beraber, birkaç şarapnel atışından sonra ilk düşman hattına daldılar. Domeyer kocaman sakallı bir Fransız milisiyle karşılaşp "Rendez-vous!" diye bağırdığında aldığı cevap, kindarca bir "Ah non!"^{*} olmuş ve adam bizimkinin üstüne atılmış. Amansız bir güreşe tutuşmuşlar, Domeyer adamı tabancayla boğazından vurmuş ve benim gibi esir getiremeden dönmüş. Sadece benim bu teşebbüsümde atılan cephan 1870'de bütün bir meydan muharebesine yeterdi.

* Fr. "Teslim olun!" -ç.n.

** Fr. "Yok canım!" -ç.n.

TEKRAR FLANDRE

İzinden döndüğüm gün bizim yerimizi Bavyera kıtaları aldı ve biz muvakkaten yakındaki Labry köyüne yerleştirildik.

17 Teşrinievvel 1917'de trene bindirilerek bir buçuk günlük bir seyahatten sonra, daha iki ay önce ayrıldığımız Flandre toprağına tekrar ayak bastık. Iseghem kasabasında geceledik ve ertesi sabah Roulers'e veya Flamanca ismiyle Roeselaere'ye yürüdük. Şehir mahvoluşun ilk safhasında bulunuyordu. Dükkânlarda daha mal satılıyordu, fakat sakinler bodrumlara yerleşmiş ve şehir hayatı ile bağları sık sık açılan ateş ile kopmuş haldeydi. Benim kaldığım yerin karşısında, hanım şapkalarıyla dolu bir vitrin harbin hercümerci içinde hortlağımsı bir alakasızlık sahnesi arz ediyordu. Geceleri yağmacılar metruk evlere girmektedir.

Ooststraat Caddesi'nde kaldığım yerde evin toprak üstündeki mekânlarında tek kalan ben oldum. Ev, harbin başında kaçmış ve bekçi olarak ihtiyar bir vekilharç ile bu kadının kızını bırakmış olan bir kumaş tacirine aitti. Bu ikisi biz ilerlerken sokaklarda kimsesiz dolaştığını görüp aldıkları, yaşını ve ismini dahi bilmedikleri, küçük bir yetim kıza bakıyordu. Bombalardan dehşetle korkuyorlar, bana da neredeyse önümde diz çökecek halde yalvararak yukarıda ışık yakmamamı tembihliyorlardı, yoksa ışık kötü tayyareleri celbedebilirdi. Ne var ki buna gülmemeyi pek çabuk öğrendim; arkadaşım Reinhardt'ın yanında, pencerede durmuş, projektörlerin ışığında çatıların hemen üzerinden uçan İngilizleri seyrediyordum,

derken evin hemen yakınında dev bir bomba patladı ve hava tazyikiyle kırılan pencere camları yüzümüze savruldu.

Önümüzdeki muharebeler için keşif zabiti olarak tayin edilmiş ve alay karargâhına verilmiştim. Vazifeyi devralmak üzere harekete geçmemizden önce, nöbeti bize verecek olan 10. Bavyera İhtiyat Alayı'nın muharebe merkezine gittim. Kumandan sempatik bir beydi; ne var ki beni karşılarken nizamnameye aykırı olan "kırmızı kasket şeridi"ne biraz homurdandı: Başa gelebilecek kötü kurşuna davetiye çıkarmamak için üzerine gri bez dikilmesi icap edermiş.

İki muharebe habercisi beni bütün civarı iyi gören bir yer olduğu söylenen istihbarat noktasına götürdü. Muharebe merkezinden tam ayrılmıştık ki düşen bir bomba etrafa çayırın toprağını fışkırttı. Rehberlerim bir sürü küçük kavaklığın maskeleyiği arazide, öğlene doğru fasılasız bir gümbürtü halini alan ateşten büyük maharetle kaçınabiliyordu. Malzeme harbi tecrübesi sahibi, en sıkı ateşte bile az çok emniyetli bir yol bulmasını bilen askerin insiyakıyla, sonbaharın altın pırıltısına boğduğu bir arazide çalışırcasına ilerliyorlardı.

Taze düşmüş bomba izlerinin görüldüğü münferit bir çiftlik evinin eşiğinde yüzüstü yatan bir ölüyle karşılaştık. "Buna olan olmuş!" dedi Bavyeralı. Diğeri etrafa bakınarak, "Hava fena," dedi ve alelacele yürümeye devam etti. İstihbarat noktası ağır ateş altındaki Passchendaele-Westroosebeke şosesinin diğer tarafındaydı ve Fresnoy'da idare ettiğime benzeyen bir toplama noktası olduğu anlaşıldı. İsabet alarak enkaz haline gelmiş bir evin yanına kurulmuştu ve o kadar az korunaklı bir yerdeydi ki, biraz kuvvetlice gelecek bir ilk atışla muhakkak mahvolacaktı. Orada keyifli bir mağara hayatı sürmekte olan ve yakında nöbeti devredeceklerine hayli sevinen üç zabitten düşman, mevzi ve irtibat hakkında malumat aldıktan sonra Roodkruis-Oostnieuwkerke üzerinden Roulers'e dönerek miralaya rapor verdim.

Şehrin sokaklarını geçerken, orada pek bol bulunan küçük birahanelerin Flaman keyfini ifade eden ve insanın içine bir rahatlık havası veren isimlerini okuyordum. Kim bir lokantanın tabelasında “De Zalm”, “De Reeper”, “De Nieuwe Trompette”, “De drie Koningen” veya “Den Olifant” gibi bir isim görür de cazibesine kapılmaz? Daha o hançereden gelen ve herkese “sen” diye hitap eden lisanı işitmek bile insanı bir samimiyet havasıyla sarar. Tanrı’dan temennim, şimdiye kadar tekrar tekrar birbiriyle harp eden orduların karşılaştığı sahne olan bu muhteşem memleketin bu harpten sonra da kendi özüne yaraşır şekilde dirilmesi idi.

Şehre akşamleyin yine bombalar atıldı. Kadınların titreyerek bir köşesinde oturmakta olduğu bodruma indim ve küçük kızı teskin etmek için cep fenerimi yaktım; bir infilak ışığı söndürmüştü olduğu için kız korkudan feryat etmekteydi. Burada da bir kere daha, insanın kendi memleketiyle ne kadar sağlam bir şekilde yekvücut olduğu görülmüyordu. Bu kadınlar tehlike karşısında, hissettikleri büyük dehşete rağmen her an mezarları olabilecek bu toprağa sıkı sıkı yapışmışlardı.

22 Teşrinievvel sabahı dört kişilik keşif ekibimle beraber, öğleden önceki saatlerde alay karargâhının nöbeti devralacağı yer olan Kalve’ye doğru yola çıktım. Cephede şiddetli bir ateş hüküm sürüyor, o taraftan yükselen şimşekler sisi kan rengine boyuyordu. Oostnieuwkerke girişinde, yanı başımızda bir ev ağır bir bomba isabeti alarak patırtılar içinde çöktü. Duvar taşları yola yuvarlandı. Bu köyün dışından dolaşmaya çalıştık, fakat sonra yine içinden geçmeye mecbur kaldık, çünkü Roodkruis-Kalve istikametini bilmiyorduk. Aceleyle ilerlerken, bir bodrumun kapısına duran yabancı bir gedikliden

* Felemenkçede “Somon”, “Balıkçıl”, “Yeni Trampet”, “Üç Kral”, “Fil”. –ç.n.

yolu sordum. Cevap vermek yerine ellerini cebine soktu ve omuz silkti. Ateş altında vakit kaybetmek istemediğimden üzerine atıldım ve tabancayı burnuna dayayarak istediğim malumatı aldım.

Muharebede ilk defa, korkaklıktan değil, anlaşılan sadece son derece keyifsiz olduğu için işimi zorlaştıran bir adama rastlıyordum. Her ne kadar bu keyifsizlik son senelerde gittikçe büyümüş ve umumileşmiş olsa da, birisinin bunu faaliyet halindeyken göstermesi hiç alışılmış bir şey değildi, çünkü muharebe insanları bağlar, atalet dağıtır. Muharebe esnasında insan müşahhas bir zaruret halinde bulunur. Buna mukabil, harp disiplininin erimesini en bariz şekilde gösteren şey, malzeme muharebesinin orta yerinden çekilmekte olan kollar oluyordu. Roodkruis civarında, küçük bir çiftliğin yanındaki yol çatalında mesele ciddileşti. Ateş altındaki şosedan hışım gibi toparlaklar geçiyor, piyade kıtaları iki tarafta sıralar halinde ilerliyor ve sayısız yaralı cephe gerisine ulaşmaya çalışıyordu. Omzuna uzun, testere ağızlı bir bomba parçasının bir mızrağın ucu gibi saplı olduğu genç bir topçuya rast geldik. Başını kaldırmadan, rüyada gezermiş gibi yanımızdan yürüdü gitti.

Şosedan sağa sapıp bir ateş halkası içinde kalmış olan alay muharebe merkezine yöneldik. Yakın bir yerde iki telefoncu bir lahana tarlası üzerinde tel makaralarını açıyorlardı. Birinin hemen yanı başına bir bomba düştü; yere yıkıldığını gördük ve işinin bittiğini zannettik. O ise hemen tekrar ayağa kalktı ve soğukkanlılıkla telini çekmeye devam etti. Muharebe merkezi yaveriyle beraber kumandan ve emir zabiti için bile kâfi yeri olmayan, küçücük tek bir beton müstahkem mevkidenden ibaret olduğundan yakınlarda kalacak bir yer aradım. İstihbarat, gaz korunma ve topçu zabitleriyle beraber, hiç de bombardımana karşı emniyetli bir mekâna benzemeyen hafif bir ahşap barakaya yerleştim.

Öğleden sonra mevziye gittim, çünkü düşmanın sabahleyin bizim beşinci bölüğe hücum ettiği haberi gelmişti. Yolum istihbarat noktası üzerinden, ateş altında tanınmayacak bir hale gelmiş olan ve harabesinin altında hazır kuvvet taburu kumandanının yerleşmiş olduğu Nordhof Çiftliği'ne gidiyordu. Oradan, pek de seçilemeyen bir patika muharebe kıtaları kumandanının yerine uzanıyordu. Son günlerin şiddetli yağmurlarıyla bomba çukurlu arazi bir çamur deryasına dönmüştü ve bilhassa Paddebach vadisinde hayatı tehdit eden bir derinlik kesbetmekteydi. Yolumu şaşırıp dolaştığım yerlerde nice yalnız ve bırakılıp kalmış ölünün yanından geçtim; ekseriya, çukuru dolduran suyun üzerinde sadece bir baş veya bir el görünmekteydi. Binlerce kişi böyle mezarlarında bir dost elin diktiği bir işaret olmadan uyumakta.

Paddebach deresini bin bir müşkülâtla geçtikten sonra –ki bu ancak bombaların suyun üzerine devirdiği kavaklara basarak mümkün oldu– dev bir bomba çukurunun içinde bir avuç sadık adamıyla beraber, beşinci bölüğün kumandanı Mülazım Heins'ı gördüm. Bu çukur mevzi bir yamaçtaydı ve tamamen su altında kalmış olmadığı için, müşkülpesent olmayan cephe askerlerince ikamete müsait olarak vasıflandırılabilirdi. Heins bana sabahleyin bir İngiliz piyade safının belirlediğini ve ateş altında tekrar ortadan kaybolduğunu anlattı. İngilizler de, ortalıkta başıboş dolaşmakta olan ve yaklaştıklarını görünce kaçan birkaç 164'lüyü vurmuştu. Bundan başka her şey yolundaydı; onun için muharebe merkezine dönerek miralaya rapor verdim.

Ertesi gün öğle yemeğimiz en kaba şekilde, barakanın ahşap duvarının dibine inen bir bombayla inkıtaya uğradı ve savrulan çamur fıskiyesi yavaş yavaş, katranlı karton damın üzerine yağdı. Herkes kapıdan dışarı uğradı, ben yakındaki bir çiftliğe kaçarak yağmur sebebiyle içeri girdim. Aynı iş akşam tekrar etti, ne var ki bu sefer hava kuru olduğundan

dışarıda kaldım. Bir sonraki bomba doğruca binanın üstüne düşerek binayı tamamen yıktı. Harpte tesadüf böyle oyunlar oynar. Başka hiçbir yerde harpte olduğu kadar geçmeyen bir kaide vardır: Küçük sebepler büyük neticeler doğurur.

25 Teşrinievvel günü daha saat sekizde barakalardan kaçtık ve bizimkinin karşısındaki baraka ikinci atışta tam isabet aldı. Yağmurdan ıslanmış çayırılara düşen bombalar da oldu. İndikleri yerde sönmüş gibi görünüyordlardı, fakat hayli büyük çukurlar açtılar. Önceki gün yaşadıklarımın verdiği ilhamla, alay muharebe merkezinin arkasındaki büyük lahana tarlasında diğerlerinden uzak ve itimat telkin eden bir bomba çukuru buldum ve buradan ancak makul bir emniyet fasılası verdikten sonra ayrılır oldum. Gün içinde aldığım, Mülazım Brecht'in fırkanın tarassut zabiti olarak Nordhof'un sağındaki çukur sahasında vurularak öldüğü haberi bana çok dokundu. Kendisi bu malzeme harbinde bile etrafında kendine has bir hale taşıyan ve yaralanmaz addedilen az askerden biriydi. Onun gibiler yığınların içinde hemen tanınırdı, tekrar bir hücum emri geldiğinde gülerlerdi. Böyle ölüm haberleri gelince insan gayriihtiyari, kendisinin de belki ortalıkta dolaşacak uzun bir zamanı kalmadığı fikrine kapılıyor.

26 Teşrinievvel'in sabah saatlerini, şiddeti alışılmışın üzerinde bir tambur ateşi doldurdu. Bizim topçumuz da ileriden yükselen tecrit ateşi işaretleri üzerine faaliyetini çift katına çıkardı. Her küçük koruya, her çalılığa toplar yerleştirilmişti ve bunların başında yarı sağır topçular mesleklerini icra etmekteydi.

Geri gelen yaralılar bir İngiliz taarruzu hakkında muğlak ve mübalağalı şeyler anlattıklarından beni saat on birde dört adamımla vaziyet hakkında kati malumat edinmek üzere ileriye gönderdiler. Yolumuz şiddetli ateş sahasından geçiyordu. Karşımıza birçok yaralı çıkıyordu ve bunların arasında, çenesinden vurulmuş olarak, on ikinci bölüğün kumandanı

Mülazım Spitz de vardı. Daha muharebe kıtaları kumandanının lağımına varmadan hedef gözeten bir makinalı tüfek ateşine çattık ki bu da düşmanın bizim hatlarımızı delmiş olduğunun bir işaretiydi. Bu şüphemi üçüncü taburun kumandanı, Binbaşı Dietlein tasdik etti. Bu beyi bulduğumda biraz meşguldü, sürüne sürüne, dörtte üçü su altında kalmış müstahkem mevkisinden çıkmaya çalışırken ha bire, çamura düşmüş lüle taşı sigara ağızlığını bulmaya çalışıyordu.

İngiliz ön hatta girmiş ve bir tepenin sırtını zaptetmişti; buradan muharebe kıtaları kumandanının bulunduğu Paddebach vadisini ateş altına alabiliyordu. Vaziyetteki bu değişikliği birkaç kırmızı kalem çizgisiyle haritaya kaydettikten sonra adamlarıma çamurun içinden bir koşu daha tutturmak üzere cesaret verdim. Büyük bir acele içinde, gözümüzle gördüğümüz araziye geçip bir sonraki engebeye ulaştık, oradan da biraz daha yavaş hareketle Nordhof'a gittik. Sağımızda solumuzda bataklığa bombalar iniyor ve havaya çamurdan, etraflarında sayısız fiskiyelerin yükseldiği dev gibi mahruti sütunlar fırlatıyorlardı. Nordhof tahrip bombalarının ateşi altındaydı ve oradan bir çırpıda geçmek icap ediyordu. Tahrip bombalarının bilhassa kötü ve kulakları sağır eden bir sesi vardı; kümeler halinde, kısa fasılalarla atılıyorlardı. Her seferinde hızlı davranarak bir parça yol almak, sonra da bir çukurda bir sonraki bombayı beklemek lazımdı. Uzaktan işitilen ilk uğultu ile çok yakındaki patlama arasında hayatta kalma iradesi bilhassa kesif bir şekilde hissediliyordu, çünkü vücut korunmasız ve hareketsiz bir halde kaderini beklemek mecburiyetindeydi.

Bu ağır ateşin içine şarapneller de karıştırılmıştı; bir tanesi misket yükünü, defalarca patlayarak tam aramıza dök-tü. Refakatçilerimden biri çelik miğferinin arka kenarına gelen bir isabetle yere savruldu. Adam bir müddet uyuşmuş gibi yattıktan sona toparlandı ve koşmaya devam etti.

Nordhof'un etrafındaki arazi fena halde parçalanmış bir sürü cesetle kaplıydı.

Keşif kolu olarak vazifemizi canla başla yaptığımızdan sık sık, daha demin geçilmez vasıfta bulunan yerlere giriyorduk. Böylece muharebe meydanında mevcut olup gizli kalanı da görmüş olduk. Her tarafta ölümün izlerine rastladık; sanki bu çölde artık tek bir canlı insan kalmamış gibiydi. Şurada, darmadağın olmuş bir çalılığın arkasında bir manga, vücutları bomba düştükten sonra üstlerine yağın taze toprakla örtülü yatıyordu; ötede iki haberci, içinden daha tahrip gazının boğucu dumanların yükseldiği bir bomba çukurunun yanı başında yere serilmişti. Başka bir yerde küçük bir sahada pek çok ceset gördük; burada bir malzeme takviye kolu veya yolunu şaşıran bir ihtiyat takımı ateşin ortasına düşerek sonunu bulmuştu. Biz ortaya çıkıyor, bu öldürücü köşelerin esrarını bir bakışımızla kaydediyor ve yine dumanların içinde kayboluyorduk.

Passchendaele-Westroosebeke şosesin ardındaki, kuvvetli ateş altında bulunan vadiyi de sağ salım atlattıktan sonra, sıra Miralay von Oppen'a rapor vermeye geldi.

Ertesi sabah daha saat altıda ileriye gönderildim; vazifem alayın irtibatının olup olmadığını ve varsa nerede olduğunu öğrenmektir. Yolda, sekizinci bölüğe Goudberg'e doğru ilerleme ve eğer varsa bizimle soldaki komşu alay arasındaki gediği kapama emrini götürmekte olan Başçavuş Ferchland'a tesadüf ettim. Kendi vazifemi mümkün mertebe çabuk yerine getirebilmek için ona refakat etmekten daha iyi bir şey yapamazdım. Uzun aramalardan sonra sekizinci bölüğün kumandanını, arkadaşım Tebbe'yi, keşif noktasının yakınındaki çukurlu sahanın nahoş bir kısmında bulduk. Bu kadar göze batacak bir hareketi gün ortasında yapma vazifesinden pek hoşlanmadığını gösterdi. Sabah güneşi altında tarifsiz çıplaklık arz eden çukurlu sahada ruh sıkıntısı içinde, tek tük laf

ederek geçen sohbetimiz esnasında bir puro yaktık ve bölüğün toplanmasını bekledik.

Hemen birkaç adım sonra, karşı tepelerden hedef gözeterek açılan piyade ateşine maruz kaldık ve tek tek bir çukurdan diğerine sıçrayarak ilerlemeye mecbur olduk. Bir sonraki yamacı geçerken ateş öyle bir kesafet kazandı ki, Tebbe askerini gecenin koruyucu karanlığını beklemek için çukurda mevzilendirdi. Purosunu içerek mıntıkayı teftiş etti ve bölüğü mangalara ayırdı.

Ben daha ileride gedğin büyüklüğünü tespit etmeye karar vererek bir an daha Tebbe'nin çukurunda istirahat ettim. Çok geçmeden düşman topçusu bölüğün bu cüretkâr çıkışını cezalandırmak için sahayı ateş altına aldı. Bizim sığındığımız yerin kenarına inen bir tahrip bombası haritayı da gözlerimi de çamura bulayarak benim için hareket etme yolunda bir ikaz oldu. Tebbe'ye veda ettim ve kendisine gelecek saatler için bol talih diledim. Arkamdan şöyle seslendi: "Güzel Tanrım, sen akşamı bir getir, sabah kendiliğinden gelir!"

Vaziyetini gördüğümüz Paddebach vadisini, ateşle devrilmiş karakavakların yapraklı dallarının arkasına saklanarak, gövdelerini köprü niyetine kullanarak dikkatlice geçtik. Arada sırada içimizden birinin, kalçasının üstüne kadar çamurda kaybolduğu oldu; arkadaşları yardım edip tutunması için tüfeğin dipçliğini uzatmasa muhakkak boğulurdu. Yürüyüş istikameti olarak, etrafında bir manga askerin bulunduğu bir müstahkem mevki seçmiştim. Önümüzde, dört taşıyıcının götürdüğü bir sedye de bizimle aynı istikamete gidiyordu. Bir yaralının ileriye taşınmasını görmek beni şaşırtmıştı; dürbünle bakınca bir sıra haki renkli, basık çelik miğferli adam gördüm. O anda ilk tüfekler de patladı. Siper almak imkânsız olduğu için geriye doğru koştuk, bu arada sağımızda solumuzda çamura mermiler düşüyordu. Bataklıkta koşmak son derecede yorucuydu; fakat biz böyle tamamen nefes nefese,

İngilizlere bir müddet hedef tahtası olduktan sonra, bir küme tahrip bombası eski tazeliğimizi tekrar yerine getirdi. Bunların iyi tarafı hiç değilse, çıkardıkları dumanla bizi görülmez hale getirmeleriydi. Bu koşunun en nahoş tarafı, insanın yalaranacak olursa kaçınılmaz bir şekilde bataklık cesedi haline geleceği hakikatiydi. Bomba çukurlarının kenarları boyunca, bir bal peteğinin incecik cidarları üzerindeymişiz gibi koşuyorduk. Yerdeki kan izleri buralarda daha önce de birilerinin kaybolmuş olduğunu gösteriyordu.

Ölesiye bitkin bir halde alay muharebe merkezine ulaştık; çizdiklerimi verdim ve vaziyeti rapor ettim. Gediğin tespitini yapmıştık. Tebbe geceleyin ilerleyerek kapayacaktı.

28 Teşrinievvel günü nöbeti tekrar 10. Bavyera İhtiyat Alayı'na devrettik ve her an müdahale etmeye hazır halde cephenin arkasındaki köylere yerleştirildik. Karargâh Most'a taşındı.

Bir gece metruk bir meyhanenin bir odasında oturmuş, izinden yeni gelmiş olan Mülazım Zürn'ün terfisini ve nişanlanışını tesit ediyorduk. Bu havailiğin cezası olarak, ertesi sabah dev bir tambur ateşiyle uykudan fırladık; aradaki uzun mesafeye rağmen benim penceremin camları kırıldı. Hemen arkasından ikaz geldi. Anlaşılan, o gedikte yine de sürprizler olmuştu. İngilizlerin orada alay mevzisine girdiği şayiası dolayıyordu. Ben günü emir bekleyerek, ordu yüksek kumanda merkezinin keşif noktasında geçirdim; burada etrafa zayıf bir serpmeye ateşi düşmekteydi. Hafif bir bomba küçük bir evin penceresinden içeri daldı ve üç topçu yaralı ve üstleri tuğla unuyla kaplanmış olarak dışarıya savruldu. Diğer üçü enkazın altında kalıp ölmüştü.

Ertesi sabah Bavyeralı kumandandan şu muharebe vazifesini aldım: "Karşı tarafın tekrar hücumu üzerine sol komşu alayın mevzisi daha da geriye itilmiş ve iki alay arasındaki gedik gayet büyümüş bulunmaktadır. Alay mevzisinin sol

tarafından çevrilmesi tehlikesi mevcut olduğundan, dün akşam 73. Piyade Alayı'nın birinci taburu karşı taarruza geçmiş, fakat anlaşıldığı kadarıyla tecrit ateşiyle dağıtılarak düşmana ulaşmayı başaramamıştır. Bu sabah ikinci tabur gedige doğru yola çıkarılmış ve şimdiye kadar haber alınamamıştır. Birinci ve ikinci taburun mevzileri öğrenilecektir."

Yola çıktım ve daha Nordhof'ta, ikinci taburun kumandanı olan Yüzbaşı von Brixen'a rastladım; mevzinin haritası cebinde hazırды. Haritayı kopya ettim ve böylece aslında vazifemi yerine getirmiş oldum; fakat vaziyeti kendi gözlerimle görmek için muharebe kıtaları kumandanının müstahkem mevkesine kadar gittim. Yol üzerinde, solgun yüzleri su dolu bomba çukurlarından havaya bakan veya iyice çamurla örtülmüş olduklarından insan oldukları ancak hayal meyal seçilebilen şehitler vardı. Çoğunun kolunda mavi Cebelitarık şeridi göze çarpıyordu.

Muharebe kıtaları kumandanı, Bavyeralı Yüzbaşı Radlmaier'di. Bu gayet faal zabıt bana, Yüzbaşı von Brixen'ın daha önce alelacele söylediklerini sadece daha teferruatlı olarak anlattı. İkinci taburumuz büyük zayıat vermişti; şehitlerin arasında tabur yaveri ile kahraman yedinci bölüğün kumandanı da vardı. Yaver Lemier, sekizinci bölüğün nisan ayında Fresnoy'da şehit düşen kumandanının biraderiydi. İki kardeş Liechtensteinlıydı ve Alman tarafında gönüllü olarak harp etmekteydiler. İkisi de aynı şekilde, ağızlarından giren bir mermiyle ölmüştü.

Yüzbaşı bizimkinden iki yüz metre mesafede, dün bilhas-sa amansız bir müdafaaya sahne olmuş bir müstahkem mevkiye işaret etti. Bu küçük kalenin kumandanı olan bir çavuş taarruzdan kısa bir zaman sonra, bir İngiliz'in üç Alman'ı götürmekte olduğunu görmüş. İngiliz'i vurarak bu üç adamla kendi mangasını takviye etmiş. Cephaneleri tükendiğinde bir İngiliz'i bağlı şekilde kapının önüne çıkararak ateşin

devamına mâni olmuşlar, karanlık bastıktan sonra da kimse fark etmeden oradan çekilebilmişler.

Kumandanı bir mülazım olan başka bir beton mevkinin önüne gelen bir İngiliz zabıt içeridekilerin teslim olmasını istemiş; Alman ona cevap verecek yerde dışarıya fırlamış, İngiliz'i yaka paça tutup şaşkın adamlarının gözü önünde içeriye çekmiş.

Bu gün küçük sedyeci ekipleri gördüm, bayraklarını kaldırmış, piyade ateşi sahasından geçiyorlar ve üstlerine ateş açılmıyordu. Böyle tablolar kendini muharibe, bu yer altı harbinde sadece zaruretin dayanılmaz derecede yükseldiği hallerde gösteriyordu.

Dönüş yolum İngiliz bombalarının saçtığı ve toprağa sinmiş olan, ekşi elmaya benzer bir koku veren nahoş bir tahriş gazı yüzünden zor oldu. Nefesimi daraltıyor, gözlerimi yaşırtıyordu. Muharebe merkezinde raporumu verdikten sonra, sargı mahallinin hemen ilerisinde sedyelerde yatan ağır yaralı iki zabıt arkadaşına rastladım. Biri, iki akşam evvel nesheli bir cemiyet içinde şerefine eğlendiğimiz Mülazım Zürn idi. Şimdi, yarı yarıya soyunmuş halde, ölümün kati bir emaresi olan balmumu sarısı bir çehreyle, sövesinden sökülmüş bir kapı üzerinde yatıyordu; elini okşamak için yaklaştığımda gözlerini üzerime dikti. Diğeri, Mülazım Haverkamp'ın kol ve bacak kemikleri bomba parçalarıyla o derece parçalanmıştı ki uzvun kesilmesi muhtemel görünüyordu. Sedyesinin üzerinde, yüzünde taşlaşmış bir ifadeyle yatıyor ve sedyecilerin yakıp ağzına tutuşturduğu sigaralarını içiyordu.

Bu günlerde genç zabıtlar arasında yine dehşetli zayıat vermiştik. Bu II. Flandre Muhaberesi tekdüze geçti; bir balçık unsuru içine batmış olarak verildi, fakat iştahı da pek kuvvetliydi.

3 Teşrinisani günü Flandre'deki ilk günlerimizden pek iyi bildiğimiz Gits İstasyonu'ndan trene bindirildik. Orada o iki

Flaman kadını da gördük; ama eski tazelikleri kalmamıştı. Onlar da bu arada nice büyük harp günleri geçirmişe benziyordu.

Birkaç günlüğüne Lille'in gösterişli bir kardeş şehri olan Tourcoing'a geldik. Burada harp boyunca ilk ve son defa olmak üzere, yedinci bölüğün her adamı somya bir yatakta yattı. Ben bir sanayi baronunun Lille Caddesi'ndeki evinde şaşıla bir odada kaldım. İlk akşamın tadını mermer şömine-nin ateşi karşısında bir kulüp koltuğunda çıkardım.

Bu birkaç günü herkes çekişe çekişe kurtarılmış hayatı-nın zevkine varmak gayesiyle geçirdi. Daha kimse ölümün elinden doğru dürüst kurtulmuş olduğuna inanamıyor ve hayatını yeniden kazandığından emin olmak için her şekliyle tadını çıkarıyordu.

CAMBRAI'DE ÇİFTE MUHAREBE

Tourcoing'daki güzel günler hemen geçti. Kısa bir zaman daha Villers-au-Tertre'de kalarak takviye aldık ve 15 Teşrinisani 1917 günü edildiğimiz mevzinin istirahat taburlarının kaldığı yer olan Lécuse'e gittik. Lécuse, Artois'da etrafı göllerle çevrili, büyükçe bir köydü. Geniş sazlıklarda ördekler, su tavukları vardı, sular da balıkla kaynıyordu. Balık tutmak sıkı sıkıya yasak olduğu halde, suyun üzerinden geceleri sık sık esrarengiz sesler geliyordu. Günün birinde köy kumandanlığından, benim bölüğümünden de el bombasıyla balık avında yakalanan birkaç adamın askerlik cüzdanlarını gönderdiler. Fakat ben bu işi büyütmedim, çünkü benim için askerler arasında iyi bir hava esmesi Fransız av sahasının veya köydeki kalburüstü kimselerin sofrasının korunmasından daha mühimdi. O günden sonra, neredeyse her akşam bilinmedik bir el, kapımın önüne dev bir yayın balığı bırakır oldu. Ben de sonra öğleyin iki zabitime ana yemeği "Yayın á la Lohengrin" olan bir ikramda bulunuyordum.

19 Teşrinisani günü takım kumandanlarımla beraber, birkaç gün sonra devralacağımız mevziyi keşfe gittim. Vis-en-Artois köyünün berisindeydi. Fakat hendeklere düşündüğümüz çabuklukla giremedik, çünkü neredeyse her gece ikaz geliyordu ve münavebeli olarak Wotan mevzisine, topçu müdafaa hattına veya Dury köyüne gönderiliyorduk. Tecrübeli muharıpler bunun uzun zaman böyle devam edemeyeceğini anlamıştı.

Sahiden, 29 Teşrinisani günü Yüzbaşı von Brixen'dan, Cambrai'deki tank muharebesinin cephemizi içeriye bastırmasıyla meydana gelen mevzilere karşı geniş çapta yapılacak olan bir mukabil taarruza iştirak edeceğimizi öğrendik. Her ne kadar nihayet örs yerine çekicin rolünü oynayacağımızdan memnun idiysek de, Flandre'den bitkin gelen askerin bu imtihanı başarabileceğinden şüpheliydik. Fakat ben kendi bölüğüme güveniyordum; daha hiç yarı yolda kalmamıştı.

30 Teşrinisani'yi 1 Kanunievvel'e bağlayan gece kamyonlara bindirildik. Bu sırada ilk zayıyatımızı da verdik, çünkü adamlardan biri bir el bombasını düşürmüştü, bu da esrarengiz bir biçimde infilak ederek hem onu hem de bir arkadaşını ağır yaralamıştı. Başka biri, muharebeden kaçmak için deli numarası yapmaya çalışmıştı. Uzun bir çekişmeden sonra, bir gedikliden böğrüne yediği kuvvetli bir darbeye yine aklı başına geldi de arabalara binebildik. Bu vesileyle, bu rolü devam ettirmenin güç olduğunu gördüm.

İyice sıkışık bir halde Baralle'ın hemen yakınına kadar gittik ve burada bir şarampolde saatlerce emir bekledik. Ben soğuğa rağmen bir çayıra yattım ve şafak sökene kadar uyudum. Taarruza hazırlanmış olduğumuz için, bağlı olduğumuz 225. Alay'ın bu işte bizim yardımımızdan vazgeçtiğini bir miktar hayal kırıklığı ile haber aldık. Baralle Şatosu'nun parkında hazır bekleyecektik.

Saat dokuzda bizim topçular kuvvetli bir top atışına başladı ve bu, saat 11.45'ten 11.50'ye kadar tambur ateşi kesafetine çıktı. İçindeki kuvvetli istihkâmı sebebiyle cepheden hücum edilmeyen Bourlon ormanı sarı-yeşil gaz bulutları altında kayboldu. Saat 11.50'de dürbünlerimizden bakınca gördük ki boş bomba çukurları sahasında piyade safları ortaya çıkıyor, bu arada arka sahada bataryalar harekete geçiyor ve mevzi değiştirmek üzere ileriye atılıyordu. Bir Alman tayyaresi İngilizlerin bağlı bir balonunu ateşe verdi, sepetteki

keşifçiler paraşütle atladı. Pilotun havada inmekte olanların da birkaç defa etrafında dolaşıp izli mermiyle üstlerine ateş açması, harbin merhametsizliğinin arttığının bir işareti oluyordu.

Taarruzu şato parkının tepesinden heyecanla takip ettikten sonra bir tencere makarna pişirdik ve donmuş toprağın üzerinde bir ikindi uykusuna yattık. Saat üçte, kurumuş bir kanal yatağındaki yükseltme havuzu idare binasına gizlenmiş olan alay muharebe merkezine ilerlememiz emri geldi. Bu mesafeyi hafif bir serpme ateşi altında dura kalka katettik. Oradan yedinci ve sekizinci bölük 225'in iki bölümünden nöbeti almak üzere hazır kuvvet kumandanına gönderildi. Kanal yatağında aşmamız icap eden beş yüz metre kesif bir tecrit ateşi altındaydı. Yekvücut olmuş halde, zayıat vermeden koşarak hedefe vardık. Ortadaki pek çok ölü burada da kimi bölümün kanlı bir bedel ödediğini gösteriyordu. Destek olarak gelenler kanalın yamacına yapışmış halde, hummalı bir gayretle duvarları sökerek siper çukurları kazmakla meşguldü. Her yer tutulmuş olduğundan, köy de arazide hedef olarak ateşi üzerine celbettiğinden ben bölümümü sağ taraftaki bir çukurlu sahaya götürdüm ve orada herkesin kendi başına yuvalanmasını söyledim. Bir bomba parçası gelip şangırtıyla kasaturama çarptı. Sekizinci bölümüyle bizi örnek alan Tebbe'yle beraber münasip bir çukur seçip üzerini bir çadır beziyle örttük. Bir mum yaktık, akşam yemeği yedik, pipolarımızı içtik ve üşüye üşüye sohbet ettik. Bu harap arazide bile züppeliği tam elden bırakmayan Tebbe Roma'da kendisine modellik etmiş bir kıza dair uzun bir hikâye anlattı.

Saat on birde eski ön hatta ilerleme ve muharebe kıtaları kumandanını görme emrini aldım. Adamları topladım ve yürüttüm. Artık ancak arada sırada heybetli bombalar düşüyordu; bunlardan biri, cehennemden gelen bir selam gibi,

tam da bizim önümüzde patladı ve kanal yatağını koyu bir dumanla doldurdu. Adamların sesi kesildi, sanki buz gibi bir pençe enselerine yapışmıştı, dikenli tellerin ve taş enkazının üzerinden acele acele atlayarak peşimden koştular. İnsan gece vakti bilinmedik bir mevziden geçiyorsa, ateş fevkalade şiddetli olmasa dahi, içini ürkütücü bir his kaplıyor; göz ve kulak en garip hayallerle yanılıyor. Her şey sihre uğramış bir dünya gibi soğuk ve yabani...

Nihayet ön hattın kanala açılan daracık girişini bulduk ve insan dolu hendeklerin içinden tabur muharebe merkezine kadar ilerledik. Ben içeriye girdim ve havası bıçakla kesilecek derecede ağırlaşmış mekânda bir öbek zabıt ve haberciyle karşılaştım. Orada öğrendiğime göre bu noktada taarruz pek bir şey elde edememişti ve ertesi sabah daha ileriye götürülmesi icap ediyordu. Odadaki atmosfer pek ümit verici değildi. İki tabur kumandanı yaverleriyle uzun bir pazarlığa girişti. Ara sıra, hususi silah zabıtları oturdukları ranzalardan –ki bunlar birer tavuk sepeti gibi doluydu– bir iki laf atarak muhavereye iştirak ediyordu. Sigar dumanı insanı boğacak gibiydi. Emir erleri o kalabalık içinde üstlerine yağlı ekmek hazırlamaya çalışıyordu, içeri sükün eden bir yaralı, düşmanın bir el bombası taarruzunu haber vererek ikaza sebep oldu.

Nihayet taarruz emrimi yazabildim. Bölüğümle sabah saat altıda Ejderha Yolu’nu ve oradan mümkün mertebe Siegfried mevzisini açacaktım. Mevzi alayının iki taburu saat yedide sağımızdan taarruza geçecekti. Aradaki bu zaman farkı bende yukarıdakilerin hazırladıkları bu işe tam güvenemedikleri ve bizi kobay olarak ileri sürdükleri şüphesini uyandırdı. Taarruzun böyle parçalanmış olmasına itiraz ederek bizim de ancak saat yedide hücumla geçmemize karar verilmesini sağladım. Ertesi sabah bu değişikliğin büyük ehemmiyeti haiz olduğunu gösterdi. Oradan ayrılırken,

Ejderha Yolu'nun mevkisini hiç bilmediğimden elime bir harita verilmesini rica ettim, fakat ifade edildiğine göre orada fazla bir harita yoktu. Ben bundan kendi neticemi çıkardım ve açık havaya çıktım. İnsan yabancı emir altında olduğunda şımartılmıyor.

Ağır teçhizat yüklü adamlarımla uzun zaman mevzide yol arayarak dolanıp durduktan sonra, adamlarımdan biri küçük, ileriye doğru sapan bir hendeğin başında, yarı yarıya silinmiş bir tabelada "Ejderha Yolu" yazısını keşfetti. Ben bu yola girdiğimde, daha birkaç adım sonra yabancı sesler işittim. Sessizce geri çekildim. İngiliz taarruz kamasının ucuna rast gelmiştim ve orada bulunanlar ister şaşkınlıktan ister tasassızlıktan pek dikkatsiz davranıyorlardı. Hemen bir mangaya hendeği kapattırdım.

Ejderha Yolu'nun hemen bitişiğinde devasa bir çukur vardı, herhalde tank tuzağıydı; bütün bölüğü buraya toplayıp muharebe talimatını izah ve hücum takımlarını teşkil ettim. Konuşmam defalarca hafif bombalarla kesildi. Hattâ bir seferinde bir kör bomba çukurun arka yamacına çarptı. Ben yukarıda, çukurun kenarında duruyor ve her bomba inişinde altımda, ay ışığıyla pırıldayan çelik miğferlerin hep birden eğildiğini görüyordum.

Büyük bir isabetin talihsizliğinden kaçınmak üzere birinci ve ikinci takımı mevziye geri gönderdim ve kendim üçüncü takımla çukura yerleştim. Bir gün önce öğleyin Ejderha Yolu'nda hezimete uğramış bir takımın adamları, elli adım sonra bir İngiliz makinalı tüfeğinin aşılmaz bir mânia olarak hendeği kapadığını anlatarak bizimkilerin içine korku salmıştı. Bunun üzerine, ilk mukavemet gelir gelmez sağdan ve soldan siper üstüne fırlayıp yelpaze şeklinde, el bombalarıyla hücum etmeye karar verdik. O bitmek bilmeyen saatleri Mü-lazım Hopf'un yanına sokulmuş halde, bir toprak oyuğunda geçirdim. Saat altıda kalkıp her taarruzdan önceki o kendine

has hava içinde, son talimatı verdim. İnsan midesinde baygın bir his taşıyarak manga başlarıyla konuşur, nükteler yapmaya çalışır, en büyük kumandan karşısında resmigeçitteymiş gibi bir oraya bir buraya yürür; kısacası, kafasının içini oan o fikirden kaçınmak için mümkün olduğu kadar meşgale arar. Bir adam bana katı ispiroto alevinde ısıtılmış kahve ikram etti ve bu bir sihir gibi, ta iliklerime kadar hayat ve itimat gönderdi.

Saat tam yedide tayin olunan sıra içinde uzun bir kuyruk teşkil ettik. Ejderha Yolu'nu sahipsiz bulduk; bir barikatın arkasındaki boş tamburlar o meşum makinalı tüfeğin kaldırılmış olduğunu gösteriyordu. Bu, neşemizi yerine getirdi. Sağa sapan, iyi tahkim edilmiş bir hendeği kapatıp emniyete aldıktan sonra bir çukur yola girdik. Çukur yol gittikçe yayvanlaştı ve nihayet kendimizi söken şafağın altında, açık arazide bulduk. Geri dönerek sağ hendeğe girdik; muvaffak olamayan hücumun burada izleri kalmıştı. Zemin ölü İngiliz ve harp teçhizatıyla doluydu. Burası, Siegfried mevzisiydi. Birdenbire hücum kıtaları kumandanı Mülazım Hoppenrath bir adamın elinden tüfeğini kaptı ve ateş etti. Bir İngiliz nöbetçisine rastlamış, adam birkaç el bombası attıktan sonra kaçmıştı. Sonra yol devam etti ve çok geçmeden yeni bir mukavemet geldi. İki taraftan da el bombaları uçtu ve çatır çatır, defalarca patladı. Hücum müfrezeleri taarruza geçti. Bombalar bir zincir halinde elden ele verilerek öne ulaştırılıyordu; nişancılar karşı tarafın bomba atan adamlarını hedef almak üzere omuzlukların arkasına yuvalandı, takım kumandanları bir mukabil taarruzu vaktinde görebilmek için siperin üzerinden ileriye göz altına aldı ve hafif makinalı tüfek kullanan adamlar silahlarını elverişli noktalara yerleştirdi. Hendeği, ön tarafını el bombalarıyla açtıktan sonra, tüfek ateşiyle uzunlamasına taradık. Şimdi etrafımızda bir hareketlilik başlamıştı ve bulunduğumuz yerin üzerinden sürü sürü mermiler uçuşuyordu.

Kısa bir mücadeleden sonra karşı taraftan heyecanlı sesler duyuldu; ne olduğunu daha tam anlamamıştık ki ilk İngilizler ellerini yukarı kaldırmış olarak bize doğru geldiler. Birbiri ardınca omuzluğun köşesini dönüyor ve palaskalarını çözüyorlardı, bizim tüfeklerimiz ve tabancalarımız da bu esnada üstlerine doğrultulmuş haldeydi. Hepsi genç, yiğit delikanlılardı, üniformaları yeniydi. Onları, "Hands down!" diyerek geçirdim ve bir mangaya emir vererek geriye gönderdim. İçlerinden çoğu itimatkâr tebessümleriyle, bizden gayriinsani bir muameleyi zaten beklemediklerini gösteriyordu. Diğerleri sigara ve çikolata paketleri uzatarak bizi yumuşatmaya çalışıyorlardı. Avcının avı karşısında sevinci nasıl gittikçe büyürse ben de öyle dev bir kazanç elde ettiğimizi gördüm; kafiye bitmek bilmiyordu. Yüz elli adam saymıştık ve hâlâ ellerini kaldırmış, yenileri geliyordu. Bir zabiti durdurarak mevzinin devamını ve mürettebatını sordum. Gayet nazikâne cevap verdi; bu arada hazır ola geçmesinin ise lüzumu yoktu. Sonra beni bölüğün kumandanı olan ve yakında bir barınakta bulunan, yaralanmış bir kumandana götürdü. Karşımda takriben yirmi altı yaşında, narin yüz hatlarına sahip bir genç adam buldum; baldırından mermi yemişti ve lağımın çerçevesine yaslanmaktaydı. Kendimi takdim ettiğimde elini kasketine kaldırdı, bileğinde altın bir zincir pırıldadı, ismini söyledi ve bana tabancasını teslim etti. İlk söyledikleri, karşımda bir erkek olduğunu gösteriyordu. "We were surrounded about."* Muarızına bölüğünün niçin o kadar çabuk teslim olduğunu izah etme ihtiyacı içindeydi. Fransızca olarak çeşitli mevzulardan bahsettik. Bana birçok Alman yaralının yakında bir barınakta bulunduğunu, kendi adamlarınca sargılarının yapıldığını ve doyurulduklarını anlattı.

* *İng.* "İndir ellerini!" -ç.n.

** *İng.* "Etrafımız kuşatılmıştı." -ç.n.

Siegfried mevzisinin daha arkalarda ne kuvvette olduğunu sorduğumda malumat vermeyi reddetti. Ben kendisini ve diğer yaralıları geri göndereceğimi vâdettikten sonra el sıkışarak vedalaştık.

Lağımın başında Hoppenrath durmaktaydı, bana iki yüze yakın esir aldığımızı bildirdi. Seksen kişilik bir bölük için bu fevkalade bir neticeydi. Nöbetçi diktikten sonra, zaptettiğimiz hendeğe bir baktık, silah ve teçhizatla lebalep doluydu. Nöbetçi sekilerinde makinalı tüfekler, havan topları, el ve tüfek bombaları, mataralar, kürk yelekler, kauçuk kaputlar, çadır bezleri, konservelerce et, marmelat, çay, kahve, kakao ve tütün; konyak şişeleri, el aletleri, tabancalar, tenvir tabancaları, çamaşır, eldivenler, kısacası insanın aklına gelebilecek her şey serili duruyordu. Eski bir çete reisi gibi kısa bir yağma zamanı ayırdım ve adamlara hem biraz nefes alma hem de o güzel eşyaya biraz daha yakından bakma fırsatı verdim. Ben de, bir lağım girişinde küçük bir kahvaltı hazırlanmasını istemekten ve pipomu o hoş Navy Cut tütünüyle doldurmaktan geri duramadım; bu arada muharebe kıtaları kumandanına raporumu da çiziktirdim. İhtiyatlı davranarak bir kopyasını da bizim tabur kumandanına gönderdim. Yarım saat sonra haletiruhiyemiz yükselmiş olarak (bunda İngiliz konyağının da azıcık payının olduğunu inkâr etmeyeyim) tekrar toparlanıp bir omuzluktan diğerine geçerek Siegfried mevzisi boyunca ilerledik.

Hendeğin içine inşa edilmiş bir tomruk kulübeden ateşle karşılaştık ve etrafımızı görmek için en yakın nöbetçi sekisine çıktık. Biz içeridekilerle birkaç mermi değiş tokuş ederken bir adam görülmeyen bir el tarafından yere vuruldu. Bir mermi çelik miğferinin tepesini delmiş ve kafatasında uzunlamasına bir yarık açmıştı. Yaranın içinde nabzının her atışında beyni zonkluyordu, ama buna rağmen yalnız başına geriye gidebilecekti. Sırt çantasını bırakmayı da benim

emretmem icap etti, kendisi çantayı mutlaka götürmek istiyordu; gayet yavaş ve dikkatli yürümesini sıkı sıkı tembih ettim.

Karşımızdaki mukavemeti açık saha üzerinden bir hücumla kırmak için gönüllü istedim. Adamlar çekinerek birbirlerine baktı; sadece benim hep ahmak saydığım bir Leh tırmanıp hendekten çıktı ve çolpa hareketlerle tomruk kulübeye doğru koştu. Maalesef bana insanın kimseyi bir tehlike içinde görmüş olmadan tanıyamayacağını öğreten bu sade adamın ismini unuttum. Derken Zabit Namzedi Neupert de kendi mangasıyla siperin üstüne çıktı, biz de aynı zamanda hendekte ilerledik. İngilizler birkaç el daha ateş ettikten sonra, tomruk kulübeyi öylece bırakarak kaçtı. Hücum edenlerden biri tam koşarken yere yıkılmış, hedefe birkaç adım kala yüzüstü yere düşmüştü. Mermi kalbine saplanmıştı, böyle mermiler insanı uykudaki haline benzeyen bir vaziyette yere uzatır.

Daha da ilerlerken gözümüze görülmeyen el bombası atıcılarının yaman mukavemetiyle karşılaştık ve bizi uzunca süren bir müsademedен sonra tomruk kulübeye kadar geri lettiler. Orada barikat kurduk. Zaptetmeye çalıştığımız hendek mıntıkası içinde hem biz hem de İngilizler bir miktar ölü bırakmıştık. Bunların arasında maalesef, Regniéville'deki gecede cesur bir muharip olarak takdir ettiğim Gedikli Mevius da bulunuyordu. Bir kan gölünün içinde yüzüstü yatıyordu. Çevirdiğimde alnında büyük bir delik gördüm, öyle ki artık yapacak bir şey kalmamıştı. Tam kendisiyle birkaç kelime konuşmuştum ki aniden bir sualime cevap gelmez oldu. Birkaç saniye sonra seğirtip arkasında kaybolduğu omuzluğu geçtiğimde ölmüş, yatıyordu. Bir hortlak hikâyesi gibiydi.

Karşı taraf da biraz geri çekildikten sonra inatçı bir müsademedir başladı; bu esnada elli metre ilerimize kurulmuş bir Lewis tüfek, başımızı kaldırmamıza fırsat vermez olmuştu.

Bizim taraftan bir hafif makinalı tüfek düelloyu kabul etti. İki silah yarım dakika boyunca, etrafa mermi saçarak birbirlerine karşı atış yaptı. Derken bizim nişancı, Çavuş Motullo, başından aldığı bir yarayla devrildi. Biz kendisini en yakın lağıma taşıırken, beyni yüzünün üzerinden çenesine kadar akarken bile şuuru yerindeydi. Yaşlıca bir adam olan Motullo hiçbir zaman gönüllü olarak ortaya atılmayacak adamlardan biriydi; ama makinalı tüfeğinin ardında dururken, ben gözlerimi yüzüne dikmiş bakıyordum, adam etrafını saran yayılım ateşine rağmen başını bir parmak bile eğmedi. Nasıl olduğunu sorduğumda da, bana bütün bütün cümleler halinde cevap verebilecek haldeydi. Bu öldürücü yaranın ona acı vermediği intibasını edindim, hattâ belki yarasının hiç farkında bile değildi.

Ortalık yavaş yavaş sakinleşti, çünkü İngilizler de barikat kurmakla meşguldü. Saat on ikide Yüzbaşı von Brixen, Mülazım Tebbe ve Mülazım Voigt gelip beni bölüğün muvaffakiyetinden dolayı tebrik ettiler. Tomruk kulübede oturduk, İngiliz kumanyasıyla kahvaltı ettik ve vaziyeti konuştuk.

Ben bu arada bağıra bağıra, yüz metre ilerimizde başlarını hendekten uzatan ve anlaşıldığı kadarıyla teslim olmak isteyen yirmi beş kadar İngilizle pazarlık ediyordum. Ama siperin üzerine çıkacak gibi olduğumda arkadan ateş altında kaldım.

Aniden barikatta bir hareketlenme oldu. El bombaları uçuyor, tüfekler patlıyor, makinalı tüfekler takırdıyordu. "Geliyorlar! Geliyorlar!" Kum torbalarının arkasına atlayıp ateşe başladık. Benim adamlardan biri, Çavuş Kimpenhaus o kavga heyecanı içinde barikatın üzerine çıkıp da kolundan aldığı iki isabetle yere inene kadar hendeği ateşe tuttu. O anın meydana getirdiği bu kahramanı aklıma yazdım, iki hafta sonra kendisine Birinci Sınıf Demir Haç'ı takdim etmekten memnuniyet duyacaktım.

Biz tam bu müsademeden tekrar kahvaltımıza dönmüş-tük ki bir patırtı daha koptu. Vaziyetin seyrini hesaplanamaz bir şekilde değiştiren o acayip hadiselerden biri olmuştu. Bağırış sol komşu alayın bir zabıt vekilinden geliyor, tam bir çapulcu ruhuna sahip olan bu adam bizimle irtibat kurmak istiyordu. Sârhoşluk doğuştan gelen cesaretini alevlendirip çılgınlık raddesine çıkarmış gibiydi. "Nerede Tommy? Saldırın o köpeklerle! Haydi, gelen var mı?" Bu hiddeti içinde bizim o güzel barikatı devirdi ve el bombaları ata ata yolunu açıp ilerledi. Önünden emir eri koşuyor ve bombadan kurtulanları tüfek atışıyla yere seriyordu.

Bir insanın cesareti, cüretkârca bir teşebbüsü hep hayranlık uyandırır. Biz de onun gibi aşka geldik ve birkaç el bombası kavrayıp bu kudurmuşça koşuya iştirak ettik. Çok geçmeden kendimi mevzi boyunca koşturanların yanında buldum, diğer zabıtlar da, arkalarında benim bölüğün piyadeleri, davet beklemediler. Yüzbaşı von Brixen bile, tabur kumandanı olarak, elinde bir tüfekte en öndekilerin arasındaydı ve bizim başlarımızın üzerinden, el bombası atan nice düşmanı yere serdi.

İngilizler kendilerini cesurca müdafaa ediyorlardı. Her bir omuzluk için çarpışıldı. Siyah renkli Mills el bombaları havada bizim saplı el bombalarımızla çarpışıyordu. Zaptolunan her omuzluğun arkasında cesetler veya daha can çekişmekte olan vücutlarla karşılaşılırdık. İnsanlar birbirlerini görmeden öldürüyordu. Bizim de zayıyatımız vardı. Emir erim vücudunu sıyıran bir demir parçasından kaçamadı; olduğu yere yığılırken kanı yaralarından killi toprağa akmaya başladı.

Onun vücudunun üstünden atlayarak ilerledik. Yolumuz gök gürültüleri çiziyordu. Yüzlerce göz ölü arazide tüfeklerin ve makinalı tüfeklerin arkasına sinmiş hedefe bakmaktaydı. Kendi hatlarımızın çok ilerisine geçmiştik. Mermiler her taraftan çelik miğferlerin üzerine yağıyor veya çatırtılar

içinde hendek duvarına çarpıyorlardı. Yumurta şeklindeki o demir külçelerden ne zaman biri ufukta belirse göz bunu hemen, insanın sadece hayat memmat anında vereceği kararda yanında olan o görüş berraklığı ile idrak ediyordu. O bekle-yiş anları esnasında insan gökyüzünü mümkün olduğu kadar çok görebileceği bir noktaya ulaşmaya çalışmalıydı, çünkü o öldürücü yumruların yivli siyah demiri ancak arka plan-da göğün solgun ışığı olduğu zaman kâfi bir barizlikle görülebiliyordu. O zaman insan kendisi de bir bomba atıyor ve ileri koşuyordu. Rakibin yığılan vücuduna bir bakış bile fırlatılmıyordu; onun işi bitmişti, şimdi yeni bir düello başla-maktaydı. El bombası atışmak, flöreyle eskrim yapmaya ben-zer; insanın bale yapar gibi sıçraması icap eder. Bu, düello çeşitleri arasında en öldürücü olanıdır ve sadece iki taraftan birinin havaya uçmasıyla biter. İkisinin birden yere serildiği de görülebilir.

Bu dakikalar esnasında, her adımda üzerlerinden atladı-ğım ölümlere tüylerim ürpermeden bakabiliyordum. Hepsi hayatın veda ettiği anlara has o gevşek ve yumuşak dökülüş-le yere serilmiş yatıyorlardı. Bu sıçrayışlar devam ederken, sahiden gözüpek bir delikanlı olan o zabıt vekiliyle bir çe-kişmem oldu. Kendisi en öndeki yerin sahibi olmak istiyor ve benden kendim bomba atmayıp ona uzatmamı istiyordu. İş-i nizama koymaya ve düşmanın hareketine dikkati celbet-meye yarayan kısa, korku bağırıışlar arasında bazen şöyle seslendiğini işitiyordum: "Bir kişi atacak! Ben hücum talim taburunda muallimlik yapmış biriyim!"

Sağa sapan hendeklerden biri bizim arkamızdan gelen 225. Alay'ın adamlarınca toparlandı. Kısıtılan İngilizler açık saha üzerinden kaçmaya çalışıyor ve hemen her taraftan üzerlerine açılan ateşle yıkılıyorlardı.

Siegfried mevzisi sıkı takiple arkalarından koştuğumuz müdafiler için de ürkütücü bir yer olmaya başlamıştı. Sağa

sapan bir irtibat hendeğinden kaçmaya çalıştılar. Nöbetçi sekilerine fırladık; oradan gördüğümüz manzara vahşice sevinç çığlıkları atmamıza sebep oldu. Kaçmak istedikleri hendek bir lirin kavisli kanadı gibi dönüp kendi hendeğimize bağlanıyordu ve en dar yerinde bizden on adım bile uzakta değildi. Yani bir kere daha önümüzden geçeceklerdi. Biz yüksekteki yerimizden, acele ve telaş içinde düşe kalka koşan İngilizlerin çelik miğferlerini görüyorduk. Ben en öndekinin ayaklarının dibine bir el bombası atınca şaşırarak kalakaldılar ve arkadan gelenler sıkışmış oldu. Şimdi korkunç bir dar boğaza girmişlerdi; el bombaları kartopu gibi uçuşuyor, her tarafı süt beyazı dumana boğuyordu. Aşağıdan bana durmadan bomba uzatıyorlardı. Yumak haline gelmiş İngilizlerin arasında şimşekler parlıyor, havaya paçavralar ve çelik miğferler uçuyordu. Öfke ve korku çığlıkları birbirine karışıyordu. Gözlerimizi ateş bürümüş halde hendeğin kenarına fırladık. Bütün civardaki tüfekler üzerimize doğruldu.

Bu hercümercin içinde bir çekiç darbesi yemiş gibi yere savruldum. Soğukkanlılıkla çelik miğferimi indirdim ve dehşet içinde, metalinde iki büyük delik gördüm. Yanıma koşan Zabit Namzedi Mohrmann başımın arkasında sadece kanyan bir sıyrık görüldüğünü teminle beni teskin etti. Uzaktan ateş eden bir piyadenin mermisi miğferimi delip geçmiş ve kafatasımı sıyırmıştı. Alelacele sarılan bir sargıyla, yarı sersemlemiş bir halde müsademenin bu mihrakından uzaklaşmak üzere geri çekildim. Tam bir sonraki omuzluğu geçmiştim ki, arkamdan bir adam yetişip acele acele, Tebbe'nin aynı noktada başından isabetle şehit düştüğünü bildirdi.

Bu haber beni tamamen yere serdi. Senelerdir neşeyi, kederi ve tehlikeyi paylaştığım ve bana daha birkaç dakika önce bir şaka ile seslenen yüksek meziyetli bir arkadaş ufacık bir parça kurşun yüzünden nihayetine ermiş olsundu! Havsalam almak istemiyordu fakat ne yazık ki hakikat buydu.

Aynı zamanda, o kısacık hendek parçası içinde bütün gedikliler ve bölüğümün üçte biri canından olmuştu. Ha bire başından isabet alanlar oluyordu. Yaşlıca bir adam olan Mülazım Hopf da şehit düştü, mesleği muallimlikti, kelimenin en iyi mânâsıyla Alman bir müderris. Benim iki zabıt namzedi ve daha birçokları yaralanmıştı. Yedinci bölük zaptettiği mevziyi buna rağmen, Mülazım Hoppenrath'ın kumandasında tutmayı başardı; nöbet değişene kadar son bölük kumandanı o olmuştu.

Harbin heyecan verici bütün saniyeleri içinde, iki hücum müfrezesi kumandanının muharebe mevzisinin dar duvarları arasında karşılaşması kadar kuvvetli olanı yoktur. O anda ne geri dönüş ne merhamet olur. Bunu, onları kendilerine ait o toprağın üzerinde görmüş olanlar, sert, azimli yüzleriyle, keskin, kana susamış bakışlarıyla hendeğin o cesur, cüretkâr beylerini, onların çeviklikle bir oraya bir buraya sıçrayışlarını, her saniyenin ne istediğini bilen ve hiçbir raporda adı geçmeyen o adamları görmüş olan herkes bilir. Dönüş yolunda Yüzbaşı von Brixen'in yanında durdum; kendisi birkaç adamla beraber, yakındaki bir muvazi hendekten yükselen bir sıra kafaya karşı ateş açmaktaydı. Onunla bir piyadenin arasına girerek mermilerin inişini seyrettim. Yaralanmanın arkasından gelen asıl şokun sebebiyet verdiği o rüya hali içinde, başımdaki sargının beyaz bir kavuk gibi ta uzaklardan görüldüğünü düşünmemiştim.

Aniden, alnıma gelen bir sadmeyle yine hendeğin tabanına savruldum, gözlerimin önünden akan kandan bir şey göremiyordum. Aynı anda yanımdaki adam da devrildi ve feryada başladı. Miğferi delip geçen bir mermiyle şakağından yaralanmıştı. Yüzbaşı aynı gün ikinci bölük kumandanını da kaybetmiş olma endişesi içindeydi, fakat yakından bakınca bir tek saçımın başladığı yerde sadece iki sathi yara tespit etti. Herhalde parçalanıp seken bir mermiden veya yanımda

yaralanan adamdan savrulan çelik miğfer parçalarından ileri geliyordu. Vücudumda kendisiyle aynı merminin bir parçasını taşıyıcıydım bu yaralı, harpten sonra beni ziyaret etti; bir sigara fabrikasında işçiydi ve bu isabetten beri marazlı ve garipliği birisi olmuştu.

Bu yeni kan kaybıyla zayıf düşmüş bir halde, kumanda merkezine dönmekte olan yüzbaşıya katıldım. Ağır ateş altındaki Mœuvres köyü hududunu koşar adım geçerek kanal yatağındaki barınağa ulaştık; bana burada sargı ve tetanos iğnesi yapıldı.

Öğleden sonra bir kamyonu binerek Lécluse'e gittim ve akşam yemeğinde Miralay von Oppen'a rapor verdim. Yarı mahmur fakat keyfim gayet yerindeyken bir şişe şarabı bitirdikten sonra onunla vedalaştım ve bu heybetli günün ardından, sadık emir erim Vinke'nin hazırlamış olduğu yatağa bir paydos hissi içinde gömüldüm.

Tabur iki gün sonra Lécluse'e girdi. 4 Kanunievvel günü fırka kumandanı General von Busse teşebbüse iştirak eden taburlar karşısında bir konuşma yaptı ve yedinci bölüğü bilhassa methetti. Bölüğü, başım sargılı halde kumandanın önünden geçirdim.

Adamlarımla gurur duymaya hakkım vardı. Seksen kişi bile değildik ve uzun bir hendek parçasını zaptetmiş, bir sürü makinalı tüfek, havan topu ve malzemeyi ganimet almış, iki yüz de esir getirmiştik. Bir dizi terfi ve taltif haberi vermek sevincine nail oluyordum. Böylece hücum müfrezeleri kumandanı Mülazım Hoppenrath, tomruk eve hücum eden Zabit Namzedi Neupert ve barikatı cesaretle müdafaa eden Kimpenhaus hak ettikleri Birinci Sınıf Demir Haç'ı göğüslerine takmış oldu.

Ben bu beşinci çifte yaralanmam sebebiyle sahra hastanesini meşgul etmeyip iyileşmeyi Noel izni sırasına bıraktım. Başımın arkasındaki sıyrık çabuk kapandı, alnımdaki yonga, Regniéville'de sol elime ve kulak mememe saplananlara

refakat etmek üzere yerinde kaldı. Bu zaman içinde arkam sıra Hohenzollern Hanedanı'ndan Şövalye Haçı'nın gönderilmesi benim için sürpriz oldu.

Bu altın kenarlı haç ve taburun diğer üç bölük kumandanının şerefime gönderdiği ve üzerinde "Mœuvres Muzafferrine" yazılı gümüş bir kupa bana Cambrai'deki çifte muharebenin yadigârı olarak kaldı ki bu mücadele mevzi harbinin o öldürücü ataletini yeni metotlarla aşma yolunda bir ilk tecrübe olarak tarihe geçecektir.

Delinen çelik miğferi de geri getirdim ve Hint mülazımın bize süvarileriyle taarruz ettiği sırada başında bulunan miğferiyle yan yana muhafaza etmekteyim.

COJEUL DERESİNDE

Ben daha izne çıkmadan, 9 Kanunievvel 1917 günü birkaç günlük istirahatten sonra ön hattaki onuncu bölükten nöbeti devraldık. Mevzi, daha önce anlattığım gibi, Vis-en-Artois köyünün karşısındaydı. Benim mıntıkam sağda Arras-Cambrai şosesi, solda Cojeul deresinin bataklaşmış yatağı ile mahduttu ve yan bölükle irtibatımızı geceleyin mekik dokuyan devriyeler kullanarak bu yoldan sağlıyorduk. Düşman mevzisini ön hendekler arasında bulunan engebe sebebiyle göremiyorduk. Geceleyin bizim tel örgüde bir şeyler yapmaya çalışan birkaç devriyeden ve yakındaki Hubertus Çiftliği'nde kurulu bir jeneratörün vızıltısı hariç, düşman piyadesinden herhangi bir hayat işareti gelmiyordu. Buna karşılık, sık sık yapılan gaz mayını baskınları nahoştu ve nice kurban alıyordu. Bunlar toprağın içine yerleştirilmiş yüzlerce demir borudan elektrikle ateşleniyor ve alev çıkararak geliyordu. Bu alev görülür görülmez gaz ikazı veriliyordu ve maskesini mayın patlayana kadar ağzına takmayanın hali yamandı. Bu arada gaz bazı yerlerde neredeyse mutlak bir kesafete ulaşmıştı ve ortada soluyacak oksijen kalmayınca maskenin de faydası olmuyordu. Böylece kimi zayıyatımız oldu.

Benim barınağım mevzinin arkasındaki kocaman çakıl taşı ocağının dik yamacı oyularak yapılmıştı ve burası her gün kuvvetle ateşe tutuluyordu. Daha arkada siyah hatlar halinde, mahvedilmiş bir şeker fabrikasının demir iskeleti yükselmekteydi.

Taş ocağı ürkütücü bir yerdi. Kullanılmış harp malzemesiyle dolu bomba çukurlarının arasında eski mezarların eğrilmiş haçları dikiliydi. İnsan geceleyin burnunun dibini göremiyordu ve yere döşenmiş tahta yolu kaybedip Cojeul vadisinin çamuruna dalmamak için bir tenvir fişeginin ışığı söndükten sonra diğerinin yükselmesini beklemek icap ediyordu.

Bu günleri, eğer inşa halindeki nöbetçi hendeğinde işim yoktuysa, buz gibi lağımda geçirdim, kitap okudum ve ısınmak için ayaklarımla lağım çerçevesinde trampet çaldım. Aynı gayeye kireç kayasının bir oymasına saklı, içi yeşil naneyle dolu bir şişe de hizmet etmekte ve hem emir erlerim hem de benim tarafımdan kuvvetle takdir görmekteydi.

Adamakıllı üşüyorduk; fakat taş ocağında ufacık bir ateş yakıp da o bulutlu kış göğüne karşı dumanını salıverseydik yerimiz derhal oturulmaz hale gelirdi, çünkü düşman halihazırda kumanda merkezinin şeker fabrikası olduğunu zannederek mermilerinin büyük kısmını o hurda inşaat demirlerine sarf etmekteydi. Böylece, buz kesmiş azamıza ancak akşam saatlerinde hayatiyet geliyordu. Küçük soba yakılıyor ve kesif bir dumanın yanı sıra güzel bir sıcaklık da yayıyordu. Çok geçmeden, Vis'den dönen ve çoktandır hasretle beklenmekte olan karavanacıların tangırtıları duyuluyordu. O zaman, eğer bir de o ebedi şalgam, buğday ve kuru sebze silsilesi, fasulye veya makarnayla değişikliğe uğramışsa, keyfimize diyecek kalmıyordu. Bazen küçük masamda otururken, tütün dumanlarına bürünmüş halde, üzerindeki grog dolu tencereden güzel, sert kokuların yayıldığı sobanın başında oturan emir erleri arasındaki ibdai konuşmaları dinlemekten hoşlanıyordum. Harp ve sulh, muharebe ve vatan, isirahat-gâh ve izin bütün teferruatıyla konuşuluyordu, arada bir de esaslı bir vecize yakalıyordum. Mesela, muharebe emir eri izne ayrılırken şu sözlerle veda etmişti: "Oolum, ne güzel

bir şeydir ama, ilk gece evinde, yatakta yatıyosun, annen de geliyo, şöyle iyice yanına sokuluyo!"

19 Kanunisanı günü sabah saat dörtte nöbeti devrettik ve şiddetli bir kar yağışı altında Gouy'a gittik; burada uzunca bir zaman kalarak büyük taarruz muharebesinin vazifelerine hazırlanacaktık. Ludendorff'un, altındaki bölük kumandanlarına kadar dağıtılan talim emirlerinden anladığımıza göre harbi şiddetli bir darbeye bitirme tecrübesine hemen önümüzdeki zaman içinde girişilecekti.

Piyade muharebesinin neredeyse unutulmuş şekillerini talim ettik, bir hayli de tüfek ve makinalı tüfekle ateş edildi. Cephenin arkasındaki bütün köyler çatı odalarına kadar dolu olduğundan her şarmpol, nişan talim yeri olarak kullanılıyordu ve böylece bazen mermiler, bir muharebe yapılmıyormuşçasına, arazinin üzerinde uçuşuyordu. Benim bölümümden bir nişancı hafif makinalı tüfeğiyle yabancı bir alayın kumandanını tam bir tenkidin orta yerinde vurup eyerinden düşürdü. Talihi varmış ki bacağında hafif bir yarayla kurtuldu.

Cambrai muharebesinden edindiğim tecrübeleri değerlendirmek için, birkaç defa bölükle beraber karışık hendek sistemleri üzerine dolu el bombalarıyla taarruz talimi yaptım. Bu sırada yaralananlar da oldu.

24 Kanunisanı günü Miralay von Oppen Filistin'de bir li-vayı devralmak üzere bize veda etti. 1914 sonbaharından beri kumanda ettiği alayının harp serencamı sıkı bir şekilde onun adıyla iç içe geçmişti. Miralay von Oppen, emretmek için doğmuş insanların mevcudiyetine canlı bir emsaldi. Etrafında hep bir intizam ve itimat hüküm sürerdi. Alay, orduda insanların birbirlerini şahsen tanıdıkları en son kıtadır; bir bakıma en büyük asker ailesidir ve böyle bir adamın bastığı damga görünmez bir şekilde binlerce kişi üzerinde müessir olur. Maalesef, veda ederken söylediği, "Hannover'da görüşmek üzere!" sözü yerine gelmeyecekmiş; çok geçmeden Asya

kolerasından öldü. Öldüğünü işittikten sonra ydı, kendi eliyle yazdığı bir de mektubunu aldım. Ona çok şey borçluyum.

6 Şubat günü tekrar Lécluse'e taşındık ve ayın 22'sinde geceleyin ön hatta tahkimat yapmak üzere dört günlüğüne Dury-Hendecourt şosesinin solundaki çukurlu sahaya yerleştirildik. Bir zamanlar Bullecourt köyü olan harabe yığınının karşısındaki mevzinin vaziyetinden, bütün Garp cephesinde yapılacağı büyük bekleyişler içinde söylenen büyük taarruzun bir kısmının burada olacağını anlamıştım. Her tarafta hummalı bir faaliyetle bir şeyler inşa ediliyor, lağımlar açılıyor, yeni yollar bağlanıyordu. Çukurlu, çıplak arazinin ortasına dikilmiş, üzerinde herhalde bataryaların ve kumanda merkezlerinin kurulacağı yerleri gösteren hiyeroglifler yazılı levhalar dikilmişti. Tayyarelerimiz durup dinlenmeden tecrit uçuşları yaparak düşmanın sahamızı görmesine mâni oluyorlardı. Kıtaya tam saat ayarı verebilmek için, yere bağlı balonlardan her öğlen saat tam on ikide siyah bir top aşağı bırakıldı ve bu top saat 12.10'da kayboldu.

Ayın sonunda tekrar Gouy'a, eski ordugâhımıza yürüdük. Tabur ve alay terkibi içinde nice talimden sonra iki kere de büyük, beyaz şeritler çekilerek resmedilmiş bir mevzi üzerinde bütün fırkanın yarma harekâtının tatbikatını yaptık. Bundan sonra kumandan bir nutuk verdi ve herkes bundan taarruzun gelecek birkaç gün içinde başlayacağını anladı.

Yuvarlak masanın etrafında oturmuş, hummalı kafalarla önümüzdeki harekât harbi hakkında konuştuğumuz son akşamı zevkle yâd ediyorum. Bu heyecan içinde cebimizdeki son taler* de şaraba gitse bile, artık paraya ne ihtiyacımız vardı? Yakında ya düşman hattının öbür tarafında veya daha iyi bir yer olan öbür dünyada olacaktık. Yüzbaşı bizi sadece,

* Avrupa'da dört yüz yıl boyunca kullanılan gümüş para birimi; Almanya'da da 1908'e değin kullanılmıştır. Aynı zamanda doların etimolojik kökenidir. –e.n.

menzilin de hayatta kalmak istediği tasavvuru ile bardakları, şişeleri, porselenleri karşıki duvara fırlatmaktan alıkoydu.

Büyük planın muvaffak olacağından şüphemiz yoktu. Hiç değılse, biz elimizden geleni yapacaktık. Asker de formundaydı. Kendi süssüz Aşağı Saksonya lehçesiyle konuşurken önümüzdeki "Hindenburg engelsiz koşusu"ndan söz edenlerin işe her zaman olduğu gibi girişeceği belli oluyordu: müsamahasız, itimat edilir bir şekilde ve lüzumsuz tantana yapmadan.

17 Mart günü güneş battıktan sonra iyice ısındığımız yerlerimizi bırakıp Brunémont'a yürüdük. Bütün yollar durmadan ilerleyen yürüyüş kollarıyla, sayısız top arabasıyla ve bitmek bilmeyen iaşe kafileleriyle doluydu. Buna rağmen, itinayla hazırlanmış bir seferberlik planının icabı olan sıkı bir nizam hüküm sürmekteydi. Yola ve yürüyüş zamanına titizlikle riayet etmeyen kıtanın vay haline; şarampole itiliyor ve bir boşluk bulup girene kadar saatlerce beklemesi icap ediyordu. Bir kere yine de bir sıkışma oldu, bu arada Yüzbaşı von Brixen'in atının böğrüne bir arabanın demir kaplı oku saplandı ve hayvan telef oldu.

BÜYÜK MUHAREBE

Tabur Brunémont Şatosu'na yerleştirildi. 19 Mart gecesi ileriye yürüyerek Cagnicourt civarında bomba çukuru sahasındaki lağımlarda hazır bulundurulacağımızı, büyük taarruzun da 21 Mart 1918 sabahı başlayacağını öğrendik. Alayın aldığı talimat, Écoust-Saint-Mein ve Noreuil köyleri arasında yarma harekâtına girişerek ilk gün Mory'ye ulaşmak yolundaydı. Bu civar Monchy önündeki mevzi muharebeleri esnasında menzilimiz olmuştu, iyi bildiğimiz bir yerdi.

Mülazım Schmidt'i, ki kendisine nazik karakterinden dolayı "Schmidtçik" haricinde verecek isim bulamamıştık, ileriye gönderip bölüğün kalacağı yeri sağlama bağlamasını istedim. Tayin olunan saatte Brunémont'dan yürüyüşe geçtik. Rehber kıtalarının bizi beklemekte olduğu bir kavşakta bölükler ayrıldı ve yelpaze şeklinde ilerlemeye devam etti. Kalacağımız yer olan ikinci hattın hizasına geldiğimizde rehberlerin yolu şaşırmış olduğu anlaşıldı. Işığın az, zeminin yumuşak olduğu bomba çukuru arazisinde bir dolanmadır, kendileri de bizim kadar az malumat sahibi olan diğer kıtalara yol sormadır başladı. Adamlarının tamamen yorulmasına mâni olmak için bölüğü durdurup rehberleri çeşitli istikametlere gönderdim. Mangalar tüfek çattı ve devasa bir bomba çukuru içinde sıkış tıkış beklemeye başladı; bu arada ben Mülazım Sprengler ile daha küçük bir çukurun kenarına oturmuştum, buradan sanki bir balkondan bakar gibi büyük çukurun içini görüyorduk. Bir müddet önce, takriben yüz adım önümüze inen tek tük bombalar olmuştu. Bir mermi

daha gelerek kısa mesafede patladı ve parçaları çukurun duvarlarına çakıldı. Bir adam bağırdı, ayağından yaralandığını iddia ediyordu. Ben ellerimle adamın çamurlu çizmesinde bere ararken mangalara seslenerek etraftaki çukurlara dağılmalarını söyledim.

Derken havada tekrar bir ıslık duyuldu. Herkes insanın boğazını sıkan o his içindeydi: Bu buraya geliyor! Sonra kullakları sağır eden, koskocaman bir patırtı oldu —bomba orta yerimize inmişti.

Yarı sersemlemiş halde ayağa kalktım. Büyük çukurdan, isabet alıp yanmaya başlamış makinalı tüfek kayışlarının cart pembe ışığı aksediyordu. Bu ışık bombanın düştüğü yerden tüten dumanları aydınlatıyor ve orada bir yığın karmış vücudun kıvrandığı görülüyordu, etrafta da dört bir yana kaçışan kurtulmuşların gölgeleri seçiliyordu. Aynı zamanda, birçok ağızdan çıkan dehşet verici feryatlar ve imdat seslenmeleri duyuldu. O dumanlar içindeki kızgın kazanın ta dibinde kıvranıp duran hareket önümüze bir an için, cennem kâbuslarından bir tablo gibi, son haddine varan bir dehşet uçurumu serdi.

Bir anlık bir felçten, bir dehşet şaşkınlığından sonra yerimden fırlayıp herkes gibi, körlemesine gecenin içine koştum. Ne olup bittiğini ancak başüstü yuvarlandığım bir bomba çukurunda kavrayabildim. Hiçbir şey işitme, hiçbir şey görme, sadece kaç buradan, karanlığın derinliklerine kaç! Fakat adamlar! Onlarla alakadar olmam lazımdı, bana emanet edilmişlerdi. Kendimi o korkunç yere dönmeye zorladım. Yolda, Regniéville'de makinalı tüfek ganimetiyle dönüp gelen Piyade Haller'e rastladım ve onu yanıma aldım.

Yaralılardan hâlâ dehşetli feryatlar geliyordu. Birkaç adam sürüne sürüne geldiler ve sesimi aldıklarında inlemeye başladılar: "Mülazım Bey, Mülazım Bey!" En sevdiğim erlerden biri olan Jasinski, uyluk kemiği bir bomba parçasıyla kırılmış

halde, bacaklarıma yapıştı. Elimden bir şey gelmemesine küfürler ede ede, çaresizce omzunu sıvazladım. Böyle anlar hafızaya kazınıyordu.

Talihsizleri hayatta kalan tek sedyeciye emanet etmem ve etrafıma toplaşan, yaralanmamış bir avuç adamı tehlike sahasından çıkarmam icap ediyordu. Daha bir saat önce muharip gücü yüksek bir bölüğün başındayken şimdi pek az ve haletiruhiyesi tamamen bozuk askerle hendekler labirentinde dolanıp duruyordum. Daha birkaç gün önce talim esnasında cephane sandığının ağırlığından ağlayan ve bu yüzden arkadaşlarının alaylarına maruz kalan bir taze delikanlı şimdi o dehşetli hadiseden kurtardığı bu yükü sırtlanmış, sadakatle yanımızda yürüyordu. Bu müşahede beni bitirdi. Yere atıldım ve sarsıla sarsıla hıçkırıklara boğuldum; adamlar etrafımda bedbin çehrelerle dikiliyordu.

Birkaç saat boşu boşuna, sık sık inen bombaların tehlikesi altında ayak bileklerimize kadar su içindeki hendekler boyunca koştuktan sonra, ölesiye bitkin bir halde, bazı hendek duvarlarına oyulmuş olan cephaneliklere girdik. Vinke battaniyesini üzerime örttü; yine de gözümü kapayamadım ve sigara içerek, kayıtsızlığın hududuna varmış bir his içinde havanın ağarmasını bekledim.

Sabahın ilk ışıkları çukur sahasında inanılmaz bir hayatîyetin üzerini örten örtüyü kaldırdı. Daha siperlerine ulaşmaya çalışan sayısız kıta vardı. Topçular cephane taşıyor, havan topu erleri arabalarını çekiyor, telefon ve ışık sinyalcileri hat döküyordu. Düşmanın bin metre ilerisinde düpedüz bir panayır hercümerci hüküm sürüyor ve o bunu nedense fark etmemiş görünüyordu.

Nihayet, makinalı tüfek bölüğünün kumandanı, eski bir cephe zabiti olan Mülazım Fallenstein'a tesadüf ettim de o bana kalacağımız yeri gösterebildi. İlk sözleri şu oldu: "Yahu, nedir bu haliniz böyle? Yüzünüz sapsarı olmuş." Bana, gece-

leyin belki on defa önünden geçip gittiğimiz bir lağımı gösterdi; burada uğradığımız felaketten daha haberi olmayan Schmidtçik'le karşılaştım. Bize yolu göstermeleri icap eden adamları da yine burada buldum. O günden itibaren, yeni bir mevzi alacak olduğumuzda rehberleri hep kendim ve mümkün olan en büyük dikkatle seçmişimdir. İnsan harpte esaslı şeyler öğreniyor, fakat bu dersin bedeli yüksek oluyor.

Yanımdaki adamları yerlerine yerleştirdikten sonra dün geceki dehşetin vuku bulduğu yere yollandım. Orası dehşetengiz bir haldeydi. Bombanın düştüğü, yanmış olan yerin etrafında, hemen hepsi tanınmayacak şekilde parçalanmış, kararmış yirmi ceset vardı. Şehitlerden bazısını daha sonra kayıp olarak deftere geçirmemiz icap etti, çünkü vücutlarından geriye hiçbir şey kalmamıştı.

Komşu hendek mıntıkalarından gelen askerler bu hercümercin içinden ölenlerin kana bulanmış eşyalarını çekip çıkarmak ve ganimet aramakla meşguldü. Onları hemen kovarak habercimi, cüzdanları ve kıymetli eşyayı geride kalanlar hesabına kurtarmak üzere yanına almakla vazifelendirdim. Ne var ki bunları ertesi gün taarruz esnasında arkamızda bırakmak mecburiyetinde kalacaktık.

Yakındaki bir lağımdan Sprenger geceyi orada geçirmiş olan bir küme adamla çıkıp gelince memnun oldum. Manga-başlarını çağırıp tekmil aldım ve mevcudumuzun altmış üç adam olduğunu öğrendim. Bir önceki akşam yüz elli kişiyle haletiruhiyem gayet yüksek olarak yola çıkmıştım. Yirmi ölü ve birçoğu daha sonra yaralarını atlatamayacak olan altmışın üzerinde yaralı olduğunu tespit edebildim. Bu tetkikat hendeklerde ve çukurlarda epeyce dolaşmak suretiyle mümkün oldu, fakat dikkati dehşet tablolarından başka tarafa çelmek gibi bir faydası da vardı.

Kalan tek ve zayıf teselli ise zayıatın daha da büyük olması ihtimalinin vuku bulmamış olmasıydı. Mesela, Piyade

Rust infilakın o kadar yakınındaymış ki taşıdığı cephane sandıklarının kayışları yanmaya başlamış. Gedikli Peggau, ki daha ertesi gün canından olacaktı, ikisi de tamamen paramparça olan iki arkadaşının arasında burnu kanamadan kurtulmuştu.

Günün geriye kalanını haletiruhiyemiz sönük bir halde, daha çok uyuyarak geçirdik. Benim sık sık tabur kumandanına gitmem icap etti, çünkü taarruz hakkında tekrar tekrar konuşacak bir şeyler oluyordu. Bunun haricinde, bir ranzaya uzanmış olarak, eziyet verici düşüncelerden kaçınmak için, iki zabitimle sıradan şeyler üzerine sohbet ediyordum. Devamlı söylenen nakarat şuydu: "Vurulup ölmekten fazlası, Tanrı'ya şükür, gelemiz başımıza!" Sükût içinde lağım merdivenlerinde oturup bekleyen adamlara cesaret vermek için söylediğim birkaç söz pek tesir göstermiyor gibiydi. Benim içimden de pek yüreklendirmek gelmiyordu.

Akşam saat onda bir haberci ön hatta doğru yola çıkma emrini getirdi. Bir vahşi hayvan ininden sürülünce veya bir denizci kendisini kurtaran tahta parçasının ayaklarının altında batmakta olduğunu fark edince herhalde bizim o anda emin, sıcak lağımımızdan ayrılıp o nobran gecenin içine dalmak mecburiyetindeyken hissettiğimize benzer şeyler hisseder. Gittiğimiz yerde şimdiden huzursuzluk hüküm sürüyordu. Keskin bir şarapnel ateşi altında Felix hendeğinden ilerledik ve zayıat vermeden ileri hatta ulaştık. Biz aşağıda hendekleri dolaşırken başımızın üzerindeki köprüler üzerinden topçular öne alınmış mevzilere doğru ilerlemekteydi. En öndeki taburu olarak şimdi bizim taarruza geçeceğimiz alaya gayet dar bir mıntıka tayin edilmişti. Bütün lağımlar aniden doluverdi. Dışarıda kalanlar beklenen topçu ateşine karşı hiç değilse azıcık korunabilmek için hendek duvarlarına oyuklar açmaya koyuldu. Epey bir çabalamadan sonra herkes başını sokacak bir delik buldu. Yüzbaşı von Brixen bir kere daha

bölük kumandanlarını görüşmeye topladı. Son defa saatler karşılaştırdı, sonra el sıkışarak ayrıldık.

Ben iki zabitimle beraber ateş hazırlığının başlayacağı 5.05'i beklemek üzere bir lağım merdivenine oturdum. Yağmur dindiği ve gecenin yıldızlı göğü sabahın kuru olacağını vâdettiği için hava biraz neşelenmişti. Zamanı tütün içip laflayarak geçirdik. Saat üçte kahvaltı yapıldı ve matara elden ele dolaştı. Sabahın ilk saatlerinde düşman topçusu o kadar celallendi ki İngilizlerin işi sezinlediğinden korkmaya başladık. Sahaya dağıtılmış olan birçok cephanelikten biri havaya uçu.

Başlamadan az önce telsizle şu mesaj geldi: "Majesteleri Kayzer ve Hindenburg harekâtın yapılacağı yere vasıl olmuşlardır." Bu sözler alkışla karşılandı.

Yelkovan gittikçe ilerliyordu, son dakikaları saymaya başlamıştık. Nihayet 5.05 oldu. Kasırğa patladı. Havaya bir alev perdesidir kalktı ve bunu aniden, benzeri işitilmemiş bir gürültü takip etti. Yuvarlanıp gelirken çıkardığı homurtuda en ağır top seslerini bile yutan şiddetli bir gök gürültüsü toprağı titretmeye başladı. Arkamızdaki sayısız topun ağzından çıkan o mahvedici homurtu o kadar korkunçtu ki, içinden sağ çıktığımız bütün muharebeler bile yanında çocuk oyunu gibi kalıyordu. Ümit etmeye cesaret edemediğimiz şey hakikat oldu. Düşman topçusu sessiz kaldı; devasa bir darbeyeyle yere serilmişti. Lağımında kalmaya dayanamaz olduk. Siperin üzerine çıkarak hayranlıkla, İngiliz hendeklerinin üzerinde, yükselen kan kırmızı bulutların arkasında alevlenen kule yüksekliğindeki ateşten duvarı seyrettik.

Bu temaşa gözlerimizin yaşarıp genzimizin acı acı yanmasıyla bozuldu. Karşıdan gelen rüzgâr bizim kendi gaz bombalarımızın buğularını getiriyor ve etrafımızı kuvvetli bir acıbadem kokusuyla sarıyordu. Adamların öksürüp öğürmeye başladığını ve nihayet gaz maskelerini takmalarını

endişeyle takip ediyordum. Onun için ilk öksürüğü bastırıp nefesimi idare etmeye gayret ettim. Bulut yavaş yavaş geçti ve bir saat sonra maskelerimizi indirebilir olduk.

Gün yükselmişti. Arkamızda dev gümbürtü, daha da artabileceği her ne kadar mümkün görünmez ise de, mütemadiyen büyüyordu. Önümüzde duman, toz ve gazdan mürekkep, bakışların delemmediği bir duvar meydana gelmişti. Koşarak yanımızdan geçenler neşeyle sesleniyordu. Piya-
delerle topçular, istihkâmcılarla telefoncular, Prusyalılarla Bavyeralılar, zabitlerle erat, herkes ateş taarruzunun unsurları ayaklandıran heybetinin tesiri altında kalmış bir halde, saat 9.40'ta harekete geçmek için can atıyordu. Saat 8.25'te bizim ön hendeğin hemen arkasında hazır bulunan ağır havan topları müdahaleye başladı. Kocaman, yüz kiloluk top mermilerinin yüksek bir kavis çizerek uçtuğunu ve karşıda volkanların intifasına benzeyen patlamalarla yere düştüğünü görüyorduk. Bu patlamalar, ateş kusan çukurlardan meydana gelen bir zincir gibi ilerliyordu.

Tabiat kanunları bile meriyetini kaybetmişe benzemekteydi. Hava sıcak yaz günlerinde olduğu gibi kırışıyor ve kesafetindeki değişiklik sabit cisimleri raks ettiriyordu. Bulutların arasından çizgi çizgi gölgeler geçiyordu. Gürültü mutlak hale gelmişti, kulak artık duymuyordu. İnsan hayal meyal, arkadaki binlerce makinalı tüfeğin kurşunlarını saçmakta olduğunu fark ediyordu.

Hazırlığın son saati, dikkatsizlik ederek siperin üstüne çıktığımız önceki dört saate nazaran daha tehlikeli oldu. Düşman bir ağır bataryayı ateşe geçirmiş ve bizim haddinden fazla dolu hendeği dövmeye başlamıştı. Bundan kaçınmak için sola doğru giderken yaver Mülazım Heins'la karşılaştım, bana Mülazım von Solemacher'i sordu: "Taburun kumandasını hemen üstlenmesi lazım, Yüzbaşı von Brixen az önce vuruldu." Bu dehşet haberinden sarsılmış olarak geri

döndüm ve derin bir toprak oyuğuna oturdum. Bu kısa yol boyunca hadiseyi yine unutmuştum bile. Uykuda gezer, derin bir rüyada, fırtınada dolaştığımı görür gibiydim.

Girdiğim oyuğun önüne Regniéville'deki yoldaşım Gedikli Dujesiefken'in dikildiğini gördüm, hendeğe gelmemi rica ediyordu, çünkü en küçük bir isabette toprak kütleleri başıma çökebilirdi. Bir patlama lafı adamın ağzından aldı; bir bacağı koparak yere yıkıldı. Yardım edecek bir vaziyet kalmamıştı. Üzerinden atlayarak sağa doğru koştum ve daha önce iki istihkâmcının sığındığı bir tilki yuvasına sokuldum. Hemen etrafımızda ağır mermiler ortalığı birbirine katmaya devam ediyordu. Aniden, beyaz bir buluttan siyah toprak keseklerinin döküldüğü görüldü; her tarafı saran gürültü, patlamanın sesini yutmuştu. Solumuzdaki hendek mıntıklarında benim bölüğümünden üç adam paramparça oldu. Son isabetlerden biri, bir kör bomba, daha lağım merdiveninde oturmakta olan zavallı Schmidtçik'i ezip öldürdü.

Ben Sprenger'le beraber, elimde saat, tilki inimin önünde oturuyor ve o büyük anı bekliyordum. Bölükten kalanlar etrafımıza toplanmıştı. Adamları iptidai kabalıkta şakalarla neshelendirip dikkatlerini dağıtmayı başardık. Bir an için omuzluktan bize doğru bakan Mülazım Meyer bana daha sonra, o an bizim çıldırmış olduğumuzu düşündüğünü anlatacaktı.

Saat 9.10'da bizim hareketimizi emniyete alacak olan zabıt devriyeleri hendekten çıktı. İki mevzinin arasında sekiz yüz metre mesafe olduğundan, bizim daha ateş esnasında ilerleyerek insansız saha üzerinde, saat 9.40'ta ilk düşman hattına atlayabilecek şekilde hazır yatmamız icap ediyordu. Bu halde, Sprenger ve ben birkaç dakika sonra göğüs siperlerine tırmandık, arkamızdan da bölük geldi.

"Şimdi gösterelim bakalım, yedincilerin elinden ne gelirmiş!" "Benim artık hiçbir şey umurumda değil!" "Yedinci bölük intikam alacak!" "Yüzbaşı von Brixen'in intikamını

alacağız!" Tabancaları çekerek tel örgüyü geçtik, burada ilk yaralılar sürüne sürüne geriye çekilmeye başlamıştı bile.

Sağa sola baktım. Milletlerin ayrıldığı yer garip bir tablo arz ediyordu. Ateş taarruzuyla tekrar tekrar altüst olan düşman hendeğinin önündeki çukurlarda bölük bölük toplaşmış olarak uçsuz bucaksız uzanan bir cephe halinde taarruz taburları beklediği. Bu birikmiş yığınlar bakınca gözüme yarma harekâtını başaracağımız kati göründü. Fakat içimizde düşman yedeklerini parçalayıp mahvederek dağıtacak kuvvet de bulunuyor muydu? Muhakkak öyle olmasını bekliyordum. Son mücadele, son koşu zamanı gelmiş gibiydi. Burada milletlerin kaderi ortaya konuyordu, dünyanın istikbali mevzubahisti. Bu saatin ehemmiyetini içimde yaşıyordum ve tahminimce o sırada herkes içinde şahsiyetin dağıldığını ve korkunun çekip gittiğini hissediyordu.

Hava garipti, en nihai derecede gerilmiş bir halde kıızıkmıştı. Zabitler dimdik duruyor ve heyecanlı heyecanlı şakalaşıyorlardı. Küçük erkânıharbinin içinde Solemacher'ı gördüm, kaputunun altında, soğuk bir günde süreği bekleyen avcı gibi, elinde yeşil kafalı, yarım boy bir pipo vardı. Birbirimize kardeşçe selam gönderdik. Bazen bir havan topu kısa düşüyor, kilise kulesi boyunda bir sütun fışkırtıyor ve bekleyenleri toprağa buluyor, ama kimse başını eğmiyordu bile. Muharebe gürültüsü o kadar korkunç hale gelmişti ki artık kimsenin aklında berraklık kalmamıştı.

Taarruzdan üç dakika önce Vinke dolu matarasını bana doğru salladı. Derin bir yudum aldım. Sanki boğazımdan aşağıya su indiriyordum. Şimdi eksik olan, taarruz purosuydu. Hava tazyiki kibriti üç kere söndürdü.

Büyük an gelmişti. Ateş silindiri ilk hendeklere doğru yürüdü. Hücuma geçtik.

Öfke bir fırtına gibi gümbür gümbür geliyordu. Binlerce adam şehit düşmüş olsa gerekti. Bu hissediliyordu; ateş

devam ettiği halde, sanki emredici gúcünü kaybetmişçesine, ortalık sakinleşmiş gibiydi.

İnsansız saha taarruz edenlerle iyice dolmuştu, bunlar tek tek, küçük takımlar halinde veya yığın yığın, ateşten perdeye doğru ilerliyordu. Koşmuyorlardı, aralarında kule kadar alevler yükseldiği zaman sipere yatmıyorlardı da. Hantal hantal, fakat durdurulmaz bir şekilde, dűřman hattına yürüyorlardı. Yaralanabilir olma hali şimdi sanki ortadan kaldırılmış gibiydi.

Ayağa kalkan yığınların ortasında, aynı zamanda yalnızlık da vardı; artık kıtalar birbirine karışmıştı. Ben kendi adamlarımı gözden kaybetmiştim; dalgaların kırıldığı yere gelmiş bir dalga gibi silinmişlerdi. Yanımda sadece Vinke ile Hake isimli bir senelik bir adam vardı. Sağ elim tabancanın kabzasını kavramıştı, sol elimde bambu kamışından bir atçđ değneği vardı. Fazla sıcak geldiği halde uzun kaputumu da, nizamnamenin istediği gibi eldivenlerimi de çıkarmamıştım. İlerlerken içimi hunharca bir hınç doldurdu. Öldürme arzusu fevkalade bir hal alarak adımlarıma hız katıyordu. Hiddet gözümünden acı yaşlar boşandırırmaktaydı.

Bu cenk meydanı üzerine yüklenmiş olan o dehşetli mahvetme iradesi zihinlerde kesafet kazanıyor, onları kızıl sislere bürüyordu. Birbirimize hıçkırıklar içinde, kekeleye kekeleye parça parça cümlelerle sesleniyorduk ve hadiseye tarafsız olarak bakan bir seyirci belki de aşırı bir saadet hissine kapılmış olduğumuzu zannedebilirdi. Paramparça olmuş bir tel örgü hercümercini zorlukla karşılaşmadan geçtik ve artık tanınmayacak hale gelmiş olan ilk hendeği bir adımda atladık. Taarruzun dalgası beyaz, salınan dumanlar içinde bir sıra hayalet gibi, dümdüz olmuş oluğun üzerinden yürüyüp geçti. Burada artık karşımıza çıkan yoktu.

İkinci hatta, hiç beklemediğimiz halde, makinalı tüfek takırtısıyla karşılaştık. Ben yanımdakilerle bir bomba çukuruna atladım. Bir saniye sonra dehşetli bir patırtı oldu ve öne

devrildim. Vinke yakama yapışıp sırtımı döndürdü: "Müla-zım Bey yaralandı mı?" Ama hiçbir şey bulamadı. Bir yıllık adamın pazusunda bir delik vardı ve inleyerek, sırtına bir merminin geldiğini iddia ediyordu. Üniformasını alelacele çıkarıp sargısını yaptık. Dümdüz bir iz bir şarapnelin yüzle-rimiz hizasında bomba çukurunun kenarına çarptığını gös-teriyordu. Hâlâ yaşıyor olmamız bir mucizeydi. Karşıdakiler hâlâ bizim zannettiğimizden daha kuvvetliydi.

Bu arada diğerleri yanımızdan geçip ilerlemişti. Yaralıla-rı, arkadan gelecek sedyeci saflarına işaret olsun diye, yanı başlarına, ucuna bir parça beyaz gaz bezi bağladığımız bir odun dikip kendi kaderlerine emanet ederek arkalarından koştuk. Dumanların içinden karşımızda, sağ tarafta heybetli bir engebe olarak Écoust-Croisilles demiryolunun seti çıktı, onu aşacaktık. Set yamacına oyulmuş mazgallarda ve lağım pencerelerinden sağanak gibi tüfek ve makinalı ateşi yağma-ya başladı, öyle sık bir ateşti ki sanki ortaya bir çuval bezelye dökülmüş gibiydi. Hedefe ateş ediyorlardı.

Vinke de kaybolmuştu. Yamacında yıkılmış, boş barınak-ların olduğu bir çukur yolu takip ettim. Daha bizim bomba-larımızın boğucu gazlarının tütmekte olduğu siyah, şahrem şahrem yarılmış toprağın üzerinde, hiddet içinde ilerliyor-dum. Tamamen yalnızdım.

Derken ilk düşmanı gördüm. Kahverengi üniformalı bir gölge, zahir yaralı, yirmi adım ileride, darmadağın olmuş oluğun ortasında, ellerini yere dayamış çömelmekteydi. Ben bir dönemeci geçtiğimde birbirimizi görmüştük. Benimle karşılaşınca irkildiğini ve kocaman kocaman açılmış gözlerle bana baktığını gördüm, ben ise yüzümü tabancanın arkasına gizlemiş, yavaş yavaş, kötü niyetlerle yaklaşıyordum. Şahidi olmayan kanlı bir sahne hazırlanmaktaydı. Rakibi nihayet elle tutulur halde görmek, bir kurtuluştı. Namluyu korku-dan felce uğramış adamın şakağına dayadım, diğer avucumla

üzerinde nişanlar ve rütbe işaretleri olan üniforma ceketini kavradım. Zabıttı; bu hendeklerde kumanda etmiş olmalıydı. Bir şikâyet sesiyle elini cebine attı; fakat çıkardığı şey silah değil bir fotoğraf oldu ve bunu gözlerimin önüne tuttu. Resimde kendisini, etrafında dört kişilik bir aileyle çevrili olarak bir terasta, ayakta görüyordum. Bu, inanılmaz derecede uzak, batmış bir dünyadan gelen bir yakarıştı. Onu bırakıp ileri koşmuş olmamı sonraları büyük bir talih olarak addedecektim. Tam bu adamı daha defalarca rüyalarımda gördüm, bu da içimde memleketine kavuşmuş olması ümidini uyandırdı.

Benim bölüğün adamları yukarıdan çukur yolun içine atlıyordu. Sıcaktan pişiyordum. Kaputumu çıkardım, fırlatıp attım. Birkaç defa, şevkle bağırdığımı hatırlıyorum: "Mülazım Jünger çıkardı şimdi kaputunu!" Piyadeler sanki müstesna bir nükte yapmışım gibi gülüyorlardı. Yukarıda herkes, olsa olsa dört yüz metre ilerideki makinalı tüfeklere aldırmaksızın, siperlerin üzerinden koşuyordu. Ben de körlemesine, ateş kusmakta olan demiryolu setine doğru koştum. Çukurlardan birinde, tabancayla ateş eden, kahverengi Manchester giyimli bir gölgenin üstüne atladım. Bu, Kius'tu; o da aynı haletiruhiye içindeydi ve bana selam olarak bir avuç cephaneye toka etti.

Bundan anladığıma göre, çukura girme teşebbüsü mukavemet görmüştü, çünkü taarruzdan önce yanıma bolca yedek tabanca mermisi aldığımı hatırlıyordum. Herhalde, ön hendeklerden kovulan askerden geriye kalanlar buraya yuvalanmıştı ve kâh şurada kâh burada, taarruz edenlerin arasında beliriveriyorlardı. Fakat bu mıntıkaya dair şahsi hatıram bulunmuyor. Her neyse, yaralanmadan bu kısmı geçtim, halbuki sadece çukurlardan çaprazlamasına ateş gelmekle kalmıyor, demiryolu setinden bu tarafa da, hem dostun hem düşmanın üstüne, bir arı sürüsü gibi mermiler uçuşuyordu. Oraya neredeyse tükenmez miktarlarda cephaneye yığılmış olsalar

gerekti. Bizim de dikkatimiz şimdi önümüzde tehditkâr bir duvar gibi yükselen bu kaleye çekilmekteydi. Orayla aramızdaki delik deşik sahada kıtalarından kopmuş yüzlerce İngiliz dolanıyordu. Kısmen sete ulaşmaya çalışıyorlardı, kısmen bizzat silahlarla boğuşma halindeydiler.

Kius bana daha sonra öyle teferruat anlattı ki hepsini, insan sarhoşken yapmış olduğu delilikleri başkalarından işittiği zaman ne hissederse öyle bir hissiyat içinde dinledim. Mesela, bir İngiliz'i bir hendek mıntıkası boyunca el bombalarıyla kovalamış. Bombası tükenince, rakibini "koşuya devam ettirmek" için yerden toprak parçaları alıp atarak kovalamaya devam etmiş, bu arada ben de yukarıda, siperin üzerinde duruyor ve gülmekten kasıklarımı tutuyordum.

Böyle maceralarla, pek farkına bile varmadan demiryolu setine ulaştık, burası hiç durmadan, büyük bir makina gibi ateş savurmaktaydı. Burada hafızam tekrar, hem de alabildiğine müsait bir vaziyetin idrakıyla işlemeye başlıyor. İsbet almamıştık ve şimdi yamacın iyice dibine sokulduğumuzdan demiryolu seti bizim için mânia olmaktan çıkmış, siper halini almıştı. Derin bir rüyadan uyanır gibi, Alman çelik miğferlerinin çukurlu arazi içinde yaklaştıklarını görüyordum. Ateşle sürülmüş tarladan yetişen çelik tohumu gibi büyümekteydiler. Aynı zamanda, hemen ayağımın dibinde, çuval beziyle örtülmüş bir lağım penceresinden bir ağır makinalı tüfeğin namlusunun uzanmakta olduğunu fark ediyordum. Gürültü o kadar büyüktü ki, silahın ateş etmekte olduğunu sadece namlu ağzının titremesinden anlayabiliyorduk. Demek ki müdafî bizden bir kol boyu uzaktaydı. Düşmanın bu kadar yakında olması, bizim emniyetimiz demek oluyordu. Ama onun da mahvı demekti bu. Silahtan sıcak bir buğu yükselmekteydi. Birçoğunu yere sermiş olmalıydı ve hâlâ biçip duruyordu. Namlu pek az oynuyordu, hedef gözeterek ateş ediyorlardı.

Ben gözümü dikmiş, sihir altındaymışçasına, titreyerek ölüm saçan ve neredeyse ayağıma değen bu demir parçasına bakıyordum. Sonra örtünün arkasından ateş ettim. Yanımda beliriveren bir adam örtüyü çekip aldı ve açıklıktan içeriye bir el bombası attı. Bir sarsılma ve dışarıya taşan beyazımsı bulut bombanın tesirini gösterdiğinin işareti oldu. Alçakça bir çareydi ama işe yarıyordu. Namlu artık hareket etmez olmuş, silah susmuştu. Yamaç boyunca koşarak diğer pence-
releri de aynı muameleye tabi tuttuk ve böylece müdafaanın belkemiğinden birkaç omuru kırdık. Mermileri kulakları-
mızın dibinde patlayan adamlarımıza haber vermek üzere elimi kaldırdım. Onlar da sevinçle el salladı. Derken başka yüz kişiyle beraber sete çıktık. Harpte ilk defa yığınların çarpıştığını görüyordum. İngilizler setin arka yamacında teras şeklinde yapılmış iki hendeği tutmaktaydı. Birkaç metre mesafeden karşılıklı ateş ediliyor, el bombaları kavisler çizerek aşağı atılıyordu.

İlk hendeğe atladım; ilk omuzluğu dönerken ceketinin önü açık, boyun bağı sarkan bir İngiliz zabitiyle karşılaştım ve adamı tutup bir kum torbası duvarına savurdum. Arkamda beyaz saçlı başı beliren bir binbaşı bana bağırıyordu: "Öldür o köpeği!"

Buna ihtiyaç yoktu. Yüzümü İngilizlerle kıvıl kıvıl kayna-
yan alt hendeğe çevirdim. Bir gemi batıyor gibiydi. Bazıları ördek yumurtası atıyor, diğerleri Colt tabancalarla ateş ediyor, en çoğu kaçıyordu. Vaziyete hâkim olmuştuk. Rüyadaymış gibi tabancamın tetiğini çekiyordum, halbuki çoktandır namluda kurşunum kalmamıştı. Yanımdaki bir adam kaçışanların arasına el bombaları atıyordu. Tabak şeklinde bir çelik miğfer döne döne havaya yükseldi.

Mücadele bir dakika içinde neticelenmişti. İngilizler hendeklerinden fırlayıp açık araziye doğru kaçıyordu. Setin tepesinden çılgınca bir takip ateşidir başladı. Kaçanlar

koşarken yıkılıyordu; birkaç saniye içinde zemin şehitlerle dolmuştu. Bu, demiryolunun diğer tarafıydı. Bu arada Almanlar da sahaya inmişti. Yanımda bir gedikli durmuş, ağzı açık, muharebeye bakakalmıştı. Tüfeğini alıp iki Alman'la boğuşmakta olan bir İngiliz'e ateş ettim. İki adam görünmez yerden yetişen bu yardıma bir an şaştlar, sonra hemen yola devam ettiler.

Muvaffakiyet bir sihir tesiri yapmıştı. Her ne kadar artık muntazam kıtalara kumanda etmek mevzubahis değil idiyse de, herkes için tek bir istikamet vardı: İleri! Herkes dosdoğru ileriye koşuyordu.

Hedef olarak, üzerinde bir kulübe, bir mezar haçı ve mahvolmuş bir tayyarenin bulunduğu küçük bir tepe seçtim. Diğerleri yanıma gelmişti; bir sürü meydana getirmiş, heyecanla dopdolu halde, kendi ateş silindirimizin içine dalmaktaydık. Bomba çukurlarına atlamak ve ateşin öne ilerlemesini beklemek lazım geliyordu. Yanımda başka bir alaydan genç bir zabıt gördüm, o da aynen benim gibi ilk hücumun muvaffak olduğuna seviniyordu. Bu ortak heyecan bizi birkaç an zarfında birbirimize sanki senelerdir tanışıyor-muşuz gibi yakınlaştırdı. Bir sonraki adımsa bizi bir daha hiç görüşmemek üzere ayırdı.

Bu dehşetli anlarda bile matrak işler oluyordu. Yanımdaki bir adam, bir süre avındaymış gibi tüfeğini yanağına kaldırıp birdenbire saflarımız arasında koşmaya başlayan bir tavşana ateş etti. Bu, adamın aklına o kadar aniden esmişti ki gülmeden edemedim. İşte hiçbir şey, cüretkâr bir herifin çıkıp üstüne bir kuş konduramayacağı kadar korkunç olamı-yordu.

Ev harabesinin yanında, öbür taraftan makinalı tüfeklerin yaylını ateşi altında tutulan bir hendek parçası vardı. Bir koşuda içine atladım ve sahipsiz olduğunu gördüm. Sonra hemen Mülazım Kius ile von Wedelstädt de geldiler.

Wedelstädt'in son olarak yanımıza gelmeye çalışan bir habercisi tam atarken kalakaldı ve gözünden vurulmuş olarak yere serildi. Wedelstädt, bölüğünden kalan bu son adamın düştüğünü görünce başını hendek duvarına dayayıp ağlamaya başladı. Kendisi de o günden sağ çıkmayacaktı.

Aşağıda gayet muhkim bir çukur yol mevzisi, onun önünde, bir oluğun kabartılmış iki kenarında birer makinalı tüfek yuvası vardı. Ateş silindiri bu mevzinin üzerinden geçmiş gitmişti, karşı taraf kendine gelerek tekrar ateş açmış, ver-yansın ediyordu. Aramızda beş yüz metrelik bir arazi şeridi vardı ve üzerinde yaylım ateşi, arı sürüleri gibi vızıldıyordu.

Kısa bir soluklanmadan sonra, bir avuç adamla hendeğimizden fırlayıp düşmanın üzerine yollandık. Hayat memat meselesiydi. Birkaç adım sonra yanımda bir adamla tek başıma soldaki makinalı tüfek yuvasının karşısındaydım. Küçük toprak yığınının arkasında açık seçik, yükselen bir buhar sütununun yanında yassı miğferli bir kafa görüyordum. Nişan almasına fırsat vermemek için kısacık adımlarla ve tüfekleri ayar edememeleri için zikzak çizerek, koşa koşa yaklaştım. Her yere yatışımda adamım bana bir şarjör fişek veriyor, ben de bunlarla düelloya devam ediyordum: "Fişek ver, fişek!" Dönüp baktım ki yana yatmış can çekişiyordu.

Mukavemetin o kadar kuvvetli olmadığı sol taraftan birkaç adam belirdi; müdafilere neredeyse el bombalarıyla yetişebilecek gibiydiler. Son bir sıçrama için harekete geçtiğimde ayağım bir tel örgüye takıldı ve hendeğin içine düştüm. İngilizler her taraftan ateş altında kalmış, silahlarını bırakarak sağ taraftaki yuvaya koşuyordu. Makinalı tüfek yarı yarıya, boş pirinç fişeklerin meydana getirdiği bir yığının altında kalmıştı. Dumanları çıkıyordu ve daha ateş gibi sıcaktı. Önünde benim rakibim, atletik bir İngiliz yatmaktaydı, başına gelen bir mermi bir gözünü çıkarmıştı. Dumandan kararmış başından kocaman, beyaz bir göz yuvarlağı sarkan o dev gibi adamı

görmek tüyler ürpertici bir şey oldu. Susuzluktan neredeyse ölecek hale geldiğimden orada oyalanmayıp su aramaya başladım. Bir lağım ağzı beni celbediyordu. İçeri bakınca aşağıda bir adamın oturduğunu gördüm, dizinin üzerinde çekiştire çekiştire cephane palaskasını düzeltiyordu. Görünüşe bakılırsa, vaziyetin ne kadar değişmiş olduğundan daha haberi olmamıştı. Tabancamla sakın sakın nişan aldım, fakat hemen ateş etmek yerine, kaldı ki ihtiyat bunu icap ettirirdi, kendisine seslendim: "Come here, hands up!" Yerinden kalktı, hortlak görmüşçesine yüzüme baktı ve lağımın karanlığında kayboldu. Arkasından bir el bombası yolladım. Herhalde lağımın ikinci bir çıkışı daha vardı, çünkü bir omuzluğun arkasında tanımadığım biri belirerek müstehzi bir edayla dedi ki: "Demin ateş edenler var ya, işleri bitti."

Nihayet soğutma suyuyla dolu bir teneke buldum. Bu yağlı mayiden kana kana içim, kendime bir İngiliz matarası doldurdum ve aniden hendeğin bu kısmını doldurmuş olan diğer adamlara da içirdim.

Bir garabet misali olarak şunu da anlatmalıyım: Bu makinalı tüfek yuvasına girdiğimde aklıma gelen ilk şey, o sıra üstüme musallat olan bir soğuk algınlığı olmuştu. Bademciklerimin şişmesi oldum olası sıhhatimden endişelenmeme sebep oluyordu; onun için o anda da boynumu elledim ve memnuniyetle, arkamda bıraktığım o birinci sınıf buğu banyosunun boğazımı tedavi etmiş olduğunu tespit ettim.

Bu arada sağdaki makinalı tüfek yuvası ve altmış metre ilerimizdeki çukur yolu tutmakta olanlar hâlâ sıkı bir mukavemet halindeydi. Delikanlılar sahiden parlak bir müdafaa gösteriyordu. İngilizlerin makinalı tüfeğini üstlerine çevirmeye çalıştık, fakat başaramadık, dahası, bu teşebbüs esnasında bir mermi benim başımın hemen yanından geçti,

* *İng.* "Gel buraya, eller yukan!" -ç.n.

arkamda duran bir avcı mülazımı sıyırdı ve bir adamı uylu-ğundan fena halde yaraladı. Bir hafif makinalı tüfek ekibinin, silahlarını bizim hilal şeklindeki küçük hendegin kenarına yerleştirmesi ise daha talihli bir iş oldu ve İngilizlerin yan cenahını bir hayli taradı.

Bu şaşkınlık anından istifade eden sağdaki taarruz kuvvetleri çukur yola tam karşıdan girdiler; en önde, Mülazım Gipkens'in kumandası altında, bizim daha hiç örselenmemiş olan dokuzuncu bölük bulunuyordu. Derken bütün çukurlardan tüfek sallayan adamlar fırladı ve korkunç hurra bağırışlarıyla düşman mevzisine daldılar; mevziden de akın akın müdafî sökün etti. Kollarını kaldırmış, arkaya doğru koşuyorlar, böylece ilk taarruz dalgasının, hele hele Gipkens'in emir erlerinden ortalığa hunharca saldıran birinin hiddetinden kaçmaya çalışıyorlardı. Bizim küçük toprak istihkâmın kenarında vuku bulan bu çarpışmayı donakalmış halde, dikkatle takip ediyordum. Burada gördüm ki, taarruz edenin üstüne beş adım öteden kurşun yağdıran bir müdafî artık merhamet bekleyemez. Gözünü kan bürümüş halde koşarak gelen muharip esir almak istemez, öldürmek ister.

Zaptedilen çukur yolun iki kenarı silahlar, kıyafetler ve erzakla doluydu. Bunların arasında gri ve kahverengi üniformalı şehitler yatıyor, yaralılar inliyordu. En farklı alaylardan askerler toplanıp gelmiş, bağrış çağrış içinde, sıkı bir yumak gibi orada dikiliyorlardı. Zabitler onlara bastonlarıyla çukur yolun devamını gösterince bu muharip yığını şaşılacak bir kayıtsızlık içinde, ağır ağır harekete geçti. Oluk bir tepeye kavuşuyordu ve orada düşman kolları peydahlanmıştı. Arada bir durup ateş ederek yürüdük, ta ki bir yerde şiddetli bir ateşle durdurulana dek. Mermilerin başımızın yanı başında toprağa çarptığını işitmek, eziyet verici bir histi. Tekrar yanına gelmiş olan Kius burnunun dibine inmiş, yassılmış bir mermiyi alıp cebine koydu. O anda solumuzda, iyice ileride

bir adamın miğferine çarpan bir mermi bütün çukuru çınlattı. Bir ateş fasılasından istifade ederek bu mevkiye artık iyice azalmış olan bomba çukurlarından birine ulaştık. Orada şimdi bizim taburun hayatta kalmış zabitleri toplanmıştı; tabura şimdi, Mülazım von Solemacher de karnından aldığı öldürücü bir isabetle demiryolunun üzerinde kaldığı için, Mülazım Lindenberg kumanda etmekteydi. Vadinin sağ yamacında 10. Avcı Bölüğü'nden bize tevzi edilmiş olan Mülazım Breyer'in elinde bir baston, ağzında bir yarım pipo, tüfeği boynuna asılı halde, sanki tavşan avına çıkar gibi ateş altında dolaşması herkesi pek eğlendirdi.

Birbirimize kısa kısa maceralarımızı anlattık, matara ve çikolata ikram ettik; sonra "umumi arzu üzerine" yola devam edildi. Makinalı tüfekler anlaşılan yan taraftan tehditle karşılaşmış ve ortadan kaybolmuştu. Şimdiye kadar üç veya dört kilometre kazanmış gibiydik. Çukur yol şimdi taarruz edenlerle kaynıyordu. Arkaya doğru göz alabildiğine, piyade hatları, saflar ve kollar halinde sükun etmiş geliyorlardı. Maalesef pek sıkışık duruyorduk, kaç kişiyi yere serilmiş halde bıraktığımızı ise taarruz sırasında iyi ki anlayamamışım. Mukavemetle karşılaşmadan tepeye ulaştık. Sağımızda bir hendek parçasından haki renkli adamlar fırladı. Biz de, piposunu ağzından indirmeden olduğu yerde bir an duran, nişan alan ve sonra yürüyüşüne devam eden Breyer'i örnek aldık. Tepe gayrimuntazam şekilde serpiştirilmiş birçok barınakla tahkim edilmişti. Bunları müdafaa eden yoktu; yaklaştığımızı herhalde daha fark etmemişlerdi. Kısmen yükselen dumanlardan birilerinin geçerken ateşe verdiği anlaşılıyordu, kısmen de içeridekiler yüzleri bembeyaz, elleri yukarıda dışarı çıkıyorlardı. Mataralarını ve sigaralarını bırakmak mecburiyetinde kaldılar, sonra kendilerine geriye giden yol gösterildi ve büyük bir süratle uzaklaştılar. Genç bir İngiliz bana teslim olmuştu, sonra birden arkasını döndü ve barınağında kayboldu.

İkazıma rağmen çıkmayıp aşağıya saklandığı için biz de onun bu tereddüdüne birkaç el bombasıyla bir son verdik ve yolumuza devam ettik. Tepenin arkasında kaybolan bir patika vardı. Bir levha patikanın Vraucourt'a gittiğini gösteriyordu. Diğerleri daha barınaklarda oyalanırken ben Heins ile tepeden indim.

Vadinin karşı tarafında Vraucourt köyünün harabeleri vardı. Önünde, kullananları ilk taarruz dalgası yaklaşıp ateş açtığında köye kaçmış olan bir bataryanın ateşi parıldıyordu. Bir çukur yola inşa edilmiş bir sıra barınağın mürettebatı da dışarı uğradı. Bunlardan birini, adam ilk barınağın kapısından uğrarken vurdum.

Benim bölüğümünden bu arada beni bulmuş olan iki adamla beraber çukur yolda ilerledim. Bunun sağ tarafında, bizi sıkı bir ateş altına alan, faal vaziyette bir mevzi vardı. Biz ilk barınağa çekildik ve çok geçmeden üzerimizde iki tarafın mermileri kesişmeye başladı. Burası anlaşılan, batarya habercilerinin ve bisikletçilerinin barınağı olarak hizmet görmüştü. Önünde benim İngiliz, hayli genç bir delikanlı uzanıyordu, mermi kafatasını delip geçmişti. Yüzünde gevşemiş bir ifadeyle yatmaktaydı. Kendimi onu seyretmeye, gözünün içine bakmaya zorladım. Artık şu sual yoktu: "Ya sen ya ben." Onu daha sonra sık sık, yaşlandıkça daha da sık düşünecektim. Üstümüzden mesuliyeti alan devlet bizi kederden kurtaramaz; onu biz taşımaya mecburuz. Keder rüyaların içine kadar uzanır.

Ateşin şiddetlenmesine aldırmayıp barınağa yerleştik ve geride bırakılmış yiyecekleri bir güzel temizledik, çünkü midedimiz bize bütün taarruz esnasında daha bir şey yemediğimizi hatırlatıyordu. Jambon, beyaz ekmek, marmelat ve bir çömlek dolusu zencefil likörü bulmuştuk. Ben kuvvet aldıktan sonra boş bir bisküvi tenekesine oturdum "Hunlar" dedikleri bize karşı veryansın eden birkaç İngiliz mecmuası

okudum. Derken yavaş yavaş canımız sıkıldı, sıçraya sıçraya çukur yolun başına döndük; burada şimdi bir sürü adam toplanmıştı. Oradan 164'lerin bir taburunun Vraucourt'un sol cenahına ilerlemiş olduğunu gördük. Köye baskın yapmaya karar vererek tekrar çukur yoldan ilerledik. Köye ulaşmadan hemen önce körü körüne hep aynı noktaya ateşe devam eden kendi topçumuzun hedefi biz oluyorduk. Bir ağır bomba yolun tam ortasına düşerek bizimkilerden dört adamı parçaladı. Diğerleri geri kaçıştı.

Sonradan öğrendiğime göre topçular en uzak mesafe ile ateşe devam etme emrini almıştı. Bu anlaşılmaz talimat zaferin meyvelerini elimizden alıyordu. İster istemez ateş duvarının berisinde durmak mecburiyetinde kaldık.

Bir gedik aramak için daha sağa doğru ilerledik; burada 76. Piyade Alayı'nın bir bölük kumandanı tam Vraucourt mevzisine taarruza geçmişti. Hurra diyerek iştirak ettik, ama tam köye girmiştik ki kendi topçumuz bizi yine dışarı attı. Üç kere hücum ettik ve üç kere geri çekildik. Söve söve birkaç çukuru zaptettik, fakat burada bombaların sebep olduğu ve birçok yaralının ölmesine yol açan bir ot yangını bizi pek rahatsız etti. Üstelik, İngiliz tüfek mermileri de birkaç adamı, bu arada benim bölüğümünden Çavuş Grützmacher'i öldürdü.

Yavaş yavaş hava kararıyordu. Tüfek ateşi yer yer bir daha iyice şiddetlendikten sonra yavaş yavaş söndü. Bitkin muhripler geceyi geçirebilecekleri bir yer arıyordu. Zabitler sesleri kısılana kadar kendi isimlerini bağırarak darmadağın olmuş bölükleri toplamaya çalışıyorlardı.

Son bir saat içinde yedinci bölüğün on iki adamı etrafıma toplanmıştı. Hava soğumaya başladığından onları gerisin geri, önünde benim İngiliz'in yattığı küçük barınağa götürüp şehitlerin battaniye ve kaputlarını aramaya gönderdim. Hepsini yerleştirdikten sonra merakımı yenemeyip önümüzde

bulunan topçu oyuğuna bir bakayım dedim. Bu benim şahsi eğlencem oluyordu; onun için maceraya meyilli biri olan Piyade Haller'i yanıma aldım. Ateşe hazır haldeki tüfeklerimizle, üzerine hâlâ bizim topçu ateşinin yağdığı oyuğa doğru ilerledik ve önce, anlaşılan İngiliz topçu zabitlerinin daha yeni terk ettiği küçük bir barınağı tetkik ettik. Masalardan birinin üstünde duran devasa bir gramofonu Haller hemen çalıştırdı. Silindirden yükselen neşeli nağme üzerimizde hortlağımsı bir tesir bıraktı. Aleti yere çaldım, orada birkaç nota daha şingırdattı ve sustu. Barınak gayet konforlu döşenmişti; hattâ rafında pipolar ve tütün bulunan küçük bir şömine ve daire şeklinde dizilmiş koltuklar bile eksik değildi. Merry Old England! Tabii, kendimizi mecburiyet altında hissetmeden, hoşumuza ne gidiyorsa onu aldık. Ben kendime bir ekmek torbası, çamaşır, küçük bir metal şişe dolusu viski, bir harita çantası ve Roger & Gallet mamulü birkaç şey aldım, bunlar herhalde Paris'te geçirilmiş bir cephe izninin hoş yadigârlarıydı. Sakinlerinin burayı çok acil bir şekilde terk edip kaçtığı görülüyordu.

Bir yan mekân mutfaktı ve içindeki erzak karşısında içimizi hürmetamız bir hayret kapladı. Burada bütün bir sandık dolusu yumurta vardı, pek çoğunu, daha pek ismen tanımadığımızı göre, hemen orada içtik. Duvarlardaki raflar konserve et, nefis koyu marmelat, kahve özü dolu şişeler, domates ve soğanla; kısacası damak zevki olan birinin dileyebileceği ne varsa onunla doluydu.

Bu tablo sonraları, azıcık ekmek tayını, sulu çorbalar ve cıvık marmelatlarla hendeklerde geçip giden haftalar boyunca sık sık hatırıma gelecekti.

Rakibin bu gıpta edilecek iktisadi şartlarını gördükten sonra barınaktan ayrılıp oyuğu araştırdık ve gıcır gıcır yeni iki metruk top bulduk. Daha yeni ateşlenmiş, pırıldayan kartuşlar bu silahların taarruz esnasında bir hayli konuşmuş

olduklarını ifşa ediyordu. Bir tebeşir taşı alıp üstlerine benim bölüğümün numarasını yazdım. Fakat görecektim ki arkadan gelen kıtalar zafer hukukuna pek riayet etmiyor; her gelen bir öncekinin işaretini silerek kendininkini yazıyor, son olarak da bir tabya bölüğünün yazdığı kalıyordu.

Sonra, kendi topçumuz hâlâ yanımıza yöremize demir yağdırdığından, diğerlerinin yanına döndük. Bu arada arkadan gelen kıtaların teşkil ettiği ön hattımız iki yüz metre gerimizde kalmıştı. Barınağın önüne çift nöbetçi dikip diğer adamlarına tüfeklerini ellerinde bulundurmalarını emrettim. Nöbetleri ayarlayıp biraz daha bir şeyler yedikten ve günün hadiselerini kısa kısa not ettikten sonra uykuya yattım.

Saat birde hurra bağırışları ve sağ tarafımızdan gelen şiddetli ateşle uyandık. Tüfekleri kavrayıp barınaktan çıktık ve büyük bir bomba çukurunda siper aldık. İleriden kıtasını kaybetmiş birkaç Alman geliyordu, üzerlerine bizim hattan ateş edildi. İkisi yola serildi. Bu hadiseden akıllanmış olarak, arkamızdaki heyecanın yatışmasını bekledik, seslenerek vaziyeti izah ettik ve kendi hattımıza döndük. Burada ikinci bölüğün kumandanı, soğuk algınlığından tek kelime bile konuşamayan ve kolundan yaralı olan Mülazım Kosik, 73'ün altmış kadar adamıyla beraber oturuyordu. Kendisinin sargı mahalline gitmesi icap ettiğinden adamlarının kumandasını, ki içlerinde üç zabıt vardı, ben üstlendim. Bundan başka, alaydan geriye Gipkens ve Vorbeck'in keza karmakarışık bir şekilde meydana getirilmiş takımları kalmıştı.

Gecenin geri kalanını ikinci bölüğün birkaç gediklisiyle küçük bir toprak oyuğunda geçirdim; soğuktan donacak hal-lere geldik. Sabahleyin ganimet aldığımız erzakla kahvaltı ettim ve Quéant'a mutfaktan kahve ve yemek getirmeleri için haberci gönderdim. Kendi topçumuz o lanet olası ateşine tekrar başladı ve sabah selamı olarak, içinde makinalı tüfek bölüğünden dört adamın bulunduğu çukura bir tam

isabet oturttu. Şafağın ilk ışıklarında Zabit Vekili Kumpart bize birkaç adamla takviye oldu.

Gecenin içimize işlemiş soğuşunu tepine tepine tam biraz kovmuşken, daha sağa doğru ilerleyerek 76. Alay'ın artıklarıyla Vraucourt mevzisini zaptetmem için emir geldi, ama biz burayı zaten kısmen almıştık. Sabahın kesif sisi içinde, Écoust'un cenubunda bir tepede olan ve önceki günün birçok ölüsünün yatmakta olduğu ihtiyat sahasına ilerledik. Vazih bir şekilde meydana konmamış olan taarruz emirlerinden önce ekseriya âdet olduğu gibi, taarruz kumandanları bir yaygara kopardılar ve bu ancak bir makinalı tüfeğin bacaklarımızın arasından geçen yaylım ateşiyle sona erdi. Herkes en yakındaki çukura atladı, Çavuş Kumpart ise feryat ederek yere düştü. Sargısını yapmak için bir sıhhiyeciyi yanına koştum. Dizinden ağır yaralanmıştı. Bir kargaburunla yaradan pek çok kemik parçası çıkardık. Birkaç gün sonra öldü. Bu hadise beni bilhassa müteessir etti, çünkü Kumpart iki sene önce Recouvrence'ta benim talim çavuşum olmuştu.

Arta kalanlarla yeni teşkil edilmiş kitalarımızın üst kumandasını üstlenen Yüzbaşı von Ledebour'la görüşerek cepheden taarruz etmenin mânâsız olacağını izah ettim, çünkü kısmen zaten bizim elimizde bulunan Vraucourt mevzisi çok daha az zayıyla sol cenahtan yaklaşılarak alınabilirdi. Adamlarımızı cephe hücumuna göndermemeye karar verdik ki hadiseler haklı olduğumuzu gösterecekti.

Böyle olunca, tepedeki çukurlara yerleştik. Yavaş yavaş İngiliz tayyareleri belirdi ve makinalı tüfekleriyle bizim çukurları taramaya başladı, fakat çok geçmeden bizim makinalılardan kaçtılar. Écoust vadisinde bir batarya karşımıza çıktı, bu eski hendek muhاریplerinin alışık olmadığı bir manzaraydı, o da hemen ateşimizle susturuldu. Sahada tek başına bir at dörtnala koşmaya başlamıştı; kır donlu hayvan engin, ıssız ve üzerinde bir o bir bu tarafın açtığı ateşin dumanları

dolaşan arazide bir hayalet gibi dönüp duruyordu. Düşman tayyareleri kaybolalı çok geçmemiştii ki ilk ateşe maruz kaldık. Önce birkaç şarapnel patladı, sonra pek çok hafif ve ağır bomba yağdı. Servis tabağına konmuş gibiydik. Ürkek bir sürü adamın çukurlarına büzölüp her ne olacaksa olmasını beklemek yerine akılsız akılsız sağa sola koşmaları ateşii daha da şiddetlendirdi. İnsan böyle hallerde kaderci olmak mecburiyetindedir. Ben ganimet olarak elde ettiğim bir kutu nefis bir Bektaşii üzümü marmeladını mideme indirirken bu şiarın ne kadar doğru olduğunu düşünmekteydim. Ayağıma da barınakta bulduğum, İskoç yününden mamul bir çift çorap giydim. Güneş yavaş yavaş ilerliyordu. Uzunca bir zamandan beri Vraucourt mevzisinin sol tarafında bir hareketlenme müşahede etmekteydik. Şimdi tam önümüzde Alman saplı el bombalarının çizdiği uzun kavisleri ve indikleri yerde yükselen beyaz dumanları görüyorduk. Vakit tam gelmişti.

Askeri mevziye yürüttüm, daha doğrusu, sağ kolumu kaldırıp mevzinin üzerine kendim yürüyüverdim. Pek ağır bir ateşle karşılaşmadan düşman hendeğine ulaşip içine atladık ve 76. Alay'ın bir hücum kıtasının candan selamlarıyla karşılaştık. Bundan sonra başlayan el bombası hücumunda ilerleme Cambrai'deki gibi yavaş oldu. Bizim İngiliz hendeklerini inatla kemirmemiz düşman topçusunun gözünden maalesef uzun boylu saklı kalmadı. Şarapnellerle ve hafif bombalarla gelen keskin bir ateş taarruzu biz öndekileri de bir miktar yakaladı, fakat asıl, arkamızdan açık sahayı geçerek hendeg'e akın etmekte olanları vurdu. Topçuların bizi doğrudan doğruya görerek vurduğunu fark etmiştik. Bu, gayretlerimizi büyük ölçüde kamçılardı ve biz de bu ateşten kurtulmak için düşmanın işini mümkün olduğu kadar çabuk bitirmeye gayret ettik. Vraucourt mevzisi daha inşa halindeymiş gibi görünüyordu, çünkü bazı hendek mıntıkları için otlar yer yer henüz sökülmişti. Etrafımıza yağın ateş biz böyle bir

mıntıkayı geçerken üzerimize toplandı. Biz de kendi tarafımızdan, bu ölüm şeritleri üzerinden koşa koşa kaçan düşmana ateş ediyorduk, öyle ki otu kaldırılmış güzergâh çok geçmeden vurulanlarla doldu. Şarapnel bulutları arkasında vahşice bir sürekle avı yapıyordu. Kapı gibi adamların daha soğumamış cesetleri boyunca koşuyorduk, kısacık İskoç eteklerinin altından güçlü dizleri parlıyordu; veya sürünüp üstlerinden geçiyorduk. Yayla insanlarıydı ve mukavemet tarzları bize erkeklerle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyordu.

Birkaç yüz metreyi daha böyle arkamızda bıraktıktan sonra, gittikçe sıklaşan el ve tüfek bombaları durmamızı icap ettirdi. İş tersine dönmeye başlıyordu. Endişe başlamıştı, heyecanlı bağırışlar duyuyordum.

"Tommy karşı taarruza geçiyor!"

"Durun yerinizde!"

"Ben sadece kıtama katılacağım!"

"Öne el bombası gitsin; el bombası, el bombası!"

"Mülazım Bey, Dikkat!"

Tam da hendek muharebelerinde böyle geri tepmeler kötü netice verir. Küçük bir hücum müfrezesi ateş ederek, bomba fırlatarak önde ilerler. Bomba atanlar karşı tarafın öldürücü mermilerinden kaçınmak için ileriye, geriye atılırken, arkadan gelerek fazla yaklaşmış olanlara çarpar. O zaman kolayca şaşkınlık peydah olur. Belki birkaç adam siperin üstünden atlamaya çalışırken keskin nişancılara av olur, bu da düşmana hemen bol cesaret verir.

Ben bir avuç adamı toparlayıp geniş bir omuzluğun arkasında bir mukavemet yuvası teşkil etmeyi başardım. Hendek açık kaldı, hem bizler hem yayla adamları için ortak bir koridor oldu. Göremediğimiz bir rakiple birkaç metre mesafeden mermi atışıyorduk. Etrafa mermiler yağar, omuzluğun kumu kamçıyla dövülürcesine havaya sıçrarken başını kaldırmak yürek ister. Yanımdaki bir 76'lı, Herkül gibi,

Hamburqlu bir liman işçisi, sipere saklanmayı düşünmeksin yüzünde vahşî bir ifadeyle ha bire ateş ediyor, bir fişekliğin ardından birini daha boşaltıyordu, ta ki kanlar içinde yığılana kadar. Bir mermi, tahtaya çarpar gibi bir ses çıkarak alnını delmişti. Hendeğin köşesine yığıldı, başını duvara dayamış halde çömeldiği yerde kaldı. Kanı bir kovadan boşanırcasına hendek tabanına akıyordu. Nefesinin hırıltıları arasındaki fasılalar gittikçe büyüdü ve nihayet hiç sesi çıkmaz oldu. Onun tüfeğini alıp ateşe devam ettim. Nihayet bir fasıla oldu. Önümüzde, yerde yatmakta olan iki adam siperin üzerinden hendeğe atlamaya teşebbüs etti. Biri başından isabet alarak hendeğe düştü, diğeri karnına kurşun yediği için ancak sürünerek gelebildi.

Ne olacağını bekler halde hendek tabanına oturmuş, İngiliz sigaraları içiyorduk. Arada sırada bu tarafa iyi nişan alınarak atılmış tüfek bombaları uçuyordu. Geldiklerini görüyor, sıçrayarak kaçabiliyorduk. Karnından yaralanan adam, çok genç bir delikanlı, aramızda yatıyor ve neredeyse bir kedi gibi, zevk içinde, batmakta olan güneşin sıcak şuaları altında geriniyordu. Yüzünde çocuksu bir tebessümle uyuyarak öldü. Bu, ölene karşı içime asla kasvet vermeyip bende sadece kardeşçe bir atıfet hissi uyandıran bir sahne oldu. Arkadaşının inlemesi de yavaş yavaş dindi. O da aramızda, titreme buhranları içinde öldü.

Birkaç kere, tıraşlanmış güzergâh üzerinde, yayla adamlarının cesetlerinin üzerinden sürünerek ilerlemeye çalıştık, fakat her seferinde nişancıların ateşiyle ve tüfek bombalarıyla geri püskürtüldük. Gördüğüm hemen her isabet öldürücü oluyordu. Böylece hendeğin ön kısmı yavaş yavaş yaralı ve ölülerle doldu; buna mukabil geriden devamlı takviye geliyordu. Çok geçmeden her omuzluğun arkasında bir hafif veya ağır makinalı tüfek durur oldu. Bunlarla hendeğin İngiliz elinde olan kısmını uzunlamasına ateş altında tuttuk ve

tazyiki gittikçe artırdık. Ben de kurşun püskürten bu aletlerden birinin arkasına geçtim ve işaret parmağım dumandan kararana kadar ateş ettim. Bana harpten sonra Glasgow'dan hoş bir mektup yazan İskoç'u da orada vurmuş olmalıyım, çünkü bana yaralandığı yeri gayet sarih bir şekilde anlatıyordu. Soğutma suyu buhar olup bittiğinde suluklar elden ele dolaştırılıyor ve pek nezih olmayan nüktelerin refakatinde, tabii bir usulle tekrar dolduruluyordu. Çok geçmeden silahlar kor gibi kızarmaya başladı.

Güneş ufukta alçalmıştı. İkinci muharebe günü bitiyor gibiydi. İlk defa etrafıma iyice bir bakıp cephe gerisine rapor ve eskiz gönderdim. Hendeğimiz beş yüz metre mesafede Vraucourt-Mory şosesini kesiyordu ve bu yol bez perdeler asılarak görünmez hale getirilmişti. Arkasındaki bir yamaçta düşman kıtaları, üzerine mermi yağmış araziden beriye doğru seğırtmekteydi. Akşamın bulutsuz göğünü siyah-beyaz-kırmızı flamalı bir filo kesti. Artık batmış olan güneşin son ışıkları tayyareleri bir sıra flamingo gibi naif bir gül pembesine boyuyordu. Düşmanın içerisine ne kadar girdiğimizi göstermek üzere mevzi haritalarımızı açıp beyaz olan arka yüzünü serdik.

Serin bir akşam rüzgârı gecenin sert geçeceğini haber veriyordu. Ben sıcak İngiliz kaputuma sarınmış, hendek duvarına yaslanmış halde Küçük Schultz ile sohbet etmekteydim; kendisi Hintlerle çarpıştığım devriyede yoldaşım olmuş ve eski silah arkadaşlığı âdetince, işin en tehlikeli olduğu noktada dört ağır makinalı tüfekte beraber peydahlanıvermişti. Nöbet noktalarında bütün bölüklerin adamları çelik miğferlerin altındaki hatları genç çehreleriyle düşman mevzilerini gözlemekteydi. Hendeğin alaca karanlığı içinden, müsademe kulelerinin tepesindeymiş gibi, hareketsiz bir şekilde belirdiklerini görüyordum. Kumandanları şehit düşmüştü; kendi iradeleriyle doğru yerde bulunmaktaydılar.

Gece müdafaası için hazırlığa koyulmuştuk bile. Tabancamı ve bir düzine İngiliz ördek yumurtasını yanı başıma yerleştirdim; bu şekilde gelen kim olursa olsun, isterse İskoçların en dikkafalısı olsun, başa çıkabilirim gibi hissediyordum.

Derken sağ tarafta tekrar el bombaları patladı ve soldan havaya Alman tenvir fişekleri fırladı. Alaca karanlığın içinden rüzgârda hafif, çok sesli bir hurra yükseldi. Herkesi bir heyecandır aldı: "Arkaları çevrildi, arkaları çevrildi!" Büyük faaliyetlerin önünden giden o ateşli anlardan biri içinde herkes tüfeklere sarılıp hendekte ileriye koştu. Kısa bir el bombası müsademesinden sonra yayla adamlarından bir kıta şoseye doğru seğirtti. Aralık durmak yoktu. "Dikkat, soldaki makinalı tüfek hâlâ ateş ediyor!" diye ikaz edilmemize rağmen hendekten dışarı fırladık ve bir anda şoseye ulaştık; orası ne yapacağını bilmez yayla adamlarıyla kaynıyordu. Bizim korkunç hücumumuzdan kaçtılar, ama bu arada kendi tel örgülerine takılıp kaldılar. Önce bir durakladılar, sonra tel örgü boyunca koşmaya başladılar. Her yeri inleyen hurra bağırışlarından ve kesif ateş altında bir ölüm koşusuna çıkmaktan başka çareleri yoktu. O anda Küçük Schultz da makinalı tüfekleriyle geldi.

Şose bir kıyamet tablosu arz ediyordu. Ölüm zengin bir hasat elde etmekteydi. Dört bir yanı tutan harp çılgılığı, hafif silahların kesif ateşi, el bombalarının boğuk patlamaları hücum edenleri kanatlandırmış, müdafileri felç etmişti. Muharebe uzun gün boyunca için için yanan bir yangınken şimdi nihayet havaya kavuşmuştu. Bizim üstünlüğümüz her geçen an büyüyordu, çünkü taarruza geçerken uzun bir hat üzerine dağılan hücum müfrezesinin arkasından geniş bir kama şeklinde takviye kuvvetleri hemen gelmekteydi.

Şoseye ulaştığımda karşımda duran dik yamaca çıkmış, aşağıya bakıyordum. İskoç mevzisi diğer taraftaki derinleş-

tirilmiş şarampolun içindeydi, yani altımızda bulunuyordu. Fakat bu ilk saniyelerde hendeği görecektik gözümüz yoktu; tel örgü boyunca koşuşturan yayla adamları bütün detayları silmekteydi. Biz yamacın üst başında kendimizi yere attık ve ateşe başladık. Bu, insanın rakibini iyice köşeye kıştırdığı ve kendini çoğaltarak her yerde birden olma arzusunu içinde alev alev hissettiği o nadir anlardan biriydi.

Küfürler ede ede, tüfeğin beni ateş etmekten alıkoyan tutukluluğuyla uğraşırken birinin şiddetle omzuma vurduğunu hissettim. Dönünce Küçük Schultz'un öfkeden çarpılmış yüzüyle karşılaştım. "Şurada hâlâ ateş ediyorlar, lanet domuzlar!" Eliyle gösterdiği yere baktım ve ancak o zaman, aramızda sadece bir şosenin bulunduğu o küçük hendek labirentinde bir sıra adamın tüfeklerini kâh doldurarak kâh yanaklarına dayayarak hummalı bir faaliyet içinde olduğunu gördüm. Derken hemen soldan ilk el bombaları uçtu ve bir İskoç'un gövdesi havaya fırladı.

Akliselimlik yerimizde durmayı ve karşı tarafı buradan, yukarıdan muharebe dışı bırakmayı icap ettirirdi. Düşman kolay bir hedef teşkil etmekteydi. Bunun yerine, tüfeğimi bir kenara fırlatıp yumruklarımı sıkarak iki tarafın arasına atıldım. Talihsizlik bu ya, İngiliz kaputu hâlâ sırtımdaydı, başımda da kırmızı kenarlı sahra kasketim. Yani bir anda düşman tarafında bulunuyordum, üstelik düşman kıyafeti içinde. Bu sarhoşluğun ortasında, göğsümün sol tarafında keskin bir darbe hissettim; etrafım gece oldu. Bitti!

Kalbimden vurulmuş olduğumu zannettim, fakat ölümü beklerken ne acı ne korku hissediyordum. Düşerken şosenin killi toprağı üstündeki beyaz, yassı çakıl taşlarını gördüm; dizilişleri mânâlıydı, yıldızların dizilişi gibi zaruri ve büyük sırlar vâdediyorlardı. Bu bildiğim bir şeydi ve etrafımı çeviren kıyımdan daha mühimdi. Yere düştüm, fakat kendim de hayret ederek hemen yine doğruldum. Ceketimde delik gör-

mediğim için tekrar düşmana döndüm. Benim bölüğümünden bir adam hızla yanıma koştu: "Mülazım Bey, kaputu çıkarın!" demesiyle o tehlikeli giyim eşyasını omuzlarımdan indirmesi bir oldu.

Yeni bir hurra havayı yırttı. Bütün öğleden sonra el bombalarıyla çalışmış bulunan sağ cenah bir küme Alman, şoseyi geçerek yardıma geldi, en başta da kahverengi Manchesterlı, genç bir zabıt vardı: Kius'tu bu. Talihi varmış, tam bir İngiliz makinalı tüfeği susmadan önceki son salvolarına başladığı anda o da bir tuzak teline takılıp düşmüş. Böylece yayılım ateşi üzerinden uçup gitmiş, hem de o kadar yakınından geçmiş ki, merminin biri pantolonunun arka cebindeki cüzdanını yırtmış. O birkaç saniye içinde İskoçlar temizlendi. Yolun etrafı şehitlerle kaplıydı, hayatta kalan birkaçı da ateşle kovalanıyordu.

Benim baygın düştüğüm o saniyeler içinde kader Küçük Schultz'u da yakalamıştı. Daha sonra öğrendiğime göre, bana da bulaştırdığı o çılgınlığın içinde, ortalığı birbirine katmak için hendeğin içine atlamış. Palaskasını çoktan çözmüş bir İskoç onun üzerine atladığını görünce yerden sahipsiz bir tüfek kapmış ve öldürücü bir atışla bizimkini yere sermiş.

Kius'la konuşurken, el bombalarının dumanıyla dolu, yeni zaptettiğimiz hendek mıntıkasında duruyordum. Topları nasıl ele geçirebileceğimizi düşünüyorduk, hemen yakınıımızda olmaları icap etmekteydi. Birden sözümü kesti: "Sen yaralı mısın? Ceketinin altından kan akıyor!" Sahiden, göğsümde acayip bir hafiflik ve bir ıslaklık hissettim. Gömleği yırtıp açınca gördük ki bir mermi tam Demir Haç'ın altından göğsümü delip geçmişti. Bariz bir şekilde, sağ tarafta kurşunun girdiği yuvarlak, küçük delik ve solda çıktığı biraz daha büyük delik görülüyordu. Ben soldan sağa doğru atlayarak şoseyi geçtiğime göre, şüphesiz bizimkilerden biri beni İngiliz sanmış ve birkaç adımlık bir mesafeden ateş etmişti ki

bu da, büyük bir ihtimalle, sırtımdan kaputu indiren adam olabilirdi; ama ne var ki, tabiri caizse, hüsnüniyetle hareket etmişti ve kabahat bendeydi.

Kius yaramı sardı ve ancak büyük gayret göstererek beni o anda muharebe sahasından ayrılmaya ikna edebildi. Birbirimize, "Hannover'da görüşürüz!" diyerek vedalaştık.

Ben kendime bir refakatçi seçerek, harita çantamı aramak üzere, şiddetli ateş altındaki şoseye bir daha döndüm, çünkü meçhul yardımcım İngiliz kaputunu sırtımdan indirdiğinde o da düşmüştü. İçinde günlük defterim vardı. Sonra, harp ederek ilerlediğimiz hendekten geriye döndük.

Kavga çığlıklarımız o kadar kuvvetliymiş ki düşman topçusu birden ateşe başladı. Şosenin arkasındaki sahada ve her şeyden önce, asıl hendek üzerinde nadir kesafette bir tecrit ateşi hüküm sürüyordu. Bana yaram zaten yettiğinden omuzluktan omuzluğa atlayarak ilerledim.

Hendeğin kenarında aniden büyük bir gümbürtü koptu. Başıma bir darbe yedim ve sersemleyip öne düştüm. Uyan-
dığımda, başım aşağıda, bir ağır makineli tüfeğin kızağı üzerinde yatıyor ve hendek tabanında endişe verici bir süratle büyümekte olan kırmızı birikintiye bakıyordum. Kan öyle bir hızla akıyordu ki bütün ümidimi kaybettim. Fakat yanımdaki adam beynimi görmediğini iddia ettiğinden tekrar cesaretimi toplayıp koşmaya devam ettim. İşte, çelik miğfer olmadan muharebeye girmek havailiğinin faturasını almıştım.

Çift kat kan kaybettiğim halde kabına sığmaz bir heyecan içindeydim ve hendekte karşıma çıkan herkese ileriye koşup muharebeye girmesi için yalvarıyordum. Çok geçmeden hafif sahra topraklarının mıntıkasından çıkmıştık, koşumuzu yavaşlattık; çünkü artık sadece tek tük inen ağır bombalar ancak anasından talihsiz doğmuş birini vurabilirdi.

Noreuil'e giden çukur yolda liva muharebe merkezi bulunmaktaydı; Mirliwa Hobel'e geldiğimi haber vererek

muvaffakiyetimiz hakkında rapor verdim ve kendisinden öncüler ve desteklerle yardıma koşmasını rica ettim. General bana muharebe merkezlerine daha dün ölü olarak haberimin geldiğini anlattı. Bu, harp içinde ilk defa başıma gelen bir şey değildi. Belki de birisi ilk hendeğe yaptığımız taarruz esnasında, Haake'yi yaralayan şarapnelin yanında yere çöktüğümü görmüştü.

Öğrendiğime göre sahada, hesaplandığından daha yavaş ilerlemiştik. Herhalde, karşımıza çıkanlar İngilizlerin seçme kitaları olmuş, hücumumuz çekirdek mevzilerin içinden geçmişti. Ağır ateşimiz demiryolu setine neredeyse hiç dokunmamıştı; biz seti harp sanatının bütün kaidelerine aykırı bir şekilde ele geçirmiştik. Mory'ye ulaşamamıştı. Orayı, eğer kendi topçumuz yolumuzu kesmiş olmasaydı, belki daha ilk akşam alırdık. Karşı taraf gece boyunca kuvvet toplamıştı. Her halükârda, insan iradesinin elinden ne geliyorsa ve hattâ daha fazlası yapılmıştı; general bunu takdir ediyordu.

Noreuil'de, yolun hemen kenarında kocaman bir yığın el bombası sandığı yanmaktaydı. İçimizde karışık hislerle yanlarından geçtik. Köyü geçince bir şoför beni boş cephane kamyonuna aldı. Bana yolun son kısmında destek olan iki yaralı İngiliz'i arabadan atmak isteyen iaşe kafilesi kumandanıyla fena kapıştım.

Noreuil-Quéant şosesinde inanılmaz bir seyrüsefer vardı. Bunu görmemiş olan, bir büyük taarruzun nasıl ucu bucağı görülmez kafilelerle beslendiğini tasavvur edemez. Quéant'ı geçince kalabalık efsanevi bir hal aldı. Küçük Jeanne'ın evinin olduğu yerde içime bir an mahzunluk çöktü, evin temelleri bile seçilmez olmuştu.

Beyaz kolluklarından tanınan seyrüsefer zabitlerinden birine gittim, o da bana bir binek otomobiliyle Sauchy-Cauchy'deki sahra hastanesine gitmem için yertemin etti. Düğüm olmuş arabalar ve otomobiller yolu tıkadığından, sık sık,

yarım saat beklediğimiz oluyordu. Her ne kadar sahra hastanesinin ameliyathanesindeki tabipler hummalı bir çalışma içinde idiyse de cerrah yaralarımın ne kadar talihli olduğuna hayret etti. Başımdaki kurşun da bir yerden girip bir yerden çıkmış fakat kafatası kırılmamıştı. Bu arada, sadece boğuk birer darbe olarak hissettiğim yaralanmalardan çok daha ızdırap veren şey ise, tabip sondasıyla bir virtüöz zarafeti göstererek her iki mermi kanalına girdikten sonra, bir hastabakıcının yaptığı muamele oldu. Bu iş, başımdaki yaraların kenarındaki saçları kazıyordu ve kör bir usturayla, sabunsuz yapıyordu.

Geceleyin gayet güzel uyuduktan sonra, ertesi sabah Cantin'deki hastaneye götürüldüm; burada, taarruzun başından beri görmediğim Sprenger'le karşılaşmaktan memnun oldum. Top mermisiyle uyluğundan yaralanmıştı. Eşyalarım da buraya geldi; Vinke böylece, ne kadar itimada şayan olduğunu bir daha gösteriyordu. Kendisi beni gözden kaybettikten sonra demiryolu setinde yaralanmıştı. Hastaneye, oradan da Vestfalya'daki çiftliğine dönene kadar, kendisine emanet edilen eşyaların benim elime geçtiğini öğrenmeden içi rahat etmemişti. İşte bu, onun ta kendisiydi; emir erim olmaktan ziyade eski silah arkadaşımı o benim. İlaşemizde darlık olduğu zamanlar, sık sık masamın üstünde "bölükten ve ismini vermek istemeyen" fakat tahmini de zor olmayan birinin gönderdiği bir parça tereyağı bulurdum. Kendisi, mesela Haller gibi, macera ruhuna sahip değildi, fakat muharebe de o eski şövalye seyislerinden biri gibi peşimden gelirdi ve kendi işini benim şahsıma dikkat etmek olarak bilirdi. Harpten nice zaman sonra, "torunlarına mülazımını anlatabilmek için" benden bir resim rica etti. Kendisine minnettarım, çünkü şahsında, halkın mahallî milis sıfatıyla hazır bulundurarak harbe verdiği desteği görebilmişimdir.

Bavyeralıların Montigny'deki sahra hastanesinde kısa bir müddet kaldıktan sonra Douai'de bir hastane trenine bindi-

rildim ve Berlin'e kadar gittim. Orada bu altıncı çifte yaralanmam da, aynen öncekiler gibi, iki haftalık bakım neticesinde iyileşti. Nahoş olan sadece kulaklarımdaki tiz ve mütemadi çınlamaydı; sanki ta içlerinde bir feryat kopuyordu. Haftalar geçtikçe o da zayıfladı ve nihayet tamamen dindi.

Ancak Hannover'da, daha önce bahsettiğim gibi, boğuşmalar esnasında birçok başka tanıdığım ile beraber Küçük Schultz'un da şehit düştüğünü öğrendim. Kius zararsız bir karın yarasıyla kurtulmuştu. Bu hadisede, içinde demiryolu taarruzumuzda çekilmiş birçok resmin bulunduğu fotoğraf makinası da kırılmıştı. Hannover'daki küçük bir bar da kıvrılmayan koluyla kardeşimin ve kıvrılmayan diziyile Bachmann'ın da katıldığı kavuşma meclisimizi seyredenler ne bilsindi ki birbirimizden daha iki hafta önce bambaşka bir müziğin ve köpüklü şarap mantarınıninkinden bambaşka patlamaların refakatinde ayrılmış bulunuyorduk.

Bu günler buna rağmen tatsız geçiyordu, çünkü çok geçmeden haber aldığımıza göre taarruz sekteye uğramış ve -yol yordam bakımından- muvaffakiyetsizlikle neticelenmişti. Berlin kafelerinde karıştırdığım İngiliz ve Fransız gazeteleri böyle diyordu.

Büyük Taarruz benim içimde de bir dönemeç olmuştu ve bu sadece artık harbin kaybedilebileceğini mümkün görmeye başladığım için böyle değildi.

Uzak bir istikbal için mücadelenin kızıştığı o kader saatinde kuvvetlerin bu kadar müthiş bir şekilde toparlanması ve bunun ardından bir sürpriz gibi gelen ve aklımı durduran o ipinden boşanmışlık hali beni ilk defa olarak şahsiyetin fevkindeki sahaların derinliklerine götürmüştü. Bu, şimdiye kadar yaşanandan farklı bir şeydi; yeni bir başlangıçtı ve sadece dehşetin kor gibi yanan odalarını insanın gözünün önüne sermekle kalmıyor, aynı zamanda insanı oralardan geçiriyordu da.

İNGİLİZLERİN İLERLEMELERİ

4 Haziran 1918 günü tekrar, cephenin artık iyice gerisinde kalmış olan Vraucourt köyünün civarında istirahat halinde bulunan alaya intikal ettim. Yeni kumandan, Binbaşı von Lüttichau bana eski, yedinci bölüğümün kumandasını verdi.

Koğuşlara yaklaşırken karşımdan koşa koşa adamlar geldi, yükümü elimden aldılar ve beni bir zafer nümayişi içinde karşıladılar. Sanki bir aile ocağına dönmüş gibiydim.

Yeşilinde sayısız küçük sarı çiçeklerin pırıldadığı, yabanileşmiş bir çayırılıkta, daire şeklinde dizilmiş oluklu sac barakalardan müteşekkil bir kampta kalıyorduk. "Wallachei" adını verdiğimiz bu yoz araziye, sürü halinde yayılan atlar canlılık veriyordu. İnsan barakalardan birinin kapısından çıkıldığında, bir kovboyun, bedevinin ve bütün diğer ıssız arazi sakinlerinin zaman zaman bulunduğu o ürkütücü hisse kapılıyordu. Akşamları barakaların etrafında uzun yürüyüşler yapıyor, keklik yuvalarını veya Büyük Muharebe'nin yadigârı olan, otların içine gizlenmiş silahları arıyorduk. Bir gün öğleden sonra atla, iki ay önce uğruna o şiddetli mücadelenin verildiği Vraucourt yakınlarındaki çukur yoldan geçtim, yolun kenarına mezar taşları dikilmişti ve üstlerinde tanıdığım birçok isim vardı.

Alay çok geçmeden, Puisieux-au-Mont köyünü muhafaza eden mevzinin ön hattına geçme emrini aldı. Kamyon-

* Romanya'nın Eflak (Ulahya) bölgesine verilen isim. Almandada ücra ve insansız tabiat parçalarını nitelemek için de kullanılır. —ç.n.

larla Achiet-le-Grand'a kadar bir gece seferi yaptık. Sık sık durmamız icap etti, çünkü gece bomba atan tayarelerin paraşütlü tenvir fişekleri karanlıkta şoseyi beyaz bir çizgi halinde, ayan beyan gösteriyordu. Yakında ve uzakta, ağır tahrip füzelerinin art arda gelen ısıkları patlamaların yuvarlana yuvarlana gelen gümbürtüleri altında boğuluyordu. Sonra projektörler gökyüzünde o sinsi gece kuşlarını arıyor, şarapneller sevimli bir oyuncakmış gibi misketlerini saçıyor ve tenvir fişekleri uzun zincirler halinde, tıpkı aç kurtlar gibi birbirini takip ediyordu.

Fethedilmiş arazi üzerinde koyu bir ceset kokusu vardı ve bu koku kâh daha çok kâh daha az müziç bir şekilde kendini hissettiriyor, fakat idraki daima, ürkütücü bir memleketten gelen bir haber gibi tembih ediyordu. Birkaç dakikadır iki tarafında yığınların gömülü olduğu mezarların sıralandığı bir yoldan geçiyorduk ki yanımda eski bir muharibin "taarruz parfümü" dediğini duydum.

Achiet-le-Grand'dan Bapaume'a giden demiryolu seti kenarından yürüdük, sonra da tarlalara dalıp mevziye ulaştık. Ateş gayet hararetiydi. Bir an için mola verdiğimizde orta boy iki bomba yanı başımıza düştü. O unutulmaz, müt-hiş 19 Mart gecesinin hatırası şimdi bacaklarımıza kuvvet veriyordu. Ön hattın hemen arkasında nöbeti devretmiş, şamata yapmakta olan bir bölük durmaktaydı, tesadüf bizi tam da birkaç düzine şarapnelle ağızlarının tıkanacağı sırada yanlarından geçirdi. Benim adamlar küfürler yağdırarak en yakındaki irtibat hendeğine atladı. İçlerinden ikisi kanayan yaralarla sıhhiye barınağına geri döndü. Saat üçte tamamen bitkin halde kendi barınağıma geldim; burası o kadar dardı ki gelecek günlerin pek zevkli geçmeyeceği belli oluyordu.

Koyu bir pus içinde bir mumun kızılımsı ışığı yanar gibi yapıyordu. Karmakarışık birtakım bacaklara çarpa çarpa yürüdüm ve "Nöbet!" efsununu haykırarak ortalığa hareket

getirdim. Fırına benzer bir delikten bir sıra küfür saçıldı, sonra tıraşsız bir suratın ardından bir diğeri, patina bağlamış apoletler, partial bir üniforma ve içlerinde çizme olduğunu tahmin ettiğim çamur kütleleri meydana çıktı. Köhne bir masaya oturup devir teslim işini hallettik, bunda da her bir taraf karşısındakinden bir düzine demirbaş erzak ve birkaç tenvir fişeği çalmaya gayret gösteriyordu. Selefim sonra lağımın dar ağzından sürüne sürüne dışarıya çıktı ve bu pis deliğin üç gün daha dayanamayacağı kehanetinde bulundu. Ben A mıntıkasının yeni kumandanı olarak orada kaldım.

Ertesi sabah keşfine çıktığım mevzi pek memnuniyet verici bir manzara arz etmiyordu. Barınağın hemen önünde karşıma bir yerlerinden kanlar akan iki kahveci çıktı, irtibat yolunda bir şarapnel hücumuna rast gelmişlerdi. Birkaç adım sonra hafif piyade eri Ahrens bir sekme atışıyla yaralanıp ayrıldı.

Önümüzde Bucquoy, sırtımızda Puisieux-au-Mont köyü vardı. Bölük dağınık nizamda, dar bir hat olan ön hatta yerleşmişti ve sağda 76. Piyade Alayı'ndan büyük, sahipsiz bir gedikle ayrılmıştı. Alay mıntıkasının sol kanadı darmadağın olmuş bir koruya, 125 numaralı ağaçlığa ulanıyordu. Emir icabı lağım kazılmamıştı. Burada yerleşmemiz değil, taarruza hazır beklememiz isteniyordu. Onun için mevzilerin önünde tel örgümüz de yoktu. Siegfried tenekesi denen levhalarla desteklenen her bir toprak oyuğunda ikişer adam yatıyordu; bunlar takriben bir metre yüksekliğinde, beyzi şekilde kıvrılmış oluklu saclardı ve fırın şeklinde toprağın içine uzanan dar oyukların duvarlarını teşkil ediyorlardı.

Benim barınağım yabancı bir mıntıkanın arkasında kaldığından, önce yeni bir barınak aradım. Yıkılmış bir hendek parçasında kulübeye benzeyen bir bina, toplayıp getirdiğim cinayet aletleriyle müdafaaya elverişli hale getirildikten sonra, gözüme elverişli göründü. Orada, emir erlerimle beraber

yeşilliklerin ortasında münzevi bir hayat yaşıyor, sadece ara sıra, müşkül bir kırtasiye harbini bu ücra mağaraya kadar taşıyan haberciler tarafından rahatsız ediliyordum. İnsan o zaman, düşen iki bombanın patlamaları arasında, diğer mühim şeylerin yanı sıra X mahalli kumandanına ait, ismi Zippi olan, siyah benekli, Teriyer cinsi köpeğin kaçtığı haberini de baş sallaya sallaya okuyabiliyordu —eğer tabii o sırada aklını hizmetçi kız Makeben'in Çavuş Meyer'e karşı açtığı nafaka davasına vermemişse. Zaruri değişiklik resim çizerek ve sık sık gelen mühlet pusulaları ile oluyordu. Fakat şimdi, "Haus Wahnfried" adını taktığım barınağıma döneyim. Tek endişem, bombalara karşı sadece nispeten, yani sadece üzerine bomba düşmediği müddetçe emniyetli olduğu söylenebilecek bir siper teşkil etmesiydi. Fakat adamlarımdan daha iyi bir halde olmadığımı düşünerek teselli buluyordum. Haller dev bir bomba çukuru içindeki güneş banyomuza —ki buraya bir koridor kazmıştık— her öğle vakti benim için bir örtü yayıyordu. Bronzlaşma işim ne var ki ara sıra, yakınlara düşen bombalar veya vızıldayarak yaklaşan tahrip kalıpları yüzünden kesilmekteydi.

Geceleri ağır ateş altında kalıyor, kısa ama yıkıp deviren bir yaz fırtınası geçirir gibi oluyorduk. O zaman, kendine has ve sebebi olmayan bir emniyet hissi içinde, taze otlar minderlenmiş ranzada yatıyor ve etrafımdaki, sarsıntılılarıyla duvarlardan kumların dökülmesine sebep olan bombalara kulak veriyordum. Veya dışarıya çıkıyor ve nöbet yerinden araziye, şu ateş oyunlarının oynandığı dans pisti olarak kullanılırken hortlağımsı bir tezat arz eden melankolik gece manzarasına bakıyordum.

* Richard Wagner'in Bayreuth'taki villasına verdiği isim. Eski Cermen isimleri gibi (Siegfried, Wolfgang) bileşik olan bu kelime, *wahn* (çılgınlık) ve *fried(e)* (barış, huzur) kelimelerinden oluşur. —ç.n.

Böyle anlarda içime şimdiye kadar yabancı olduğu bir his yayılıyordu. Uçurumun kenarında, heyecan içinde yaşanan ve daha ne kadar süreceği sezilemeyen bir hayatın arkasından derin bir hercümercin geleceği belli olmaktaydı. Mevsimler değişiyor, kış oluyor, sonra yine yaz geliyordu ve insan hep harp halindeydi. İnsan yorulmuş ve harbin çehresine alışmıştı, ama tam da bu çehreden bakınca hadiseyi daha yumuşak ve değişik bir ışıktaki görüyordu. Gözleri gördüklerinin şiddetiyle artık o kadar kamaşmıyordu. Yola çıkarken yanında olan mânânın tükendiğini ve artık kifayetsiz kaldığını da hissediyordu. Harp daha derin bilmecelerini ortaya koymaktaydı. Zaman, garip bir zamandı.

Ön hat düşman ateşi altında pek eziyet görüyor değildi, yoksa zaten pek çabuk tutulamaz hale gelirdi. Başlıca, Puisieux ile komşu kovuklar ateş altındaydı ve bu ateş akşam saatlerinde fevkalade kesif baskınlar halinde şiddetleniyordu. Bu yüzden yemek getirme ve nöbet değiştirme işi gayet güç olmaktaydı. Kâh şurada kâh burada tesadüfi isabetlerle zincirimizin bir baklasını daha kaybediyorduk.

Nöbeti 14 Haziran'da, saat sabahın ikisinde, kendi de dönmüş olan ve ikinci bölüğe kumanda eden Kius'a devrettim. İstirahat zamanımızı Achiet-le-Grand civarında, demiryolu setinin kenarında geçirdik; setin cepheye bakmayan tarafında barakalarımız ve barınaklarımız bulunuyordu. İngiliz bizi sık sık, ağır bir yayvan ateşe tutuyordu ve üçüncü bölüğün çavuşu Rackebrand da böyle gitti. Adam demiryolu setinin tepesine kendisine yazıhane olarak tanzim ettiği, ince ahşaptan yapılma barakanın duvarını delip geçen bir bomba parçasıyla öldü. Daha birkaç gün önce de büyük bir kaza olmuştu. Bir tayyare 76. Piyade Alayı bandosu etrafına toplanmış dinleyicilere konser verirken bombasını tam ortalarına bırakmıştı. Vurulanlar arasında bizim alayın da birçok mensubu bulunuyordu.

Demiryolu setinin yakın civarında benim gezintilerimde dikkatle tetkik ettiğim pek çok vurulmuş tank vardı, karaya vurmuş gemilere benziyorlardı. Bölüğümü de zaman zaman bunların başına toplayıp fennî muharebede gittükçe daha sık boy gösteren bu harp fillerine dair malumat verip bunlara dair müdafaa, taktik ve zayıf noktalarını izah ediyordum. Tankların üstüne kısmen müstehzi, tehditkâr veya uğur getirecek isimler, timsaller yazılmış ve harp boyası vurulmuştu; ne yonca yaprağı eksikti ne uğurlu domuz ne de kurukafa. Hattâ birine ucundan ilmikli ipin sallandığı bir darağacı resmedilmiş, ismi de "Judge Jeffreys" konmuştu. Hepsi pek fena haldeydi. Bu devler taaruzda, muharebe sahasında kocaman, hantal böcekler gibi, topçuların alev hücumundan kaçabilmek için kavisler çizerek ilerlerken, o daracık zırhlı kulede, karmakarışık bir borular, değnekler ve teller yumağı içinde oturmak muhakkak pek rahatsız bir şey olmuştu. Bütün kalbimle, alevler içinde yanan bir fırında kalmış adamları düşündüm. Bundan başka, sahada pek çok tayyare iskeleti bulunuyordu, bu da makinanın muharebe sahasındaki mevcudiyetinin gittikçe kuvvetlenmesinin bir başka işaretiydi. Bir ikinci vakti bir paraşütün devasa, beyaz çanı yakınımızda yere indi; bir harp pilotu yanan tayyaresinden atlamıştı.

18 Haziran sabahı yedinci bölüm vaziyetin emniyetli olmayışı sebebiyle hemen yine Puisieux'ye dönerek orada muharebe kıtaları kumandanının emri altında malzeme taşıma işleri ve taktik ihtiyaç için hazır bulunma talimatı aldı. Köyün Bucquoy istikametindeki çıkışında bulunan bodrum ve lağım-lara yerleştik. Tam biz oraya vardığımızda bir sıra ağır bomba etraftaki bahçelerde ortalığı birbirine kattı. Ben yine de, benim lağımın ağzının karşısına gelen küçük bir kameriyede

* George Jeffreys (1645-1689): Kral II. James iktidarında "Lord Chancellor" makamına kadar yükselmiş, Monmouth İsyanı'ndaki acımasız infaz kararlarıyla nam salmış hâkim. -ç.n.

kahvaltı etmekten geri durmadım. Bir zaman sonra yine bir hışımdır geldi. Kendimi yere attım. Yanı başımda bir alev yükseldi. Bölüğümünden ismi Kenziora olan bir sıhhiyeci tam su dolu birkaç tencereyle oradan geçerken karnından vuruldu ve yere yığıldı. Koşup bir tenvir fişeği nöbetçisinin yardımıyla adamı sıhhiye lağımına taşıdım, buranın ağzı, talihimize, bombanın düştüğü yerin hemen yakınındaydı.

Sahici bir eski toprak kıta tabibi ve beni de çeşitli vesilelerle masasına yatırmış biri olan Doktor Köppen, "Ee, güzel bir kahvaltı etmiş miydiniz bari?" diye sordu yaralının karnındaki kocaman yarayı sararken. Talihsiz adam, bu sualde bir ümit işareti gördüğü zannıyla, "Evet, evet, koca bir tencere makarna," diye sızladı.

Köppen sıhhiyeciyi "Ee, tamam o zaman," diye teselli etmeye çalışırken bana doğru gayet ciddi bir edayla başını salladı. Fakat ağır yaralılarda çok hassas bir idrak olur. Adam birden, alnında iri iri ter damlaları belirirken, "Öldürücü bir yara bu, çok iyi biliyorum," diye inledi. Meğer bu kehanete rağmen, altı ay sonra Hannover'ya girerken onun da elini sıkacakmışım.

Öğleden sonra, tamamen harap olmuş Puisieux içinde tek başıma bir gezinti yaptım. Köy, Somme muharebeleri esnasında vurula vurula bir enkaz yığınına dönmüştü. Bomba çukurları ve duvar kalıntıları gümrak bir yeşille kaplanmıştı ve her yerde harabeyi seven bir ağaç olan mürverin tabak gibi açılmış beyaz çiçekleri parlıyordu. Pek çok taze mermi toprağın örtücü nescini mermiyle yırtmış ve bahçenin defalarca altüst edilmiş olan toprağını tekrar meydana çıkarmıştı.

Köyü kateden yolun iki kenarına, ilerlemenin duraklamasından kalan harp enkazı dizilmişti. Vurulmuş arabalar, terk edilmiş cephane, paslanan el silahları ve yarı yarıya kokuşmuş, pırıldaşan sinek bulutlarıyla sarılı at şekilleri harpte her türlü cismin hiçliğinden dem vurmaktaydı. Köyün en üst

noktasında yükselen kilise artık sadece bir taş yığınınan ibaret. Tam yabanileşmiş güllerden bir demet topluyordum ki düşen bombalar ölümün raks ettiğı bu meydana dikkatli olma zaruretinin hissettirdi.

Birkaç gün sonra ön hattın takriben beş yüz adım gerisindeki ana mukavemet hattında dokuzuncu bölüğün nöbetini aldık. Bu esnada benim yedinci bölükten üç adam yaralandı. Ertesi sabah barınağımın yakınında bir yerde Yüzbaşı von Ledebour bir şarapnel misketiyle ayağından yara aldı. Akciğerinden ağır hasta olduğı halde yerinin muharebe sahasında olduğunu hisseden biriydi. Bu yüzden o küçük yaradan kurtulamadı ve az bir vakit sonra sahra hastanesinde öldü. Ayın 28'inde benim karavanacıların başı, Üstçavuş Grüner, bir bomba parçasıyla vuruldu. Bu, bölüğün o kısa zaman içinde dokuzuncu kaybı oluyordu.

Ön hatta bir hafta bekledikten sonra bir kere daha ana mukavemet hattına geçmemiz icap etti, çünkü nöbeti bizden alacak olan tabur İspanyol gribi* yüzünden neredeyse dağılmış gibiydi. Bizim adamlardan da her gün birkaçı hasta çıkıyordu. Bu grip komşu fırkada o derece şiddetlendi ki, bir düşman tayyaresi, üzerinde kıta derhal geri çekilmediğı takdirde nöbeti İngilizlerin devralacağı yazılı pusulalar attı. Hoş, öğrendiğimize göre salgın karşı tarafta da gittikçe yayılıyorymuş, fakat biz iaşenin fena olması yüzünden hastalanmaya daha yatkındık. Tam da gençler sık sık, bir gece içinde ölüp gidiyordu. Bu arada muharebeye daima hazır halde

* H1N1 virüsünün bir alt türünün yol açtığı, tarihin en büyük grip salgını felaketi. İlk olarak ABD'de tespit edilmiştir ve 1918-1920 arası, 18 aylık sürede tüm dünyada 50 ilâ 100 milyon insanın ölümüne sebep olduğu tahmin edilmektedir. İspanyol gribi olarak bilinmesinin sebebi, I. Dünya Savaşı'nda yer alan ülkelerde ağır bir sansürün uygulanması ve hastalığın ilk olarak savaşa katılmayan İspanya'da gündeme gelmiş olmasıyla ilgilidir. —e.n.

bekliyorduk, çünkü 125 numaralı ağaçlığın üzerinde, hiç durmadan siyah bir duman bulutu asılı durmaktaydı, sanki altında kötü bir tencere kaynıyormuş gibiydi. Oraya o kadar sık ateş açılıyordu ki, rüzgârsız bir ikindi vakti altıncıların bir kısmı infilak gazlarından zehirlendi. Dalgıçlar gibi oksijen cihazlarıyla lağımlara inip bayılanları çıkarmamız icap etti. Yüzleri kiraz gibi kızarmıştı ve kötü bir rüya görür gibi ağır nefes alıyorlardı.

Bir gün öğleden sonra kendi mıntıkamı dolaşırken toprağa gömülü birkaç sandık İngiliz cephanesi buldum. Bir tüfek bombasının imal tarzını tetkik edeyim deyip söktüm ve infilak haznesini çıkardım. Geride kapsül zannettiğim bir şey kaldı. Fakat bu nesnenin, ben bir çiviyle gevşetmeye çalıştığımda, ikinci bir kovan olduğu anlaşıldı; büyük bir infilakla dağıldı, sağ işaret parmağımın ucunu kopardı ve yüzümü birkaç yerden kanattı.

Aynı akşam, ben Sprenger'le beraber kendi sığınağımın siperi üzerindeyken, yakında ağır bir bomba patladı. Mesafesi üzerine münakaşaya başladık; Sprenger on diyordu, bense otuz metre diye tahmin ediyordum. Bu istikametteki tahminlerime ne kadar itimat edebileceğimi görmek için ölçmek istedim ve düştüğü yeri buldum; pek berbat bir hali vardı ve durduğumuz yerden yirmi iki metre ilerideydi.

20 Temmuz günü bölüğümle tekrar Puisieux'ye çekildim. Bütün ikindi vaktini bir duvar enkazı üstünde oturup gayet şüpheli bir intiba bırakan muharebe tablosunu seyretmekle geçirdim. Zaman zaman teferruatı not defterime kaydediyordum.

125 numaralı ağaçlık şiddetli ateş altındayken sık sık kesif bir duman içinde kalıyor, bu arada yeşil ve kırmızı tenvir fişekleri çıkıp iniyordu. Topçu bazen susuyor, o zaman birkaç makinalı tüfeğin takırtısı ve uzaktan el bombalarının boğuk patlamaları işitiliyordu. Bütün bunlar benim baktığım

yerden neredeyse nezih bir oyunmuş gibi görünüyordu. Büyük bir muharebenin şiddeti yoktu, fakat merhametsizce bir boğuşma olduğu hissediliyordu.

Ağaçlık, üzerinde gizli kıtaların dikkatinin toplandığı, kızışmış bir yara gibiydi. İki tarafın topçuları onunla avlarını paylaşamayan birer yırtıcı hayvan gibi oynuyor, gövdelerini dağıtıp parçalarını havalara fırlatıyorlardı. Hep bir avuç adamın zaptı altındaydı, fakat uzun zamandır dayanıyordu, onun için de, ölü arazide ta uzaklardan görünür bir yer olarak, kuvvet vasıtalarının en amansız şekilde karşılaşmasının her devirde olduğu gibi bugün de insanın ağırlığının tartıldığı teraziden ibaret olduğunun bir timşaliydi.

Akşama doğru teyakkuz kumandanlığına çağrıldım ve karşı tarafın bizim hendek manzumemizin sol kanadına girmiş olduğunu öğrendim. Tekrar biraz ön saha tesis etmek için Mülazım Petersen'in öncü hücum bölüğüyle Çalı Hendeği'ni, benim de kendi adamlarımla bunun paralelinde, çukurda bulunan irtibat yolunu temizlememiz emredildi. Şafak vakti hareket ettik, fakat daha çıkışımızda bile o derece kuvvetli bir topçu ateşiyle karşılaştık ki emrin tatbikinden muvakkaten vazgeçtik. Ben Elbinger yolunu zapturapt altına aldırıldım ve dev bir mağara lağımında kaçırdığım gece uykusunu telafi etim. Öğlene doğru on birde bizim bir barikatı zaptetmiş olduğumuz sol kanattan gelen el bombası sesleriyle uyandım. Oraya koştuğumda karşımda malum barikat mücadelesi tablosu vardı. Mevziden beyaz el bombası bulutları yükseliyor, her iki tarafın birkaç omuzluk gerisinde birer makinalı tüfek şakırdıyordu. İki arada adamlar vardı, eğilmişler, bir geri bir ileri sıçırıyorlardı. İngilizlerin bu küçük baskını defedildi, fakat bizden bir adama mâl olmuştu, el bombası parçalarıyla dağılmış vücudu barikatın arkasında yatıyordu.

Akşamleyin bölüğü Puisieux'ye götürme emrini aldım, oraya gittiğimde de ertesi sabah iki mangayla küçük bir

teşebbüste bulunmam için talimat gelmiş olduğunu gördüm. Saat 3.40'ta, beş dakikalık bir topçu hazırlığından sonra, Çukur Hendeği adı verilen yeri K kırmızı noktasından Z kırmızı noktasına kadar ele geçirmemiz isteniyordu. Düşman bu ve diğer birçok muvasala hendeğine girmiş ve barikatlara iyice yerleşmişti. Maalesef, hücum bölüğünden Mülazım Voigt'un bir hücum müfrezesiyle, benim de iki mangayla vazifelendirildiğim bu teşebbüse anlaşılan harita üzerinde karar verilmiş olsa gerekti, çünkü bir vadi boyunca kıvrılıp giden bu hendek birçok noktadan bakıldığında tabanına kadar görülebilmekteydi. Ben bu işe razı değildim, en azından, günlük defterimde emrin kaydının altında şu cümleleri buluyorum: "Eh, vaziyeti yarın, ümit odur ki, anlatacağız. Emrin tenkidinden vakit darlığı sebebiyle sarfınazar ediyorum, çünkü şu sırada F kısmında, sığınakta bulunmaktayım. Saat on iki, üçte uyandıracaklar."

Her halükârda emir emirdir; böyle olunca Voigt'la ben adamlarımızla beraber saat 3.40'ta, şafak sökerken Elbing yolunun yakınında harekete geçmeye hazır olduk. Diz boyu derinlikte bir hendekte bulunuyor ve buradan, daracık bir tiyatro balkonundan bakar gibi, tayin edilmiş olan saniyede duman ve ateşle dolmaya başlayan çukuru görüyorduk. Bu ateş girdabından fırlayan büyük parçalardan biri Piyade Klaves'i elinden yaraladı. Burada gene, daha önceki hücumlarda da sık sık içime yerleşen o tablonun aynısı görülüyordu: Alaca karanlıkta bekleyen bir insan sürüsü, kısa atışlarda derin ve hep birörnek şekilde eğiliyor veya kendini yere atıyor ve bu arada heyecan yükseliyor —susarak yapılan ve kanlı kurbanlar kesileceğini haber veren dehşetli bir merasimmişçesine zihni derdest eden bir tablo.

Dakik bir şekilde ilerledik ve açılan ateşin çukur hendeğini kesif bir dumanla örtmüş olması işimizi kolaylaştırdı.

Z'den hemen önce karşılaştığımız mukavemeti el bombalarıyla kırdık. Hedefimize erişmiş olduğumuz ve kavgayı ilerletmek hevesinde olmadığımız için bir barikat kurup arkasına bir makinalı tüfekle bir manga yerleştirerek bıraktık.

Bu işin zevk aldığım tek tarafı, hücum kıtasının bana o eski Simplicissimus'u hatırlatan adamları oldu. Burada yeni bir muharip neslini tanımış oldum: Bunlar 1918'in harp gönüllüleri idi ve görüldüğü kadarıyla disiplinden daha pek nasiplerini alamamışlardı, fakat insiyaki olarak cesurdular. Bu kabarık saçlı, dolaklı genç kabadayılar, yirmi metrede bir düşmanın birisi diğerine "tembel herif" dediği için şiddetli bir kavgaya tutuştular; bu arada çiftçi yanaşmaları gibi küfredip şişine şişine övünüyorlardı da. "Ulan, herkesin ödü bo-kuna karışmıyo senin gibi!" diye bağırdı sonra içlerinden biri ve tek başına bir elli metre daha hendek zaptetti.

Barikattaki manga daha ikinci vakti geri geldi. Zayıat vermiş ve daha fazla tutunamamıştı. Ben onları zaten gözden çıkardıydım, güpegündüz o uzun çukur hendeğini sağ salım geçip dönen birilerinin çıkmasına hayret bile ettim.

Bu ve daha birçok mukabil akına rağmen düşman bizim ön hattımızın sol kanadına ve barikatladığı irtibat yollarına sıkı sıkı yerleşmiş, ana mukavemet hattını tehdit etmekte, insansız sahayla ayrılmamış olmanın getirdiği komşuluk devam ettikçe rahatsızlık vermekteydi; bariz bir şekilde, kendi hendeğimizde de içimizin endişeli olduğunu hissediyorduk.

24 Temmuz günü, ana mukavemet hattının bir gün sonra devralacağım C kısmını keşfe çıktım. Bölük kumandanı Mü-lazım Gipkens'ten bana Çalı Hendeği'ndeki barikatı göstermesini rica ettim; bu tuhaf barikat İngiliz tarafında mevziye oturttukları, çelikten bir kale gibi duran yanmış bir tanktan ibaretti. Teferruatı gözlemek için omuzluğa oyularak yapılmış küçük bir sekiye oturduk. Muhaverenin orta yerinde aniden yerimden koparılarak yana çekildiğimi hissettim.

Hemen arkasından, bir mermi oturduğum yerin kumlarını darmadağın etti. Mesut bir tesadüfle Gipkens kırk adım mesafedeki düşman barikadının bir mazgalına yavaş yavaş bir tüfeğin sokulduğunu müşahade etmiş ve o keskin ressam gözüyle hayatımı kurtarmıştı, çünkü beni bu mesafeden eşek olsa vururdu. Biz her şeyden bihaber, iki barikat arasındaki ölü kısımda oturuyorduk, onun için de İngiliz nöbetçileri tarafından sanki karşılarında bir masaya oturmuş kadar rahat görülebiliyorduk. Gipkens hızlı ve doğru hareket etmişti. Bu hadiseyi daha sonra gözümün önüne getirdiğimde kendi kendime sordum: Acaba tüfeği gören ben olsaydım bir an için felce uğramış gibi mi olurdu? Bana anlatıldığına göre, öyle zararsız görünen bu noktada daha önce dokuzuncu bölükten üç adam başlarına yedikleri kurşunla şehit düşmüştü; yani uğursuz bir yerdi.

Öğleden sonra pek de şiddetli olmayan bir ateş teatisi yüzünden tam da sığınakta kahve sofrasına oturmuş rahat rahat kitap okurken dışarı uğradım. İleriden, bir kolyenin incileri gibi tekdüze bir sırayla, tecrit ateşi işaretleri yükseliyordu. Topallaya topallaya geri gelen yaralılar İngilizlerin B ve C kısımlarında ana mukavemet hattına, A kısmında da ön sahaya girdiğini anlattı. Bunun hemen arkasından, Mülazım Vorbeck ile Mülazım Grieshaber'in öldükleri haberi geldi. Kendi kısımlarının müdafaasında şehit düşmüşler, bu arada Mülazım Kastner de ağır yaralanmıştı. Daha birkaç gün önce sıyrıp geçen bir kurşun meme ucunu ince bir bıçakla keser gibi vücudundan ayırmış, ama daha fazla zarar da vermemiş bulunuyordu. Saat sekizde beşinci bölüğe vekâleten kumanda etmiş olan Sprenger de sırtına saplanmış bir yongayla barınağıma geldi, adına "hedef dürbünü" de dediğimiz "merceğe bir bakış fırlatarak" biraz kuvvet topladı, sonra bağırdı:

“Geriye, geriye, Don Rodrigo, sargı mahalline!” Arkasından, eli kan içinde, arkadaşı Domeyer geldi. O, çok daha kısa bir laf zikredip veda ederek gitti.

Ertesi sabah, bu arada düşmandan tekrar temizlenmiş olan C kısmını zaptettik. Orada karşımda istihkâmcıları, ikinci bölüğün bir kısmıyla beraber Boje’yi ve Pius’u, dokuzuncudan geri kalanla Gipkens’i buldum. Hendekte sekiz Alman ile kasketlerinde “South Africa-Otago Rifles”^{*} ibaresi bulunan iki İngiliz’in ölüsü yatıyordu. Hepsi de el bombalarıyla pek fena hale gelmişti. Çarpılmış yüzlerinde berbat yaralar vardı.

Barikatı zapturapt altına aldırıp hendeği toplattım. Saat 11.45’te bizim topçu, ilerimizdeki mevziler üzerine yaman bir ateş açtı, fakat bu işte biz İngilizlerden daha çok isabet aldık. Belanın gelmesi çok sürmedi. Sol taraftan, hendeklerde “Sıhhiyeciler!” feryadı yükseldi. Oraya koştuğumda Çalı Hendeği’ndeki barikatın önünde en iyi takım kumandanımın paramparça kalıntılarıyla karşılaştım. Belinin orta yerine kendi bombalarımızdan biri isabet etmişti. Patlamanın tazyikiyle bedeninden kopan üniforma ve çamaşır paçavraları adamın yukarısında bulunan ve bu hendeğe ismini veren alıç çalılığında asılı duruyordu. Görmeyelim diye üzerine bir çadır bezi örttürdüm. Bundan hemen sonra aynı yerde üç adam daha yaralandı. Çavuş Ehlers hava tazyikinden sağırlaşmış halde yerde kıvranıyordu. Başka birinin iki eli de

* Johann Gottfried Herder’in İspanyol destanı *El Cid*’i işlediği *Der Cid* adlı manzum eserinin 29. bölümünün nakaratından:
“Geriye, geriye, Don Rodrigo
Şerefın elden gitti!
Geriye, geriye, mağrur Cid!” –ç.n.

** Yeni Zelanda’da oluşturulan “Southland Otago Rifles” isimli süvari alayını yazarın hafızası yanlışlıkla Güney Afrika’ya taşımış olsa gerek. –ç.n.

bileğinden kopmuştu. Kolları bir sedyecinin omzuna dayalı, her tarafına kan sıçramış halde, sendeleyerek geriledi. Bu küçük kafilede kabartma resimlerdeki gibi bir kahramanlık görülüyordu, çünkü yardım eden adam iki büklüm gidiyor, yaralı güçlkle dik duruyordu; siyah saçlı, genç biriydi bu, güzel, azimkâr ve şimdi bembeyaz bir yüzü vardı. Emir merkezlerine bir muharebe habercisi ardından bir diğerini daha göndererek ateşin derhal kesilmesini veya topçu zabitlerinin hendeğe gelmesini talep ettim. Cevap yerine bir ağır havan topu daha ateşe başladı ve hendeği tamamen mezbahaya çevirdi.

Saat 7.15'te iyice gecikmiş bir emir aldım: Saat 7.30'da kuvvetli topçu ateşinin başlayacağı haber verilerek saat 8'de Mülazım Voigt kumandasındaki hücum bölüğünden iki manganın Çalı Hendeği'ndeki barikatı aşması buyruluyordu. Bunlar A kırmızı noktasına kadar zaptedecek ve sağda paralel olarak ilerleyen bir hücum mangasıyla irtibat kuracaktı. Ele geçirilen hendek mıntıkasının işgali için benim bölüğümünden iki manga düşünülmüştü.

Ben aceleyle, bu arada topçu ateşi başlamışken, lüzumlu tedbirleri aldım, iki mangayı teşkil ettim ve kısaca Voigt ile konuştum; o da birkaç dakika sonra emir uyarınca harekete geçti. Bu işin daha ziyade bir akşam gezintisi olacağını düşündüğümünden, başımda kasket ve kolumun altında saplı el bombasıyla iki mangamın arkasından rahat rahat yürümeye başladım. Taarruz anında, ki başladığını bomba dumanlarıyla göstermişti, civarda ne kadar tüfek varsa hepsi Çalı Hendeği'ne çevrildi. İki büklüm olmuş, omuzluktan omuzluğa sıçırıyorduk. İşimiz iyi de ilerledi, İngilizler geride bir ölü bırakarak bir geri hatta kaçtı.

Bundan sonra olan hadisenin izahı için, bir mevzide değil, içlerine İngiliz'in, daha doğrusu, Yeni Zelandalı'nın iyice yerleşmiş olduğu pek çok muvasala yolundan birinde ilerlemekte

olduğumuzu hatırlatmış olayım; nitekim burada, ancak harpten sonra dünyanın öbür ucundaki memleketlerinden gelen mektuplardan öğrenecek olduğum gibi, bir Yeni Zelanda kıtasıyla vuruşmaktaydık. İşte, ismi “Çalı Hendeği” olan bu muvasala yolu bazı tepelerin sırtı boyunca ilerliyor ve solda, vadide bulunan Çukur Hendeği’ne refakat ediyordu. 22 Temmuz günü Voigt ile zaptettiğim Çukur Hendeği, anlattığım gibi, bizim oraya bıraktığımız mangadan temizlenmiş, şimdi Yeni Zelandalılar tarafından işgal edilmişti veya en azından kontrol edilmekteydi. Bu iki yol çapraz hendeklerle birbirine bağlıydı, fakat Çalı Hendeği derin olduğundan, oradan Çukur Hendeği’nin içi görüleliyordu.

Dediğim gibi, ben ilerlemekte olan takımın sonunda yürüyordum ve keyfim yerindeydi, çünkü şimdiye kadar düşman olarak sadece, siper arkasına kaçan birkaç gölge görmüştüm. Benim önümden, kendi mangasının sonuncusu olarak Gedikli Meier yürüyordu, onun da önünde, hendeğin dönemeçlerinde zaman zaman benim bölükten Küçük Wilzek’i görüyordum. Bu nizam içinde, Çukur’dan çatallanarak Çalı’ya ulaşan dar bir yan hendeği geçtik. Bunun iki ağzı arasında, bir delta gibi, belki beş adım genişliğinde bir toprak kütlesi açık kalmıştı. Ben ilk ağızdan geçmiştim, Meier de bu arada ikincinin önüne gelmişti.

Hendek harbinde bu çeşit çatallara mutat olarak çift nöbetçi gönderilir, onlar da orayı emniyete alır. Voigt ya bunu ihmal etmişti veya acele ederken bu hendeği hiç görmemişti. Her neyse, hemen önümde gediklinin çok büyük bir heyecana işaret eden bir çığlık attığını, tüfeğini kaldırıp benim başımın kenarından yan hendeğin ikinci ağzına ateş ettiğini gördüm. Toprak kütlesi görüşüme mâni olduğundan bu hadise bana hiç izah edilir gibi gelmiyordu, ama birinci ağzı görebilmek için sadece bir adım geri gitmem kâfiydi. İşte o zaman kanımı donduran bir manzarayla karşılaştım;

çünkü yanımda, neredeyse elle dokunabileceğim bir mesafede atletik vücutlu bir Yeni Zelandalı durmaktaydı. Aynı zamanda, vadiden daha göremediğimiz askerlerin sesleri geldi; siperi aşmış, yolumuzu kesmeye geliyorlardı. Böyle bir sihir eseriymişçesine arkamızda beliriveren Yeni Zelandalı –ki ben donakalmış ona bakıyordum– talihime orada olduğumun farkına varmadı. Bütün dikkati gedikliye çevrilmiş, onun kurşununa bir el bombası atarak cevap vermek üzereydi. Göğsünün sol tarafından o limon şeklindeki bombalardan birini çektiğini, bu arada ölümden kurtulmak için öne doğru koşan Meier'in arkasından fırlatmaya yeltendiğini gördüm. Aynı zamanda ben de, yanımda tek silah olarak bulunan saplı el bombasını çektim ve Yeni Zelandalı'nın neredeyse ayaklarının dibine atmaktan ziyade bırakıverdim. Adamın göğsüne uçuşunu seyredemedim, çünkü benim için çıkış noktasına ulaşmayı ümit edebileceğim en son saniyeydi. Büyük bir acele içinde geriye sıçradım ve arkamda Küçük Wilzek'in belirttiğini gördüm; kendisi düşünceli davranarak Yeni Zelandalı'nın attığı bombanın altından geçmek için bana doğru koşarak Meier'in yanından atlamıştı. Peşimizden atılan bir demir yumurta, palaskasını ve pantolonunun dibini parçaladı fakat kendisine zarar vermedi. Arkamızdan sürülen sürgü bu kadar sıkıydı; bu arada Voigt ve yanındaki kırk adamın etrafı çevrilmişti, kaybolmuşlardı. Onlar benim başımdan geçen bu garip hadisenin farkına varmadan arkalarından yetişenler tarafından ölüme sürülmüşlerdi. Muharebe çılgınlıkları ve pek çok patlama hayatlarının bedelini ağır ödettiklerini anlatmaktaydı.

Onların yardımına koşmak için Zabit Namzedi Mohrmann'ın mangasını Çalı Hendeği'nden ilerlettim. Fakat dolu gibi yağın bombalarla açılan bir tecrit ateşi karşısında durmak mecburiyetinde kaldık. Göğsüme gelen bir yonga pantolon askısının tokasına çarptı.

Derken büyük bir kuvvetle topçular ateşe başladı. Etrafta renkli dumanlar arasından toprak havaya savruluyor ve yerin ta derininde patlayan mermilerin boğuk uğultusu kulağa hızla makinasıyla odun kütüğü kesilirken çıkan ses gibi gelen tiz, madenî bir yaygarayla karışıyordu. Demir kütleleri ürkütücü bir hızla iniyor, aralarında ıslık çala çala yonga bulutları dolaşıyordu. Bir taarruz tehlikesi olduğundan etrafa serili çelik miğferlerden birini başıma geçirip yanımda birkaç adamla çarçabuk muharebe hendeğine döndüm.

Karşıdan birileri görüldü. Hendeğin yıkılmış duvarına yatıp ateş ettik. Yanımda iyice genç bir muharip ha bire elindeki makinalı tüfeğin doldurma koluyla uğraşıyor, ama namludan tek bir mermi çıkaramıyordu; silahı elinden çekip aldım. Birkaç mermi de attım, sonra tüfek, sanki bir kâbus görüyormuşum gibi yine tutukluk yaptı, ama bu arada saldıranlar da –ateş bir taraftan çoğalırken– hendeklerde ve çukurlarda kayboldu. Topçu artık taraf gözetmez olmuştu.

Ben arkamda bir muharebe habercisiyle birlikte sığınağıma giderken aramızdan geçen bir şey duvara çarptı, benim başımdaki çelik miğferi büyük bir kuvvetle kapıp ta uzaklara fırlattı. Üzerime bütün bir şarapnel yükü indiğini zannederek, yarı sersemlemiş bir halde tilki inime girip yattım ve birkaç saniye sonra inin kenarına da bir bomba geldi. Bu bomba küçük mekânı kesif dumanla doldurdu, uzun bir parçası da ayaklarımın dibinde duran, hıyar turşusu dolu bir kutuyu parçaladı. Toprak altında kalmamak için tekrar sürüne sürüne hendeğe çıktım ve aşağıdan iki haberciyle emir erimi ihtiyatlı olmaları için ikaz ettim.

İşkence içinde bir yarım saat geçti; zaten erimiş olan bölük bir daha ölesiye elenmekteydi. Ateş dalgası söndükten sonra hendekte yürüyerek hasara baktım ve on beş adam kaldığımızı tespit ettim. Bu uzun hendek onlarla tutulamazdı. Onun için Mohrmann ve üç adamı barikatın müdafaasıyla

vazifelendirip diğerleriyle sırt siperinin arkasında, derin bir çukurda bir avcı yarım mangası teşkil ettim. Oradan hem barikattaki mücadeleye müdahale edebilirdik hem de düşman hendeğe girecek olursa, onu yukarıdan el bombalarıyla zor vaziyete sokabilirdik. Ne var ki bundan sonraki muharebe faaliyeti hafif top ve tüfek bombalarıyla bir çekişme olmak-tan ileri gitmedi.

27 Temmuz'da nöbeti 164. Alay'ın bir bölüğüne devret-tik. Pek bitkindik. Bu bölüğün kumandanı daha oraya ge-lirken ağır yaralanmıştı; birkaç gün sonra benim kaldığım o sığınak isabet aldı ve benim halefim de içine gömüldü. Bü-yük son mücadelenin yaklaşan çelik fırtınaları Puisieux'yü sarmıştı bile; köyü arkamızda bıraktığımızda hepimiz derin bir nefes aldık. Bu ilerlemeleri, düşmanın dünyanın en uzak köşelerinden akın akın gelmekte olan kuvvetinin ne kadar büyüdüğünü gösteriyordu. Onlara karşı bizim çıkaracağımız adamlar gittikçe azalıyordu, sıra artık neredeyse çocuklara gelmişti, teçhizat ve talim de eksikti. Ne kadar istesek dahi, sel basarken olduğu gibi, şurada burada, kendi bedenimizle gedikleri kapatabiliyorduk. Cambrai'de olduğu gibi karşı ta-arruzlara gücümüz yetmez olmuştu.

Daha sonra, Yeni Zelandalıların nasıl bir zafer edası için-de siperin üzerinde belirip bizimkileri dar bir ölüm geçidine bastırdıkları gözümün önüne geldiğinde, tıpkı bize 2 Aralık 1917 günü Cambrai'de büyük muvaffakiyeti getiren rolü onların da üstlenmiş olduklarını fark ettim. Aynada aksimizi görüyorduk.

SON TAARRUZUM

30 Temmuz 1918 günü, Artois'da pırıl pırıl sularla çevrili bir inci olan Sauchy-Lestrée'de istirahate çekildik. Birkaç gün sonra daha da geriye alınarak Escaudœuvres'e yürüdük; burası kibar Cambrai'nin, tabiri caizse kapısının dışına attığı sade ve kuru bir işçi banliyösüydü.

Ben Rue des Bouchers'de Kuzey Fransalı bir işçi ailesinin saray yavrusu misafir odasında kalıyordum. Oda, baş mobilya olarak malum devasa karyola, rafında kırmızı ve mavi cam vazolar dizili bir şömine, yuvarlak bir masa, sandalyeler, duvarlarda Familistère'den* "Vive la classe!"**, "Souvenir de première communion"*** gibi ibareler taşıyan birkaç renkli resim, kartpostallar ve benzeri şeyler ile döşenmişti. Pencereden bakınca bir kilise avlusu görülüyordu.

Mehtaplı gecelerin aydınlığı düşman tayyarelerinin gelmesini kolaylaştırıyor, bu da bize karşı tarafın malzeme bakımından sahip olduğu üstünlüğünün büyümekte olduğunu gösteriyordu. Her gece birden fazla filo uçup geliyor ve ürkütücü bir tahrip kuvveti olan bombalarını Cambrai ve banliyölerin üzerine bırakıyorlardı. Beni motorların o ince,

* Guise'deki Familistère, fabrikatör ve ütöpik sosyalist olan Jean-Baptiste André Godin'in 19. yüzyıl ortasında işçilerine konut sağlamak için yaptırdığı bir konut şitesiydi. Modern çağın bu ilk sosyal konut projesindeki bazı fikirler, elli yıl sonra Le Corbusier gibi mimarlar tarafından canlandırılır. -ç.n.

** Fr. "Yaşasın Sınıf" -ç.n.

*** Fr. "Komünyon Hatırası" -ç.n.

sivrisinek vızıltısına benzeyen seslerinden ve öbekler halinde patlayıp uzun uzun aksiseda yapan bombalardan ziyade ev sahiplerimin bodruma kaçışması rahatsız ediyordu. Ne var ki benim gelişimden bir gün önce bir bomba pencerenin dibine inmiş, benim yatağında uyumakta olan adamı sersem bir halde odanın ortasına fırlatmış, karyolanın bir direğini kırmış ve duvarları örselemişti. Fakat benim içime bir emniyet hissi veren de tam bu tesadüf oluyordu, çünkü ben de eski muharrirlerle, insanın en iyi saklanacağı yerin en taze bomba çukuru olduğu yolundaki batıl itikadı bir parça paylaşmaktaydım.

Bir günlük istirahatten sonra talim teranesi tekrar başladı. Yürüme, ders, içtimalar, konuşmalar ve keşifler günün büyük bir kısmını doldurur oldu. Bütün bir öğleden öncesini bir disiplin heyeti kararı vermek için harcadık. İlaşemiz yine azalmış ve kötüleşmişti. Bir zaman, akşam yemeği olarak sadece hıyar çıktı ve askerin bitirim mizahı bu yiyeceğe "bahçıvan sucuğu" ismini taktı.

Ben her şeyden önce, kendimi küçük bir hücum müfrezesinin yetiştirilmesi işine vakfettim, çünkü son muharebeler esnasında gittikçe barizleşen bir şekilde görmüştüm ki muharebe gücümüzün tabakaları içinde bir değişme olmaktaydı. Artık asıl darbe kuvveti olarak güvenilebilecek pek az adam kalmıştı ve bunlar da aradan geçen zaman içinde bilhassa sert bir tahrip kuvveti kazanmışlardı; diğer yandan, arkadan koşanların meydana getirdiği kalabalık olsa olsa ateş kuvveti olarak mevzubahis olurdu. Bu şartlar altında insan ürkek bir bölükten ziyade azimli bir manganın başı olmayı tercih ediyordu.

Boş zamanlarımı okumak, banyo yapmak, ateş etmek ve ata binmekle geçiriyordum. Sık sık, bir ikindi vakti şişelere veya konserve kutularına yüzün üstünde kurşun sıktığımı oluyordu. At gezintilerimde tayyarelerden atılmış yığın yığın pusula buluyordum; düşmanın istihbarat hizmeti

bunları gittikçe çoğalan nüshalar halinde, moral bombası olarak dağıtmaya başlamıştı. Siyasi va askerî propaganda yapmalarının yanı sıra, İngiliz esir kamplarında hayatın ne kadar şahane olduğunu da anlatıyorlardı. Bunlardan birinde, "Ve aramızda kalsın," deniyordu, "insan gece karanlığında karavana getirmekten veya tabya kazmaktan dönerken yolunu ne kadar kolaylıkla şaşırabilir!" Hattâ, başka bir pusulaya Schiller'in "Hür Britanya" şiiri basılmıştı. Bu kâğıtları rüzgâr ehven olduğunda küçük balonlarla cephenin üzerinden gönderiyorlardı; deste deste iple bağlanmışlardı ve havada belli bir zaman kaldıktan sonra, yanan bir fitil marifetiyle boşanıp dağılıyorlardı. Bulup getirenlere, her biri başına verilen otuz fenik bizim ordu kumandanlığının, bu pusulaların tesirlerini tehlikeli saydığını ifşa ediyordu. Ne var ki bu masraf işgal altındaki mıntıkanın ahalisine yüklenmekteydi.

Bir gün öğleden sonra bisiklete atlayıp Cambrai'nin merkezine yollandım. O hoş kasaba harap ve ıssız bir hale gelmişti. Dükkânlar, kahvehaneler kapanmıştı; caddeler, sahra grisi adam selleriyle dolu oldukları halde, ölü gibiydi. Bana geçen sene evlerinde güzel bir yer vermiş olan Mösyö ve Madam Plancot'yu buldum, ziyaretime gönülden sevindiler. Cambrai'de şeraitin her bakımdan kötüleştiğini anlattılar. En çok şikâyet ettikleri mevzu, gece gelen tayyareler oldu; bu ziyaretler kendilerini sık sık bir gecede birkaç defa olmak üzere merdivenden yukarı aşağı koşturuyor ve birinci bodrumda bombanın kendisiyle mi yoksa ikinci bodrumda enkaz altında mı ölmenin evla olduğu suali yüzünden münakaşalara gark ediyordu. Endişeli çehreleriyle bu iki ihtiyara pek üzüldüm. Birkaç hafta sonra, toplar konuşmaya başladığında, hayatlarını geçirmiş oldukları evi apar topar terk etmek mecburiyetinde kalacaklardı.

23 Ağustos gecesi, saat on bire doğru, tam tatlı bir uykuya dalmışken; kapıma sertçe vurulmasıyla uyandım. Bir

haberci hareket emri getirmişti. Daha önceki gün cepheden alışılmışın fevkinde bir topçu ateşinin tekdüze gümbürtüsü bu tarafa doğru yayılarak bizleri hizmet, yemek ve iskambil oyunumuz esnasında yaşadığımız huzurun uzun bir müddet devam edebileceği yolunda ümitlere kapılmamamız yolunda ikaz etmiş bulunuyordu. Topçu ateşinin böyle uzaktan gelen kaynayışına biz cephe askerleri tumturaklı bir isim bulmuştuk, "homurdanma" diyorduk.

Eşyamızı çarçabuk toplayarak sağanaklarla inen bir yaz fırtınası esnasında Cambrai yoluna çıktık. Yürüyüş hedefimiz Marquion idi ve sabahın beşinde oraya vardık. Bölüğe, harap olmuş bir sıra ahırla çevrili büyük bir çiftlik tahsis edilmişti; buraya herkes olabildiği kadar iyi bir şekilde yerleşti. Ben bölükte tek zabıt olan Mülazım Schrader ile beraber, şiddetli bir teke kokusunun ifşa ettiği üzere sulhun daha hâkim olduğu zamanlarda keçi ahırını olarak hizmet etmiş olması muhtemel, şimdiyse büyük boy birkaç sığanın yerleşmiş olduğu küçük bir tuğla mahzene yerleştim.

Öğleden sonra bir zabitan meclisi kuruldu ve geceleyin Cambrai ile Bapaume arasındaki büyük şosede, Beugny yakınında bir yerde hazır bulundurulacağımızı öğrendik. Yeni, hızlı ve dönme kabiliyeti yüksek bir tank çeşidine karşı dikkatimiz çekildi.

Bölüğümü küçük bir meyve bahçesinde muharebe nizamında tertip ettim. Bir elma ağacının altında durup etrafıma at nalı şeklinde toplanmış adamlara bir konuşma yaptım. Yüzleri ciddi, erkeksi yüzlerdi. Söyleyecek pek bir şey yoktu. İzahı ancak, her orduda silahlı bir kıtanın yanında bir de moral kıtası olduğu hakikatiyle mümkün bir nizam ıca-bınca, galiba herkeste yolumuzun sarpa sardığı yolunda bir anlayış teşekkül etmişti. Düşman her taarruzunda daha da kuvvetlenen bir teçhizatla çıkıp geliyor, darbeleri hızlanıyor ve şiddetleniyordu. Herkes biliyordu ki artık zaferi elde edemeyecektik. Fakat dayanacaktık.

Avluda, bir el arabası ve bir kapıyla çatıştırılmış masamızda Schrader ile akşam yemeği yiyip yanında bir şişe şarap içtim. Sonra keçi ahırımıza yollandık ve nöbetçi saat sabahın ikisinde pazar meydanında kamyonların hazır beklediği haberini getirdi.

İşıklarıyla bir hortlak sahnesini andıran kafilemiz bir önceki sene Cambrai muharebesinin altüst ettiği araziden ve dehşetli bir bombardımana uğramış köylerin, iki yanında enkaz yığınlarının yükseldiği kıvrım kıvrım yollarından geçerek ilerledi. Beugny'ye varmadan hemen önce indirildik ve mevzileneceğimiz yerlere götürüldük. Tabur, Beugny-Vaux şosesi kenarında bir çukur yolu zaptetti. Öğleden önce bir muharebe habercisi bölüğü Frémicourt-Vaux şosesi kenarına sevk etmem emrini getirdi. Bu ani ilerleyiş beni akşama kadar karşımıza kanlı işlerin çıkacağından emin hale getirdi.

Üzerimizde daireler çizerek dolaşan tayyareler bombalarını ve mermilerini savururken, elimdeki üç takımı arazide kollar halinde dolaştırarak yürüttüm. Hedefe vardığımızda, tek tük bombalar şosenin berisine de ulaştığından, bomba çukurlarına ve topraktaki oyuklara dağıldık.

O gün o kadar kötü bir haldeydim ki, hemen küçük bir hendek parçasında yattım ve uyudum. Uyandıktan sonra, harita çantamda taşıdığım *Tristram Shandy*'yi okumaya devam ettim ve ikindiye böyle, bir hastanın lakaydisi içinde, güneşin sıcaklığında yata yata geçirdim.

Saat 6.15'te bir muharebe habercisi bölük kumandanlarını Yüzbaşı von Weyhe'nin yanına çağırırdı.

"Size ciddi bir haber vermem gerekiyor: Taarruza geçiyoruz. Tabur yarım saatlik bir hazırlık ateşinden sonra, saat yedide Favreuil'in garp kenarından taarruza geçecektir. Yürüyüş istikameti, Sapignies'deki kilise kulesidir."

Kısa bir muhavereden ve kuvvetli bir tokalaşmadan sonra derhal bölüklerin başına geçtik, çünkü ateş on dakika sonra

başlayacaktı ve önümüzde katedilecek uzun bir yol vardı. Takım kumandanlarına haber verip yürüyüşe geçirdim.

"Mangalar birerli kol, arada yirmi metre mesafe. İstikamet Favreuil'deki ağaçların ucundan yarım sol!"

Aramızda haletiruhiyenin hâlâ yüksek olduğunun iyi bir işareti, geride kalıp sahra mutfağını haberdar edecek adamı benim seçmemin icap etmesiydi. Çünkü kimse gönüllü olmaya yanaşmamıştı.

Emir erlerim ve civarı iyi bilen Çavuş Reinecke'yle beraber, bölüğün çok ilerisinden yürüdüm. Çalıların, harabelerin arkasından bizim topların atışları parlıyordu. Bu ateş mahvedici bir fırtına dalgasından ziyade hiddetli bir havlamaya benzemekteydi. Arkamda mangalarımın pürintizam yürüdüğünü görüyordum. Yanlarında tayyarelerden atılan mermilerin tozu kalkıyor, şarapnel misketleri gövdeleri ve plakaları cehennemî bir uğultuyla bu incecik insan şeritlerinin arasındaki boşluklara yağıyordu. Sağ tarafta şiddetli ateş altındaki Beugnâtre bulunuyor, o taraftan testere kenarlı demir parçaları uğuldayarak hantal hantal geliyor, kısa fasılalarla killi toprağa saplanıyordu.

Beugnâtre-Bapaume yolunu geçtikten sonra yürüyüş daha da rahatsız oldu. Birdenbire önümüzde, arkamızda ve aramızda bir sıra tahrip bombası patladı. Dağılarak çukurlara atladık. Ben dizimle önceden orada bulunmuş birinin bıraktığı korku mahsulüne daldım ve lekeyi emir erime alelacele bıçakla iyi kötü temizlettim.

Favreuil köyünün kenarında birçok bombanın sebep olduğu kesif bulutlar yükselmişti, aralarında kısa fasılalarla kahverengi toprak sütunları yükselip iniyordu. Bir mevzi aramak için ilk harabelere kadar gittim ve sonra beni takip etmeleri için bastonla işaret verdim.

Köyün etrafında ateş altında harap olmuş barakalar vardı, bunların arkasında da yavaş yavaş, birinci ve ikinci taburun

kıtaları toplanmaktaydı. Yolun son kısmında bir makinalı tüfek birkaç kurban aldı. Durduğum yerden, yükselen ufacık toz bulutlarının ip gibi yükseldiğini ve bu ipe, gelmekte olanlardan birinin bir tuzığa düşer gibi takıldığını görüyordum. Bu arada benim bölükten Zabit Vekili Balg'ın bacağını da bir kurşun delip geçti.

Kahverengi Manchester giyimli biri ateş altındaki bu sahayı tasasız tasasız geçerek elimi sıktı. Kius ile Boje, Yüzbaşı Junker ve Schaper, Schrader, Schläger, Heins, Findeisen, Höhlemann ve Hoppenrath üzerine kurşun ve demir yağın bir çitin arkasında durmuş büyük taarruz nutkunu atmaktaydılar. Bizler nice öfke gününde aynı muharebe meydana harp etmiştik; bu defa da şimdiden garp tarafında iyice alçalmış olan güneş neredeyse hepimizin kanları üzerine parlayacaktı.

Birinci taburun kıtaları şato parkına girdi. İkinci taburdan sadece benim bölükle beşinci bölük o alev perdesini neredeyse tam mevcutla geçebilmişti. Bomba çukurlarını ve bina harabelerini kullanarak köyün garp ucundaki bir çukur yola kadar ilerledik. Yolda bir çelik miğfer bulup başıma taktım; bu sadece gayet müşkül şartlarda yaptığım bir işti. Favreuil köyünün tamamen ölmüş olmasına hayret ettim. Görüldüğü kadarıyla buradaki askerler müdafaa mıntıklarını terk etmişti; çünkü harabelerin arasında şimdiden, sahipsiz mekânlara has ve göze azami bir keskinlik bahşeden o gergin hava hüküm sürmekteydi.

Yüzbaşı von Weyhe bu arada tek başına ve ağır yaralı olarak köyün bir çukurunda yatmakta olduğunu biz bilmiyorduk, beşinci ve sekizinci bölüğün ön, altıncının ikinci ve yedincinin üçüncü hatta taarruz etmeleri talimatını vermişti. Altıncıyla sekizinci bölük daha ortalıkta görünmediğinden, uzun uzadıya sıra işleriyle uğraşmak yerine taarruza geçmeye karar verdim.

Saat yedi olmuştu. Bina kalıntıları ve ağaç gövdelerinin meydana getirdiği dekorun içinden, karşı tarafın hafif bir tüfek atışına doğru, bir piyade hattının açık sahaya çıktığını gördüm. Bu beşinci olmalıydı.

Adamları çukur yolun muhafazası içinde taarruza hazır hale getirdim ve iki dalga halinde yürüme emri verdim. "Mesafe yüz metre. Ben kendim birinci ve ikinci dalga arasında olacağım!"

Son taarruz başlıyordu. Geçmiş senelerde kaç defa buna benzer bir hava içinde garptaki güneşe karşı yürümüştük! Les Éparges, Guillemont, Saint-Pierre-Vaast, Langemarck, Passchendaele, Mœuvres, Vraucourt, Mory! Yine bir kanlı bayram el etmekteydi.

Çukur yoldan talim meydanındaymışız gibi çıktık, şu farkla ki, emri verirken güzel güzel söylediğimin aksine, "ben kendim" kendimi aniden, serbest arazide, birinci dalgadaki Mülazım Schrader'in yanı başında buluvermiştim.

Biraz iyileşmiştim fakat içim hâlâ bir hoştu. Haller'in bana sonradan, Latin Amerika'ya gitmeden önce vedalaşırken anlattığına göre, yanındaki adam şöyle demiş: "Var ya, mülazım bugün geri dönmez artık!" Vahşi ve yırtıcı ruhunu sevdiğim bu garip insan bana o gün öyle şeyler açtı ki bunlardan şunu öğrendim: Sade adam, kumandanın kalbini sanki bir altın terazisinde tartıyordu. Sahiden, kendimi çok bitkin hissediyor ve bu taarruzun başından itibaren yanlış olduğunu düşünüyordum. Buna rağmen, tekrar tekrar yâd etmeyi en çok sevdiğim muharebedir. Eksiği, Büyük Muharebe'ye yakışan o devasa sel, o kaynayan cüretti; buna mukabil benim içimde, sanki kendimi bir dürbünle seyrediyormuşum gibi, çok gayrişahsi bir his vardı. Bu harpte ilk defa olmak üzere küçük mermilerin vızılığını işitebiliyordum, sanki bir cisme sürtünüp geçiyor gibiydiler. Arazi cam gibi şeffaftı. Karşıma çıkanlar, şimdilik tek tük mermiler oluyordu; belki

arka plandaki köyün duvarlarıpek açık seçik görünmemize mâni oluyordu. Sağ elimde baston, sol elimde tabanca, ha bire yürüyordum ve pek farkına varmaksızın, beşinci bölüğün piyade hattını kâh arkamda bırakıyor kâh sağ hizamda buluyordum. Bu hareket sırasında göğsümdeki Demir Haç'ın çözülüp yere düştüğünü hissettim. Schrader, emir erim ve ben üç koldan aramaya koyulduk, halbuki gizlenmiş nişancıların gözü önündeydik. Nihayet Schrader nişanı bir ot yumağı içinden bulup çıkardı, ben de tekrar yerine taktım.

Arazi alçalıyordu. Kızıl kahverengi bir toprak fonu önünde silik gölgeler hareket etmekteydi. Bir makinalı tüfek yayılım ateşini üstümüze kustu. Çıkar yol olmadığı hissi kuvvetleniyordu. Buna rağmen, ateş bir taraftan üstümüze doğru ayarlanırken koşmaya başladık. Birkaç piyade oyuğunun ve alelacele kazılmış hendek mıntıkasının üzerinden atladık. Tam biraz daha itinayla kazılmış bir hendeğin üzerinden atlarken göğsüme gelen delici bir sadme beni havada uçan kuş gibi avladı. Şiddeti can nefesinin çıkıp gidişine benzer bir haykırışla kendi etrafımda dönerek yere serildim.

İşte şimdi nihayet yakalanmıştım. İsabeti idrak edişimle aynı zamanda, merminin hayatın içine nasıl daldığını da hissetmiştim. Ölümün elini daha Mory'ye yürürken yolda hissetmiş bulunuyordum; hem bu sefer daha sıkı, daha sağlam kavramıştı. Bütün ağırlığımla hendeğin tabanına çarptığımda, artık işimin dönüşü olmaz şekilde bittiğini zannettim. Ve gariptir ki, bu an sahiden mesut olduğumu söyleyebileceğim çok ender anlar arasındadır. O an içinde, sanki bir şimşek ışığı altında, en derinindeki şekliyle hayatımı kavradım. Sonumun tam da burada geleceğine ikna olmamışçasına bir hayret hissediyordum, fakat bu hayret gayet neşeli bir çeşitlendi. Sonra ateşin gittikçe zayıfladığını işittim, sanki bir taş gibi çağıldayan bir suyun sathından aşağılara dalmaktaydım. Orada artık ne harp ne de düşmanlık vardı.

DAYANIYORUZ

Hayatı kaymış hayalperestleri yaralanmış halde yattıkları yataklarında kâfi derecede sık görmüşümdür: Artık muharebenin gürültüsüne, etraflarını çeviren insan ihtiraslarının getirdiği o en yüksek heyecana iştirak etmezler ve diyebilirim ki, onların sahip olduğu o esrara tamamen yabancı kalmış değilim.

Tamamen şuursuz yattığım zaman, saate bakarak ölçülse çok uzun sürmüş olamaz; bu herhalde aşağı yukarı, bizim ilk dalganın benim düştüğüm hendeğe ulaşmasına kadardır. Dar toprak duvarlar arasında, büyük bir felaket hissi içinde uyandım, bu arada, "Sihhiyeciler! Bölük kumandanı yaralandı!" seslenişi iki büklüm bir kalabalık içinde ağızdan ağıza dolaştı.

Başka bir bölükten, yaşlıca bir adam dostane bir çehreyle üzerime eğildi, palaskayı çözüp ceketimi açtı. Daire şeklinde iki kanlı leke buldu: biri sağ göğsümün ortasında, diğeri sırtımda. Bir felç hissi beni toprağa bağlıyor, dar hendeğin sıcak havası eziyet verici bir şekilde terletiyordu. Merhametli yardımcım harita çantamı yelpaze gibi sallayarak bana can vermeye çalıştı. Nefes almaya uğraşıyor ve karanlık olsun istiyordum.

Aniden, Saignies tarafından bir ateş fırtınasıdır başladı. Şüphesiz ki bu deliksiz homurtu, bu tekdüze kükreme ve zangırdama bizim şu kötü başlanmış taarruzumuzu savuşturmaktan daha fazla bir mânâ ifade etmekteydi. Üzerimde, Mülazım Schrader'in çelik miğfer altında taşlaşmış çehresini

görüydüm, Schrader makina gibi ateş ediyor ve dolduruyordu. Aramızda, *Orléans Bakiresi*'ndeki* kule sahnesini hatırlatan bir konuşma oldu. Tabii, ben şaka yapmak niyetinde değildim, çünkü berrak bir şekilde bilmekteydim ki artık işim bitmişti.

Schrader'in bana yarım yamalak birkaç kelimeyle bir şeyler söylemeye pek nadiren zamanı oluyordu, çünkü benim artık hükmüm kalmamıştı ki. Kendi halsizliğim içinde, yukarıda vaziyetin nasıl olduğunu onun yüzünden okumaya çalışıyordum. Görünen oydu ki taarruz edenler saha kazanmaktaydı çünkü onun gittikçe daha sık ve daha heyecanlı bir şekilde yanındaki adamlara gayet yakında bir yerde hareket halinde olması icap eden hedefler gösterdiğini işitiyordum.

Aniden, sanki bir taşkında set yıkılmış gibi, o müthiş çığlık koptu: Ağızdan ağıza "Soldan geçtiler! Kuşatıldık!" lafı geçti. Bu dehşet anında, içimdeki hayat kuvvetinin bir kıvılcım gibi tekrar yanmaya başladığını hissettim. İki parmağımı kol yüksekliğinde bulunan ve hendek duvarına herhalde bir fare veya köstebeğin oymuş olduğu bir deliğe sokmayı başardım. Yavaş yavaş kendimi yukarı çektim, bu arada akciğerime toplanmış olan kan yaralardan süzülüp aktı. O aktığı kadar ben de rahatlama hissettim. Başım açık, ceketim açık, elimde tabanca, dosdoğru muharebenin ortasına bakıyordum.

Beyazımsı duman bulutlarının arasından sırtları yüklü bir sıra insan sıyrılıp dosdoğru üzerimize yürüdü. Birkaçı yere düşüp kaldı, bazıları kurşun yemiş tavşanlar gibi havaya fırladı. Sonuncular yüz metre ilerimizde çukurlu saha tarafından yutuldu. Bunlar daha ateşi tatmamış, çok genç bir kıtanın adamları olmalıydı, çünkü tecrübesizliğin tam cesaretini gösteriyorlardı.

* *Die Jungfrau von Orléans*: Friedrich Schiller'in 1802'de yazdığı ve Jeanne d'Arc'ın hayatını konu edinen tiyatro oyunu. —e.n.

Arazinin bir engebesinin üzerinden, bir iple çekiliyormuş gibi, dört tank belirdi. Birkaç dakika sonra topçu ateşiyle toprağa gömülmüşlerdi. Bunlardan biri tenekeden yapılma bir oyuncak gibi ortasından iki parçaya ayrıldı. Sağda, cesur Zabit Namzedi Mohrmann bir ölüm çığlığıyla yere yığıldı. Genç bir aslan kadar cesurdu, bunu Cambrai'de görmüştüm. Onu bitiren, alnının ortasına aldığı bir isabet olmuştu, vaktiyle beni vuran ve Mohrmann'ın kendi elleriyle sardığı yarının kurşunundan daha iyi nişan alınarak atılmıştı.

Vaziyet daha kaybedilmiş gibi görünmüyordu. Zabit Namzedi Wilsky'ye sola doğru sürünerek makinalı tüfeğiyle gediği taramasını söyledim. Bundan hemen sonra dönüp gelerek yirmi metre ileride herkesin teslim olduğu haberini verdi. Orada başka bir alayın kıtaları bulunmaktaydı. O zamana kadar sol elimle bir ot öbeğine dümen gibi yapışmış bulunmaktaydım. Şimdi dönmeyi başardım ve karşıma garip bir tablo çıktı. İngilizler bizimkinin soluna bitişen hendek mıntıkalarına kısmen girmişler, kısmen de süngülerini uzatmış olarak yanı sıra ilerliyorlardı. Ben daha tehlikenin ne kadar yakın olduğunu kavrayamadan dikkatimi yeni ve daha kuvvetli bir sürpriz çeldi: Arka tarafımızdan taarruz kuvvetleri, önlerinde elleri havada esirler olmak üzere, üstümüze geliyordu! Yani düşman bizim taarruza geçmemizden hemen sonra, terk edilmiş köye girmiş olmalıydı. Şu anda kemendini sıkıyordu; bizi irtibat kuvvetlerimizden ayırmıştı.

Tablo gittikçe hareketleniyordu. İngiliz ve Almanlardan mürekkep bir çember etrafımızı çevirerek silahları atmamızı istedi. Vaziyet batmakta olan bir gemideki karışıklığa benziyordu. Cılız bir sesle en yakınımdaykileri mücadeleye teşvik ettim. Dosta düşmana ateş ettiler. Biz bir avuç adamın etrafını sessizlerden ve bağıranlardan mürekkep bir çelenk sardı. Solda kapı gibi iki İngiliz süngülerini yakaran ellerin uzandığı bir hendek parçasına daldırdı.

Bizim aramızda da haykırışlar yükseliyordu: "Faydası yok artık! Atın tüfekleri! Arkadaşlar, ateş etmeyin!"

Benimle hendekte bulunan iki zabite baktım. Bakışma omuz silkerek ve gülümseyerek karşılık verip palaskalarını yere bıraktılar.

Artık geriye sadece, esaretle bir kurşun arasında yapılabilecek bir tercih kalıyordu. Hendekten sürünerek çıktım ve sendeleye sendeleye Favreuil'e doğru yürüdüm. İnsanın ayaklarının yere yapıştığını hissettiği, kötü bir rüya gibiydi. İşin tek ehven tarafı galiba, adamların şurada sigaralarını değiş tokuş etmeye başladığı, ötedeyse hâlâ birbirlerini yere serdiği hercümerçti. Karşıma, esir aldıkları bir takım 99'luyu kendi hatlarına götürmekte olan iki İngiliz dikildi. Tabancamı yakınımıdakinin gövdesine dayayıp tetiği çektim. Diğeri tüfeğini üzerime ateşledi, ama vuramadı. Bu acele hareketler akciğerimdeki kanı oluk oluk dışarı akıtmıştı. Daha rahat nefes alabiliyordum, hendek boyunca koşmaya başladım. Bir omuzluğun arkasında, ateş etmekte olan bir manganın ortasında Mülazım Schläger oturuyordu. Yanıma katıldılar. Sahayı arşınlamakta olan birkaç İngiliz durdu, yere bir Lewis tüfek yerleştirip üzerimize ateş açtılar. Ben, Schläger ve yanımızdaki iki adam hariç herkes vuruldu. Oldukça miyop olan ve gözlüğünü kaybetmiş bulunan Schläger bana daha sonra benden ve benim yukarı aşağı sallanan harita çantamdan başka hiçbir şey görmediğini anlatacaktı. Ona istikameti gösteren işaret bu çanta olmuştu. Çok kan kaybedişim bana bir sarhoşluğun getirdiğine benzer bir serbestî ve hafiflik veriyordu; tek endişem, hedefe ulaşmadan takatimin kesilmesiydi.

Nihayet, Favreuil'in sağ tarafında, toprağın hilal şeklinde yığılmış olduğu bir yere geldik, bu yığının içinden yarım düzine ağır makinalı tüfek, dost düşman demeden ateş kusu-yordu. Demek burada, bizi içine alan o kemendin bir gediği

veya orta yerinde bir ada vardı; talihimiz bizi tam buraya getirmişti. Düşman mermileri tabyanın kumunu savuruyor, zabitler bağılıyor, heyecanlı adamlar dans eder gibi oraya buraya koşuyordu. Altıncı bölüğün bir sıhhiye gediklisi gömleğimi indirdi ve hemen yatmamı, yoksa birkaç dakika içinde kan kaybından ölebileceğimi söyledi.

Beni bir çadır bezine sardılar ve Favreuil köyünün kenarı boyunca taşıdılar. Yanımda benim bölüğümünden ve altıncı bölükten birkaç adam da geliyordu. Köy zaten İngilizlerle lebalep doluydu, böyle olunca bizim en kısa mesafeden ateşe tutulmamız da uzun sürmedi. Mermilerin patlamasıyla insanları vurması bir oluyordu. Benim çadır bezinin arkasını tutmuş olan altıncı bölük sıhhiyecisini başına yediği bir kurşun yere serdi; ben de onunla beraber düştüm.

Küçük grup dümdüz yere yatmış, etrafına kamçı gibi mermiler inerken en yakındaki çukura doğru sürünüyordu. Ben tek başıma, bir çadır beziyle bağlanmış olarak sahada kalmıştım ve neredeyse kayıtsızlık içinde, bu odise'yi bitirecek isabeti bekliyordum.

Ne var ki bu ümitsiz vaziyette de terk edilmiş değildim; refakatçilerimin gözü üstümdeydi, çok geçmeden de kurtarılmam için tekrar teşebbüse geçtiler. Yanımda uzun boylu, sarışın bir Aşağı Saksonyalı olan Çavuş Hengstmann'ın sesini duydum: "Ben Mülazım Bey'i sırtıma alıyorum, ya geçeriz ya kalırız!"

Maalesef geçemedik, köyün kenarında hazır bekleyen haddinden fazla tüfek vardı. Hengstmann koşusuna başladı, ben kollarımla onun boynuna sarılmış bulunuyordum. Derhal, bir atış poligonunda yüz metrelik hedefe ateş edildiğinde çıkana benzeyen bir patırtı koptu. Birkaç adım sonra ince bir madeni vızıltı bir isabet olacağını haber verdi ve Hengstmann altımda yavaş yavaş yere çöktü. Düşerken ses çıkarmadı ama ben, biz daha yere değmemişken, ölümün

onu ele geçirdiğini hissettim. Beni hâlâ tutan kollarından çıktım ve bir merminin, adamın çelik miğferini ve şakaklarını delip geçmiş olduğunu gördüm. Bu cesur asker Hannover yakınlarındaki Letterli bir öğretmen oğluydu. Tekrar yürür hale geldiğimde annesini, babasını ziyaret edip onlara olanı anlatmışımdır.

Bu kötü misal diğer yardımcılarımı beni kurtarmak için bir teşebbüse daha girişmekten alıkoymadı. Bu defa sıhhiyecî üstçavuşu Strichalsky işe girişti. Beni omuzladı ve ikinci bir mermi sağanağı daha etrafımızda uçuşurken arazinin engebese içinde bir sonraki kör noktaya sağ salim ulaştırdı.

Hava kararıyordu. Arkadaşlarım sahibi ölmüş bir çadır bezi buldular ve beni üzerine yatırarak, yakında ve uzakta zikzaklı şuaların yükseldiği boş bir araziden geçirdiler. İnsanın nefes alabilmek için uğraştığı zaman nasıl bir dehşet hissettiğini öğrendim. On adım ötemde bir adamın içtiği sigaranın kokusu beni boğacak gibi oluyordu.

Nihayet bir sargı barınağına ulaştık; burada arkadaşım olan Doktor Key işinin başındaydı. Bana leziz bir limonata hazırladı ve bir morfin iğnesi yaparak dinlendirici bir uykuya sevk etti.

Ertesi gün sahra hastanesine giderken yaptığım berbat otomobil seyahati yaşama kuvvetim için son ve çetin bir imtihan oldu. Sonra hemşirelerin eline devredildim ve okumakta olduğum *Tristram Shandy*'ye, taarruz emri geldiğinde bıraktığım yerden devam ettim.

Hastanede gördüğüm dostane alaka, akciğer yaralanmalarına has nekahet zamanını daha kolay geçirmeme yardım etti. Ziyarettime fırkadan askerlerim ve zabıtlar geldi. Sapignies taarruzumuza iştirak edenlerin tabii hepsi ya orada ya da Kius gibi, İngiliz esaretinde şehit düşmüştü. Ev sahiplerim Plan-cot'lar, yavaş yavaş saha kazanmakta olan düşmanın ilk bombaları Cambrai'ye inmeye başladığında pek hoş bir mektup

yazmış ve bahçelerinde yetişen tek kavunla bir kutu sütü de kendilerine ayırmayıp bana göndermişlerdi. Onları daha pek acı günler beklemekteydi. Son emir erim de, uzun bir zincir teşkil eden seleflerinden farksız bir şekilde davranarak benim yanımda kaldı, hastane kendisine tayin vermediği için de yiyeceğini mutfaktan dilenerek tedarik etti.

İnsan yatmaktan canı sıkıldıkça oyalanacak çeşit çeşit şey arıyor; ben de bir seferinde vakti yaralarımı sayarak geçirdim. Seken ve sıyıran küçük isabetlerden sarfınazar ettiğimde, en azından tam on dört atışa hedef olmuştum, bunlardan beşi tüfek mermisi, ikisi bomba yongası, biri şarapnel misketi, dördü el ve ikisi tüfek bombası yongasıydı ve hepsi birden, giriş ve çıkış yaraları dâhil olmak üzere, yirmi iz bırakmışlardı. Tek tek insanlardan ziyade arazilerin ateş altına alındığı bu harpte ben hiç değilse, bu on dört atıştan on birinin şahsıma tevcih edilmiş olması neticesini elde etmiştim. Bu bakımdan, o günlerde bana verilen Yara Rozeti'ni* göğsümde hak etmiş olarak taşıyordum.

İki hafta sonra bir hastane treninin yaylı yatağında yatmaktaydım. Almanya'da manzaralar şimdiden sonbaharın ilk pırıltılarına bürünmüştü. Talihim varmış ki, trenden Hannover'da indirerek Clementine Vakfı Hastanesi'ne yatırdılar. Çok geçmeden gelmeye başlayan ziyaretçiler içinde biraderimi görmekten bilhassa memnun oldum; yaralandığı günden beri boyu daha da uzamıştı, fakat ağır isabet alan sağ tarafı eskisi kadar kalmıştı.

Odamı Richthofen Filosu'ndan, adı Wenzel olan genç bir harp pilotuyla paylaşıyordum, kendisi memleketimizin hâlâ yetiştirmeye devam ettiği uzun boylu ve cüretkâr yiğitlerdendi. Wenzel kendi filosunun şiarı olan, "Demir gibi,

* Verwundetenabzeichen: Son Alman imparatoru II. Wilhelm'in I. Dünya Savaşı'nda yaralanan askerlere verdiği nişan. —e.n.

fakat çılgınca!" sözünün icabını yerine getirerek hava müca-
delesinde on iki rakibini alt etmiş, bunlardan sonuncusu da
hemen önce attığı bir mermiyle bizimkinin üst kol kemiğini
parçalamıştı.

Hastaneden ilk çıkışımı o, kardeşim ve nakliye trenleri-
ni bekleyen birkaç asker arkadaşla beraber eski Hannover
Cebelitarık Alayı'nın mekânlarında tesit ettim. Orada bizim
harp kabiliyetimizin şüpheyile karşılanması üzerine acilen,
kocaman bir koltuğa tırmanma harekâtına girişme ihtiyacı-
nı hissettik. Fakat bu bizim için iyi olmadı; Wenzel kolunu
yeniden kırdı, ben ise ertesi sabah kırk derece ateşle yatakta
kaldım, hattâ grafiğin eğrisi birkaç defa, tababet sanatının
çaresiz kaldığı kırmızı hatta doğru tehlikeli bir şekilde yük-
seldi. Böyle ateşler içinde yatarken insan zaman mefhumu-
nu kaybeder; hemşireler benim için mücadele verirken ben
kendim ekseriya gayet neşeli olan o ateşler içindeki rüyaları
görüyordum.

Bu günlerden birinde, 22 Eylül 1918 günüydü, General
von Busse'den şu telgrafı aldım:

"Majesteleri sizi *Pour le Mérite* Nişanı'na* layık görmüştür.
Sizi cümle fırka namına tebrik ederim."

* Prusya kralı II. Friedrich (Büyük Frederik) tarafından ihdas edilen
ve 9 Kasım 1918'de Weimar Cumhuriyeti'nin ilanına dek, savaşta
gösterilen kahramanlıkları ödüllendirmek için verilen en üst dü-
zey askerî nişan. —e.n.

I. Dünya Savaşı'na genç bir teğmen olarak katılan Alman edebiyatının büyük ve tartışmalı ismi Ernst Jünger, bu savaştan on dört yara, beş madalya ve birçoklarınınca "belki de yazılmış en iyi savaş anlatısı" olarak tanımlanan bir başyapıtla, *Çelik Fırtınalarında* ile döner. Kitap yayımlandığında henüz yirmi beş yaşında olan Jünger için, savaş edebiyatına bambaşka bir boyut kazandırmasından dolayı "20. yüzyılın Homeros'u" bile denilmiştir.

Çelik Fırtınalarında, yazıldıktan tam bir asır sonra, Tevfik Turan'ın Almanca aslından çevirisiyle ilk kez Türkçede...

"Mutlu azınlığa!"

Kapak gray318